

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

КУЦІЙ ВІКТОР ВАСИЛЬОВИЧ

УДК 343.985: 343.772

**ДИСЕРТАЦІЯ
РОЗСЛІДУВАННЯ НЕЗАКОННОГО ЗАЙНЯТТЯ РИБНИМ, ЗВІРИНИМ
АБО ІНШИМ ВОДНИМ ДОБУВНИМ ПРОМИСЛОМ**

08 – Право

081 – Право

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело _____ **В. В. Куций**

Науковий керівник: **Терещенко Юлія Василівна,**

кандидат юридичних наук, доцент

Київ – 2025

АНОТАЦІЯ

Куций В.В. Розслідування незаконного зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – Право. – Національна академія внутрішніх справ, Київ, 2025.

Дисертація є комплексним дослідженням, присвяченим теоретичним і практичним аспектам розслідування незаконного зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом. У роботі представлено низку висновків і рекомендацій, спрямованих на підвищення ефективності діяльності органів досудового розслідування при розслідуванні кримінальних правопорушень указаної категорії. У роботі здійснено узагальнення змісту дисертаційних та наукових досліджень, присвячених предмету дослідження за кримінально-правовим напрямом (Є. М. Борисов, Т. І. Волкова, С. Б. Гавриш, В. К. Матвійчук, К. М. Оробець та ін.), кримінологічним (Т. А. Корнякова, Г. С. Поліщук, Ю. А. Турлова) та криміналістичним (В. К. Барвенко, О. К. Галицька, Ю. О. Єрмаков, С. О. Книженко, Л. Ю. Крігер, О. В. Одерій, Ю. М. Туровець, Д.П. Гаращук). На основі опрацювання джерел виокремлено пріоритетну тематику наукового дослідження з урахуванням проблемних і недосліджених питань.

Установлено, що якісний склад криміналістичної характеристики незаконного зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом містить інформацію про: предмет посягання; особу правопорушника; типові способи (підготовки, вчинення, приховування); обстановку вчинення і типову слідову картину.

Визначено, що предметом незаконного зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом вважаються лише водні рослини і тварини, які існують у природному стані, тобто не мають визначеного власника і не можуть бути визнані товаром. Матеріали кримінальних проваджень засвідчили, що предметом кримінальних правопорушень за ст. 249 КК України,

у більшості випадків, були короп, карась, сазан, лящ, судак (70-80 %); щука, сом, товстолоб, білий амур (60-70 %), головень, тараня, синець, чехоня, окунь, лин (50 %).

Установлено типовий перелік об'єктів, які зберігають інформацію про подію кримінального правопорушення з розподілом на: а) матеріальні: сліди людини (руки, ноги, взуття, недопалки, пляшки тощо); знаряддя (сітки; вибухові та отруйні речовини; електрострум; колючі знаряддя лову та інші); підручні засоби (човни, інші плавучі засоби, за допомогою яких вчиняється або полегшується вилов риби чи добування інших водних організмів); транспортні засоби (доставлення до місця незаконного зайняття водним добувним промислом; перевезення незаконно добутого); б) ідеальні: пам'ять людей – свідків, працівників правоохоронних органів, посадових осіб природоохоронних органів.

У ході дослідження доведено, що специфічним для способу вчинення незаконного зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом є формування комплексу взаємозалежних і взаємовпорядкованих дій, що утворюють при цьому відносно самостійні акти злочинної поведінки, спрямовані на підготовку (розроблення плану; підшукування місця, вибір часу вчинення; придбання знарядь та засобів лову; підбір учасників; планування шляхів збуту, підготовка документів для створення алібі; підготовка транспорту та ін.); вчинення (без дозволу та (або) інших обов'язкових документів; у заборонений час, у забороненому місці, забороненими засобами чи знаряддями, а також забороненим способом; приховування (транспортування незаконно добутої риби; маскування знарядь і засобів, їх знищення; надання підроблених документів; знищення слідів перебування на місці ловлі, вплив (тиск) на свідків, дача неправдивих показів тощо). Зазначено, що спосіб вчинення тісно пов'язаний із наслідками й завданням істотної шкоди.

Виокремлено характеристику осіб правопорушників, які схильні до вчинення вказаних кримінальних правопорушень.

З урахуванням наявних у криміналістиці класифікацій, запропоновані типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування незаконного зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом, які можна розподілити на: а) сприятливі (установлені ознаки кримінального правопорушення, затриманий допомагає слідству, не заперечує своєї причетності до кримінального правопорушення) та несприятливі (затриманий не визнає своєї провини або визнає неповністю, що зумовлює проведення оперативно-розшукових заходів та процесуальних дій для встановлення свідків, очевидців або спільників затриманого; повідомлення надійшло від представників громадськості, працівників підприємств, установ, організацій; працівників, що здійснюють контроль щодо охорони навколишнього природного середовища, але вказати конкретно, хто здійснив незаконне діяння, вони не можуть); б) конфліктні (особа затримана в момент незаконних дій, але заперечує свою причетність до їх вчинення) та безконфліктні (важливо використовувати отримані від особи відомості, перевіряючи їх за наявністю фактичних даних).

Виокремлено коло суб'єктів, з якими співпрацюють суб'єкти розслідування: оперативні підрозділи Національної поліції (95 %), Держекоінспекція та Держрибагентство (91 %), Управління авіації та поліції на воді Національної поліції України (89 %), органи прокуратури (73 %), громадськість – громадські інспектори рибоохорони (64 %). Така співпраця спрямована на отримання необхідної інформації про факти, пов'язані з незаконним водним добувним промислом, та визначення розмірів шкоди, завданої цією протиправною діяльністю.

Установлено, що огляд місця події спрямований на встановлення предмету злочинного посягання (організми тваринного чи рослинного походження); істотної шкоди (вилов риби в період нересту або вилов видів риб, занесених до Червоної книги, масовий вилов та ін.); часу та місця вчинення; знарядь (сітки; вибухові та отруйні речовини; електрострум та засоби (човни, транспортні засоби)) вчинення; способу вчинення та особи (осіб)

правопорушника (-ів). Під час такої слідчої (розшукової) дії складається карта-схема з відображенням усіх важливих деталей місця події й застосовуються новітні технічні засоби за можливості. Ця процедура залежить від слідчої ситуації та допомагає краще характеризувати обставини події.

На підставі вивчення матеріалів кримінальних проваджень встановлено, що обшук у кримінальних провадженнях щодо незаконного зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом спрямований на виявлення документів (про видані чинні дозволи на вилов риби; декларації на кількість виловленої рибної продукції тощо), знарядь і засобів учинення протиправного діяння; місць розділу риби, зберігання; пошук слідів. Така процесуальна дія проводиться на риболовецьких човнах (100 %), у рибоохоронних підприємствах (64 %), за місцем проживання і роботи підозрюваного (-их) (60 %), у приміщеннях, що належать їх близьким особам чи знайомим (17 %), у транспортних засобах, рибних складах тощо.

Доведено, що під час розслідування незаконного зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом в обов'язковому порядку необхідно провести такі види судових експертиз: криміналістичні (дактилоскопічну, трасологічну, експертизу вибухових речовин і продуктів вибуху, біологічну) та інженерно-екологічну, з метою встановлення істотності завданої шкоди на підставі кількості, ваги, розміру добутих водних організмів тваринного чи рослинного походження, їх вартості, видової поширеності на досліджуваній місцевості, віднесення до спеціальних категорій, екологічної цінності, значимості для господарства, а також особливостей відтворення на місцевості.

Ключові слова: злочини проти довкілля, водний добувний промисел, тварини, рослини, риба, істотна шкода, незаконне зайняття, кримінальне правопорушення, доказування, криміналістична характеристика, розслідування, слідча ситуація, слідча (розшукова) дія, огляд місця події спеціальні знання, експертиза.

ABSTRACT

Kutsyi V.V. Investigation of illegal engagement in fishing, hunting, or other aquatic resource extraction activities – Qualification scientific work as a manuscript.

Dissertation for the degree of Doctor of Philosophy in the specialty 081 – Law.
– National Academy of Internal Affairs, Kyiv, 2025.

The dissertation is a comprehensive study dedicated to the theoretical and practical aspects of investigating illegal fishing, hunting, or other aquatic resource extraction activities. The work presents a series of conclusions and recommendations aimed at improving the effectiveness of pre-trial investigation bodies when investigating criminal offenses of this category. The study generalizes the content of dissertation and scientific research dedicated to the subject of the investigation in criminal law (Y. M. Borysov, T. I. Volkova, S. B. Havrysh, V. K. Matviichuk, K. M. Orobets, etc.), criminology (T. A. Korniakova, H. S. Polishchuk, Y. A. Turlova), and forensic science (V. K. Barvenko, O. K. Halytska, Y. O. Yermakov, S. O. Knyzhenko, L. Y. Kriher, O. V. Oderii, Y. M. Turovets, D. P. Harashchuk). Based on the analysis of sources, priority topics for scientific research have been identified, considering problematic and under-researched issues.

It has been established that the criminalistic characteristics of illegal fishing, hunting, or other aquatic resource extraction activities contain information about: the object of the offense; the identity of the perpetrator; typical methods (preparation, commission, concealment); the circumstances of the crime and the typical trace patterns.

It is determined that the subject of illegal fishing, hunting, or other aquatic resource extraction activities includes only aquatic plants and animals that exist in their natural state, i.e., without a defined owner and cannot be considered as property. Materials from criminal proceedings have shown that the subject of criminal offenses under Article 249 of the Criminal Code of Ukraine are, in most cases, carp, crucian carp, common carp, bream, pikeperch (70-80%); pike, catfish, silver carp, white amur (60-70%), chub, roach, perch, tench (50%).

A typical list of objects that retain information about the event of the crime is established, divided into: a) material objects: human traces (hands, feet, shoes, cigarette butts, bottles, etc.); tools (nets; explosive and poisonous substances; electric current; sharp fishing tools, etc.); auxiliary tools (boats, other floating means used to commit or facilitate the catch of fish or extraction of other aquatic organisms); vehicles (transporting to the site of illegal aquatic resource extraction; transporting the illegally obtained catch); b) ideal objects: memories of witnesses, law enforcement officers, officials of environmental protection agencies.

The study proves that the specific method of committing illegal fishing, hunting, or other aquatic resource extraction activities involves forming a set of interdependent and coordinated actions that constitute relatively independent acts of criminal behaviour aimed at preparation (developing a plan; selecting the location, time of commission; acquiring tools and means of fishing; selecting participants; planning sales channels, preparing documents to create an alibi; preparing transport, etc.); commission (without permission and/or other mandatory documents; at prohibited times, in prohibited places, with prohibited means or tools, as well as in prohibited ways); concealment (transporting illegally obtained fish; disguising tools and means, destroying them; presenting counterfeit documents; destroying traces of presence at the fishing site, influencing (pressuring) witnesses, giving false testimony, etc.). The method of commission is closely linked to the consequences and the causing of significant damage.

A profile of offenders prone to committing the indicated criminal offenses is provided.

Based on existing classifications in criminalistics, typical investigative situations at the initial stage of the investigation into illegal fishing, hunting, or other aquatic resource extraction activities are proposed. These can be divided into: a) favorable (the signs of a criminal offense are established, the detainee helps the investigation, does not deny their involvement in the criminal offense) and unfavorable (the detainee does not admit guilt or partially admits guilt, necessitating operational-search actions and procedural actions to identify witnesses, eyewitnesses,

or accomplices; the information was received from representatives of the public, employees of enterprises, institutions, organizations; employees who monitor environmental protection, but they cannot specify who committed the illegal act); b) conflicting (the person is detained at the time of the illegal actions but denies their involvement in committing them) and non-conflicting (it is important to use the information obtained from the person, verifying it against available factual data).

The circle of subjects collaborating with the investigative bodies is outlined: operational units of the National Police (95%), State Environmental Inspection and State Fishery Agency (91%), Aviation and Water Police Units of the National Police of Ukraine (89%), prosecutors (73%), the public – public inspectors of fish protection (64%). This cooperation is aimed at obtaining necessary information about facts related to illegal aquatic resource extraction and determining the extent of damage caused by this unlawful activity.

It has been established that the site inspection aims to determine the object of the criminal offense (animal or plant organisms); the extent of damage (catching fish during the spawning season or catching species of fish listed in the Red Book, mass fishing, etc.); the time and location of the offense; tools (nets; explosive and poisonous substances; electric current; boats, vehicles) used to commit the offense; the method of commission and the identity of the perpetrator(s). During such an investigative (search) action, a map or diagram is drawn up showing all important details of the scene, and modern technical means are used where possible. This procedure depends on the investigative situation and helps better characterize the circumstances of the event.

Based on the study of criminal case materials, it has been established that searches in criminal cases related to illegal fishing, hunting, or other aquatic resource extraction activities are aimed at finding documents (on issued valid permits for fishing; declarations on the quantity of fish caught, etc.), tools and means of committing the offense; fish division or storage locations; searching for traces. This procedural action is conducted on fishing boats (100%), fish protection enterprises

(64%), at the residence and workplace of the suspect(s) (60%), in premises belonging to their relatives or acquaintances (17%), in vehicles, fish warehouses, etc.

It is proven that during the investigation of illegal fishing, hunting, or other aquatic resource extraction activities, the following types of forensic examinations are mandatory: criminalistic (fingerprint, traceological, explosives and explosion products, biological) and engineering-ecological examinations, to establish the extent of the damage caused based on the quantity, weight, size of the extracted aquatic organisms, their value, species distribution in the studied area, categorization, ecological value, significance for the economy, as well as reproductive characteristics in the area.

Key words: environmental crimes, aquatic resource extraction, animals, plants, fish, significant damage, illegal engagement, pre-trial investigation, criminal offense, evidence process, criminalistic characteristics, investigation, investigative situation, investigative (search) action, inspection of the scene, special knowledge, expertise

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ,

у яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Куций В.В. Поняття та структура криміналістичної характеристики незаконного зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія ПРАВО. Випуск 84: частина 4. 2024. С. 87-92. DOI : <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.84.4.11>

2. Куций В.В. Обставини, що підлягають встановленню під час розслідування незаконного зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом. *Аналітично-порівняльне правознавство*. № 5. 2024. С. 815-819. DOI : <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.05.124>

3. Куций В.В. Взаємодія суб'єкта розслідування зі співробітниками оперативних та інших підрозділів на початковому етапі розслідування незаконного зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. № 3. 2024. С. 187-192. DOI : <https://doi.org/10.32782/2408-9257-2024-3-28>

4. Куций В.В. Організаційно-тактичні особливості проведення обшуку при розслідуванні незаконного зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом. *Науковий вісник публічного та приватного права*. Випуск №3. 2024. С. 204-209. DOI : <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2024.3.36>

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

5. Куций В.В. Необхідність дослідження проблематики незаконного зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом. *Актуальні питання криміналістики та судової експертизи* : матер. міжвід. наук.-практ. конф. (25 лист. 2022 р.). Київ. НАВС. С. 169-171.

6. Куций В.В. Стан наукового розроблення проблеми розслідування незаконного зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом. *Актуальні питання та перспективи розшукової роботи в*

діяльності підрозділів кримінальної поліції : матер. міжвідом. наук.-практ. круглого столу (Київ, 28 берез. 2024 р.) / [редкол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарєв, С. С. Чернявський та ін.]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2024. С. 262-264.

7. Куций В.В. Час вчинення як елемент криміналістичної характеристики незаконного зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом. *Актуальні питання криміналістики та судової експертизи до 60-річчя кафедри криміналістики та судової медицини* : міжвідомчий науково-практичний круглий стіл (Київ, 21 листоп. 2024 р.) / [редкол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарєв, С. С. Чернявський та ін.]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2024. С. 341-344.

8. Куций В.В. До питання місця вчинення незаконного зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом. *Актуальні проблеми кримінального права* : матеріали XV Всеукр. наук.-теорет. конф., присвяч. пам'яті проф. П. П. Михайленка (Київ, 28 листоп. 2024 р.) / [редкол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарєв, С. С. Чернявський та ін.]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2024. С. 345-348.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ	14
ВСТУП.....	15
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РОЗСЛІДУВАННЯ НЕЗАКОННОГО ЗАЙНЯТТЯ РИБНИМ, ЗВІРИНИМ АБО ІНШИМ ВОДНИМ ДОБУВНИМ ПРОМИСЛОМ.....	27
1.1. Стан наукового розроблення проблеми розслідування незаконного зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом.....	27
1.2. Криміналістична характеристика незаконного зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом.....	47
1.2.1. Предмет протиправного посягання	55
1.2.2. Обстановка вчинення та слідова картина кримінального правопорушення	64
1.2.3. Способи підготовки, учинення та приховування кримінальних правопорушень	81
1.2.4. Особа правопорушника	93
Висновки до розділу 1	99
РОЗДІЛ 2. ПОЧАТКОВИЙ ЕТАП РОЗСЛІДУВАННЯ НЕЗАКОННОГО ЗАЙНЯТТЯ РИБНИМ, ЗВІРИНИМ АБО ІНШИМ ВОДНИМ ДОБУВНИМ ПРОМИСЛОМ.....	103
2.1. Обставини, що підлягають установленню на початковому етапі розслідування.....	103
2.2. Типові слідчі ситуації та версії початкового етапу розслідування.....	128
2.3. Взаємодія суб'єкта розслідування зі співробітниками оперативних та інших підрозділів на початковому етапі розслідування	149
Висновки до розділу 2	172

РОЗДІЛ 3. ПРОВЕДЕННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ДІЙ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ НЕЗАКОННОГО ЗАЙНЯТТЯ РИБНИМ, ЗВІРИНИМ АБО ІНШИМ ВОДНИМ ДОБУВНИМ ПРОМИСЛОМ.....	175
3.1. Огляд місця події.....	175
3.2. Обшук. Тимчасовий доступ до речей і документів	193
3.3. Допит	205
3.4. Призначення судових експертиз.....	217
Висновки до розділу 3	228
ВИСНОВКИ	231
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	239
ДОДАТКИ.....	268

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

БПЛА – безпілотний літальний апарат

ЄДРСР – Єдиний державний реєстр судових рішень

ЄРДР – Єдиний реєстр досудових розслідувань

ЗМІ – Засоби масової інформації

КК – Кримінальний кодекс України

КПК – Кримінальний процесуальний кодекс України

КУпАП – Кодекс України про адміністративні правопорушення

МВС – Міністерство внутрішніх справ

СРД – слідчі (розшукові) дії

ОРД – оперативно-розшукова діяльність

п. – пункт

р. – рік

СОГ – слідчо-оперативна група

ст. – стаття

ч. – частина

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Відповідно до ст. 13 Конституції України, земля, її надра, атмосферне повітря, водні та інші природні ресурси, які знаходяться в межах території України, природні ресурси її континентального шельфу, виключної (морської) економічної зони є об'єктами права власності українського народу. Від імені українського народу права власника здійснюють органи державної влади та органи місцевого самоврядування в межах, визначених цією Конституцією. Кожний громадянин має право користуватися природними об'єктами права власності народу відповідно до закону. Проте досить багато осіб зловживають указаним правом, незаконно займаються рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом, що призводить до завдання значної шкоди довкіллю.

Саме тому питання збереження природи стає однією з глобальних проблем людства, що впливає на життя і здоров'я нинішніх і майбутніх поколінь, а раціональне й доцільне використання природних ресурсів – одним з головних національних пріоритетів.

Ці проблеми підкріплюються такими явищами, як привернення уваги громадськості до глобальних екологічних проблем, пов'язаних із підлими методами ведення війни російською федерацією на території України та зниженням якості роботи контролюючих органів у боротьбі з екологічними злочинами.

Сучасна екологічна ситуація в Україні вважається кризовою й обумовлена як збройною агресією російської федерації, так і наслідками зростання екологічної злочинності. Злочини проти довкілля загалом та незаконне зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом зокрема становлять реальну загрозу внутрішній безпеці України. Незаконне зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом є одним із найбільш поширених та найнебезпечніших у системі злочинів проти довкілля, за вчинення якого, відповідно до ст. 249

КК України, передбачається кримінальна відповідальність. На підтвердження поширеності цього кримінального правопорушення вказує і офіційна статистика. Так, відповідно до статистичної інформації Офісу Генерального прокурора, до Єдиного реєстру досудових розслідувань було внесено відомості щодо вчинення кримінальних правопорушень, передбачених ст. 249 КК України: у 2015 році – 629, у 2016 році – 445, у 2017 році – 538, у 2018 році – 538, у 2019 році – 619, у 2020 році – 608, у 2021 році – 619, у 2022 році – 526, у 2023 році – 615, у 2024 році – 685 фактів незаконного зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом [170].

Попри високо стабільну кількість вчинених кримінальних правопорушень вказаної категорії, загальний відсоток направлення кримінальних проваджень до суду із обвинувальним актом у середньому становить 58 %. Так, у 2015 році з 629 зареєстрованих кримінальних проваджень 420 – направлено до суду з обвинувальним актом (67 %); у 2016 році з 445 зареєстрованих – 240 направлено до суду (54 %); у 2017 році з 538 зареєстрованих – 301 направлено до суду (56 %); у 2018 році з 538 зареєстрованих – 346 направлено до суду (64 %); у 2019 році з 619 зареєстрованих – 354 направлено до суду (57 %); у 2020 році з 608 зареєстрованих – 326 направлено до суду (54 %); у 2021 році з 613 зареєстрованих – 340 направлено до суду (55 %); у 2022 році з 526 зареєстрованих – 320 направлено до суду (61 %); у 2023 році з 615 зареєстрованих – 333 направлено до суду (54 %); у 2024 році з 685 фактів незаконного зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом – 419 направлено до суду з обвинувальними актами (61 %) [108, с. 170].

Теоретичною основою дисертаційного дослідження слугують фундаментальні праці як вітчизняних, так і зарубіжних дослідників з різних аспектів виявлення, розслідування та попередження кримінальних правопорушень. Такими дослідниками є: А.О. Антошук, Ю. П. Аленін,

І. В. Басиста, В. П. Бахіна, І. В. Гора, В. А. Журавель, А. В. Іщенко, М. П. Климчук, В. А. Колесник, В. О. Коновалова, В. С. Кузьмічова, В. К. Лисиченко, В. Г. Лукашевич, Є. Д. Лук'янчиков, М. А. Погорецький, В. В. Тіщенко, А. М. Тимчишин, Л. Д. Удалова, П. В. Цимбал, К. О. Чаплинський, С. С. Чернявський, Ю. М. Чорноус, В. М. Шевчук, В. Ю. Шепітько, Б. В. Щур та інші.

Водночас розробці проблем незаконного зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом було приділено недостатньо уваги, а саме: криміналістичні аспекти висвітлювалися частково або ґрунтувалися на законодавстві, що зазнало суттєвих змін, застарілій практиці діяльності органів досудового розслідування кримінальних правопорушень проти довкілля. Такими є роботи: О. В. Одерій «Проблеми теорії та практики розслідування злочинів проти довкілля» (2015 рік); Л. Ю. Крігер «Процесуальне керівництво досудовим розслідуванням кримінальних правопорушень проти довкілля» (2019 рік); В. К. Барвенко «Початковий етап розслідування порушень правил охорони вод та забруднення моря» (2019 рік); О. К. Галицької «Розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із забрудненням водних об'єктів (за матеріалами Чорноморського регіону)» (2021 рік); Д. П. Гарашук «Криміналістична характеристика та особливості розслідування незаконного зайняття рибним промислом» (2024 рік).

Такі негативні тенденції дослідження проблематики й умови воєнного стану засвідчили, що незаконне полювання та незаконне зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом набуло масовості, латентності, організованості, кримінального професіоналізму, завдаючи непоправної економічної та екологічної шкоди, у тому числі й водним біоресурсам, знижуючи кількість диких тварин та запасів риби. Неефективність наявної системи охорони водного промислу від незаконного зайняття рибним, звіриним або іншим промислом, застарілість форм і методів боротьби з ним вимагають активізації наукових досліджень у цьому напрямку. Тому, враховуючи, що одним з основних завдань криміналістики є постійне

озброєння правоохоронних органів ефективними засобами і методами боротьби з кримінальною протиправністю, наведені вище обставини зумовлюють необхідність розвитку наукових досліджень з питань розслідування злочинів у сфері охорони довкілля. Так, зокрема потребує дослідження питання незаконного зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом, яке є розповсюдженим злочином серед злочинів проти довкілля. Зазначені обставини й зумовили вибір теми дослідження, його спрямованість і зміст.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертацію виконано відповідно до: Цілей сталого розвитку України на період до 2030 року, затверджених Указом Президента України від 30 вересня 2019 року № 722/2019; Переліку пріоритетних тематичних напрямів наукових досліджень і науково-технічних розробок на період до 2021 року, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 7 вересня 2011 року № 942 зі змінами, внесеними постановою Кабінету Міністрів України від 12 липня 2022 року № 782; Стратегії комунікації з питань європейської інтеграції на період до 2026 року, затвердженої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 9 грудня 2022 року № 1155-р; основних напрямів наукових досліджень Національної академії внутрішніх справ на 2021-2024 роки, затверджених рішенням Вченої ради від 21 грудня 2020 року, протокол № 23.

Тема дисертації затверджена рішенням Вченої ради Національної академії внутрішніх справ (протокол № 12 від 30 серпня 2022 року), зареєстрована Координаційним бюро Національної академії правових наук України (№ 1131, 2022 рік).

Мета і завдання дослідження. *Метою* роботи є розроблення теоретичних положень і практичних рекомендацій щодо розслідування незаконного зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом.

Для досягнення поставленої мети необхідно було виконати такі *завдання*:

- висвітлити сучасний стан наукової розробки проблематики розслідування незаконного зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом;
- сформулювати криміналістичну характеристику незаконного зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом;
- окреслити обставини, що підлягають установленню на початковому етапі розслідування вказаної категорії кримінальних проваджень;
- визначити типові слідчі ситуації та версії початкового етапу розслідування незаконного зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом;
- виокремити напрями вдосконалення взаємодії суб'єкта розслідування зі співробітниками оперативних та інших підрозділів на початковому етапі розслідування незаконного зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом;
- систематизувати організаційні й тактичні особливості проведення окремих слідчих (розшукових) дій при розслідуванні кримінальних правопорушень вказаної категорії;
- розкрити можливості призначення судових експертиз при розслідуванні незаконного зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом.

Об'єкт дослідження – правовідносини, що виникають у сфері діяльності правоохоронних органів під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із незаконним зайняттям рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом.

Предмет дослідження – розслідування незаконного зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом.

Методи дослідження. Для вирішення завдань, поставлених у цьому дослідженні, використовувалися як *загальнонаукові* методи: спостереження, опис, порівняння, класифікація з метою встановлення закономірностей, що

характеризують досліджуваний вид протиправної діяльності та особливості досудового розслідування подібних проваджень, – так і *спеціальні* методи, зокрема: *історико-правовий* – для дослідження стану наукової розробки проблематики розслідування незаконного зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом (підрозділ 1.1); *догматичний* – для тлумачення юридичних категорій, поглиблення та уточнення поняттєвого апарату дослідження (підрозділи 1.2, 2.1, 2.2); *функціональний* – з метою виділення типових слідчих ситуацій на різних етапах розслідування вказаної категорії кримінальних правопорушень (підрозділ 2.2.); *системно-аналітичний* – для аналізу практики виявлення та розслідування вказаних кримінальних правопорушень з метою класифікації типових слідчих ситуацій (підрозділ 2.2); *типологічний* – при дослідженні типової особи правопорушника (підрозділ 1.2.4); *статистичні* (групування, зведення, аналіз кількісних показників) – під час аналізу та узагальнення емпіричної бази (вивчених матеріалів кримінальних проваджень, результатів анкетування (у всіх розділах дисертації); а також *соціологічні* (анкетування, інтерв'ювання) – у процесі вивчення думок працівників слідчих підрозділів щодо проблем незаконного зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом (у всіх розділах дисертації).

Емпіричну базу дослідження становлять систематизовані матеріали офіційної статистичної звітності Офісу Генерального прокурора за період 2015-2024 рр.; результати вивчення матеріалів 145 кримінальних проваджень щодо незаконного зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом (ст. 249 КК України) за 2015-2024 рр.; узагальнені дані анкетувань слідчих, оперативних працівників Національної поліції, прокурорів (165 респондентів з міста Києва, Вінницької, Волинської, Дніпропетровської, Житомирської, Івано-Франківської, Київської, Кіровоградської, Одеської, Полтавської, Рівненської, Сумської, Тернопільської, Харківської, Хмельницької, Черкаської, Чернівецької та Чернігівської областей). При дослідженні матеріалів кримінальних проваджень, опрацюванні джерел та

визначенні ключових аспектів обраної проблематики використовувався власний досвід роботи в органах прокуратури, прокурори якої, серед іншого, здійснюють процесуальне керівництво під час здійснення досудового розслідування кримінальних правопорушень, зокрема проти довкілля.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що робота є комплексним дослідженням, присвяченим теоретичним і практичним аспектам розслідування незаконного зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом. У роботі представлено низку висновків і рекомендацій, спрямованих на підвищення ефективності діяльності органів досудового розслідування, зокрема:

уперше:

– надано поняття криміналістичної характеристики незаконного зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом як сукупності криміналістичних відомостей про значущі типові ознаки, які відрізняють кримінальне правопорушення, передбачене ст. 249 КК України, від інших злочинних посягань і визначають систему оперативно-розшукових заходів і процесуальних дій, спрямованих на його виявлення та виконання завдань кримінального провадження, передбачених ст. 2 КПК України при розслідуванні;

– визначено обставини кримінального правопорушення, що підлягають з'ясуванню в ході виявленого правопорушення і початку досудового розслідування незаконного зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом: подія незаконного водного добувного промислу в частині наявності криміналістично значимих ознак правопорушення, передбаченого ст. 249 КК України; винуватість у вчиненні кримінального правопорушення, форма вини, мотив і мета вчинення кримінального правопорушення; вид і розмір завданої істотної шкоди за результатами вчинення незаконного вилову риби, розмір матеріальної шкоди, завданої довкіллю протиправним діянням; установлення свідків події, а також обставин, які впливають на ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення;

– запропоновано підходи до вирішення проблем оптимізації взаємодії суб'єктів розслідування з працівниками Держекоінспекції, Держрибагентства, Управління авіації та поліції на воді Національної поліції України, громадськими інспекторами рибоохорони, органами прокуратури, а також оперативними підрозділами поліції, із пропозицією створення єдиної інформаційної бази в галузі рибогосподарства України; запровадження мобільних рейдових груп патрулювання, створення та діяльність стаціонарних пунктів (постів) охорони водних ресурсів, застосування аеророзвідки території, особливо в період нересту;

– розроблено порядок збирання слідчим доказів незаконного зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом шляхом проведення комплексу процесуальних дій на початковому етапі розслідування (огляд, допит, обшук, тимчасовий доступ до речей і документів, призначення експертиз) із застосуванням сучасних техніко-криміналістичних засобів (БПЛА, тепловізор, Next Step);

удосконалено:

– характеристику структурних елементів криміналістичної характеристики незаконного зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом: предмет злочинного посягання; обстановка та слідова картина; способи підготовки, учинення та приховування; відомості про осіб, які вчинили кримінальне правопорушення, передбачене ст. 249 КК України, та злочинні групи;

– алгоритм дій дізнавача/слідчого щодо збереження слідів незаконного зайняття рибним добувним промислом: прийняття процесуального рішення про визнання вилученої в ході проведення огляду місця події риби речовим доказом і додатковий огляд протоколом огляду, винесення постанови про визнання речових доказів відповідно до ст. ст. 40, 98, 100, 110 КПК України; за попередньо укладеним договором, до отримання ухвали слідчого судді про арешт майна та надання дозволу на його реалізацію передача вилученої риби на тимчасове зберігання відповідним суб'єктам; складання звернення за

погодженням з прокурором або ініціювання перед прокурором самостійного звернення з клопотанням про арешт майна та надання дозволу на його реалізацію або знищення; отримання ухвали слідчого судді про арешт майна та надання дозволу на його реалізацію або знищення;

– класифікацію типових слідчих ситуацій початкового етапу розслідування залежно від змісту інформації про злочинні дії, передбачені ст. 249 КК України (сприятливі та несприятливі; конфліктні та безконфліктні), та особу злочинця: встановлено ознаки кримінального протиправного діяння, передбаченого ст. 249 КК України; особу (-іб) затримано на місці безпосереднього вчинення незаконного водного добувального промислу або при вилученні водних тварин/рослин (ловлі, збиранні, добуванні, збуті тощо), і вона (вони) не переховується (-ються); встановлено ознаки злочинного діяння, передбаченого ст. 249 КК України, та особу (-іб), але його (-їх) не затримано, вона (вони) переховується (-ються), та її (їхнє) місцезнаходження невідоме; виявлено факт незаконного добування заборонених до вилову риби, інших водних тварин та рослин за ст. 249 КК України, підозрюваного (-их) затримано, але він (вони) не визнає (-ють) себе винним (-и) у вчиненні кримінального правопорушення або взагалі відмовляється (-ються) від дачі показань; виявлено факт незаконного добування заборонених до вилову риби, інших водних тварин та рослин за ст. 249 КК України, але особа злочинця невідома, або інформація про нього є недостовірною або не перевіреною; свідки відсутні;

набуло подальшого розвитку:

– криміналістичний розвиток наукових знань щодо розслідування окремих видів (груп) кримінальних правопорушень проти довкілля (екологічних злочинів), на основі яких виявлено тенденції та окреслено напрями протидії незаконному зайняттю рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом;

– систематизація способів вчинення незаконного зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом, зокрема: без дозволу та (або) інших обов'язкових документів; за наявності таких документів, але з

недотриманням вимог, передбачених у них; щодо певних видів водних тварин, на які поширюється заборона чи обмеження вилову; з виловом водних живих ресурсів у кількостях, що перевищують установлені в нормативно-правових актах ліміти; у заборонений час, у заборонених місцях, забороненими способами, засобами чи знаряддями;

– праксеологічні підходи до впорядкування джерел інформації про дії, передбачені ст. 249 КК України: повідомлення від державних природоохоронних органів за результатами планових наглядово-ревізійних перевірок – рибоохоронні рейди Державного агентства з розвитку меліорації, рибного господарства та продовольчих програм (Держрибагентство); безпосереднє виявлення ознак кримінального правопорушення співробітниками правоохоронних органів (Національної поліції – територіальних підрозділів поліції; Управління авіації і поліції на воді та його територіальних підрозділів; патрульної поліції; Державної прикордонної служби – прикордонні наряди) та повідомлення інформаторів; повідомлення від власника, розпорядника чи користувача водного господарства; працівники рекреаційних водних зон; приватної охорони; звернення громадських природоохоронних організацій; публікації в медіа, мережі Інтернет; матеріали журналістських розслідувань;

– узагальнення та оцінка слідчих версій (стосовно події, особи правопорушника) на початковому етапі розслідування незаконного зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом;

– практичні рекомендації до використання БПЛА при огляді місця події в кримінальних провадженнях щодо незаконного зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом з метою ефективного огляду великих масивів водних об'єктів; установлення тепловізора на такий засіб, що дозволить установлювати обставини події, ефективно проводити таку слідчу (розшукову) дію в нічний час доби без утрати часу й доказів;

– характеристика типових ситуацій обов'язкового проведення обшуку на початковому етапі розслідування незаконного зайняття рибним, звіриним або

іншим водним добувним промислом за результатами огляду місця події: установлена особа підозрюваного, однак предмет посягання, знаряддя та засоби знаходяться в транспортному засобі; установлена особа, яка вчинила протиправне діяння, на місці події вилучений предмет посягання, знаряддя та засоби кримінального правопорушення, однак отримана інформація, що в житлі або іншому володінні злочинця зберігаються докази протиправних дій; особа не встановлена, однак наявна інформація про її місцезнаходження та місце переховування предметів злочинного посягання, знарядь, засобів кримінального правопорушення за ст. 249 КК України;

– особливості призначення та послідовність проведення комплексу судових експертиз (криміналістичні (дактилоскопічна, трасологічна, експертиза вибухових речовин і продуктів вибуху, біологічна); інженерно-екологічна), а також рекомендації щодо використання спеціалізованих пересувних лабораторій, ігнорування яких в умовах віддаленості водних об'єктів мінімізує можливості встановлення реальності істотної шкоди й змінює стан предмета посягання.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що сформульовані та обґрунтовані в дисертації теоретичні положення, висновки й рекомендації впроваджено та надалі може бути використано в:

– *правозастосовній діяльності* – для вдосконалення діяльності підрозділів НП України, які розслідують кримінальні правопорушення, пов'язані з незаконним зайняттям рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом (акт упровадження: ГСУ НП України № 63790-2024 від 03.05.2024 року);

– *освітньому процесі* – під час викладання навчальних дисциплін «Криміналістика», «Методика розслідування кримінальних правопорушень», підготовки навчально-методичних праць (акт упровадження Національної академії внутрішніх справ № 195-оп від 05 грудня 2024 року);

– *науково-дослідній діяльності* – для підготовки монографій, підручників, навчальних посібників, методичних рекомендацій, узагальнення аналітичних

матеріалів, обґрунтування пропозицій до чинних проєктів нормативно-правових актів, підготовка яких потребує проведення відповідних наукових досліджень або містить наукову складову (акт упровадження Національної академії внутрішніх справ № 196-нд від 05 грудня 2024 року).

Апробація матеріалів дисертації. Основні положення та висновки дослідження оприлюднено в доповідях на міжнародних, всеукраїнських науково-практичних конференціях: «Актуальні питання криміналістики та судової експертизи» (25 листопада 2022 р.); «Актуальні питання та перспективи розшукової роботи в діяльності підрозділів кримінальної поліції» (Київ, 28 березня 2024 р.); «Актуальні питання криміналістики та судової експертизи до 60-річчя кафедри криміналістики та судової медицини» (Київ, 21 листопада 2024 р.); «Актуальні проблеми кримінального права» (Київ, 28 листопада 2024 р.).

Структура та обсяг дисертації. Робота складається з анотації, переліку умовних позначень, вступу, трьох розділів, що містять дев'ять підрозділів, висновків, списку використаних джерел (269 найменувань на 29 сторінках) та п'яти додатків на 18 сторінках. Загальний обсяг дисертації становить 285 сторінок, із яких обсяг основного тексту – 224 сторінки.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РОЗСЛІДУВАННЯ НЕЗАКОННОГО ЗАЙНЯТТЯ РИБНИМ, ЗВІРИНИМ АБО ІНШИМ ВОДНИМ ДОБУВНИМ ПРОМИСЛОМ

1.1. Стан наукового розроблення проблеми розслідування незаконного зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом

Людина завжди була тісно пов'язана з природою. Від початку свого існування вона використовувала природні ресурси, часто не замислюючись над їх відновленням. Сучасне суспільство розглядає використання природних ресурсів не лише як спосіб для задоволення базових потреб, але й для створення товарів і послуг, які сприяють задоволенню більш складних потреб. Основна частина цих ресурсів витрачається в процесі розширеного виробництва.

Дослідження взаємодії людини і природи дозволяє зрозуміти, що природно-ресурсний потенціал відображає суть природи. Цей потенціал включає ресурси, придатні для використання на конкретному етапі розвитку виробництва. Ресурсний потенціал можна розглядати як сукупність матеріальних природних ресурсів, а також інших компонентів екосистеми, що задовольняють різноманітні потреби людства.

Термін «потенціал» робить поняття природно-ресурсного потенціалу більш загальним, ніж «природні ресурси», оскільки він указує на потенційну можливість і здатність природного середовища до використання. Україна має значні та різноманітні природні ресурси, які протягом тривалого історичного періоду зазнавали масштабної екстенсивної експлуатації, що призвело до їх негативних техногенних змін регіонального рівня та суттєвого зменшення їх еколого-захисного потенціалу. На сьогодні антропогенне й техногенне

навантаження на навколишнє природне середовище в кілька разів перевищує відповідні показники в розвинутих країнах світу, а забруднення довкілля досягло загрозливого рівня, що негативно позначається, у першу чергу, на здоров'ї населення [147, с. 342].

Першим нормативно-правовим актом, який визначив порядок здійснення та регулювання промислового рибальства (крім любительського та спортивного рибальства в рибогосподарських водних об'єктах загального користування), який є обов'язковим для суб'єктів рибного господарства – підприємств, установ, організацій (незалежно від форм власності), громадян України, осіб без громадянства (надалі – користувачі), які здійснюють промислове рибальство, а також для уповноважених органів, які забезпечують охорону, відтворення та збереження середовища існування водних живих ресурсів у басейні Чорного моря в межах територіальних вод, виключної (морської) економічної зони і на континентальному шельфі України із затоками, бухтами, лиманами, річками, естуаріями тощо, – були Правила промислового рибальства в басейні Чорного моря (1998 р) [132], які з часом втратили чинність, але в аспекті предмета дослідження варті уваги, позаяк ними вперше запроваджено регулювання водного промислу й рибної діяльності.

Згідно зі ст. 1 *Водного кодексу України*, водокористування – це використання вод (водних об'єктів) для задоволення потреб населення, промисловості, сільського господарства, транспорту та інших галузей господарства, включаючи право на забір води, скидання стічних вод та інші види використання вод (водних об'єктів). У свою чергу водний об'єкт – це природний або створений штучно елемент довкілля, у якому зосереджуються води (море, річка, озеро, водосховище, ставок, канал, водоносний горизонт); згідно зі ст. 47, «... загальне водокористування здійснюється громадянами для задоволення їх потреб (купання, плавання на прогулянкових суднах, любительське і спортивне рибальство, водопій тварин, забір води з водних об'єктів без застосування споруд або технічних пристроїв та з криниць)

безкоштовно, без закріплення водних об'єктів за окремими особами та без надання відповідних дозволів» [22].

Водні біоресурси виступають сировинною базою суспільства і при вилученні з природного середовища набувають ознак товару, залучаються до суспільного виробництва. Продукти та продукція водних промислів використовуються в харчовій промисловості (риба та інші продукти є джерелом усіх незамінних амінокислот, і тому в частині забезпечення організму людини білком можуть споживатися замість м'ясних продуктів, а також містять велику кількість вітамінів, корисних макро- та мікроелементів (особливо йоду)). Висока біологічна цінність цих продуктів дозволяє широко використовувати їх як у харчуванні здорової людини, так і в дієтичному харчуванні хворих; у фармакології – при виготовленні лікарських препаратів і біологічно активних домішок; у сільському господарстві – як корм або підкорм для худоби, як добриво; у технічній сфері зелені водорості використовуються для відновлення біологічних властивостей очищених стічних вод та в системах збагачення середовища киснем (наприклад, у космічній галузі [239, с. 65]); у інших сферах економіки. Водночас рибне господарство є споживачем продукції та послуг значної кількості галузей народного господарства, зокрема, суднобудування, машинобудування, транспорту та інших [151, с. 235].

Одним із базових природоохоронних законів України є Закон *«Про охорону навколишнього природного середовища»*, який визначає екологічну безпеку як «такий стан навколишнього природного середовища, при якому забезпечується попередження погіршення екологічних умов та виникнення небезпеки для здоров'я людей» [179].

Тут варто зупинити увагу на тому, що порівняльний аналіз термінів «охорона навколишнього середовища» та «екологічна безпека» дає підстави стверджувати, що перший визначає комплекс міжнародних, державних, регіональних, локальних, адміністративно-господарських, технологічних і громадських заходів, спрямованих на збереження та забезпечення раціонального природокористування, відновлення, охорону та примноження

природних ресурсів [49, с. 234]. Своєю чергою, у широкому розумінні, екологічна безпека – сукупність дій та комплекс відповідних заходів, процесів, які забезпечують екологічний баланс на планеті та в різних її регіонах на рівні, до якого людина може адаптуватися фізично, без збитків (політичних, соціально- економічних). Це також будь-яка діяльність людини, що виключає згубний вплив на екологічне середовище та не порушує баланс природних або змінених людиною природних компонентів середовища і процесів, що зумовлює тривале або не обмежене в часі існування певної екосистеми [242, с. 123]. Тобто екологічна безпека – це стан захищеності навколишнього середовища від порушення його екологічної рівноваги [40].

У криміналістичному сенсі екологічну безпеку доцільно визначити як складову національної безпеки, що характеризує стан захищеності екологічних інтересів живих істот і збереження навколишнього природного середовища за допомогою комплексу взаємопов'язаних політичних, економічних, технічних, організаційних, державно-правових та інших заходів для сучасного та прийдешніх поколінь [145, с. 28].

У чинному законодавстві (Закон України *«Про тваринний світ»*) наголошено, що тваринний світ є одним з компонентів навколишнього природного середовища, національним багатством України, джерелом духовного та естетичного збагачення і виховання людей, об'єктом наукових досліджень, а також важливою базою для одержання промислової і лікарської сировини, харчових продуктів та інших матеріальних цінностей. Завданням законодавства України про охорону, використання і відтворення тваринного світу є:

- регулювання відносин у галузі охорони, використання і відтворення об'єктів тваринного світу;
- збереження та поліпшення середовища існування диких тварин;
- забезпечення умов збереження всього видового і популяційного різноманіття тварин [183].

У 2011 р. прийнято Закон України *«Про рибне господарство, промислове рибальство та охорону водних біоресурсів»*, який визначає основні засади діяльності та державного регулювання в галузі рибного господарства, збереження та раціонального використання водних біоресурсів, порядок взаємовідносин між органами державної влади, органами місцевого самоврядування і суб'єктами господарювання, які здійснюють рибогосподарську діяльність у водних об'єктах (їх частинах), внутрішніх морських водах і територіальному морі, континентальному шельфі, виключній (морській) економічній зоні України та відкритому морі [180]. Такий нормативно-правовий акт є одним із головних у протидії незаконному зайняттю рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом.

У ст. 14 Закону України *«Про аквакультуру»* (2012 р.) затверджено положення: «Надання рибогосподарської технологічної водойми у користування на умовах оренди здійснюється за наявності паспорта рибогосподарської технологічної водойми та/або технічного проекту рибогосподарської технологічної водойми. Порядок розроблення та форма паспорта затверджуються центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізацію державної політики у сфері рибного господарства» [166].

Протягом останніх 20 років рибалкам доводилось рибалити за Правилами, які були морально застарілими та не відповідали законодавству, а у 2022 р. набрав чинності наказ Мінагрополітики *«Правила любительського рибальства»* [175]. Правила визначають умови здійснення любительського рибальства (спортивного рибальства та підводного полювання), застосування знарядь лову і способів добування (вилову), обсяги добування (вилову) за вагою та поштучно, заборонені місця і строки (періоди) заборон на добування (вилов) водних біоресурсів, мінімально дозволені для добування (вилову) розміри та види водних біоресурсів, умови проведення спортивних заходів та/або змагань з видів спорту, якими відповідно до правил спортивних змагань передбачено здійснювати добування (вилов) водних біоресурсів та умови

використання суден рибалками-любителями; їх (Правила) розроблено для покращення умов любительського, спортивного рибальства і підводного полювання, а також результативності заходів з охорони і збереження біорізноманіття іхтіофауни українських водойм. Нові Правила також враховують найкращі напрацювання країн ЄС, рекомендації профільних наукових установ України, пропозиції громадськості та інших стейкхолдерів [195], зокрема: збільшено добову норму вилову риби (3 кг) на одну особину, розмір якої перевищує мінімально дозволені для вилову розміри; знято обмеження на вилов деяких малоцінних та інвазивних видів водних біоресурсів (карликовий (американський) сом, ротань-головешка, сонячний окунь, рапана тощо); дозволено вилов усіх водних біоресурсів, крім тих, що занесені до Червоної книги України, переліків регіонально рідкісних видів, що охороняються, та інших міжнародних природоохоронних списків; розповсюджено дію нових Правил на об'єкти природно-заповідного фонду, де така діяльність не заборонена статутом природно-заповідного фонду; збільшено з 5 до 7 дозволених кількість гачків; збільшено з 1 до 2 дозволених кількість гачків при вилові водних біоресурсів з берега за межами нерестовищ у період весняно-літньої нерестової заборони; зменшено кількість заборонених для рибальства місць (зокрема, дозволено рибальство в затоці Галерна Канівського водосховища та в гирлах річок, що впадають у Дністровське водосховище); зменшено заборонені для рибальства ділянки (зокрема, у нижніх б'єфах ГЕС дніпровських водосховищ – з 10 та 5 км до 2 км); дозволено використовувати всі види водних біоресурсів як живу принаду (живця), окрім видів, вилов яких заборонено [175].

Водночас найголовнішою метою при розробці документа було збереження, примноження та раціональне використання водних біоресурсів, зокрема: збільшено мінімальні, дозволені до вилову розміри більшості водних біоресурсів; визначено заходи щодо дбайливого поводження з виловленими водними біоресурсами (зокрема, дбайливе підхоплення і звільнення водних біоресурсів від гачка); заборонено вилов із моторних суден з включеною

силовою установкою з використанням більше ніж одного знаряддя вилову на одного рибалку; встановлено нерестову заборону на вилов форелі струмкової в межах Закарпатської, Івано-Франківської, Львівської та Чернівецької областей з 1 вересня до 31 грудня; встановлено нерестову заборону на вилов щуки з 15 лютого по 31 березня [195; 175].

Промисел водних біоресурсів у рибогосподарських водних об'єктах (їх частинах) здійснюється відповідно до *Правил промислового рибальства у внутрішніх рибогосподарських водних об'єктах (їх частинах)* (2023 р.) [165]. Такими Правилами встановлені райони, способи і строки промислу, знаряддя лову, їх характеристики, допустимі до вилову розміри об'єктів промислу, вимоги щодо їх охорони, а також умови користування промисловими ділянками рибогосподарських водних об'єктів (їх частин), навантаження на внутрішні рибогосподарські водні об'єкти (їх частини) за кількістю та потужністю суден флоту рибної промисловості. На виконання даних Правил у 2023 р. затверджено *Режим промислу в рибогосподарських водних об'єктах (їх частинах) України у 2024 році* [194].

У *КК України* закріплено кримінально-правову норму, яка передбачає кримінальну відповідальність за незаконне зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом. У ч. 2 цієї норми передбачені кваліфікуючі ознаки – якщо вони вчинені із застосуванням вибухових, отруйних речовин, електроструму або іншим способом масового знищення риби, звірів чи інших видів тваринного світу або особою, раніше судимою за кримінальне правопорушення [93].

Браконьєрство на водоймах завдає непоправної шкоди водним біоресурсам. Особливу увагу слід звернути на жорстокий вилов риби за допомогою електроструму, а саме за допомогою електровудок – знаряддя лову, продаж і використання якого заборонене в Україні, адже при цьому електричним струмом не тільки вбивається риба, але й знищується вся екосистема водойми. За повідомленнями працівників рибінспекції, електровудки, які використовують на наших водоймах, знищують не тільки

рибу, але й планктон, ікру, личинки. Негативна дія електролову на молодь риб не поступається глушінню вибухівкою чи отруєнню хімічними засобами. Науковці стверджують, що електричне приладдя негативно впливає і на самих браконьєрів. При цьому покарання за такий незаконний лов занадто м'яке. Відповідно до ст. 249 КК України «діяння, якщо вони вчинені із застосуванням вибухових, отруйних речовин, електроструму або іншим способом масового знищення риби, звірів чи інших видів тваринного світу або особою, раніше судимою за злочин, передбачений цією статтею, – караються штрафом від двохсот до чотирьохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк до трьох років, або позбавленням волі на той самий строк, з конфіскацією знарядь і засобів промислу та всього добутого» [164].

Законопроект «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення відповідальності за незаконне зайняття рибним та іншим водним добувним промислом» пропонується доповнити ч. 3, якою встановити самостійну відповідальність за перебування в межах водного об'єкта із засобами для незаконного зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом (отруйні речовини, вибухові пристрої та вибухівка, електровудка або інше знаряддя для масового вилову риби, звірів чи інших видів тваринного світу) [185]. На сьогодні така поведінка особи за наявності підстав може розцінюватися лише як підготовка до злочину, передбаченого ч. 2 ст. 249 КК. При всіх вадах законопроекту в частині недотримання правил законодавчої техніки прагнення його розробників розв'язати відповідну проблему безпосередньо шляхом внесення змін до КК заслуговує на підтримку [39, с. 318-319].

Одним з пріоритетних завдань для держави є відтворення водних біоресурсів, особливо в умовах війни, позаяк водні біоресурси є стратегічним державним харчовим резервом, а штучне відтворення цінних видів риб направлене як на підтримку водних екосистем, так і на формування промислових запасів.

Основні показники, що характеризують рибоохоронну роботу у 2023 році, збільшилися в порівнянні з 2022 роком. Зокрема, державними інспекторами:

- проведено понад 1,7 тис. рейдів;
- викрито понад 18,3 тис. порушень рибоохоронного законодавства, з них майже 21 % є грубими порушеннями правил рибальства (2022 р. – 16,7 тис., з них 19 % – грубі порушення правил рибальства);
- виявлено порушення, допущені користувачами водних біоресурсів – 250;
- вилучено в порушників понад 55 тонн водних біоресурсів та 14476 заборонених знарядь лову (2022 р. – 13 735 заборонених знарядь лову);
- затримано 364 транспортних засоби.

З метою попередження і недопущення продажу фізичними та юридичними особами водних біоресурсів без відповідних документів, заборонених правилами рибальства знарядь лову здійснювалися перевірки торговельних майданчиків та місць стихійної торгівлі. Виявлено та притягнуто до адміністративної відповідальності за незаконне придбання і збут водних біоресурсів 1144 правопорушники (2022 р. – 780 правопорушників) та вилучено понад 22,1 тонн водних біоресурсів.

Сума накладених штрафів за постановами органів рибоохорони за порушення правил рибальства склала 880 тис. грн (2022 рік – 770 тис. грн), при цьому сума стягнених штрафів за постановами органів рибоохорони – майже 810 тис. грн (2022 рік – 782 тис. грн).

У 2023 році нараховані збитки, завдані рибному господарству України, склали 160,5 млн грн [189]. Слід зазначити, що постановою Уряду від 29.09.2023 р. № 1042 *«Про затвердження такс для обчислення розміру шкоди, завданої порушенням законодавства про рибне господарство внаслідок незаконного добування (вилову), знищення або пошкодження водних біоресурсів, а також незаконного знищення чи погіршення середовища існування водних біоресурсів»* було систематизовано підхід до розрахунку

збитків за незаконний вилов риби. Зокрема, скасовано методику розрахунку збитків для підприємців, яка містила складні формули з багатьма складовими, що не враховували розмір шкоди, заподіяної водним мешканцям. Тобто тепер збитки, завдані рибному господарству, розраховуються за єдиним підходом, без поділу порушників на фізичних та юридичних осіб [176].

Водночас органами рибоохорони здійснювався посилений контроль за охороною водних біоресурсів під час їх нересту та зимівлі.

Крім того, рибоохоронні патрулі Держрибагентства, продовжуючи здійснювати рейди в умовах воєнного стану, тісно співпрацювали з військовими державними адміністраціями та регулярно передавали вилучені браконьєрські сітки для плетіння маскувальних засобів на потреби Збройних сил України [190].

У 2023 році змінено порядок розподілу лімітів спеціального використання водних біоресурсів на квоти добування (вилову) та їх подальшої реалізації на аукціонах з продажу права на укладення договорів на право спеціального використання водних біоресурсів у рибогосподарських водних об'єктах (їх частинах) шляхом електронних торгів. Наприклад, за даними аукціону, проведеного Держрибагентством у 2024 р., право спеціального використання водних біоресурсів у рибогосподарських водних об'єктах (їх частинах) у розрізі видів надано на: пузанок (*Alosa tanaica*) – 0,395 т; оселедець чорноморський (*Alosa immaculata*) – 0,143 т; лящ (*Abramis brama*) – 1,226 т; судак звичайний (*Sander lucioperca*) – 0,183 т; сазан (*Cyprinus carpio*) – 0,149 т; щука звичайна (*Esox Lucius*) – 0,057 т; тараня (плітка звичайна) (*Rutilus heckelii*) (*Rutilus rutilus*) – 0,791 т; плоскирка (*Blicca bjoerkna*) – 0,201 т; бички (крім видів, занесених до Червоної книги України) (*Gobiidae*) – 0,011 т; сом європейський (*Silurus glanis*) – 0,057 т; головень європейський (*Squalius cephalus*) – 0,003 т; білизна звичайна (*Aspius aspius*) – 0,003 т; піленгас (*Liza haematocheilus*) – 0,011 т; окунь звичайний (*Perca fluviatilis*) – 0,155 т; краснопірка (*Scardinius erythrophthalmus*) – 0,132 т; лин (*Tinca tinca*) – 0,003 т; чехоня (*Pelecus cultratus*) – 0,003 т; окунь сонячний (*Lepomis gibbosus*) –

0,002 т; рибець звичайний (*Vimba vimba*) – 0,006 т; карась сріблястий (*Carassius gibelio*) – 7,243 т; тюлька звичайна (*Clupeonella cultriventris*) – 15,937 т; верховодка звичайна (*Alburnus alburnus*) – 0,315 та ін. [186].

За даними іншого аукціону, право спеціального використання водних біоресурсів у рибогосподарських водних об'єктах (їх частинах) у розрізі видів надано на: лящ (*Abramis brama*) – 7,500 т; судак звичайний (*Sander lucioperca*) – 1,100 т; сазан (*Cyprinus carpio*) – 0,400 т; щука звичайна (*Esox lucius*) – 0,250 т; сом європейський (*Silurus glanis*) – 0,400 т; головень європейський (*Squalius cephalus*) – 0,008 т; білізна звичайна (*Aspius aspius*) – 0,100 т; тараня (плітка звичайна) (*Rutilus heckelii*) (*Rutilus rutilus*) – 6,00 т; плоскирка (*Blicca bjoerkna*) – 2,500 т; синець звичайний (*Ballerus ballerus*) – 1,400 т; карась сріблястий (*Carassius gibelio*) – 9,00 т; чехоня (*Pelecus cultratus*) – 0,550 т; окунь звичайний (*Perca fluviatilis*) – 0,850 т; краснопінка (*Scardinius erythrophthalmus*) – 0,100 т; лин (*Tinca tinca*) – 0,065 т; білоочка (клепець) (*Ballerus sapa*) – 0,100 т; рибець звичайний (*Vimba vimba*) – 0,045 т; рослиноїдні (білий, строкатий товстолоби, їх гібрид, білий амур) (*Hypophthalmichthys molitrix*, *Hypophthalmichthys nobilis*, *Stenopharyngodon idella*) – 2,500 т [186].

Такі зміни запроваджено з метою забезпечення принципу економічної конкуренції шляхом надання всім без винятку суб'єктам рибного господарства доступу до отримання права на спеціальне використання водних біоресурсів, оскільки переважне право на його отримання мали користувачі водних біоресурсів, які традиційно (три і більше років) здійснювали спеціальне використання водних біоресурсів. У зв'язку з військовою агресією РФ проти України та введенням воєнного стану, з метою забезпечення безпеки судноплавства, мінімізації ризиків диверсійних і терористичних загроз з моря та недопущення загибелі чи травмування рибалок і цивільного населення, промислове рибальство в Чорному морі було заблоковане. В умовах воєнного стану в електронній торговій системі «Prozorro.Продажі» Держрибагентством було оприлюднено 934 оголошення про проведення аукціонів з продажу права на укладення договорів на право спеціального використання водних

біоресурсів у рибогосподарських водних об'єктах (їх частинах) (з урахуванням повторних торгів тих самих лотів). Між Держрибагентством та переможцями аукціонів укладено 289 договорів на право спеціального використання водних біоресурсів у рибогосподарських водних об'єктах (їх частинах). За результатами укладених договорів на право спеціального використання водних біоресурсів у рибогосподарських водних об'єктах (їх частинах) на рахунок територіального органу Казначейства за кодом класифікації доходів бюджету 13070200 за місцем реєстрації надійшло 95,5 млн грн [190].

Діяльність із виявлення випадків *незаконного зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом* (ст. 249 КК України) у 2014-2016 рр. суттєво знизилася з 865 до 445 (зниження в 1,9 раза), у 2017 р. робота з протидії таким фактам активізувалася (538; +20,9 %), у 2018 р. вона перебувала на тому самому рівні, а у 2019 р. число таких діянь знову збільшилося на 15,1 % і становило 619. У наступні два роки періоду аналізу кількість цих правопорушень майже не змінювалася та у 2021 р. дорівнювала 613, а у 2022 р. скоротилася на 6,0 % до 576. Їх частка серед усіх правопорушень проти довкілля за розглядуваний період скоротилася з 29,6 % до 14,3 %. Слід зазначити, що абсолютна більшість – 94,4 % (544 факти) зазначеного кримінального правопорушення – у 2022 р. є кримінальними проступками, а злочини становили лише 5,6 % (32 випадки) [91, с. 18].

Указане свідчить про споживацьке ставлення до природи в поєднанні з можливостями, які надав науково-технічний прогрес людству. Це призвело до екологічної кризи першої половини ХХІ ст., розміри якої стають глобальною екологічною катастрофою. Неефективність наявної системи охорони водного промислу від незаконного зайняття рибним, звіриним або іншим промислом, застарілість форм і методів боротьби вимагають активізації наукових досліджень у цьому напрямку.

У 2018 р. Ю. А. Турловою запропоновано заходи запобігання екологічній злочинності, зокрема: здійснено довгостроковий кримінологічний аналіз сучасного стану екологічної злочинності в Україні, оцінено рівень латентності

окремих, найпоширеніших, видів екологічних злочинів, встановлено об'єктивні та суб'єктивні фактори їх латентності. Досліджено, визначено та систематизовано чинники, що детермінують екологічну злочинність. Визначено типові та специфічні ознаки осіб, котрі вчинили екологічні злочини, запропоновано два варіанти їх типології. Досліджено проблеми криміналізації та декриміналізації посягань екологічного характеру, їх пеналізації і депеналізації. Внесено пропозиції щодо вдосконалення системи чинного кримінального законодавства, досліджено та оцінено дієвість правозастосовної практики органів кримінальної юстиції у сфері охорони довкілля. Розроблено концептуальну модель системи протидії екологічній злочинності, здійснено опис і надано характеристику її складових, а також структурно-функціональну характеристику зв'язків системи запобігання екологічній злочинності зі стратегіями державної політики в інших сферах соціальної діяльності, охарактеризовано найбільш значущі компоненти стратегії запобігання екологічній злочинності [236, с. 267].

Кримінологічні доробки в контексті протидії екологічній злочинності в Україні спрямовані на вивчення окремих аспектів, таких, як спрямованість злочинних посягань на елементи навколишнього середовища (рослинний або тваринний світ), регіональна специфіка (Причорноморський, Донецький регіони), методи вчинення (забруднення довкілля), характеристики осіб, які вчиняють екологічні злочини (службові особи, корупція у сфері охорони довкілля, корпоративна екологічна злочинність), а також суб'єкти протидії екологічній злочинності (органи прокуратури).

Значно ґрунтовніше досліджено кримінально-правові засади протидії екологічній злочинності в Україні. Предмет монографічних, зокрема дисертаційних, досліджень щодо протидії кримінально-правовими засобами екологічній злочинності за роки незалежності України є доволі різноманітним та охоплює проблеми як кримінальної відповідальності за вчинення окремих злочинів проти довкілля, так і кримінально-правової охорони довкілля в

цілому. Зокрема на рівні докторських дисертацій зазначену проблематику досліджували С. Б. Гавриш (2002 р.) та В. К. Матвійчук (2008 р.) [28; 125].

Уперше в криміналістиці С. О. Книженко проведено комплексне монографічне дослідження криміналістичних закономірностей екологічних злочинів типових способів, обстановки, предмета злочинного посягання, специфічних слідів і суспільно небезпечних наслідків злочинної діяльності злочинних, організованих груп, службових, спеціально уповноважених, інших осіб, що дало автору змогу висунути й обґрунтувати низку нових положень, важливих у концептуальному плані для криміналістичної науки і практики: визначено криміналістичні закономірності екологічних злочинів, розкрито їх сутність; уперше розроблено криміналістичну класифікацію екологічних злочинів; визначено типові способи незаконного вилучення злочинними, організованими групами, окремими особами об'єктів рослинного і тваринного світу, корисних копалин; специфіку обстановки, слідів і наслідків злочинної діяльності; виокремлено типові способи забруднення атмосферного повітря, водних об'єктів, земель; визначено специфіку обстановки, слідів і суспільно-небезпечних наслідків злочинних дій або бездіяльності службових, спеціально вповноважених, інших осіб; визначено основні елементи криміналістичної характеристики злочинів, скоєних шляхом знищення (пошкодження) лісових масивів, рибних запасів, територій, узятих під охорону держави; визначено типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування і розроблено відповідно до них алгоритми слідчих дій та ін. [67, с. 43].

Одними з перших наукових праць на теренах сучасності, безпосередньо присвяченими протидії незаконному зайняттю рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом, передбаченому ст. 249 КК України, є доробки:

К. М. Оробець – у роботі розглянуто систему чинників соціальної обумовленості кримінальної відповідальності за злочин, який передбачений ст. 249 КК України. Детально досліджено склад цього злочину, його елементи та ознаки. Значну увагу приділено також розгляду різних видів покарань за злочин, з'ясовано особливості їх призначення судами України. Сформульовано

й обґрунтовано пропозиції з удосконалення кримінального законодавства України та практики його застосування. Установлено, що екологічні фактори відображають характеристики водних живих ресурсів, їх взаємодію з іншими природними об'єктами та суспільством у межах водних екосистем. До негативних екологічних факторів, які вимагають установлення кримінальної відповідальності за незаконне зайняття рибальством, мисливством або іншим видом водного промислу, відносяться: кризова екологічна ситуація в Україні та світі, спричинена надмірним антропогенним навантаженням на біосферу; утрата біологічного різноманіття водних тварин і рослин; загроза для життя та здоров'я людини при споживанні продуктів і продукції водних промислів [151, с. 89];

Ю. М. Туровця – здійснено комплексне наукове дослідження криміналістично значущої інформації про способи та обстановку їх вчинення, предмет злочинного посягання, специфічні сліди і суспільно небезпечні наслідки діяльності певних осіб та розроблено системи елементів криміналістичної характеристики злочинів проти довкілля, наукових методів, тактичних прийомів і рекомендацій, спрямованих на виявлення, розслідування, запобігання кримінальних правопорушень проти довкілля. Автором розроблено криміналістичну класифікацію злочинів проти довкілля за такими критеріями: а) залежно від кола суб'єктів, інтереси яких порушуються злочином: зачіпають інтереси однієї держави; зачіпають інтереси двох і більше держав (транснаціональні злочини проти довкілля, наприклад, екоцид або забруднення морських вод, що належать декільком державам); б) залежно від суб'єкта злочину проти довкілля: вчинені загальним суб'єктом (особа, яка не має спеціальних посадових повноважень); вчинені спеціальним суб'єктом [237, с. 7].

На основі аналізу наукових поглядів та нормативно-правового забезпечення вченим надано визначення злочинів проти довкілля як злочинних дій, передбачених кримінальним законом, що завдають шкоду навколишньому природному середовищу та екологічній безпеці країни. Ці злочини можуть

бути вчинені службовими, спеціально уповноваженими особами, які мають обов'язок дотримуватися екологічних правил, або іншими особами шляхом злочинної діяльності або бездіяльності. Такі дії можуть заподіяти значну шкоду відносинам, пов'язаним з умовами співіснування багатофункціональної збалансованої системи життєдіяльності людини, або ставити ці відносини під загрозу. Підкреслюється, що велика кількість нормативно-правових актів ускладнює їх застосування органами, які здійснюють контроль у галузі екології, а також органами розслідування, прокурорського нагляду та судами. Це негативно впливає на своєчасність виявлення ознак злочинів проти довкілля, оперативність їх розслідування та запобігання, притягнення винних до кримінальної відповідальності, відшкодування шкоди, заподіяної довкіллю та здоров'ю людини [237, с. 8].

Далі в роботі Є. М. Борисова визначено зміст об'єктивних та суб'єктивних елементів складу незаконного зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом (ст. 249 КК України), вирішено основні проблеми кваліфікації цього злочину та його відмежування від суміжних злочинів. Здійснено порівняльно-правовий аналіз кримінальної відповідальності за цей злочин. Визначено зміст регулятивного законодавства, що стосується порядку зайняття водним добувним промислом. Запропоновано нову редакцію цієї статті КК України [199].

Аналіз ступеня наукової розробленості охорони рибних, звіриних або інших водних біологічних ресурсів дало можливість Т. І. Волковій у роботі «Кримінально-правова охорона рибних, звіриних або інших водних біологічних ресурсів (ст. 249 КК України)» (2019 р.) зробити обґрунтований висновок, що у вітчизняній науці кримінального права відсутнє в багатьох питаннях належне дослідження цієї проблеми. За таких умов у авторському доробку знайшли своє належне з'ясування та висвітлення питання: витоків та генези кримінально-правової заборони, передбаченої ст. 249 КК України, і теоретично-методологічних основ кримінально-правової охорони рибних, звіриних або інших водних біологічних ресурсів; поняття кримінально-

правової охорони рибних, звіриних або інших водних біологічних ресурсів; поняття злочину, передбаченого ст. 249 КК України, та соціально-правової обумовленості цієї заборони; відмежування вказаного злочину від суміжних злочинів та аналогічного адміністративного правопорушення; компаративного аналізу злочину незаконного зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом з аналогічними злочинами деяких зарубіжних держав; з'ясування об'єктивних, суб'єктивних та кваліфікуючих ознак цього злочину; формулювання пропозицій та рекомендацій щодо вдосконалення ст. 249 КК України [24].

Авторка стверджує, що за вчинення незаконного зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом у законодавстві встановлена адміністративна та кримінальна відповідальність. Недосконалість чинного законодавства щодо злочину, передбаченого ст. 249 КК України, слугує однією з причин виникнення проблем при притягненні винних осіб до кримінальної відповідальності за цей злочин [23, с. 125].

Викликає неабиякий інтерес науковий доробок О. В. Одерія, а саме монографія «Теорія і практика розслідування злочинів проти довкілля». Автор запропонував теоретичну концепцію формування та реалізації характеристики кримінальних правопорушень проти довкілля. Він подав її структуру та елементний склад, проаналізував особливості початкового етапу розслідування і проведення окремих слідчих (розшукових) дій. У першому розділі висвітлено загальнотеоретичні проблеми розслідування злочинів проти довкілля, зокрема, розглянуто питання екологічної безпеки та стан злочинності проти довкілля, поняття розглядуваних злочинів та їх криміналістична класифікація. У другому розділі розглянуто теоретичні основи формування криміналістичної характеристики злочинів проти довкілля, її структуру та кореляційні залежності між її елементами. Третій розділ присвячено проблемам початкового етапу розслідування, де висвітлено його особливості, наведено обставини, що підлягають з'ясуванню, розглянуто слідчі ситуації, версії та порядок планування, а також роль взаємодії з державними та недержавними

суб'єктами під час розслідування злочинів проти довкілля. Четвертий розділ містить тактику проведення окремих слідчих (розшукових) дій, де особливу увагу приділено огляду місця події, допиту та використанню спеціальних знань. Профілактичній діяльності під час розслідування злочинів проти довкілля присвячено п'ятий розділ [147].

Учений наголошує, що проблеми виявлення та розслідування злочинів проти довкілля слід розглядати як важливий самостійний напрямок наукових досліджень, який завдяки створенню відповідних методико-криміналістичних рекомендацій має суттєво компенсувати недостатність правової бази, відсутність чіткого розуміння норм, що регулюють природоохоронні правовідносини, і практику їх застосування, значно збільшити ефективність діяльності органів досудового розслідування. Надання визначення екологічних злочинів має здійснюватися на основі синтезу кримінально-правового, кримінологічного та криміналістичного аспектів, що охоплюють як цілі кваліфікації, так і завдання кримінального судочинства. Криміналістична класифікація злочинів проти довкілля передбачає певний їх розподіл за такими криміналістично значущими ознаками: предмет посягання, спосіб, ситуація, об'єкт, суб'єкт, наявні матеріали емпіричних спостережень, мотив учинення, ступінь соціальної небезпеки [145, с. 28-29].

Продовженням теми охорони довкілля стала робота Л. Ю. Крігер «Процесуальне керівництво досудовим розслідуванням кримінальних правопорушень проти довкілля», у якій досліджено процесуальне керівництво досудовим розслідуванням кримінальних правопорушень проти довкілля, включаючи історичні аспекти розвитку цього процесу, сутність та специфіку здійснення прокурором цієї діяльності. Також проаналізовано досвід зарубіжних країн у цій сфері та сформульовано рекомендації щодо діяльності прокурора на різних етапах досудового розслідування. Окреслено процесуальний порядок забезпечення відшкодування шкоди, завданої кримінальними правопорушеннями проти довкілля, а також особливості пред'явлення цивільного позову в кримінальному провадженні. Надано

рекомендації щодо вдосконалення нормативних основ діяльності прокурора на досудовому розслідуванні кримінальних правопорушень проти довкілля [100].

Авторка наголошує, що в контексті реформування системи кримінальної юстиції в Україні виникає потреба у вдосконаленні правових засад проведення кримінального розслідування, визначенні функціональної спрямованості діяльності суб'єктів сторони обвинувачення в кримінальному провадженні. Особливо актуальним стає вивчення процесуального керівництва досудовим розслідуванням екологічних злочинів у зв'язку з високим рівнем забруднення природного середовища. У зв'язку з підвищенням стандартів захисту прав людини, вирішенням справи «Мангурас проти Іспанії» (2010 р.) Європейським судом з прав людини, важливо враховувати нові реалії, зокрема зростання обурення в Європі та на міжнародному рівні щодо екологічних злочинів і тенденцію використання кримінального права для виконання екологічних зобов'язань, установлених європейським та міжнародним правом [203].

Дотичними до теми дослідження є й роботи:

В. К. Барвенка («Початковий етап розслідування порушень правил охорони вод та забруднення моря» (2019 р.)), який стверджує, що кримінальні правопорушення стосовно правил охорони вод (ст. 242 КК) і забруднення моря (ст. 243 КК) мають схожий специфічний механізм вчинення і являють собою сукупність правопорушень стосовно такого екологічного об'єкта, як води (поверхневі, підземні, морські), що призводять до таких їх змін, які створюють небезпеку для життя, здоров'я людей чи для довкілля. Це обумовлює розроблення спільних методичних положень і рекомендацій, що найбільш яскраво проявляється на початковому етапі досудового розслідування, на якому забезпечується підґрунтя для доказування [4];

О. К. Галицької («Розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із забрудненням водних об'єктів (за матеріалами Чорноморського регіону)»), у дослідженні якої підкреслено важливість міждисциплінарного підходу для вдосконалення методики розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із забрудненням водних об'єктів. Наукові

дослідження, проведені різними науками (такими, як природничі, природно-технічні та гуманітарні), інтегруються криміналістикою залежно від потреб правоохоронної практики. Також важливо враховувати дослідження, проведені юридичними науками. Зазначено, що наявні методики розслідування кримінальних правопорушень у цій сфері не відповідають потребам практики протидії злочинам, що зумовлює подальші наукові дослідження [29].

Найбільший інтерес щодо нашого дослідження представляє робота Д. П. Гаращук «Криміналістична характеристика та особливості розслідування незаконного зайняття рибним промислом» (2024 р.), у якій здійснено поглиблений аналіз законодавства, літературних (наукових) джерел та узагальнення слідчої і судової практики щодо криміналістичної характеристики та особливостей розслідування незаконного зайняття рибним промислом. Авторкою надано поняття криміналістичної характеристики екологічних злочинів як інформаційної основи методики розслідування, що являє собою систему даних про найбільш типові криміналістично значимі ознаки обстановки, предмета посягання, способів і слідів правопорушення, особи злочинця, а також напрямки виявлення та використання кореляційних зв'язків між окремими елементами криміналістичної характеристики; розроблено елементи криміналістичної характеристики методики незаконного зайняття рибним промислом: предмет протиправного посягання, способи вчинення, обстановку та слідову картину кримінального правопорушення, характеристику особи правопорушника [30].

Такі негативні тенденції й умови воєнного стану засвідчили, що незаконне полювання та незаконне зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом набуло масовості, латентності, організованості, кримінального професіоналізму, завдало непоправної економічної та екологічної шкоди, у тому числі й водним біоресурсам, знизивши кількість диких тварин та запасів риби. Неефективність наявної системи охорони водного промислу від незаконного зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом, застарілість форм і методів боротьби вимагають

активізації наукових досліджень у цьому напрямку. Тому однією з важливих задач української юридичної науки є забезпечення правоохоронних органів ефективними засобами і методами боротьби з незаконним зайняттям рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом.

Криміналістична наука відіграє провідну роль у цьому процесі, оскільки в сучасних умовах виникла нагальна потреба в розробленні криміналістичної методики розслідування таких кримінальних правопорушень з визначенням осіб, які займаються такими протиправними діями, деталізацією обставин кримінального провадження, конкретизацією слідчих ситуацій, версій та алгоритмів процесуальних дій на їх вирішення. Також важливо визначити напрямки використання спеціальних знань і проведення судових експертиз у кримінальних провадженнях цієї категорії.

1.2. Криміналістична характеристика незаконного зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом

Першим і основним структурним елементом інформаційно-пізнавальної моделі будь-якої криміналістичної методики є криміналістична характеристика кримінального правопорушення, яка є серцевиною її ретроспективного рівня.

Хоча традиційна структура криміналістичної методики є визнаною в науці, її не можна вважати оптимальною через відсутність зв'язку між структурними елементами. Наприклад, інформація про кримінальні правопорушення не враховується при організації розслідування, зокрема при визначенні типових версій. Навпаки, коли згадуються типові версії, вони не підтверджуються відповідними даними, які містяться в криміналістичній характеристиці.

Чітке розмежування та конкретизування ознак окремого кримінального правопорушення дозволяє в подальшому обирати найбільш оптимальні методи його розслідування. Криміналістика має великий теоретичний досвід у

розробці криміналістичної характеристики. Однак одним із дискусійних питань теорії криміналістичної характеристики є питання про склад елементів такого поняття.

Криміналістична характеристика злочинів була предметом дослідження багатьох учених-криміналістів [81; 248 та ін.]. Термін «криміналістична характеристика злочинів» уперше наприкінці 60-х років запропонував О. Н. Колесніченко, який зазначав, що до числа найістотніших положень, загальних для всіх методик, належить «загальна криміналістична характеристика даного виду злочинів», а також, що «злочини мають і загальні риси криміналістичного характеру» [71, с. 10, 14].

Вітчизняні вчені-криміналісти так визначають криміналістичну характеристику: О. Н. Колесніченко і В. О. Коновалова під криміналістичною характеристикою злочину розуміють «систему відомостей (інформації) про криміналістично значущі ознаки злочинів даного виду, що відбиває закономірні зв'язки між ними і служить побудові та перевірці слідчих версій для вирішення конкретних завдань розслідування» [72, с. 16]. З цих позицій криміналістична характеристика кримінальних правопорушень може розглядатися як інформаційна модель, що відображає узагальнені ознаки елементів злочину та їх закономірних (кореляційних) зв'язків. Усі елементи криміналістичної характеристики є взаємозалежними, виявлення внутрішніх зв'язків дозволяє, пізнаючи один елемент системи кримінального правопорушення, здобути знання про деякі інші елементи і в кінцевому підсумку розкрити кримінальне протиправне діяння; В. А. Журавель описав структурний елемент як сукупність відомостей про загальні, типові ознаки, обставини та інші характеристики певного виду (групи) злочинних діянь, які мають важливе організаційне і тактичне значення для розкриття цього виду (групи) злочинів [45]; В. Ю. Шепітько визначив її як систему відомостей про кримінально значущі ознаки кримінальних правопорушень певного виду, яка відображає закономірні зв'язки між ними і допомагає в побудові та перевірці слідчих версій у розслідуванні кримінальних правопорушень; метою цієї

системи є оптимізація процесу розкриття і розслідування кримінального правопорушення [133]; М. В. Салтевський описав це як інформаційну модель, що представляє собою якісно-кількісну систему опису типових ознак конкретного виду (групи) злочинів, а також видову модель, яка дозволяє прогнозувати та будувати обґрунтовані версії щодо обставин конкретної події (особи, способу вчинення злочину, засобів злочину та іншого) [198]; В. С. Кузьмічов стверджує, що криміналістична характеристика – це своєрідна інформаційна модель, що являє собою якісно-кількісний опис типових ознак конкретного виду (групи) кримінальних правопорушень; при цьому автор підкреслює, що особливе значення криміналістична характеристика кримінальних правопорушень набуває на початковому етапі досудового розслідування для визнання основних його напрямків висунення обґрунтованих версій; на окремих етапах розслідування виявляються лише окремі елементи криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень, а повна їх сукупність встановлюється під кінець розслідування [102, с. 252]; В. Д. Берназ розглянув дану категорію як науково обґрунтовану систему узагальненої інформації, основу на державних статистичних даних, та їх джерел про обставини, які були доказані, та інші, які мали значення для попередження, виявлення, розкриття, розслідування та судового розгляду досліджуваних кримінальних правопорушень зазначеної категорії [9, с. 17].

Дотепер у науці не вироблено загального визначення криміналістичної характеристики, і воно є предметом широкого обговорення як при дослідженні проблем загальної теорії криміналістики, так і при вирішенні питань, що стосуються окремих криміналістичних теорій.

Слід погодитися з В. К. Весельським, Г. А. Матусовським, які загальну криміналістичну характеристику злочинів розглядають як опис загальних ознак, що властиві всім злочинам [20, с. 55]. Загальна криміналістична характеристика злочинів має концептуальне значення в розумінні самої ідеї розглядуваного явища, усвідомлення її значення для розвитку

криміналістичної методики і її практичного використання в процесі розслідування злочинів [127, с. 55].

У контексті предмета дослідження, на думку С. О. Книженко, «...криміналістична характеристика екологічних злочинів – це система узагальнених слідчою та судовою практикою криміналістично значущих даних про ознаки злочинних посягань у сфері довкілля, особистісні якості особи злочинця, предмет злочинного посягання, способи злочину, обстановку, сліди та наслідки злочинної діяльності або бездіяльності, знання і використання яких мають важливе значення для виявлення, розслідування вказаних злочинів та запобігання їм» [67, с. 40].

Ю. М. Туровець вважає, що поняття криміналістичної характеристики злочинів проти довкілля можна визначити як «...систему елементів, які структурно пов'язані з відповідними елементами складів злочинів проти довкілля та визначаються типовими криміналістичними ознаками: суб'єктом і джерелом впливу, предметом злочину, обстановкою, злочинною поведінкою, механізмом слідоутворення, а також самими слідами, їх поширенням та локалізацією» [237, с. 8].

Із точки зору О. В. Одерія, «...криміналістичну характеристику злочинів проти довкілля як інформаційну модель родового рівня створено відповідно до криміналістичної класифікації цієї категорії злочинів. Основу її формування становить кримінально-правова характеристика, яка будується на аналізі елементів складу розглядуваних злочинів» [145, с. 29].

Д. П. Гарашук, погоджуючись із думкою Ю. А. Чаплинської, зазначає: «...використання криміналістичної характеристики є найбільш важливим на початковому етапі розслідування злочинів, коли здебільшого існує дефіцит вихідної інформації. Адже за допомогою стійких кореляційних зв'язків між її окремими елементами вона дозволяє глибше аналізувати наявні слідчі та оперативні дані, висувати обґрунтовані версії, будувати інформаційні моделі щодо події злочину, імовірних злочинців та інших невстановлених обставин.

Тобто основне значення досліджуваної наукової категорії полягає в практичному застосуванні окремих її положень» [245, с. 195; 30, с. 31].

Загалом, проаналізовані погляди й сучасний рівень розробки проблематики вказаної характеристики порівняно високий і дозволяє виділяти два напрямки її розвитку і використання – теоретичний (загальні поняття) і прикладний (криміналістичні характеристики конкретних видів і груп кримінальних правопорушень). Відтак, криміналістична характеристика розмежовується як:

а) наукова категорія криміналістики, теоретична концепція, учення, окрема криміналістична теорія;

б) робочий інструмент розслідування – система узагальнених відомостей про криміналістично значущі ознаки певного виду кримінального правопорушення.

Як наукова категорія «криміналістична характеристика кримінальних правопорушень» має поняття, дефініцію, структуру, посідає певне місце в системі криміналістики і виконує певні функції. У прикладному аспекті вона має подаватись у вигляді описів, таблиць, схем, графіків, комп'ютерних програм. Обидва ці аспекти взаємопов'язані, збагачують і доповнюють один одного. Криміналістичні характеристики різноманітних видів злочинів дають багатий емпіричний і теоретичний матеріал для розвитку загальних основ криміналістичної методики. А наукова концепція, маючи абстрактний універсальний характер, будучи загальним знанням, є теоретико-методологічною основою для побудови криміналістичних характеристик окремих видів кримінальних правопорушень.

На основі вищенаведених положень вважаємо, що *під криміналістичною характеристикою незаконного зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом слід розуміти упорядковану сукупність криміналістичних відомостей про значущі типові ознаки, які відрізняють кримінальне правопорушення, передбачене ст. 249 КК України, від інших злочинних посягань і визначають систему оперативно-розшукових заходів та*

процесуальних дій, спрямованих на його виявлення та виконання завдань кримінального провадження, передбачених ст. 2 КПК України, при розслідуванні.

До змісту криміналістичної характеристики вчені включають загальний або відносно деталізований перелік елементів криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень. Варто відзначити, що більшість авторів виділяють елементи, які можна звести до чотирьох основних груп: предмет безпосереднього посягання, спосіб вчинення кримінального правопорушення, слідова картина події, характеристика злочинця [133, с. 184; 26, с. 67].

Деякі автори елементами криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень визнають також дані про слідчі ситуації [45, с. 102]; про умови охорони об'єкта від замаху (враховуючи характеристику осіб, пов'язаних із забезпеченням недоторканності благ, на які вчинено замах); про поведінку злочинця до та після вчинення кримінального правопорушення [199, с. 101]; про мотиви та мету [6, с. 8]; про обставини вчинення кримінального правопорушення [81, с. 46-56] тощо.

Зміст криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень складають: типові ситуації даного виду кримінальних правопорушень; найбільш поширені способи їх вчинення; застосовувані злочинцями технічні засоби й джерела одержання коштів; типові матеріальні сліди кримінального правопорушення, що можуть мати значення речових доказів; найімовірніші місця їх виявлення, схованки та способи приховування слідів кримінальних правопорушень, інших засобів маскування злочинців; злочинні зв'язки [82, с. 119-120]. Чим більше криміналістична характеристика кримінальних правопорушень міститиме елементів, що мають криміналістичне значення, та чим детальнішими вони будуть, тим змістовнішою і ціннішою вона буде для слідчої практики.

На нашу думку, зміст криміналістичної характеристики повинні складати особливості способів і слідів відповідних видів кримінальних правопорушень,

обставини, що характеризують учасників кримінальних протиправних діянь та їх злочинні зв'язки, об'єктивну сторону, час, місце, умови вчинення кримінальних правопорушень, об'єкт посягання та взаємозв'язок перелічених факторів.

Заслуговує на увагу точка зору М. В. Салтевського, який до складу криміналістичної характеристики відносить чотири основні елементи: 1) предмет посягання; 2) спосіб вчинення злочину; 3) особу злочинця; 4) слідову картину в її широкій інтерпретації [198].

У підручнику з основ методики розслідування кримінальних правопорушень описана система криміналістичної характеристики, яка включає в себе способи вчинення кримінального правопорушення, обстановку вчинення, механізм кримінального правопорушення, типологічні особливості правопорушень та можливі наслідки. Важливо враховувати особливості злочинної поведінки, обставини вчинення, механізм, типологічні особливості правопорушень та можливі наслідки для здоров'я людей та навколишнього середовища [69, с. 443]. Елементи криміналістичної характеристики побудовані із врахуванням традиційної системи елементів, що мають виражену «слідову» спрямованість, покликану забезпечити більш ефективний перехід від характеристики кримінальних правопорушень проти довілля (через сліди) до розслідування.

На думку С. О. Книженко, основними елементами криміналістичної характеристики екологічних злочинів є: а) особистісні якості та рольові функції суб'єктів екологічних злочинів; б) предмет злочинного посягання; в) способи екологічних злочинів; г) обстановка вчинення екологічних злочинів; д) сліди й наслідки злочинної діяльності або бездіяльності [65, с. 371].

Основними елементами криміналістичної характеристики екологічних злочинів, на думку Ю. М. Туровця, є характеристика: особистісних якостей та рольових функцій суб'єктів екологічних злочинів; предмета злочинного посягання; способів екологічних злочинів; обстановки вчинення екологічних злочинів; слідів та наслідків злочинної діяльності або бездіяльності [238].

На думку О. В. Одерія, до структури криміналістичної характеристики злочинів проти довкілля входять відомості про наступні елементи: 1) предмет посягання; 2) спосіб (механізм – у випадках необережності) учинення злочину; 3) обстановку вчинення злочину (час, місце); 4) особу злочинця; 5) типову слідову картину (у її широкій інтерпретації); 6) наслідки злочинів проти довкілля. Кожний елемент цієї системи здатний тією чи іншою мірою вказувати на істотні для розслідування факти, які підлягають доказуванню в кримінальному провадженні [145].

До структурних елементів криміналістичної характеристики незаконного зайняття рибним добувним промислом Д. П. Гаращук віднесла: предмет злочинного посягання; обстановку вчинення кримінального правопорушення; спосіб вчинення кримінального правопорушення; типові сліди кримінального правопорушення; характеристику особи злочинця [30, с. 91].

Слід зазначити, що кожен елемент криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень проти власності прямо пов'язаний з іншими, що дозволяє визначити характер зв'язків між ними. Залежно від рівня та обсягу слідчого завдання аналіз таких зв'язків може охоплювати два або більше елементів. Наприклад, у багатьох випадках можна встановити зв'язок між елементами «суб'єкт» і «спосіб». Це пояснюється тим, що лише певні категорії осіб можуть використовувати той чи інший спосіб учинення кримінального правопорушення. Одночасно на цей зв'язок впливають інші обставини, що відносяться до предмета злочинного посягання й обстановки [7]. Як стверджують учені-криміналісти, надання характеристики за структурними елементами є важливим інструментарієм суб'єктів сторони обвинувачення, що залучені до кримінального провадження – своєрідним алгоритмом дій у типових слідчих ситуаціях [81, с. 570].

Детальне вивчення криміналістичних ознак незаконного зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом, є інформаційно-пізнавальною моделлю, що містить дані про важливі елементи досудового

розслідування, його початкового й наступного етапів, з метою виконання завдань кримінального провадження, передбачених ст. 2 КПК України [97].

Таким чином, елементами криміналістичної характеристики незаконного зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом є:

- 1) предмет злочинного посягання;
- 2) обстановка вчинення та слідова картина;
- 3) способи вчинення;
- 4) відомості про осіб, які вчинили кримінальне правопорушення (особа правопорушника).

На нашу думку, указані елементи найбільш точно розкривають зміст криміналістичної характеристики в процесі розробки методики розслідування незаконного зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом.

1.2.1. Предмет протиправного посягання

У кримінальному праві предмет злочинного посягання – це елемент об’єкта, впливаючи на який злочинець порушує або намагається порушити суспільні відносини, що перебувають під охороною кримінального закону [138, с. 70]. У криміналістиці предмет безпосереднього посягання – це матеріальний предмет органічної чи неорганічної природи, з яким злочинець вступає у взаємодію, змінює та перетворює його [87, с. 81]. Так, В. Ю. Шепітько наголошує, що «...предмет злочинного посягання – це матеріальні речі, на які особа впливає, порушуючи суспільні відносини. Точне визначення предмета злочину дозволяє відрізнити один злочин від іншого. Ознаки предмета посягання можуть впливати на характер злочину, зробивши його більш тяжким або пом’якшивши його характер» [133, с. 427-428]. На відміну від кримінально-правового поняття предмета злочину предметом безпосереднього посягання в криміналістичному аспекті може бути людина, тобто її тілесна організація, що розглядається як фізико-біологічна система, яка, вступаючи в

різні взаємодії, відображає себе в матеріальному середовищі [198, с. 420]. На підтвердження,

Є. В. Пряхін також вважає, що точне визначення об'єкта посягання дозволяє відрізнити один вид злочину від іншого [129, с. 11].

Розглядаючи предмет екологічних кримінальних правопорушень, В. О. Коновалова та Г. А. Матусовський стверджують, що предметом екологічного кримінального правопорушення є речі матеріального світу, впливаючи на які, особа посягає на ті чи інші суспільні відносини [41, с. 78]. Предмет посягання, стверджує О. В. Одерій, дозволяє із загальної групи злочинів проти довкілля виокремити конкретні види, визначити обстановку злочину, способи вчинення злочинної дії, злочинну поведінку особи [144, с. 256]. Учений до предмета посягання в кримінальних правопорушеннях проти довкілля відніс елементи живої та неживої природи (тварини, водойми, мінерали), продукти людської діяльності (документи, проекти, інші матеріальні цінності), які залучаються злочинцем під час вчинення злочину в процесі контактної чи безконтактної взаємодії з людьми, іншими об'єктами навколишнього середовища [147].

Предметами кримінального правопорушення за ст. 249 КК України, виходячи з назви і диспозиції, є рибні ресурси, водні звірі, інші водні ресурси, щодо яких здійснюється водний добувний промисел. Законодавчий їх перелік має узагальнений характер, який потребує більш детального переліку, що викликає з'ясування їх змісту. Розглядаючи зміст і особливості предмета протиправного посягання, передбаченого ст. 249 КК України, не можна залишити поза увагою безумовну спрямованість злочинних дій, що визначена законодавцем у ч. 1 та ч. 2 цієї статті КК України, а саме: «незаконне зайняття ... водним добувним промислом» (ч. 1) та «... способом масового знищення риби, звірів чи інших видів тваринного світу...» (ч. 2) [93].

Відповідно до змісту ст. 249 КК України вбачається, що предметом злочинного посягання ним є організми тваринного чи рослинного походження, життя яких постійно чи тимчасово на окремих стадіях розвитку неможливе без

перебування у воді, – риби, морські ссавці (дельфіни, тюлені), ракоподібні (раки, краби, креветки), молюски (кальмари, мідії, рапани), голкошкірі (морські їжаки, трепанги, голотурії), кишково-полосні водні організми, водні рослини (водорості), які використовуються як продукти харчування, лікарські засоби, корм для худоби, добрива.

Спеціальними ознаками предмета кримінального правопорушення, передбаченого ст. 249 КК України, є належність до природних ресурсів, необхідною умовою існування яких є перебування у водному середовищі; такі ресурси є живими організмами; промислове значення їх полягає в тому, що вони можуть бути безпосередньо спожиті або перероблені; на діяльність, пов'язану з добуванням водних ресурсів, поширюється дія нормативно-правових актів [25].

У свою чергу, В. І. Борисов відзначив, що під предметом злочину, передбаченого ст. 249 КК України, слід розуміти водні живі ресурси, тобто організми, їх частини, популяції або будь-які інші біотичні компоненти екосистем, які потребують перебування (знаходження) у воді для свого життя і мають користь або цінність для людини. До таких ресурсів відносяться різноманітні види риб, круглороті, морські ссавці, водні безхребетні, водорості та інші водні тварини. Окремі з них вважаються загальнодержавними, якщо вони перебувають у стані природної волі, поза штучно створеними рибницькими водоймами або ізольованими рибогосподарськими водоймами, що використовуються для рибництва [14].

Дослідник С. С. Яценко зазначає, що предметом даного злочину вважається риба різних порід, дельфіни, раки, креветки, кальмари, восьминоги та інші водні тварини, а також деякі морські водорості і морські трави, які мають промислове значення. Такі рослини, на його думку, широко застосовуються як продукти харчування, для виробництва добрив, виготовлення медичних препаратів. Незаконне ж заволодіння рибою, водними тваринами, що не перебувають у стані природної свободи, не може кваліфікуватись за ст. 249 КК. Дії осіб, винних у незаконному вилові риби,

добуванні водних тварин, що вирощуються підприємствами, організаціями або окремими громадянами в спеціально влаштованих чи пристосованих водоймищах, або викрадення чи незаконне заволодіння іншим способом рибою, водними тваринами, відловленими цими підприємствами, організаціями або громадянами, підлягають кваліфікації як злочини проти власності. Вилов же бобра, ондатри, хохулі, видри, які є хутровими звірами, кваліфікується за ст. 248 як незаконне полювання [134, с. 521].

Водоплаваючі птахи та водоплаваючі хутрові звірі (ондатра, вихухоль, бобр тощо) до предмета злочину, передбаченого ст. 249 КК України, не належать. У разі їх незаконного добування будь-яким способом і за допомогою будь-яких засобів дії винної особи слід кваліфікувати за відповідною частиною ст. 248 КК України.

У свою чергу, О. І. Гарасимів, О. М. Дуфенюк, О. В. Захарова до предмета досудового розслідування за ст. 249 КК України відносять водні живі ресурси, тобто організми, життя яких постійно або на окремих стадіях розвитку неможливе без перебування (знаходження) у воді. Це, зокрема: риби різних видів на всіх стадіях свого розвитку – статевозрілі екземпляри, мальки, ікра (прісноводні, солонуватоводні, морські, анадромні, катадромні, напівпрохідні); морські ссавці (дельфіни, кити, тюлені, моржі, нерпи); ракоподібні і голкошкірі водні безхребетні тварини (раки, краби, креветки, трепанги, морські їжаки, морські зірки, змієхвостки, голотурії), молюски (головоні, черевоногі, двостулкові – мідії, кальмари, устриці тощо); промислові водні рослини і водорості, які використовуються для виготовлення продуктів харчування, добрив, медичних препаратів і які підлягають спеціальному правовому захисту (наприклад, ламінарія або морська капуста) [129, с. 120-121].

Предметом злочину, передбаченого ст. 249 КК, не слід визнавати шкідливі види риб. Водночас, окремі шкідливі види риб, які хоч і можна визнати водними живими ресурсами на підставі їх біологічних характеристик, не відносяться до предмета.

Не вважаються предметом незаконного зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом також водні організми, добування яких не регламентоване нормативними актами (риби так званих сміттєвих видів, водні плазуни, земноводні, планктон, ряска тощо), кормові угіддя, місця зимування, нерестові ділянки, тобто ділянки водних об'єктів, де відбувається розмноження риби та інших водних живих ресурсів [137].

Як відзначають учені-правники, предметом незаконного зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом (ст. 249 КК України) – водні живі ресурси, тобто організми, життя яких постійно або на окремих стадіях розвитку не є можливим без перебування (знаходження) у воді. Водні живі ресурси утворюють риби різних порід, водні тварини (дельфіни, раки, краби, креветки, кальмари тощо). Найчастіше злочинцями витребувані щука, лин, карась, короп, рак, судак, пеленгас, камбала-калкан, креветка, краб, плітка, тарань, чехонь. Поряд з тим, хутрові тварини (видри, бобрі, ондатри тощо) й водоплавні птахи до водних ресурсів не належать, і відповідальність за незаконний їх вилов чи відстріл настає за ст. 248 КК України. Також не є предметом ст. 249 КК України риби, водні тварини, що вирощуються підприємствами, організаціями або громадянами в спеціально влаштованих чи пристосованих водоймах, оскільки вони в такому випадку визнаються предметом злочинів проти власності [38; 144].

Проведене Д. П. Гаращук дослідження дозволило стверджувати, що предметом злочинного посягання незаконного зайняття рибним промислом є водні біоресурси, тобто сукупність водних організмів, які потребують води на всіх стадіях свого розвитку. Це включає прісноводних риб, морських риб, анадромних риб (які відтворюються в прісній воді та мають нагул у морських водах) і катадромних риб (які відтворюються в морі та мають нагул у прісних водах). Предметом злочинного посягання незаконного зайняття рибним промислом є різні види риб: карась – 67 %, плотва звичайна – 55 %, окунь – 39 %, судак – 36 %, лящ – 34 %, плоскирка – 24 %, щука – 22 %, сазан – 20 %,

лин – 12 %, краснопірка – 10 %, синець – 9 %, сом – 7 %, товстолоб – 6 %, чехоня – 5 % та ін. [30].

Наприклад, ОСОБА_5, у результаті незаконного зайняття рибним добувним промислом без належного дозволу, забороненим знаряддям лову риболовною сіткою, порушила вимоги п.п. 3.1, 3.15 Правил любительського і спортивного рибальства, затверджених наказом Державного комітету рибного господарства України № 19 від 15.02.1999 року, п. 14 ст. 11 Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку здійснення любительського і спортивного рибальства», ст. 27 Закону України «Про тваринний світ».

Унаслідок своїх протиправних дій ОСОБА_5 незаконно добула рибу за видами та кількістю: плітка – 49 шт. вартістю 85 грн. за 1 екземпляр; краснопірка – 9 шт. вартістю 68 грн. за 1 екземпляр; плоскирка – 16 шт. вартістю 34 грн. за 1 екземпляр; карась сріблястий – 14 шт. вартістю 17 грн. за 1 екземпляр, а загальною вагою 13,5 кг (відповідно до накладної №б/н від 10.01.2019 року), яка відноситься до водних живих ресурсів загальнодержавного значення, чим заподіяла істотну шкоду водним біоресурсам, добуваючи незаконно цінні види риб, згідно з Таксами для обчислення розміру відшкодування шкоди, заподіяної внаслідок добування (збирання) або знищення громадянами України, іноземними громадянами або особами без громадянства цінних водних біоресурсів у рибогосподарських водних об'єктах України, затверджених постановою Кабінету Міністрів України № 1209 від 21.11.2011 року на загальну суму 5559 грн [207].

Водночас варто відзначити, що досить значна кількість видів водних організмів викликає потребу в їх класифікації, яка може отримувати певне криміналістичне значення. Зокрема, за критерієм виробничої, наукової чи іншої значущості серед усіх водних тварин, що є предметами водних промислів, можна виділити особливо цінні види риб та інших водних організмів, а за критерієм поширення в межах окремих територій – види тваринного та рослинного світу, що занесені до Червоної книги України, яка є

основним державним документом, у якому містяться узагальнені відомості про сучасний стан видів тварин і рослин, що постійно або тимчасово перебувають чи зростають у природних умовах на території України, у межах її територіальних вод, континентального шельфу та виключної (морської) економічної зони і які знаходяться під загрозою зникнення. Види тварин, що занесені до Червоної книги, залежно від стану та ступеня загрози для популяції поділяються на такі категорії: зниклі, зникаючі, вразливі, рідкісні, невизначені, недостатньо відомі, відновлені. Занесені до Червоної книги України види тваринного світу підлягають особливій правовій охороні, їх добування, а також добування їхніх гнізд, яєць здійснюється у виняткових випадках лише з науковою і селекційною метою за спеціальним дозволом. Червона книга України є основою для розроблення та реалізації програм (планів дій), спрямованих на охорону та відтворення рідкісних і таких, що перебувають під загрозою зникнення, видів тваринного і рослинного світу, занесених до неї [184]. Перелік видів риб, що занесені до Червоної книги України, затверджений наказом Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України «Про затвердження переліків видів тварин, що заносяться до Червоної книги України (тваринний світ), та видів тварин, що виключені з Червоної книги України (тваринний світ)» (2021 р.) [172].

Наприклад, *ОСОБА_3 в період часу з 16 год. 30 хв. 04 грудня 2018 року по 18 год. 05 грудня 2018 року на річці Ушиця Дністровського водосховища поблизу с. Вахнівці Новоушицького району Хмельницької області, не маючи спеціального дозволу, із використанням заборонених знарядь лову, незаконно займалася рибним добувним промислом і таким чином виловила 146 шт. риби різних порід, а саме: 26 шт. судака звичайного вартістю 510 грн за один екземпляр на суму 13260 грн; 92 шт. коропа (сазана) вартістю 306 грн за один екземпляр на суму 28152 грн; 3 шт. щук вартістю 340 грн за один екземпляр на суму 1020 грн; 2 шт. ляща вартістю 170 грн за один екземпляр на суму 340 грн; 8 шт. окуня вартістю 17 грн за один екземпляр на суму 136 грн; 9 шт. карася сріблястого вартістю 17 грн за один екземпляр на суму 153 грн; 6 шт.*

пліток (тарань) вартістю 85 грн за один екземпляр на суму 510 грн, унаслідок чого заподіяла матеріальних збитків на загальну суму 43571 грн, що є істотною шкодою. Тобто обвинувачується у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 249 КК України [209].

Також у Правилах любительського рибальства (2022 р.) визначені мінімально дозволені для добування (вилову) розміри водних біоресурсів при здійсненні любительського рибальства, зокрема: азовський калкан (*Psetta torosa*), барабуля (*Mullus barbatus*; *Mullus ponticus*), беззубки (*Anodonta*), бички (*Gobiidae*), білизна (*Aspius aspius*), білий амур (*Ctenopharyngodon idella*), глось (*Platichthys luscus*), головень європейський (*Squalius cephalus*), катран короткоперий (*Squalus acanthias*), кефалі (*Mugilidae*), креветки (*Caridea*), лин (*Tinca tinca*), лящ (*Abramis brama*), мерланг (*Merlangius euxinus*), мідії (*Mytilus*), оселедець чорноморський (*Alosa immaculata*), перловиця звичайна (*Unio pictorum*), піленгас (*Planiliza haematocheilus*), плітка звичайна, тарань (*Rutilus rutilus*, *Rutilus heckelii*), пузанок (*Alosa tanaica*), рибець звичайний (*Vimba vimba*), річкові раки (*Astacus*), сазан (короп) (*Cyprinus carpio*), сиг (*Coregonus maraenoides*), синець звичайний (*Ballerus ballerus*), скати (*Dasyatis pastinaca*, *Raja clavata*), скумбрія (*Scomber scombrus*), сом європейський (*Silurus glanis*), ставрида (*Trachurus mediterraneus*), судак звичайний (*Sander lucioperca*), товстолоби (*Hypophthalmichthys nobilis*; *Hypophthalmichthys molitrix*), форель струмкова (*Salmo trutta*), чехоня (*Pelecus cultratus*), чорноморський калкан (*Psetta maeotica*), щука звичайна (*Esox lucius*) [175].

У Таксах для обчислення розміру шкоди, завданої порушенням законодавства про рибне господарство внаслідок незаконного добування (вилову), знищення або пошкодження водних біоресурсів, а також незаконного знищення чи погіршення середовища існування водних біоресурсів, визначені такси для обчислення розміру шкоди, завданої порушенням законодавства про рибне господарство внаслідок незаконного добування (вилову), знищення або пошкодження водних біоресурсів у рибогосподарських водних об'єктах (їх частинах) України (крім континентального шельфу України, виключної

(морської) економічної зони України); для обчислення розміру шкоди, завданої порушенням законодавства про рибне господарство внаслідок незаконного добування (вилову), знищення або пошкодження водних біоресурсів континентального шельфу України; для обчислення розміру шкоди, завданої порушенням законодавства про рибне господарство внаслідок незаконного добування (вилову), знищення або пошкодження водних біоресурсів у виключній (морській) економічній зоні України, зокрема анадромних видів риб; для обчислення розміру шкоди, завданої порушенням законодавства про рибне господарство внаслідок незаконного знищення чи погіршення середовища існування водних біоресурсів [176].

Таким чином, під предметом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 249 КК України, слід розуміти водні живі ресурси, тобто організми, їх частини, популяції або будь-які інші біотичні компоненти екосистем, які потребують перебування (знаходження) у воді для свого життя і мають користь або цінність для людини (різноманітні види риб, круглороті, морські ссавці, водні безхребетні, водорості та інші водні тварини). Предметом незаконного зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом є тільки ті водні тварини та рослини, які знаходяться в навколишньому середовищі в природному стані, тобто не мають конкретно визначеного власника і не можуть бути визнані товаром. Матеріали кримінальних проваджень засвідчили, що предметом кримінальних правопорушень за ст. 249 КК України в більшості випадків були короп, карась, сазан, лящ, судак (70-80 %); щука, сом, товстолоб, білий амур (60-70 %), головень, тараня, синець, чехоня, окунь, лин (50 %).

1.2.2. Обстановка вчинення та слідова картина кримінального правопорушення

Предмет кримінального протиправного посягання, як елемент криміналістичної характеристики, тісно пов'язаний з її обстановкою, а саме часом і місцем. Обстановка вчинення кримінального правопорушення розглядається як комплекс зовнішніх умов, що оточують суб'єкта і впливають на його дії та їх наслідки. Обстановка вчинення кримінального правопорушення – це система різних взаємодіючих між собою об'єктів, явищ і процесів, які характеризують місце, час, речовинні, природно-кліматичні, виробничо-побутові та інші умови навколишнього середовища, а також інші фактори об'єктивної реальності, що визначають можливість, умови та деякі обставини вчинення злочину [84, с. 412-413]. У криміналістичному розумінні обстановка поєднує в собі час і місце злочину разом з об'єктами, які там перебувають, що характеризує просторово-часові параметри злочинних дій [26, с. 16].

У криміналістичній літературі зазначалося, що подія злочину відбувається в конкретних умовах місця з його речовою обстановкою, часом, природно-кліматичними факторами, виробничою діяльністю, побутом, іншими умовами, які характеризують, в основному, певне зовнішнє середовище. Сукупність умов, за яких було вчинено злочин, у криміналістиці дістало назву «обстановка вчинення злочину». Однак серед криміналістів немає єдиної думки в розумінні і визначенні обстановки злочину. Як наслідок одні автори трактують обстановку вчинення злочину широко, а інші – вузько [67, с. 51]. Обстановку вчинення злочину окремі вчені-криміналісти визначають як систему різного роду взаємодіючих між собою об'єктів, явищ, процесів, які характеризують умови місця і часу, матеріальні, природно-кліматичні, виробничо-побутові та інші умови навколишнього середовища, особливості поведінки непрямих учасників протиправної події та інші обставини об'єктивної реальності, яка склалася в момент злочину і впливає на спосіб його

вчинення, виявляється в різного роду слідах [41]. На противагу такій позиції, Є. В. Пряхін враховує не лише територію, а й предмети на ній, поведінку учасників події та їх психологічні взаємовідносини, що відображає механізм злочину та особливості дій злочинця й інших учасників [129].

У той же час структуру обстановки кримінального правопорушення, на думку В. А. Динту, становлять матеріальне (зберігаються матеріальні об'єкти, що містять у собі сліди взаємодії з особою злочинця, іншими учасниками кримінального правопорушення, з об'єктом посягання, а також указують на спосіб вчинення кримінального правопорушення), мікросоціальне та морально-психологічне середовища, що у своїй сукупності являють собою систему взаємопов'язаних та взаємообумовлених елементів. В основі її структури вбачають матеріальні об'єкти на місці події і разом з ними поведінку учасників; різні обставини, які сприяють або перешкоджають діям цих учасників; хронологічну характеристику події; психологічні відносини поміж учасниками [36, с. 148-149].

Як стверджує О. В. Одерій, обстановка, як елемент криміналістичної характеристики, має складну структуру і трактується або надмірно вузько (її зводять до речової обстановки), або занадто широко (до неї включають територіальну, кліматичну, демографічну та іншу специфіку регіону). Для побудови оптимальної моделі аналізованого елемента необхідно враховувати особливості характеристики окремих різновидів кримінальних правопорушень проти довкілля, обстановка яких має певну специфіку через причини формування під впливом об'єктивних та інтелектуально-вольових факторів. Перші з них пов'язані з певною матеріальною обстановкою, яка не забезпечена екологічним захистом. Інші пов'язані з обов'язком та спроможністю громадян, відповідних посадових осіб дотримуватися певних загальних технічних, технологічних та спеціальних природоохоронних норм [147, с. 159].

Час вчинення кримінального правопорушення є суттєвим елементом його обстановки, оскільки ним позначається не тільки астрономічний показник. Це може бути час, пов'язаний з певним сезоном, з настанням темряви або,

навпаки, світлого періоду доби, періодом відпочинку або періодом відсутності на місці злочину «зайвих» людей, які можуть стати небажаними свідками. Місце кримінального правопорушення (ділянка місцевості, приміщення) розглядається як певна територія, на якій розташовані об'єкти, що певним чином впливають на процес вчинення протиправних дій і тому можуть бути використані в кримінальному провадженні.

Просторово-часові параметри злочинних дій є досить важливими з погляду доказування, оскільки, по-перше, вони дають можливість розрізняти чи ототожнювати певні події та їх учасників, визначати взаємне розташування, дистанцію, напрямок руху тощо. Наприклад, перебування особи в певний час на місці вчинення незаконного вилову чи, навпаки, її перебування в той же час зовсім в іншому місці (алібі) – це докази її причетності або непричетності до незаконного зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом. По-друге, об'єкти, розташовані на місці кримінального правопорушення, значною мірою зумовлюють можливість утворення якихось слідів злочинця та його дій. Маються на увазі не тільки певні речі (носії слідів рук, взуття, знарядь зламу, мікрочастинок та ін.), але, наприклад, і активні знаряддя лову, які використовуються для промислу та потребують пересування, – неводи, трали, драги, плавні сітки тощо; пасивні знаряддя лову, які зафіксовані у водоймі і стоять у процесі лову нерухомо на одному місці, – ставні сітки, неводи, ятери тощо. Треба зауважити, що елементами обстановки кримінального правопорушення, передбаченого ст. 249 КК України, бувають не тільки неживі об'єкти, але й люди, які могли усвідомлювати або ж не усвідомлювати суті події, проте присутність яких у певному місці й у певний час могла впливати на поведінку та дії злочинця. Показання таких людей можуть стати важливим джерелом доказів у кримінальному провадженні.

В обстановці вчинення доцільно виділяти обставини, що сприяють або перешкоджають вчиненню кримінального правопорушення. Вони можуть бути об'єктивними – пов'язаними з наявною матеріальною обстановкою місця події, а також суб'єктивними – пов'язаними з поведінкою й діями осіб, що випадково

опинилися на місці події та стали її свідками або учасниками. Злочинець може свідомо обирати саме сприятливу для нього обстановку або вживати заходів щодо усунення несприятливих факторів. Отже, це досить важливий аспект в елементі механізму злочину, який має зв'язок і з особистістю злочинця.

Суб'єкт, приймаючи рішення вчинити незаконний водний добувний промисел, свідомо обирає час і місце, орієнтується на сприятливість обстановки для досягнення поставленої мети й уникнення притягнення його до кримінальної відповідальності, водночас він ще й узгоджує обстановку з особливостями предмета посягання, з обраним ним способом дій. З цією метою він заздалегідь може вживати певних заходів щодо внесення сприятливих для нього змін у наявну обстановку, що робить детермінованими всі його дії. Таким чином, часові, просторові, речові й людські елементи обстановки вчинення кримінального правопорушення виявляються тісно пов'язаними між собою та з іншими елементами механізму вчинення протиправного діяння і тому виступають важливим об'єктом криміналістичного дослідження.

Як стверджує Д. П. Гаращук, складовими елементами обстановки вчинення злочину для незаконного зайняття рибним промислом є час учинення кримінального правопорушення та місце його вчинення. Часом учинення незаконного зайняття рибним добувним промислом слід вважати точно визначений момент здійснення незаконного вилову водних біоресурсів з природного середовища. Місцем учинення незаконного зайняття рибним добувним промислом слід вважати географічну точку на окремому водному об'єкті – морі, річці, озері, ставку, лимані, звідки незаконно видобуто водні живі ресурси із природного середовища [31, с. 336]. Розглянемо детальніше.

Рибальство в заборонений *час* означає, що воно здійснюється тоді, коли зайняття будь-яким водним добувним промислом заборонено:

а) узагалі (наприклад, забороняється рибальство в новостворених водосховищах до особливого розпорядження, любительський лов дельфінів, тюленів, усіх видів осетрових та їх гібридів, лосося, форелі, харіуса, деяких

інших видів риб, усіх видів крабів, устриць та інших видів, занесених до Червоної книги України);

б) у строки, на які встановлено заборону для певних видів водних тварин чи водоймищ (конкретні терміни зайняття водним добувним промислом визначаються за басейно-територіальним принципом і закріплюються в Правилах промислового, любительського і спортивного рибальства) [136].

Матеріали вивчених кримінальних проваджень засвідчили, що незаконне зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом вчиняється не цілий рік, а сезонно, як правило, у період нересту – навесні (56 %). У інші періоди року: улітку – 12 %, восени – 19 %, узимку – 13 %.

Критерій «вилов водних біоресурсів у період нересту» потребує належного наукового обґрунтування, оскільки з його змісту випливає, що незаконний лов повинен проводитися саме в період нересту певного виду. Тобто, виходячи з біологічного терміну «період нересту», необхідно проводити диференційовану оцінку незаконного лову: якщо фактичний або середньорічний період нересту одного чи більше видів відповідає певному періоду вилову, то незалежно від кількості вилучених ресурсів завдана шкода може вважатися значною. Необхідно також проаналізувати терміни весняно-літньої нерестової заборони на лов водних біоресурсів відповідно до наказів Держрибагентства або його територіальних управлінь, які охоплюють зону, де знаходиться досліджуваний водний об'єкт, і порівняти їх із датою вилову водних біоресурсів, зафіксованою органом досудового розслідування разом із представниками рибоохорони. Поняття «нерестовище» вказує на водойму, де відбувається нерест, і встановлення факту знищення нерестовища потребує додаткових умов [124].

При аналізі наказів слід звернути увагу на місця, де заборонено вилов водних біоресурсів (місця нересту та міграційні шляхи до місць нересту) під час весняно-літньої заборони. Важливо враховувати, що шкода, завдана виловом заборонених видів біоресурсів у заборонені терміни та в заборонених

районах, призводить до зменшення чисельності виду і впливає на екосистему водного середовища.

Місця нересту – це водойми або їх частини, де риба відкладає ікру та вилуплює потомство; міграційні шляхи – водні об'єкти, якими риба йде до місць нересту. Установлення строків та місць відноситься до компетенції територіальних органів Держрибагентства. Заборонені райони пов'язані з забороненими термінами, оскільки життєво важливі процеси водних біоресурсів відбуваються в певні періоди [124].

Найбільше незаконних виловів водних біоресурсів з природного середовища відбувається в нічний час (із 22 години до 06 години) – 38 %, протягом ранкового часу (із 06 години до 12 години) – 34 %, удень (із 12 години до 18 години) – 15 %, увечері (із 18 години до 22 години) – 13 %. Цей факт свідчить про те, що особа, яка здійснює незаконний вилов у нічний час, сподівається, що її дії залишаться непоміченими правоохоронцями або іншими особами і що в неї буде можливість приховати сліди своєї діяльності [31, с. 335]. За дослідженням О. В. Одерія, найактивнішим є незаконне зайняття рибним промыслом навесні (53 %), у вихідні та святкові дні (34 %), уранці – з 04 до 09 години (31 %) [147].

Промисел у заборонений час означає, що він здійснюється в той проміжок часу, коли існує повна заборона на таку діяльність або заборона встановлюється певними правилами за басейново-територіальним принципом для певних видів живих водних ресурсів чи водойм на певні строки. Відповідно до Правил любительського рибальства (2022 р.), нерест – процес масового природного відтворення водних біоресурсів, який відбувається протягом строку, обумовленого кліматичними та біологічними умовами; нерестовище – частина рибогосподарського водного об'єкта, на якій відбувається нерест, межі якої визначаються такими Правилами. Переліки меж нерестовищ у період нересту та зимувальних ям у період зимівлі водних біоресурсів, а також зміни строків заборони на добування (вилов) водних біоресурсів у рибогосподарських водних об'єктах (їх частинах)

затверджуються наказами органів рибоохорони у відповідних районах діяльності на підставі науково-біологічних обґрунтувань наукових установ, а в межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду, управління якими здійснюється спеціальними адміністраціями, за погодженням із спеціальними адміністраціями установ природно-заповідного фонду [175].

Наприклад, *ОСОБА_5* спільно з *ОСОБОЮ_4* в період часу з 23:00 год. 04.12.2018 по 06:00 год. 05.12.2018, перебуваючи в акваторії Кременчуцького водосховища річки Дніпра, поблизу території ПрАТ «Закордоненергокомплектбуд», що в адміністративних межах м. Канева Черкаської області, переслідуючи ціль незаконного вилову риби, порушуючи вимоги п.3.15, 4.13.3 Правил любительського і спортивного рибальства, затверджених Наказом Державного комітету рибного господарства України від 15.02.1999 №19, у забороненому місці, умисно займалися незаконним рибним добувним промислом із застосуванням забороненого знаряддя лову – спінінга з катушкою, шістьма потрійними гачками та одним грузилом, яке відповідно до акту дослідження знарядь лову від 18.12.2018 є забороненим знаряддям лову, у результаті чого ними було добуто рибу наступного виду: сом – у кількості 82 шт. вартістю 425 грн за один екземпляр на суму 34 850 грн; судак – у кількості 4 шт. вартістю 510 грн за один екземпляр на суму 2040 грн. Цими умисними діями було заподіяно істотної шкоди рибному господарству України на загальну суму 36890 грн.

Допитана в судовому засіданні обвинувачена *ОСОБА_4* винною себе визнала та показала, що дійсно спільно з *ОСОБОЮ_5* у період часу з 23.00 год. 04.12.2018 по 06.00 год. 05.12.2018 на р. Дніпро поблизу території ПрАТ «Закордоненергрокомплектбуд», що в адміністративних межах м. Канева Черкаської області, ловили рибу за допомогою спінінга з катушкою, шістьма потрійними гачками та одним грузилом і виловили при цьому рибу виду: сом – у кількості 82 шт.; судак – у кількості 4 шт. Біля берега були затримані працівниками поліції. Оглядом було виявлено й вилучено свіжовиловлену рибу і

знаряддя промислу та лову. Вину свою визнають повністю та щиро каються [210].

Водночас, відповідно до Правил промислового рибальства у внутрішніх рибогосподарських водних об'єктах (їх частинах) (2023 р.), забороняється перебувати суднам у заборонених районах промислу, у межах зимувальних ям, які визначаються наказами територіальних органів Держрибагентства в районах їх діяльності за погодженням з науковими установами, з 01 листопада до закінчення зимового періоду та на нерестових ділянках (нерестовищах) у період нересту, які визначаються наказами територіальних органів Держрибагентства за погодженням з науковими установами, за винятком транзитного проходу і проходу фарватером суднами, зупинок біля населених пунктів, випадків надзвичайної ситуації або потенційно небезпечних умов (аварійна подія, шторм, туман тощо); проводити промислові операції на відстані ближче, ніж 500 м до зони рибницьких господарств (риборозплідники, нерестово-вирощувальні та інші господарства, що займаються аквакультурою) [165].

Наприклад, *ОСОБУ_7* визнано винуватою та засуджено за те, що вона о 07.00 годині 15.05.2018 року, прибувши на берег Дніпровського водосховища поблизу с. Воронівка Синельниківського району Дніпропетровської області, порушуючи вимоги чинного законодавства України, тобто не маючи належного, законного дозволу на зайняття рибним добувним промислом, у період заборони лову риби вийшла на надувному човні марки KOLIBRI на воду Дніпровського водосховища у вищезазначеному місці, маючи при собі рибальську сітку. Далі *ОСОБА_7* незаконно встановила у воді рибальську сітку та приблизно о 07.30 годині 15.05.2018 року зняла її зі свіжовиловленою рибою, а саме: сазан – у кількості 1 одиниця; лящ – у кількості 33 одиниці. Своїми умисними діями, які виявилися в незаконному зайнятті рибним добувним промислом, *ОСОБА_7* порушила вимоги ст. 3.15 Правил любительського і спортивного рибальства у внутрішніх водоймах України, затверджених наказом Державного комітету Рибного господарства України

від 15 лютого 1999 року № 19, у яких визначено, що «забороняється лов риби з використанням промислових та інших знарядь лову, виготовлених з сітеснастних та інших матеріалів усіх видів і найменувань, способом спуску води з водоймищ, із застосуванням забороненого знаряддя лову..»; а також порушила наказ № 26 від 26.02.2018 р. Управління Державного агентства рибного господарства в Дніпропетровській області, яким передбачено «...заборонити промислове, любительське рибальство з плавзасобів під час руху риби на нерест та на період її нересту у водоймах Дніпровського водосховища, з 01 квітня по 9 червня 2018 року включно». У результаті ОСОБА_7 спричинила матеріальні збитки в розмірі 5916 грн, тобто 348 неоподаткованих мінімумів доходів громадян [204].

Добування заборонених до вилову риби, інших водних тварин та рослин наявне в тому випадку, коли добування певних водних живих ресурсів заборонено взагалі, або на певний строк, або в певних водоймах. Прикладом є заборонений промисловий вилов водних живих ресурсів, занесених до Червоної книги України. Такий вищеназваний критерій як «добування» стосується переважно видів, які мають особливий природоохоронний статус, зокрема, внесених до Червоної книги України. Один із варіантів цього критерію – «вилов нечисленних видів водних біоресурсів» і «вилов видів водних біоресурсів, у відтворенні яких є труднощі» – можуть становити види, які занесені до Червоної книги України. Проте для видів водних біоресурсів, які внесені до Червоної книги України, оцінка шкоди взагалі недопустима і може призвести до повного знищення червонокнижних видів водних біоресурсів [124].

Зайняття водним добувним промислом без належного дозволу має місце, якщо він здійснюється без одержання дозволу спеціально уповноваженого на це органу. На всі види спеціального користування водними живими ресурсами, крім любительського рибальства на водоймах загального користування, потрібно отримати дозвіл, квиток на право вилову риби або інших водних тварин, ліцензію на спортивний чи любительський вилов риби цінних видів або

укласти угоду на відвід рибопромислової ділянки чи водосховища з установленням квот вилову певних видів риби або інших водних тварин.

До недозволених для промислу *місць* належать ті водойми або їх ділянки (море, річка, озеро, ставок, лиман або їх ділянки) [22], де зазначена діяльність заборонена взагалі або на певний проміжок часу (водойми заповідників та заказників, біля мостів у межах відповідних охоронних зон).

Аналіз вивчених матеріалів кримінальних проваджень засвідчив, що за територіальною ознакою найбільше протиправних діянь, учинених за ст. 249 КК України, наявних в областях, у яких є великі річки й водосховища, а саме: Черкаська – 23 %, Дніпропетровська – 18 %, Полтавська та Кіровоградська – 17 %.

Аналіз взаємозв'язку між місцем учинення та предметом злочинного посягання дозволив Д. П. Гаращук дійти висновку, що в основному незаконний вилов риби на річках відбувається весною, зокрема у квітні, уночі, біля населених пунктів сільської місцевості, за допомогою заборонених знарядь лову – рибальських сіток, на човнах, при цьому здебільшого добувається риба породи карась. На озерах вилов риби відбувається навесні, зокрема в травні, протягом ранкового часу, біля населених пунктів сільської місцевості, за допомогою заборонених знарядь лову – рибальських сіток, на човнах; тут незаконно добувається риба породи щука. На лиманах вилов риби відбувається переважно восени, зокрема у вересні, протягом ранкового часу. У всіх досліджених випадках це відбувалося біля населених пунктів сільської місцевості за допомогою забороненого знаряддя лову – рибальських сіток, добувалася риба породи кефаль. У меншій своїй частині такі протиправні діяння вчиняють на ставках протягом весняної пори року, а саме у квітні, за допомогою рибальських сіток, вийшовши на водний об'єкт на човні та виловивши рибу породи карась у період її нерестової заборони [30, с. 46-47].

Сліди кримінального правопорушення є певним наслідком (результатом) протиправної дії. Під слідами в криміналістиці розуміють пов'язані з його вчиненням будь-які зміни в навколишній обстановці (середовищі) у вигляді

матеріальних та ідеальних відображень цієї події [60]. На сьогодні завдяки науковим працям вітчизняних учених В. П. Бахіна [6], В. О. Коновалова [60], М. В. Салтевського [198], В. Ю. Шепітько [133] та ін. розкрито зміст поняття слідів злочину, проведено їх класифікацію, вивчено механізм утворення слідів, особливості їх відображення та фіксації.

Як зазначив М. В. Салтевський, сліди злочину – це результат відображення минулого, поданого в сьогоденні. Це ідеальні і матеріальні відображення, які є джерелами відомостей, інформації для пізнання події злочину [198, с. 86]; А. Ф. Волобуєв вказав, що сліди є саме тим елементом механізму, який сприяє розкриттю злочину – відтворенню його в усіх юридично значущих обставинах, які підлягають доказуванню [26]; В. Ю. Шепітько класифікував сліди злочину на такі групи: зміни в речовій обстановці; сліди-відображення (сліди рук, ніг, транспорту, інструментів, тощо); предмети – речові докази; документ – письмові, електронні; ідеальні сліди (сліди пам'яті людини); запахові сліди; сліди-мікрочастинки; звукові сліди [60, с. 186].

Матеріальними слідами вважаються зміни в елементах речової навколишньої обстановки, що утворилися внаслідок механічного, хімічного, біологічного, термічного або іншого взаємовпливу під час учинення злочину (наприклад, сліди знарядь зламу, різноманітних дій злочинців, потерпілих, переміщення предметів або речовин, їх наявність або відсутність у певному місці, утрата або набуття ними певних ознак, властивостей тощо). У великому й різноманітному комплексі матеріальних слідів злочину виділяють: 1) сліди-відбитки (матеріальні копії структури поверхні одного об'єкта на іншому – сліди рук, взуття, розрубу, розрізу й т. ін.); 2) матеріальні предмети або їх частини (труп, знаряддя зламу, вогнепальна зброя, недопалок, викрадені речі, частки одягу і рослин тощо); 3) сліди-речовини (мікрочастки металу, фарби, мастила, горючих рідин тощо) [85].

Ідеальні (нематеріальні) сліди злочину – це сліди-відображення у вигляді уявних образів, що сформувалися і збереглися у свідомості людей під впливом

певної події та мають криміналістичне значення. Ці образи утворюються в результаті сприйняття події людиною з допомогою органів зору, слуху, нюху, смаку, дотику. Утворені у свідомості людини образи можуть поділятися за предметом інформації на: образи людей (зовнішність); образи речей; образи подій (зокрема про дії та поведінку окремих їх учасників). У кримінальному провадженні ці образи відтворюються й використовуються у вербальній формі у вигляді показань і акту упізнання. Адекватність образів, що відтворюються під час кримінального провадження і виступають джерелом доказів, залежить від стану органів чуття людини в момент сприйняття, її психологічного й емоційного стану, що потрібно враховувати при оцінці показань. Порівняно з матеріальними слідами ідеальні сліди є більш ємними, оскільки можуть відображати як окремі елементи злочинної події, так і її в цілому. Але потрібно враховувати, що вони є суб'єктивними та можуть містити помилки, пов'язані з недоліками особистісного сприйняття.

Значення слідів злочину зумовлене тим, що саме з їх виявлення починається пізнавальний процес при розслідуванні. О. В. Захаров здійснив їх розподіл на сліди на особі злочинця (сліди вибухових приладів та отруйних речовин, сліди крові (на одязі, транспортних засобах та інших предметах)) та на місці вчинення злочину: сліди людини (рук, ніг), одягу, взуття, предметів особистого вжитку; сліди знарядь: знаряддя вчинення незаконного рибальства (снасті, капкани, електровудки), отруйні речовини, вибухові предмети, човни тощо; звукові сліди: мовні (голос і мова людини) і немовні (різні звуки, що їх видають люди) [129, с. 123-124].

Установлено типовий перелік об'єктів, які зберігають інформацію про подію кримінального правопорушення з розподілом на: а) *матеріальні*: сліди людини (взуття, недопалки, пляшки тощо); знаряддя (вибухові та отруйні речовини; електрострум; колючі знаряддя лову; вогнепальна і пневматична зброя; промислові та інші знаряддя лову, виготовлені зі сіткоснастевих матеріалів усіх видів і найменувань, лов раків у темну пору доби із застосуванням підсвічування); засоби – човни, інші плавучі засоби, за

допомогою яких учиняється або полегшується вилов риби чи добування інших водних організмів; транспортні засоби (доставлення до місця незаконного зайняття водним добувним промислом; перевезення незаконно добутого), які хоч і не використовувались, але мають значення для розслідування; б) *ідеальні* – пам'ять людей – свідків, працівників правоохоронних органів, посадових осіб природоохоронних органів.

У місцях незаконного промислу, застосування знарядь злочину, приховання добутого злочинним шляхом найчастіше виявляються сліди ніг (взуття) підозрюваних, частини одягу, недопалки й таке ін.; сліди знарядь злочину, у тому числі вогнепальної зброї, знарядь лову (снасті, капкани тощо), сліди інструментів, вибухових пристроїв, самострілів, засобів упакування, обробки, переробки, транспортування [263].

Забороняється добування (вилов) риби і водних біоресурсів такими знаряддями лову: сітками та пастками всіх типів і конструкцій, а також іншими сітковими знаряддями лову, за винятком раколовок конструкції «хапка» та підсак, які є типовими знаряддями. До таких сіток варто віднести:

✓ об'ячеючі (зяброві) сітки із сітеполотна з осередками різних діаметрів: спробувавши пройти крізь нього, риба плутається і, вибираючись, ще більше застрягає в ньому. Ці сітки можуть бути *одностінними*, які складаються з одного сітеполотна, посадженого на підбори з оснащенням – вантажами і поплавками. Їх переваги полягають у простоті установки, несхильності до заплутування, невисокій ціні. Для кожного різновиду передбачуваного видобутку і для кожної водойми необхідно ретельно підбирати сітку за параметрами: висота, довжина полотна, діаметр вічок. *Трьохстінними* є сітки, які мають три полотна, у бічних – набагато більший діаметр комірок, які служать для утримання видобутку, який потрапив у сітку. Сітку встановлюють за допомогою човна і кількох людей, одному це буде дуже важко. *Рамовими* є сітки, у яких сітне полотно і поперек, і вздовж розмежовано за допомогою міцних ниток. У таких сітках риба чудово заплутується. Завдяки тому, що навантаження розподіляється рівномірно, рибакам легко впоратися з

витягуванням улову на берег. *Кастингові* сітки призначені для намотування на руку і закидання після цього у водойму. Це дозволяє сітці накрити ту ділянку, яка відповідає її розміру. Для витягування служить спеціально прикріплений до сітки шнур [21];

✓ відціджуючі сітки мають своїм завданням відцідити й обмежити рибу в невеликому просторі. У кожній такій сітці є своєрідне заглиблення, яке і повинно збирати в собі тушки, не даючи їм вибратися назад. До них відносяться: бредень і невід – це міцні сітеполотна з конусоподібним хвостом для прив'язування вантажу. По краях полотна є дерев'яні палиці для захоплення. Ловля полягає в заманюванні трофея в кишеню шумами і рухами. Рибальський павук складається з квадратного сітеполотна на каркасних жердинках, використовується на мілких глибинах. Рибальський трал має форму мішка з гирлом, розрізняється за габаритами і глибиною занурення.

Наприклад, 5 січня 2019 року ОСОБА_5, маючи умисел на незаконне зайняття рибним добувним промислом без належного дозволу, близько 15 год. 00 хв. направилася на Сулинську затоку Кременчуцького водосховища з ціллю виловити риби для своїх особистих потреб рибальськими лісковими сітками. Дві сітки з параметрами – довжиною 50 м, висотою 1,2 м, вічком сіткового полотна 50х50 мм, – вийшовши на водоймище, з використанням риболовної «плішні», ОСОБА_5 виставила на Сулинській затоці Кременчуцького водосховища поблизу с. Святилівка, Глобинського району, Полтавської області, на території ландшафтного заказника загальнодержавного значення «Сулинський», який входить до складу природно-заповідного фонду України, після чого повернулася до берега та направилася додому. 8 січня 2019 року близько 8 год. 00 хв. ОСОБА_5 повернулася до залишених у водоймищі двох сіток і, усвідомлюючи суспільно небезпечний характер свого діяння, передбачаючи його суспільно небезпечні наслідки і бажаючи їх настання, посягаючи на суспільні відносини у сфері охорони й відтворення навколишнього природного середовища, раціонального використання природних ресурсів за допомогою вказаних двох сіток здійснила незаконний вилов риби, після чого о 9

год. 00 хв. 8.01.2019 була викрита працівниками сектору водної поліції ВП Кременчуцького ВП ГУНП в Полтавській області за незаконне зайняття рибним добувним промислом без належного дозволу, забороненим знаряддям лову рибальськими сітками, у недозволеному місці території ландшафтного заказника загальнодержавного значення «Сулинський», який входить до складу природно-заповідного фонду України, із порушенням вимог пп. 3.1, 3.15, 4.13 Правил любительського і спортивного рибальства. Унаслідок своїх протиправних дій ОСОБА_5 незаконно добула рибу в кількості: сазан – 5 шт. вартістю 602 грн за один екземпляр; товстолоб – 1 шт. вартістю 451 грн за 1 екземпляр; плітка – 5 шт. вартістю 150 грн за один екземпляр; лящ – 6 шт. вартістю 301 грн за один екземпляр; плоскирка – 2 шт. вартістю 141 грн за один екземпляр; карась сріблястий – 2 шт. вартістю 30 грн за 1 екземпляр; в'язь – 1 шт. вартістю 241 грн за один екземпляр – загальною вагою 17,5 кг, яка відноситься до водних живих ресурсів загальнодержавного значення, чим заподіяла істотну шкоду водним біоресурсам, добувши незаконно цінні види риб, згідно з Таксами для обчислення розміру відшкодування шкоди, заподіяної порушенням природоохоронного законодавства в межах території та об'єктів природно-заповідного фонду України, затверджених Постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 року № 541, на загальну суму 6600 грн. Своїми умисними діями, які виявились у незаконному зайнятті рибним добувним промислом, що заподіяло істотну шкоду рибним ресурсам, вчинене особою, раніше судимою за злочин, передбачений ст. 249 КК України, ОСОБА_5 вчинила кримінальне правопорушення, передбачене ч. 2 ст. 249 КК України [208].

Крім названих вище сіток, забороняється добування (вилов) риби і водних біоресурсів такими знаряддями лову:

- 1) вогнепальною зброєю;
- 2) пневматичною зброєю, за винятком підводної рушниць;

3) гарпунами, острогами, луками, арбалетами та іншими колючими знаряддями лову, за винятком не заборонених цими Правилами гачкових знарядь лову та елементів підводних рушниць;

4) давлячими, капканоподібними знаряддями лову;

5) електроловильними системами (електровудки, електрогони, електрошокери, ультразвукові прилади тощо);

6) гачковими, у тому числі нахлистовими, донними, поплавковими, зимовими вудками, жерлицями (кружками) та спінінгами всіх видів з використанням штучної або природної принади в разі, якщо загальна кількість гачків перевищує сім одиниць на одного рибалку;

7) одинарними, з'єднаними між собою, подвійними і потрійними гачками без блешні, природної або штучної принади;

8) підсакою діаметром більше 100 см або «хваткою» («павуком»), розмір яких перевищує 1х1 м із кроком вічка сіткового полотна більше 10 мм для добування (вилову) раків, живця та принад;

9) механічними пристроями (засобами) для протягування сіток та інших сіткових знарядь добування (вилову) під кригою;

10) механічними, напівмеханічними засобами та знаряддями лову, у тому числі всіма видами драг та неводів;

11) підсакою (сачком) діаметром більшим за 70 см або будь-якої іншої форми, із загальною довжиною сторін більшими за 220 см, із кроком вічка меншим за 8 мм для добування (вилову) мідій, рапанів та креветок, та кроком вічка меншим за 3 мм для добування (вилову) гамаруса та мотиля;

12) раколовками конструкції «хапка» з діаметром більшим за 70 см, кроком вічка більшим за 22 мм у кількості більше однієї одиниці на одного рибалку;

13) іншими забороненими законодавством знаряддями лову [175].

До найбільш часто використовуваних порушниками заборонених знарядь лову належать:

- ятір (сітка, виготовлена з плетених вербових прутів або дроту, натягнута на обруч);
- «доріжка» (волосінна зяброва сітка, яка випускається у воду і витягується на гумовому амортизаторі);
- «павук» (розміром більше 1х1 метрів, з вічком понад 10 міліметрів);
- «парашут» (конусоподібна мережева снасть, діаметром від 5 до 10 метрів, по периметру якої розташовані свинцеві грузила. Застосовують, як правило, на швидких річках, перекатах, накидаючи на обрану ділянку акваторії. По грузилах зтягується мотузка, і риба опиняється в сітці);
- «екран» або «телевізор» (маломірна прямокутна зяброва сітка з поплавками по верхньому ряду і вантажем унизу; запускається і витягується з водойми на гумовому амортизаторі);
- «косинка» (різновид «телевізора» трикутної форми, використовується переважно для підльодного лову риби біля дна);
- будь-які промислові відціджуючі (неводи, бредні, волока) і ставні (трисітки, путанки) сітки;
- остроги або ості (подібні до вил із зазубреними вістрями);
- перемет (донна снасть з гострими гачками, які прив'язані до шнурів);
- драч (колюче знаряддя для вилову методом багріння (наварені на важку блешню великі гострі гачки); більша частина риби, що потрапила на драч, зривається і гине від отриманих ран);
- електровудка (пристосування для вилову риби у водоймах за допомогою потужного електророзряду. Залежно від потужності, це знаряддя лову здатне знищити все живе – від риби та ікри до планктону і найдрібніших мікроорганізмів у радіусі від 5 до 20 метрів) [48].

Сліди кримінальних правопорушень проти довкілля відрізняються особливостями слідоутворення й відповідають критеріям, що відображають, по-перше, незалежно від складу кримінального правопорушення загальні їх властивості, сліди вчинення, сліди безпосередніх наслідків, сліди віддалених (вторинних) наслідків; по-друге, особливості зазначених груп слідів залежно

від специфіки тих чи інших видів кримінальних правопорушень. Така специфіка може проявлятися під впливом порушень, які відбулись у тому числі й при зайнятті незаконним водним промислом.

1.2.3. Способи підготовки, учинення та приховування кримінальних правопорушень

З виникненням поняття криміналістичної характеристики та її перетворенням в елемент структури окремої (видової) криміналістичної методики розслідування, спосіб учинення кримінального правопорушення зайняв у ній важливе місце. Усі інші її елементи так чи інакше пов'язані із способом, хоча й мають самостійне значення. У його основі покладена об'єктивна закономірність, відома ще з давніх часів, – повторюваність образу дій при вчиненні кримінальних правопорушень. Важливою якістю повторюваності є те, що вона властива тою чи іншою мірою способам дій одних і тих же осіб, що систематично скоюють однорідні злочини, а також різних, не пов'язаних між собою осіб, якщо виникає збіг детермінуючих чинників або злочинець використовує чужий досвід.

Межі кримінально-правових явищ реальні й одночасно умовні, оскільки вони повинні вкладатися в рамки законодавчої формули. Унаслідок цього, поняття способу вчинення кримінального правопорушення з погляду кримінального права може не збігатися зі змістом способу вчинення кримінального правопорушення з позиції криміналістики. Криміналістика вивчає більш тривалий проміжок діяльності винного з підготовки, учинення й приховування злочину, ніж це необхідно для кримінально-правової оцінки, оскільки її (криміналістику) найчастіше цікавлять джерела зародження протиправних намірів, дії з підготовки знарядь і засобів учинення злочину, а також із вивчення злочинцем майбутньої жертви і властивостей предмета посягання. Важливим є також те, як здійснювався пошук і підбір співучасників,

як планувалося знищення слідів злочину і приховання викраденого майна тощо [133, с. 90].

Таким чином, для криміналістики на перший план виступають ознаки способу вчинення кримінального правопорушення, які відбиваються в комплексі різноманітних матеріальних та ідеальних слідів, що дозволяє зорієнтуватися у вчиненому діянні та намітити найбільш оптимальні методи його виявлення.

М. В. Салтевський визначає спосіб учинення кримінального правопорушення як «комплекс динамічних актів, рухів, що залишають у навколишньому середовищі зміни – сліди злочину, які є джерелом інформації для розкриття злочинів, виявлення і викриття винних» [198, с. 124]. В. Є. Коновалова вважає, що спосіб учинення злочину є одним з визначальних положень криміналістичної характеристики. Його змістова структура включає етапи приготування, здійснення та приховання слідів злочину. Крім того, спосіб здійснення будь якого злочину (зокрема, і розбійного нападу на банківські установи) завжди знаходить свій відбиток і в слідах злочину, тобто корелюється зі слідовою картиною [72, с. 17].

Найбільш точно, на наш погляд, визначення способу вчинення кримінального правопорушення сформулював В. П. Бахін, який розглядав його як «систему дій з підготовки, учинення й приховання злочину, детермінованих умовами зовнішнього середовища й психофізіологічних властивостей особистості, що можуть бути пов'язані з вибіркоким використанням відповідних знарядь або засобів, умов місця й часу, об'єднаних загальним злочинним задумом» [6, с. 17].

Кримінальний процесуальний аспект способу визначається завданнями щодо виявлення та розслідування кримінальних правопорушень, установлення обставин, що входять до предмета доказування (ст. 91 КПК України) [97]. Слід розрізняти спосіб учинення як елемент предмета доказування і як елемент криміналістичної характеристики. Так, спосіб входить у предмет доказування, тому що є основним компонентом об'єктивної сторони кримінального

правопорушення: зіставляючи характер дій (бездіяльності) особи з кримінальним законом, дізнавач, слідчий і суд визначають, чи є в даному діянні ознаки кримінального правопорушення, чи містять дії винного обтяжливі та пом'якшувальні його відповідальність обставини тощо. У криміналістичній характеристиці спосіб учинення досліджується для того, щоб з'ясувати, які сліди залишило кримінальне правопорушення у навколишньому середовищі, де і як ці сліди потрібно шукати, які вони містять дані щодо особи, яка вчинила протиправні дії. Не слід також змішувати кримінально-правове і криміналістичне значення дій з підготовки та приховування злочину. Кримінально-правове значення мають ті дії з підготовки і приховування злочину, що передбачені як кримінальне карне діяння і вказані в диспозиції статті Особливої частини Кримінального кодексу України. Криміналістичне значення мають дії з підготовки і приховування, які складають єдиний цілеспрямований комплекс дій, що створюють спосіб учинення [225, с. 275].

На основі вищевикладеного варто наголосити, що специфічним для способу вчинення розглянутих нами злочинів є формування комплексу взаємозалежних і взаємовпорядкованих дій, що утворюють при цьому відносно самостійні акти злочинної поведінки, спрямовані на підготовку, учинення й приховання.

Характеризуючи способи екологічних злочинів, С. О. Книженко зазначає, що вони різноманітні і залежать, у першу чергу, від особи злочинця, предмета злочинного посягання [66, с. 154].

Загалом, поняття «промисел» охоплює вилов риби, водних звірів та інших водних організмів з використанням промислових знарядь (сіток, неводів тощо). Промислом може бути визнаний як одиничний акт добування водних живих істот, так і неодноразове вчинення таких дій. Водний добувний промисел можна розглядати як вилучення з водного середовища певної частини біомаси живих організмів з метою отримання продукції харчового, кормового, технічного, медичного або іншого призначення, із оберненням особою, яка діє, продуктів та продукції добування на свою користь або користь третіх осіб. Під *незаконним заняттям рибним, звіриним, або іншим водним*

добувним промислом слід розуміти таке вилучення водних живих ресурсів із природного середовища, яке здійснюється з порушенням чинного законодавства, що регулює порядок і умови промислового, любительського, спортивного рибальства, іншого використання водних живих ресурсів. Зокрема, незаконним є промисел, який здійснюється всупереч наявним правилам: без належного на те дозволу, у заборонений час, у недозволених місцях, із застосуванням заборонених знарядь лову, із перевищенням установлених лімітів чи норм вилову [182], [52, с. 517].

Типовий спосіб підготовки незаконного зайняття полюванням або рибним, звіриним чи іншим водним добувним промислом:

1. Розроблення плану вчинення кримінального правопорушення.
2. Підшукування місця та вибір часу вчинення незаконної ловлі риби.
3. Незаконне придбання знарядь [129, с. 114].

4. Підбір учасників і розподіл ролей між ними (у разі вчинення кримінального правопорушення групою). Наприклад, 17 вересня 2018 року ОСОБА_3 та ОСОБА_4, діючи за попередньою змовою, маючи умисел на незаконне зайняття рибним промислом, з корисливих мотивів, з метою незаконного вилову риби без наявності дозволу на вилов водних біоресурсів, повністю розуміючи та усвідомлюючи кримінальну караність за це, узявши із собою завчасно приготовлені мисині сітки в кількості 5 штук та гумовий човен, що не має жодних маркувань та позначень і належить ОСОБІ_4, на автомобілі марки «Mercedes - Benz Vito 111CDI», д.н.з. НОМЕР_1, який належить ОСОБІ_6, та яким користується ОСОБА_3, з м. Кривий Ріг Дніпропетровської області направилися до Софіївського водосховища, розташованого на відстані 20 км+100м на захід від м. Новий Буг Миколаївської області та на відстані 4 км+100м на південь від с. Пелагіївка Новобузького району Миколаївської області, на території Регіонального ландшафтного парку «Приінгульський», який включено до українського переліку об'єктів Смарагдової мережі Європи за номером UA000016 та який входить до складу природо-заповідного фонду України. Після прибуття

близько 21.00 години до місця незаконного вилову риби ОСОБА_3 та ОСОБА_4, установивши на Софіївському водосховищі мезинові сітки в кількості 4 штук, які є незаконним знаряддям лову, почали вилов риби. Після цього, 18 вересня 2018 року близько 04.00 години ОСОБА_3 та ОСОБА_4, реалізуючи власний злочинний умисел на незаконне зайняття рибним промислом, на гумовому човні, який належить ОСОБІ_4, підпливши до місця встановлення сіток, виловили та витягли із Софіївського водосховища велику кількість живих водних біоресурсів та саме знаряддя вчинення злочину – мезинові сітки; після чого на березі водосховища були виявлені співробітниками Управління державного агентства рибного господарства в Миколаївській області «Миколаївський рибоохоронний патруль» [216].

5. Створення тайників для зберігання знарядь (сіток, човна та ін.).

6. Використання підроблених документів (ліцензій, дозволів).

7. Підготовка документів для створення алібі (лікарняні листи, документи про відрядження).

8. Підготовка тайників у транспортних засобах для перевезення продуктів рибальства.

9. Заміна, зняття чи закриття номерних знаків автотransпортних засобів [129, с. 114].

Дії, передбачені ст. 249 КК України, характеризуються як учинення фізичних дій, які, як правило, мають кілька стадій послідовної злочинної діяльності, передбачають обов'язковий проміжок часу, необхідний для доведення злочину до кінця, а тому мають ускладнену структуру. Для того, щоб зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом могло бути визнано злочином, воно має бути незаконним, тобто порушувати вимоги, визначені в спеціальних нормативно-правових актах.

Типовим є такий спосіб учинення незаконного зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом:

1. Зайняття вказаним промислом відбувається без належного дозволу (промисел здійснюється самовільно, без одержання дозволу компетентного

органу (ліцензії, промислового квитка, дозволу, квитка)). Учені-правники стверджують, що незаконне зайняття водним добувним промислом відбувається, коли промисел здійснюється без отримання дозволу від компетентного органу, який є обов'язковим у конкретному випадку. Любительське і спортивне рибальство на водоймах загального користування здійснюється безкоштовно і без необхідних дозволів [92, с. 769]. Дозволи на рибний промисел видаватимуться центральним органом виконавчої влади, який відповідає за реалізацію державної політики у сфері рибного господарства. Таким чином, незаконне зайняття рибним добувним промислом без відповідного дозволу є обов'язковою складовою даного протиправного діяння, яке виявляється у всіх аналізованих кримінальних провадженнях.

К. М. Оробець стверджує, що незаконним зайняттям водними промислами визнано вилучення водних ресурсів з природного середовища, що здійснюється: без дозволу та (або) інших документів, наявність яких є обов'язковою; за наявності таких документів, але з недотриманням передбачених у них вимог; щодо тих видів живих ресурсів або тих особин водних тварин, на які поширюється заборона чи обмеження вилову; з виловом водних живих ресурсів у кількостях, що перевищують установлені в нормативно-правових актах ліміти; у заборонений час, у заборонених місцях, забороненими способами, засобами чи знаряддями [151, с. 14].

2. Зайняття вказаним промислом у заборонений час:

а) узагалі (наприклад, забороняється рибальство в новостворених водосховищах до особливого розпорядження, любительський лов дельфінів, тюленів, усіх видів осетрових та їх гібридів, лосося, форелі, харіуса, деяких інших видів риб, усіх видів крабів, устриць та інших видів, занесених до Червоної книги України);

б) у строки, на які встановлено заборону для певних видів водних тварин чи водоймищ (конкретні терміни зайняття водним добувним промислом визначаються за басейно-територіальним принципом і закріплюються в

Правилах промислового, любительського і спортивного рибальства) [129, с. 117-118].

3. Зайняття вказаним промислом у недозволених місцях: ті водойми або їх ділянки, у яких водний добувний промисел заборонений завжди або дозволяється лише протягом певного часу. Наприклад, любительським і спортивним рибальством забороняється займатись: у каналах теплоенергоцентралей, підвідних та скидних каналах електростанцій; у відводах рибогосподарських та меліоративних систем, у шлюзових каналах; поблизу мостів, які охороняються, у межах режимних зон охорони; у радіусі 500 метрів навколо риборозплідних господарств; на зимувальних ямах. У певний період, коли настає темний час доби (пізніше години після заходу сонця та раніше години до його сходу), на судах у Чорному та Азовському морях використовуються знаряддя для лову, оснащені гачками, відстань між цівкою та жалом яких перевищує 10 мм. Це стосується осінньо-зимового періоду, коли відбувається льодостав та скресання криги [175].

4. Зайняття вказаним промислом із використанням заборонених знарядь і способів лову. Більшість незаконного вилову риби здійснюється на човнах, які рухаються по водоймі за допомогою весел або двигуна (гумові (59 %), дюралеві (20 %), дерев'яні (16 %), алюмінієві (3 %), пластикові (2 %) [30]). Використання човнів спрощує процес вилову риби і дозволяє злочинцям отримати більше ресурсів, ніж при лові з берега.

До заборонених способів здійснення водного добувного промислу слід віднести такі, які характеризуються можливістю добування водних живих ресурсів у великій кількості.

5. Способи масового знищення риби, звірів чи інших видів тваринного світу: це застосування вибухових і отруйних речовин, електроструму, спорудження гаток, запруд, спускання води з рибогосподарських водойм, спосіб тралення при лові закидними неводами і волокушами з суден, одночасне або чергове закидання неводів з протилежних берегів «у замок», перекриття будь-якими засобами чи знаряддями лову більше 2/3 ширини русла річки або

протоки тощо. Під способом масового знищення звірів, птахів, риби, інших видів тваринного світу (ч. 2 ст. 249 КК України) [129, с. 118] треба розуміти такі дії, які здатні спричинити чи спричинили загибель великої кількості представників дикої фауни, знищення популяції або певного виду тваринного світу в тій чи іншій місцевості чи водоймі (застосування отруйних або вибухових речовин, газу, диму, електроструму, автоматичної зброї, спрямування стада тварин на болото, тралення риби за допомогою заборонених прийомів тощо). Вирішуючи питання про те, чи здійснювалося незаконне рибальство способом масового знищення, слід ретельно досліджувати характерні властивості застосованих знарядь, зокрема їхню руйнівну силу, характер взаємодії з навколишнім середовищем, обсяги шкідливого впливу на довкілля тощо [52, с. 518].

О. О. Дудоров вважає, що до способів масового знищення риби, звірів чи інших видів тваринного світу потрібно відносити такі прийоми рибальства, які здатні викликати або спричинили загибель значної кількості водних біоресурсів, знищення популяції або певного виду тваринного світу в тій чи іншій місцевості або водоймі: застосування вибухових і отруйних речовин, газу, диму, електроструму, спорудження гаток, запруд, спускання води з рибогосподарських водойм, спосіб тралення під час лову закидними неводами і волокушами із суден тощо. При цьому слід ретельно досліджувати характерні властивості застосованих знарядь, зокрема, їхню руйнівну силу, характер взаємодії з навколишнім середовищем, обсяги шкідливого впливу на довкілля [39, с. 318].

У свою чергу, В. І. Борисов наголошує, що особливістю масового знищення риби, звірів чи інших видів тваринного світу при вчиненні злочину, передбаченого ст. 249 КК, є те, що внаслідок цього заподіюється шкода (або створюється реальна небезпека її заподіяння) будь-яким водним живим ресурсам: організмам, їх частинам, популяціям або будь-яким іншим біотичним компонентам екосистем, життя яких постійно або на окремих стадіях розвитку неможливе без перебування (знаходження) у воді та які мають

фактичну або потенційну користь або цінність для людства (прісноводні, морські, анадромні риби на всіх стадіях розвитку; круглороті; морські ссавці; водні безхребетні, у тому числі молюски головоногі, черевоногі, двостулкові; ракоподібні, черв'яки, голкошкірі, губки, кишковопорожнинні, наземні безхребетні у водній стадії розвитку, інші водні тварини; водорості, вищі водні рослини, які мають промислове значення) [138, с. 878]. Далі дослідник стверджує, що застосування способів масового знищення риби, звірів чи інших видів тваринного світу характеризується двома взаємопов'язаними особливостями: 1) відносно низьким рівнем контролю над ними; 2) високою інтенсивністю використання. Зокрема, вибір такого способу обумовлюється наступними причинами. По-перше, це дозволяє діяти більш непомітно для окремих видів водних живих ресурсів, а по-друге, відносно безпечно для себе. У цьому випадку безпосередньо між застосуванням таких способів та вилученням (виловом, добуванням, збиранням) риби і водних звірів, які перебувають у стані природної волі, із природного середовища минає такий час, за який винний може і не передбачити точно розвиток конкретної ситуації (точний результат учинених дій). Зокрема, ним не завжди усвідомлюється те, на якій відстані від знарядь лову (промислового лову) перебуватимуть риба і водні звірі, які саме їх види з'являться в місці такого лову тощо. Крім того, різні випадковості, недостатня поінформованість винного в застосуванні названих способів нерідко призводить до того, що вилучення окремих видів тваринного світу здійснюється не в тому місці або не в той час, як було задумано. Саме в цьому проявляється низький рівень контролю над «застосуванням таких способів», які можуть компенсуватися кількістю (обсягом) виловлених видів тваринного світу. Тому інтенсивність «застосування названих способів» є підставою для визнання їх небезпечними для будь-яких видів тваринного світу, тобто обставиною, що передбачена в ч. 2 ст. 249 КК України [12, с. 95, 98].

До інших способів масового знищення риби, звірів чи інших видів тваринного світу слід віднести застосування таких пристроїв та методів, які

здатні викликати знищення тварин у великій кількості, загибель усієї популяції в певній водоймі, знищення певного виду тваринного світу, або добування такої кількості водних живих ресурсів, що спричиняє їх поступове знищення. Не можна визнавати способами масового знищення риби, звірів чи інших видів тваринного світу використання під час зайняття незаконним рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом ставних, закидних кошильних і кільцевих неводів, ятерів, волокуш, турбуків, трандад, лапташ, підйомних пасток, різноглибинних тралів (включаючи близнюкові), драги хижняка, ручних, механізованих та напівмеханізованих драг тощо, оскільки дані прилади, пристрої та устаткування мають цільовим призначенням не масове знищення окремих (або всіх) видів тваринного світу, а саме їх вилучення (вилов, добування, збирання) із водних об'єктів. Вони можуть бути лише пристосовані (зокрема, шляхом зміни конструкції) для вилучення (вилову, добування, збирання) риби, звірів чи інших видів тваринного світу в обсягах, що є більшими за встановлені [137].

6. Вилов водних живих ресурсів у кількостях, що перевищують установлені в нормативно-правових актах ліміти. У численних нормативно-правових актах, які нами розглянуті вище, установлені ліміти на вилов риби (наприклад, Режим промислу в рибогосподарських водних об'єктах (їх частинах) України у 2024 році – наказ Міністерства аграрної політики та продовольства України від 30.11.2023 р. № 2085).

Таким чином, незаконне зайняття водними промислами оцінюється як вилучення водних біоресурсів з природного середовища в таких випадках: 1) без дозволу та (або) інших обов'язкових документів; 2) за наявності таких документів, але з недотриманням вимог, передбачених у них; 3) щодо видів живих ресурсів або особин водних тварин, на які поширюється заборона чи обмеження вилову; 4) з виловом водних живих ресурсів у кількостях, що перевищують установлені в нормативно-правових актах ліміти; 5) у заборонений час, у заборонених місцях, забороненими способами, засобами чи знаряддями [151, с. 192].

Загалом, аналіз емпіричного матеріалу та спеціальної літератури дозволив О. В. Одерію виокремити наступні способи приховування незаконного зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом:

1. Приховування предмета злочину, речових доказів.
2. Знищення слідів злочину. Такі дії може здійснювати як сам злочинець, так і особи, зацікавлені в уникненні ним покарання. Звичайно, знищення слідів може бути і наслідком дій природних факторів або сторонніх, не зацікавлених у результатах розслідування, осіб.
3. Надання завідомо неправдивих показань або підкуп свідків, що є характерним для всіх видів злочинів проти довкілля.
4. Створення неправдивого алібі – використовується в тих випадках, коли злочинець не був затриманий на місці скоєння злочину.
5. Звільнення співробітників (інколи попередніми числами), проведення негайного ремонту певного обладнання, переховування транспортних засобів або негайне позбавлення від них різними шляхами (наприклад, продаж).
6. Притягування винних робітників підприємств до дисциплінарної та адміністративної відповідальності за наявності ознак злочину [146, с. 121].

Типовий спосіб приховування незаконного полювання, зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом: транспортування незаконно добутої риби; маскування знарядь і засобів, їх знищення; надання підроблених документів; знищення слідів перебування на місці ловлі, вплив (тиск) на свідків, дача неправдивих показів чи взагалі відмова їх давати.

Спосіб учинення злочину тісно поєднаний із наслідками, а саме істотною шкодою. *Істотна шкода* – поняття оціночне, визначається з урахуванням конкретних обставин справи. Зокрема, на її наявність можуть указувати такі дані: знищення нерестовищ риби; вилов риби в період нересту; вилов нечисленних її видів або тих, у відтворенні яких є труднощі; добування великої кількості риби, водних тварин чи рослин або риби чи тварин, вилов яких заборонено, тощо [182]. При визначенні розміру шкоди, заподіяної водним

живим ресурсам, залежно від конкретних обставин справи застосовуються такси, затверджені постановою Уряду від 29.09.2023 р. № 1042 «Про затвердження такс для обчислення розміру шкоди, завданої порушенням законодавства про рибне господарство внаслідок незаконного добування (вилову), знищення або пошкодження водних біоресурсів, а також незаконного знищення чи погіршення середовища існування водних біоресурсів».

Згідно зі ст. 24 Закону України «Про виключну (морську) економічну зону України» (1995 р.) незаконне видобування природних ресурсів у межах виключної (морської) економічної зони України тягне за собою накладення штрафу від 440 до 1400 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або конфіскацією засобів і знарядь, із застосуванням яких учинено правопорушення, з безоплатним вилученням незаконно видобутих ресурсів, а якщо ці дії вчинені повторно протягом року чи у великих розмірах або призвели до значного погіршення умов відтворення рибних чи інших живих ресурсів моря, – штрафу від 1400 до 6600 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян з конфіскацією засобів і знарядь, із застосуванням яких учинено порушення, чи без такої, з безоплатним вилученням незаконно видобутих ресурсів [167].

У кримінально-правовій науці наголошено на необхідності внести зміни до ст. 249 КК щодо встановлення конкретного вартісного показника істотності шкоди; підкреслити переваги законодавчої конкретизації завданої довкіл्लю шкоди і доцільності диференціації кримінальної відповідальності за незаконне добування водних живих ресурсів залежно від розмірів цієї шкоди. Ці законодавчі зміни сприятимуть покращенню практики застосування ст. 249 КК і удосконаленню механізму кримінально-правової охорони рибних запасів та інших об'єктів водної фауни [37]. За словами Л. М. Демидової, в обвинувальному акті та вирoku також необхідно зазначати, що шкода, завдана злочинним діянням (ч. 1 ст. 249 КК), є значною, і доведення її заподіяння слід розглядати як якісно-кількісну ознаку складу злочину, інакше буде порушення правил кваліфікації злочину та процесуальних вимог, а також відсутність

юридичної підстави для притягнення особи до кримінальної відповідальності [35, с. 551].

Якщо внаслідок учинення дій істотна шкода не була або об'єктивно не могла бути заподіяна, винна особа, за наявності для цього підстав, несе адміністративну відповідальність за ст. 50, 85, 87, 88-1, 90, 116-2 КУпАП [70].

1.2.4. Особа правопорушника

Особу правопорушника як елемента криміналістичної характеристики визначають усі вчені-криміналісти, і вона має ключове значення.

Як наголошує К. В. Калюга, поняття «особа злочинця» впродовж усього розвитку науки досліджувалася з різних позицій, проте досі немає загальноприйнятого його визначення, яке б претендувало на всебічну характеристику особи. Виявлено, що відомості про особу злочинця широко застосовують і в розділах криміналістики для планування організації розслідування злочинів, тактики взаємодії при підготовці та провадженні окремих процесуальних дій, установлення психологічного контакту тощо [57].

Інформація про злочинця, як стверджує Г. Ю. Нікітіна-Дудікова, дозволяє визначити напрямки і методи його пошуку, обрати найоптимальніші способи розслідування злочинів, передбачити поведінку особи в різних ситуаціях, установити зв'язок між даними про злочинця, способом учинення злочину та обставинами його вчинення, отримати інформацію про тих, хто найчастіше вчиняє подібні протиправні дії [140, с. 128]. За словами С. А. Шалгунової, злочинець – це лише модель, абстракція, яка об'єднує найбільш характерні риси злочинця як соціального та психологічного типу [251, с. 20].

Характеристика злочинця повинна містити не лише окремі аспекти, але й цілісне уявлення про особу. Учені вважають, що дослідження злочинця повинно включати інформацію про його поведінку як в основних сферах життя

(робота, побут), так і в специфічній сфері, характерній для злочинців (кримінально-правові відносини); а також про його соціально-психологічні та емоційно-вольові якості [85].

Суб'єкт кримінального правопорушення – загальний, тобто фізична осудна особа, яка досягла 16-річного віку. Це можуть бути громадяни України, громадяни іноземних держав, особи без громадянства. Дії службових осіб, які з метою незаконного зайняття рибним, звіриним чи іншим водним добувним промислом незаконно використовували своє службове становище, кваліфікуються за сукупністю злочинів – за ст. 249 КК та відповідною статтею, що передбачає відповідальність за злочин у сфері службової діяльності.

Як стверджує Ю. М. Туровець, криміналістична характеристика суб'єктів таких злочинів формується не тільки на основі врахування демографічних показників (стать, вік, освіта й т. д.), але й вимагає врахування таких специфічних ознак, як «екологічність» і «користь». Перша з них пов'язана в основному з оснащеністю злочинця, застосуванням знарядь злочину, що характеризуються промисловим характером, забороненими засобами; місцем і часом злочинної діяльності (сезонність і т.п.); негативними наслідками діяння; обсягом та тривалістю злочинної поведінки; наслідками злочинної діяльності (екологічна шкода, матеріальні збитки). Друга ознака знаходить прояв також у прибутковості злочинної діяльності; організації злочинної діяльності, зв'язках із переробниками, реалізаторами й іншими співучасниками; наявності інших пов'язаних із цими діяннями злочинів, у т.ч. корисливих [237].

Майже завжди таке кримінальне правопорушення вчиняється чоловіками (95 %), оскільки рибальство потребує фізичної сили. Однак існують випадки, коли жінки (5 %) виступають у ролі пособників.

Екологічні злочини характеризуються тим, що їх найчастіше вчиняють сільські мешканці (73 %), які мають постійне місце роботи; службові особи та незначна частина осіб, які не працюють. За даними Т. В. Корнякової, сільські жителі найбільше займаються незаконним видобуванням корисних копалин (72,8 %), незаконним полюванням та рибальством (76,4 %), забрудненням

земель і безгосподарським використанням (78,7 %), а також незаконною порубкою лісу (89,6 %) [78, с. 238].

Один з найважливіших компонентів характеристики особистості винного – це вік. Вікові особливості суттєво впливають на поведінку людей, призводять до різниці в соціальних функціях особистості, які обумовлені життєвим досвідом і стійкістю певних звичок. Показники розподілу засуджених осіб за віком указують на підтвердження попереднього судження: 18-28 років – 30,5 %, 29-39 років – 31,5 %, 40-54 роки – 26,9 %, решта – особи старших вікових груп, а також неповнолітні.

Більшість, а саме 51-55 % осіб, які займаються незаконним рибним промислом без постійного місця роботи, не мають офіційного працевлаштування; 34 % з них офіційно працевлаштовані, 6 % – пенсіонери, 7 % – студенти.

Наприклад, у кримінальному провадженні надається така характеристика особи злочинця: *«...суд вважає доведеним факт учинення ОСОБОЮ_3 та ОСОБОЮ_4 кримінального правопорушення, передбаченого ч.1 ст. 249 КК України: ОСОБА_3 та ОСОБА_4 своїми умисними діями з корисливих мотивів здійснювали незаконний вилов риби, чим заподіяли природо-заповідному фонду України істотної шкоди, і дані дії неминуче вплинуть на якість та відтворення популяції зазначених видів водних біоресурсів.*

Згідно з матеріалами кримінального провадження, які характеризують обвинуваченого ОСОБУ_3, останній зареєстрований та проживає за АДРЕСОЮ_1, за місцем проживання та попередньої роботи характеризується позитивно, у лікарів психіатра та нарколога на обліку не перебуває, раніше до кримінальної відповідальності не притягувався. Згідно з матеріалами кримінального провадження, які характеризують особу обвинуваченого ОСОБУ_4, останній зареєстрований та проживає за АДРЕСОЮ_2, за місцем проживання характеризується позитивно, у лікарів психіатра та нарколога на обліку не перебуває, є учасником бойових дій, раніше до кримінальної відповідальності не притягувався. Обставинами, що

відповідно до ст.66 КК України пом'якшують покарання обвинувачених ОСОБУ_3 та ОСОБУ_4 у вчиненому кримінальному правопорушенні, є: щире каяття, активне сприяння розкриттю злочину та добровільне відшкодування заподіяних ними збитків» [216].

За даними Г. С. Поліщука, незаконне зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом, особливо у великих розмірах, достатньо часто вчиняється організованими злочинними угрупованнями, що мають прикриття серед корумпованої частини органів виконавчої влади, правоохоронних органів, рибоохорони та ін. Щорічно виявляються лише одиничні випадки (або взагалі не виявляються) учинення таких злочинів організованими групами, тоді як публікації в медіа та результати інтерв'ювання практичних працівників розкривають цілком протилежну картину загрозливого розростання масштабів організованого кримінального бізнесу у сфері екології [155, с. 47].

Характерною ознакою злочинного рибного браконьєрства є його груповий характер, що можна пояснити особливостями вчинення посягань за ст. 249 КК України, які часто потребують узгоджених колективних дій співучасників. Частка осіб, засуджених за ст. 249 КК України, котрі вчинили такі кримінальні правопорушення в групі, становить 45 %, що вдвічі більше за аналогічний показник загальної злочинності. Майже всі злочинці, які були засуджені за діяння, якщо вони вчинені із застосуванням вибухових, отруйних речовин, електроструму або іншим способом масового знищення риби, звірів чи інших видів тваринного світу, або особою, раніше судимою за кримінальне правопорушення (ч. 2 ст. 249 КК України), учинили такі злочини в складі груп: 64 із 99 (64 %) [129].

Наприклад, *обвинувачений ОСОБА_4 спільно з ОСОБА_5 27.03.2019, близько 03 год. 00 хв., перебуваючи на акваторії Канівського водосховища річки Дніпра, поблизу містка на в'їзд до с. Бобрися, що в адміністративних межах с. Бобрися, Канівського району, Черкаської області, переслідуючи ціль незаконного вилову риби, порушуючи вимоги п. 3.15 Правил любительського і*

спортивного рибальства, затверджених Наказом Державного комітету рибного господарства України №19 від 15.02.1999, зареєстрованих у Міністерстві юстиції України 28.04.1999 № 269/3562, умисно займалися незаконним рибним добувним промислом із застосуванням забороненого знаряддя лову – чотирьох рибальських сіток, які, відповідно до акту дослідження знарядь лову від 11.04.2019, є забороненими знаряддями лову, у результаті чого ними було добуто рибу наступного виду: судак – у кількості 1 шт., вартістю 510 грн за один екземпляр; плітка – у кількості 123 шт., вартістю 85 грн за один екземпляр на загальну суму 10 455 грн; карась – у кількості 44 шт., вартістю 17 грн за один екземпляр на загальну суму 748 грн; лящ – у кількості 87 шт., вартістю 170 грн за один екземпляр, на загальну суму 14 790 грн; – чим заподіяли істотної шкоди рибному господарству України, згідно з таксами Постанови Кабінету Міністрів України № 1209 від 21.11.2011 на загальну суму 26503,00 грн [215].

Групова злочинність при незаконному зайнятті рибним добувним промислом завдає значно більшої шкоди довкіллю, ніж учинення цього кримінального правопорушення однією особою. Дослідження показують, що 19% злочинів учиняються групою осіб, які попередньо змовляються. Для вчинення цього злочину обов'язково проводяться підготовчі дії, такі, як: домовленість про час і місце вилову риби, вибір знарядь та засобів, підготовка транспортного засобу, обрання способу приховування та подальшого збуту риби.

Можна виділити три категорії осіб, які вчиняють кримінальні правопорушення в цій сфері. Найбільш численну групу складають мешканці населених пунктів, розташованих біля водойм, які, як правило, працездатні, але змушені порушувати закон через втрату легальних джерел доходу. Другу категорію становлять особи, які працюють у місцях потенційного промислу або займаються незаконним виловом риби як формою розваги. Третю категорію складають професійні браконьєри, які систематично винищують рибні запаси. Утворення цієї групи злочинців є наслідком безкарності та

високої прибутковості цієї діяльності, яка перетворилася з мотиву забезпечення сім'ї продуктами харчування на мотив збагачення. До професійних браконьєрів можна віднести також працівників рибодобувних організацій, які займаються незаконним виловом риби (з перевищенням лімітів, забороненими засобами, без записів у промислові журнали та ін.) [129].

На основі виокремлення способу вчинення кримінального правопорушення, таких осіб, які вчиняють незаконне зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом, класифіковано на:

1) звичайних – під впливом різних життєвих обставин з корисливої мети вчиняють протиправні дії, передбачені ст. 249 КК України, – 35 %. Такі злочинці проживають неподалік населених пунктів, розташованих біля водоймищ; не працюють і не навчаються, можуть порушувати закон у зв'язку з втратою легальних доходів через матеріальні проблеми. До такого типу можна віднести й осіб, які займаються виловом риби як формою відпочинку, не маючи знань про екологічне законодавство та не маючи на меті отримання прибутку від продажу риби, а вилов здійснюють у вільний від роботи час;

2) ситуативних – під дією конкретної несприятливої ситуації за мізерну винагороду дають згоду на вчинення діянь – 15 %;

3) цільових – із домінуючим мотивом звичної, стереотипної кримінальної поведінки, яка полягає в цілеспрямованому вчиненні протиправних дій, передбачених ст. 249 КК України, із корисливою метою, нерідко набуваючи форм «бізнесу», – 40 %. До таких варто віднести осіб, які працюють у рибгосподарствах або займаються незаконним виловом риби як формою розваги, а не як засобом забезпечення харчування;

4) організованих – «рибна мафія», група осіб, яка створена професійно, займається протиправними діяннями за ст. 249 КК України протягом багатьох років і характеризується стійкими зв'язками з правоохоронними, контролюючими та іншими органами державної влади, – 10 %. Наявність злочинної групи, яка з корисливих мотивів учиняє дане правопорушення (виконавець (риболов), пособник, організатор, особа, яка

сприяє кримінальній протиправності – працівник правоохоронного (поліція, ДБР, органи прокуратури, рибнагляд) чи іншого державного органу).

Однак дані щодо організованого характеру незаконного зайняття водними промислами при розслідуванні кримінальних справ не завжди ретельно досліджуються, що, очевидно, пов'язано з відсутністю закріплення цієї ознаки кримінального правопорушення в ст. 249 КК. Відповідно, в офіційних статистичних даних відображається лише незначна частка організованих груп, які вчинили такі кримінальні правопорушення.

Висновки до розділу 1

1. Наукові дослідження проблем екологічної злочинності характеризуються фрагментарністю, оскільки в них досліджуються лише окремі аспекти проблеми забезпечення екологічної безпеки країни: спрямованість кримінальних правопорушень на певні елементи навколишнього середовища, регіональна специфіка, способи вчинення, характеристики злочинців, які порушують екологічні закони, та суб'єкти протидії. З'ясовано, що більшість досліджень було проведено за законодавством, яке наразі втратило чинність або не враховує сучасні тенденції такої злочинності в умовах воєнного стану. Також окремі питання предмета дослідження розглянуто за кримінально-правовим напрямом (Є. М. Борисов, Т. І. Волкова, С. Б. Гавриш, В. К. Матвійчук, К. М. Оrobeць та ін.), кримінологічним (Т. А. Корнякова, Г. С. Поліщук, Ю. А. Турлова) або в аспекті окремих криміналістичних методик розслідування кримінальних правопорушень, передбачених розділом VIII КК України (В. К. Барвенко, О. К. Галицька, Ю. О. Єрмаков, С. О. Книженко, Л. Ю. Крігер, О. В. Одерій, Ю. М. Туровець). Проведений аналіз засвідчив, що однією з праць, яка безпосередньо пов'язана з проблемами розслідування незаконного зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом, є науковий доробок Д. П. Гаращук (2024 р.).

2. Браконьєрство як промисел на водоймах завдає істотної шкоди водним біоресурсам, а неефективність наявної системи охорони від незаконного зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом, застарілість форм і методів боротьби з таким негативним явищем вимагають активізації наукових досліджень у цьому напрямку, особливо з урахуванням воєнного стану. Наразі поза увагою науковців залишено дослідження таких питань, як: стан наукових досліджень незаконного зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом; елементи криміналістичної характеристики; обставини, що підлягають установленню в кримінальних провадженнях, і типові слідчі ситуації і версії розслідування, тактичні завдання та засоби їх вирішення; організація взаємодії слідчих зі співробітниками оперативних підрозділів та іншими суб'єктами; криміналістичне забезпечення проведення окремих процесуальних дій під час розслідування; використання спеціальних знань та особливості призначення й проведення судових експертиз.

3. Під предметом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 249 КК України, слід розуміти водні живі ресурси, тобто організми, їх частини, популяції або будь-які інші біотичні компоненти екосистем, які потребують перебування (знаходження) у воді для свого життя і мають користь або цінність для людини (різноманітні види риб, круглороті, морські ссавці, водні безхребетні, водорості та інші водні тварини). Предметом незаконного зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом є тільки ті водні тварини та рослини, які знаходяться в навколишньому середовищі в природному стані, тобто не мають конкретно визначеного власника і не можуть бути визнані товаром. Матеріали кримінальних проваджень засвідчили, що предметом кримінальних правопорушень за ст. 249 КК України у більшості випадків були короп, карась, сазан, лящ, судак (70-80 %); щука, сом, товстолоб, білий амур (60-70 %), головень, тараня, синець, чехоня, окунь, лин (50 %).

4. Обстановка вчинення злочину характеризується часом і місцем. Незаконне зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом

вчиняється не цілий рік, а сезонно, як правило, у період нересту – навесні (56 %). В інші періоди року: улітку – 12 %, восени – 19 %, узимку – 13 %. Добування заборонених до вилову риби, інших водних тварин та рослин наявне в тому випадку, коли добування певних водних живих ресурсів заборонено взагалі, або на певний строк, або у певних водоймах і включає в себе: а) загальну заборону (у новостворених водосховищах до отримання спеціального дозволу, а також лов видів риб, занесених до Червоної книги України); б) порушення строків, установлених для певних видів водних тварин чи водоймищ (терміни зайняття водним добувним промислом визначаються і закріплюються в Правилах промислового, любительського і спортивного рибальства). До недозволених для промислу місць належать ті водойми (море, річка, озеро, ставок, лиман або їх ділянки), де зазначена діяльність заборонена взагалі або на певний проміжок часу (водойми заповідників та заказників, біля мостів у межах відповідних охоронних зон) і звідки незаконно видобуто водні живі ресурси.

5. Установлено типовий перелік об'єктів, які зберігають інформацію про подію кримінального правопорушення з розподілом на: а) *матеріальні*: сліди людини (руки, ноги, взуття, недопалки, пляшки тощо); знаряддя (сітки; вибухові та отруйні речовини; електрострум; колючі знаряддя лову; вогнепальна і пневматична зброя; промислові та інші знаряддя лову, виготовлені зі сіткоснастевих матеріалів усіх видів і найменувань, лов раків у темну пору доби із застосуванням підсвічування); засоби – човни, інші плаваючі засоби, за допомогою яких учиняється або полегшується вилов риби чи добування інших водних організмів; транспортні засоби (доставлення до місця незаконного зайняття водним добувним промислом; перевезення незаконно добутого), які хоч і не використовувались, але мають значення для розслідування; б) *ідеальні* – пам'ять людей – свідків, працівників правоохоронних органів, посадових осіб природоохоронних органів.

6. Специфічним для способу вчинення незаконного зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом є формування комплексу взаємозалежних і взаємовпорядкованих дій, що утворюють при цьому відносно

самостійні акти злочинної поведінки, спрямовані на *підготовку* (розроблення плану; підшукування місця, вибір часу вчинення; придбання знарядь та засобів лову; підбір учасників; планування шляхів збуту, підготовка документів для створення алібі; підготовка транспорту та ін.); *учинення* (без дозволу та (або) інших обов'язкових документів; за наявності таких документів, але з недотриманням вимог, передбачених у них; щодо видів живих ресурсів або особин водних тварин, на які поширюється заборона чи обмеження вилову; з виловом водних живих ресурсів у кількостях, що перевищують установлені в нормативно-правових актах ліміти; у заборонений час, у заборонених місцях, забороненими способами, засобами чи знаряддями); *приховування* (транспортування незаконно добутої риби; маскування знарядь і засобів, їх знищення; надання підроблених документів; знищення слідів перебування на місці ловлі, вплив (тиск) на свідків, дача неправдивих показів тощо).

Спосіб учинення кримінального правопорушення тісно пов'язаний із наслідками й завданням істотної шкоди.

7. Основними криміналістичними характеристиками осіб, які вчиняють протиправні дії, передбачені ст. 249 КК України, у переважній більшості є: чоловіки – 94 %, віком від 25 до 45 років – 79 %, українці – 83 %, одружені – 78 %, з повною загальною середньою або неповною вищою освітою – 61 %, безробітні – 51 %, жителі сільської місцевості – 73 %. У 45 % кримінальних проваджень простежується груповий характер злочинної діяльності, із них за попередньою змовою – 61 %; організованою групою – 10 %. Засуджені в складі групи в 64 % випадках учинили протиправні дії із застосуванням вибухових, отруйних речовин, електроструму або за допомогою інших способів масового знищення риби, звірів чи інших видів тваринного світу або рецидив (ч. 2 ст. 249 КК України). У діях таких осіб вбачається все більше ознак професіоналізму, зв'язків з організованою злочинністю у сфері рибного господарства (67 %); невисокий рівень рецидиву; майже повна відсутність осіб жіночої статі та осіб у стані сп'яніння.

РОЗДІЛ 2

ПОЧАТКОВИЙ ЕТАП РОЗСЛІДУВАННЯ НЕЗАКОННОГО ЗАЙНЯТТЯ РИБНИМ, ЗВІРИНИМ АБО ІНШИМ ВОДНИМ ДОБУВНИМ ПРОМИСЛОМ

2.1. Обставини, що підлягають установленню на початковому етапі розслідування

Сучасний світ переживає складний період розвитку, ознаки якого є дуже суперечливими. Глобалізація, яка раніше була домінуючим трендом, тепер зіштовхується з обмеженнями, що виникають унаслідок її власного поширення. Суперечності між глобалізацією та локалізацією, які завжди існували, тепер проявляються в гострих конфліктних формах. Відбуваються значущі геополітичні, гео економічні та геосоціальні зміни, які породжують нові, раніше небачені ризики та загрози. Це порушує усталені зв'язки та збільшує невизначеність у розвитку. Така ситуація змушує шукати внутрішні опори стійкості, що часто призводить до протекціоністської політики. Одним з напрямів такого пошуку є формування та реалізація стратегії національного укоріненого розвитку. Тому в Україні на сьогодні дуже важливою є проблема забезпечення безпеки в різних галузях господарювання, не винятком стало й рибне господарство.

Досудове розслідування – це стадія кримінального провадження, яка починається з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР і закінчується закриттям кримінального провадження або направленням до суду обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності (п. 5 ч. 1 ст. 3 КПК України). Досудове слідство – це форма досудового розслідування, у якій здійснюється розслідування кримінальних правопорушень (п. 6 ч. 1 ст. 3 КПК

України). Дізнання – це форма досудового розслідування, у якій здійснюється розслідування кримінальних проступків (п. 4 ч. 1 ст. 3 КПК України) [97; 95, с. 214].

Таким чином, виходячи з положень КПК України, а саме ст. 215, розслідування кримінальних правопорушень за ч. 1 ст. 249 КК України проводять дізнавачі у формі дізнання (кримінальні проступки), за ч. 2 ст. 249 КК України – слідчі у формі досудового слідства.

Відповідно до ч. 4 ст. 218 КПК України, у разі, якщо буде встановлено, що іншим слідчим органу досудового розслідування або слідчим іншого органу досудового розслідування розпочато кримінальне провадження щодо того ж кримінального правопорушення, слідчий передає слідчому, який здійснює досудове розслідування, наявні в нього матеріали та відомості, повідомляє про це прокурора, потерпілого або заявника та вносить відповідні відомості до ЄРДР [97]. Виходячи з цього, якщо під час дізнання виявлено ознаки злочину в діях особи, яка займається незаконним водним промислом, кримінальне провадження за погодженням з прокурором передається керівнику органу досудового розслідування.

Тому особливості початку досудового розслідування потребують окремого наукового дослідження з метою розробки чітких рекомендацій для практичних працівників.

Початковий етап розслідування незаконного зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом є суто криміналістичним поняттям, яке використовується для позначення певного періоду досудового розслідування. Під час цього етапу дізнавач та слідчий провадять процесуальні дії для встановлення всіх обставин кримінального протиправного діяння та особи підозрюваного. При визначенні межі початкового етапу досудового розслідування необхідно враховувати типову слідчу ситуацію, що склалася. Якщо перед внесенням відомостей до ЄРДР проводиться огляд місця події, початком слідства вважається момент прийняття рішення про проведення такої СРД, в інших випадках – момент внесення відомостей до ЄРДР. Щодо

закінчення, то завершальним моментом можна вважати процедуру повідомлення особі про підозру в порядку ст. 278 КПК України.

За словами Л. Ю. Місюри, основними джерелами інформації про кримінальні правопорушення проти довкілля є: заяви та повідомлення про вчинені кримінальні правопорушення проти довкілля, які подаються громадянами, підприємствами, установами, організаціями; матеріали правоохоронних та контролюючих органів про виявлення фактів учинення чи підготовки до вчинення кримінальних правопорушень проти довкілля; самостійне виявлення слідчим, прокурором кримінального правопорушення проти довкілля, у тому числі під час досудового розслідування; повідомлення про вчинені кримінальні правопорушення проти довкілля, розміщені в медіа [130, с. 150-151].

У той же час, О. В. Одерій виокремлює п'ять груп приводів та підстав початку досудового розслідування кримінальних правопорушень проти довкілля, які ретельно розглянуто, зокрема: 1) безпосереднє виявлення ознак кримінального правопорушення співробітниками правоохоронних органів; 2) інформацію щодо вчиненого злочину проти довкілля одержано від природоохоронних органів; 3) повідомлення про вчинене екологічне правопорушення одержано від посадових осіб підприємств, закладів, організацій; 4) інформацію щодо ознак злочину проти довкілля одержано з відкритих джерел інформації; 5) інші (інформація про ознаки злочину проти довкілля може бути одержана завдяки зверненням громадян, заявам від громадських екологічних об'єднань) [145, с. 18].

Під час аналізу матеріалів кримінальних проваджень встановлено, що основними джерелами інформації про дії, передбачені ст. 249 КК України, є:

✓ повідомлення від державних природоохоронних органів за результатами планових наглядово-ревізійних перевірок – рибоохоронні рейди Державного агентства з розвитку меліорації, рибного господарства та продовольчих програм (Держрибагентство) (38 %);

✓ безпосереднє виявлення ознак кримінального правопорушення співробітниками правоохоронних органів (Національної поліції – територіальних підрозділів поліції; Управління авіації та поліції на воді та його територіальних підрозділів; патрульної поліції; Державної прикордонної служби – прикордонні наряди) та повідомлення інформаторів (32%);

✓ повідомлення від власника, розпорядника чи користувача водного господарства; працівники рекреаційних водних зон; приватної охорони) (23 %);

✓ звернення громадських природоохоронних організацій; публікації в медіа, мережі Інтернет; матеріали журналістських розслідувань (7 %).

Як бачимо, основним джерелом інформації про кримінальні правопорушення, пов'язані з незаконним зайняттям рибним добувним промислом, є повідомлення осіб, які затримали підозрювану особу під час учинення або спроби вчинення кримінального правопорушення, або безпосередньо після його вчинення, а саме повідомлення від державних природоохоронних органів за результатами планових наглядово-ревізійних перевірок і безпосереднє виявлення ознак кримінального правопорушення співробітниками правоохоронних органів.

У 2012 р. був прийнятий КПК України, що відкрив нову сторінку в історії розвитку кримінального процесу в державі. Останні зміни до КПК України свідчать про продовження реформування цієї галузі. Ефективна боротьба з сучасними злочинами потребує впровадження ефективної системи кримінальної юстиції, яка забезпечить захист особи, суспільства та держави від злочинів, а також швидке та об'єктивне розслідування і судовий розгляд. Зараз при прийнятті та реєстрації заяв про кримінальні правопорушення проводиться їх перевірка, вирішується питання про наявність складу злочину. Після внесення інформації до ЄРДР дізнавач, слідчий та прокурор можуть проводити різні процесуальні дії для вирішення питання про надання особі статусу підозрюваної або закриття кримінального провадження.

Повідомлення про виявлення ознак кримінального правопорушення у сфері охорони навколишнього природного середовища, яке надійшло від

органу державного нагляду (контролю), слідчим, дізнавачем, прокурором розглядається згідно зі ст. 214 КПК України та іншими законодавчими актами. Після отримання такого повідомлення слідчий, дізнавач чи прокурор має невідкладно, але не пізніше ніж за 24 години, внести відомості до ЄРДР, розпочати розслідування та надіслати органу державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища витяг з ЄРДР через 24 години після внесення відомостей. Невиконання цих вимог може бути оскаржене органом державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища згідно з КПК України [161].

Орган державного нагляду у сфері охорони навколишнього природного середовища інформує прокуратуру про факти бездіяльності органу досудового розслідування. У звіті зазначаються обставини, що свідчать про цю бездіяльність, та додається копія повідомлення. Прокурор реагує на цю інформацію відповідно до закону і повідомляє про результати орган державного нагляду [161].

Головним органом у сфері охорони і захисту водних ресурсів є Державне агентство України з розвитку меліорації, рибного господарства та продовольчих програм. Його діяльність регламентується низкою нормативно-правових актів, зокрема: Закон України від 02.03.2015 № 222-VIII «Про ліцензування видів господарської діяльності»; Закон України від 08.07.2011 № 3677-VI «Про рибне господарство, промислове рибальство та охорону водних біоресурсів»; Закон України від 05.04.2007 № 877-V «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності»; Закон України від 13.12.2001 № 2894-III «Про тваринний світ»; Постанова Кабінету Міністрів України від 31.10.2018 № 897 «Про затвердження критеріїв, за якими оцінюється ступінь ризику від провадження господарської діяльності та визначається періодичність здійснення планових заходів державного нагляду (контролю) у сфері рибного господарства Державним агентством рибного господарства, та визнання такими, що втратили чинність, деяких постанов Кабінету Міністрів України»; Земельний кодекс України від

25.10.2001 № 2768-III; Водний кодекс України від 06.06.1995 № 213/95-ВР; Наказ Міністерства аграрної політики та продовольства України від 03.06.2019 № 307 «Про затвердження уніфікованої форми акта, що складається за результатами проведення планового (позапланового) заходу державного нагляду (контролю) щодо дотримання суб'єктом господарювання вимог законодавства у сфері рибного господарства»; Наказ Міністерства аграрної політики та продовольства України від 31.05.2013 № 341 «Про затвердження Ліцензійних умов провадження господарської діяльності, пов'язаної з промисловим виловом риби, крім внутрішніх водойм (ставків) господарств»; Наказ Міністерства аграрної політики та продовольства України від 07.07.2012 № 414 «Про затвердження Порядку штучного розведення (відтворення), вирощування водних біоресурсів та їх використання»; Наказ Державного комітету рибного господарства України від 15.01.2008 № 4 «Про затвердження Інструкції про порядок здійснення штучного розведення, вирощування риби, інших водних живих ресурсів та їх використання в спеціальних товарних рибних господарствах»; Наказ Державного комітету рибного господарства України від 31.12.1999 № 172 «Про затвердження тимчасових правил промислового рибальства в басейні Азовського моря»; Наказ Державного комітету рибного господарства України від 18.03.1999 № 33 «Про затвердження Правил промислового рибальства в рибогосподарських водних об'єктах України»; Наказ Державного комітету рибного господарства України від 08.12.1998 № 164 «Про затвердження Правил промислового рибальства в басейні Чорного моря» [141].

Наприклад, у 2023 році загальний обсяг добування (вилову) водних біоресурсів підприємствами рибної галузі України склав 38,2 тис. тонн. Так, діяльність, пов'язану з промисловим виловом водних біоресурсів у рибогосподарських водних об'єктах загальнодержавного значення, на яких затверджені ліміти та прогнози допустимого спеціального використання водних біоресурсів, здійснювали 289 суб'єктів господарської діяльності. Зазначеними користувачами в рибогосподарських водних об'єктах та на

континентальному шельфі України у 2023 році добуто 11,2 тис. тонн водних біоресурсів, з них виловлено: 11,19 тис. тонн у внутрішніх водоймах (+12% у порівнянні з 2022 роком); 415 кг у Чорному морі (-99,5% у порівнянні з 2022 роком). У водосховищах Дніпра загальний вилов водних біоресурсів склав 9,5 тис. тонн, що на 15% більше, ніж у 2022 році. Основну частку вилову склали: карась сріблястий – 3112 тонн; лящ – 2161 тонн; плітка (тараня) – 2148 тонн; плоскирка – 1048 тонн; судак звичайний – 528 тонн. Вилов водних біоресурсів у Дніпровсько-Бузькій гирловій системі склав 328 тонн, що на 140% більше, ніж у 2022 році. Основу промислу склали: тюлька – 149 тонн; карась сріблястий – 79 тонн; плітка (тараня) – 26 тонн; лящ – 21 тонна; рослиноїдні види риб – 18 тонн. У пониззі р. Дністер з лиманом та Кучурганському водосховищі вилов зменшився майже на 21% і становить 1034 тонни. Основна частина вилову (76%) – карась сріблястий – 788 тонн. На річці Дунай суб'єктами господарської діяльності добуто 125 тонн риби, що в порівнянні з 2022 роком більше на 92%. Основу промислу на даному водному об'єкті склав традиційний вид прохідної риби – оселедець чорноморський: його виловлено 102 тонни, що складає 81% від загального вилову в р. Дунай. Обсяг вилову в причорноморських лиманах склав 119 тонн, що більший за минулорічний показник на 34 тонни. У Чорному морі основу промислового вилову склали такі види, як: атерина – 0,1 тонни; креветки – 0,255 тонни; бички – 0,06 тонни. Також у визначених районах діяльності територіальних органів Держрибагентства працюють спеціальні товарні рибні господарства (СТРГ), що поєднують елементи аквакультури і промислового вилову. У 2023 році на загальній площі 136,4 тис. га водного дзеркала діяло 242 таких господарств, з яких вилов проводили 50. Усього у 2023 році добуто 4338 тонн водних біоресурсів, що становить 28 % виконання планових показників. Станом на 2024 р. діє 220 Режимів спеціальних товарних рибних господарств. Слід зазначити, що значна частина спеціальних товарних рибних господарств перебуває на тимчасово окупованій території [190].

Одним з органів, уповноважених виявляти кримінальні правопорушення, передбачені ст. 249 КК України, є Управління авіації та поліції на воді, яке створене наказом Національної поліції України від 08.10.2020 № 795.

Основними завданнями такого органу є організація та участь у забезпеченні реалізації державної політики у сфері забезпечення публічної (громадської) безпеки і порядку, охорони прав і свобод людини, а також інтересів суспільства і держави, протидії злочинності, надання в межах, визначених законом, послуг з допомоги особам, які з особистих, економічних, соціальних причин або внаслідок надзвичайних ситуацій потребують такої допомоги; організаційно-методичне забезпечення службової діяльності підрозділів поліції на воді територіальних органів Національної поліції України щодо виявлення та припинення правопорушень, які вчиняються на водних об'єктах, інфраструктурі водного та повітряного транспорту; сприяння в межах компетенції органам і підрозділам поліції в проведенні поліцейських операцій та спеціальних поліцейських операцій, припиненні діяльності організованих груп або злочинних організацій на території держави [159].

Такими органами спільно проводяться рибоохоронні рейди відповідно до наказу Міністерства аграрної політики та продовольства України «Про затвердження Порядку проведення рибоохоронних рейдів» (2018 р.). Таким нормативно-правовим актом визначено процедуру реалізації правоохоронної функції органів рибоохорони шляхом проведення рибоохоронних рейдів посадовими особами Держрибагентства або його територіальних органів (далі – посадові особи), спрямованих на здійснення заходів з охорони водних біоресурсів, запобігання та припинення порушень правил рибальства, регулювання рибальства в рибогосподарських водних об'єктах (їх частинах), внутрішніх морських водах, територіальному морі, виключній (морській) економічній зоні, на континентальному шельфі України, у місцях реалізації і транспортування водних біоресурсів та знарядь лову. Також зазначено, що рибоохоронний рейд – захід, який проводиться рейдовою групою із залученням або без нього інших учасників рибоохоронного рейду відповідно до наказу

Держрибагентства або його територіального органу, який спрямований на здійснення заходів з охорони водних біоресурсів, запобігання, виявлення та припинення порушень у галузі рибного господарства [174].

Держрибагентство або його територіальний орган видає наказ про проведення рибоохоронного рейду (далі – наказ), у якому зазначаються: склад рейдової групи із зазначенням прізвищ, власних імен та посад учасників рейдової групи (з визначенням старшого рейдової групи); дата початку та закінчення проведення рибоохоронного рейду; рибогосподарські водні об'єкти (їх частини) у районі діяльності територіального органу Держрибагентства та/або межі відповідних адміністративних територій, на яких заплановано проведення рибоохоронного рейду; транспортні засоби та/або плавзасоби, на яких здійснюватиметься рибоохоронний рейд [174].

Наприклад, у 2023 р. Дніпропетровським рибоохоронним патрулем спільно з водною поліцією проведено 1813 рейдів, викрито порушень за ст. 85 ч. 3 КУпАП – 832, ст. 85 ч. 4 КУпАП – 467, складено актів виявлення та вилучення майна, власник якого не встановлений, – 151; накладено штрафів – 197420, за постановами судів (справ/гривень) – 230/92037, за постановами органів рибоохорони (справ/гривень) – 782/105383. Стягнуто штрафів – 105281, за постановами судів (справ/гривень) – 15/5270, за постановами органів рибоохорони (справ/гривень) – 746/100011. Винесено попереджень за постановами органів рибоохорони – 50 [51].

При отриманні повідомлення або встановлення факту незаконного водного добувного промислу на місце події прибуває СОГ. Відповідно до Інструкції з організації реагування на заяви і повідомлення про кримінальні, адміністративні правопорушення або події та оперативного інформування в органах (підрозділах) Національної поліції України на місце події прибуває СОГ [56]. СОГ – організаційна форма взаємодії слідчих (дізнавачів), працівників оперативних та інших підрозділів поліції з метою виявлення, фіксації, вилучення слідів кримінального правопорушення, речових доказів, установлення свідків та потерпілих, установлення осіб, які його вчинили,

з'ясування обставин, що мають значення для кримінального провадження. Видами СОГ є основна та додаткова [150].

Склад СОГ формується відповідно до вимог Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні, затвердженої наказом МВС України від 07.07.2017 № 575 [54]. До складу СОГ в обов'язковому порядку повинні входити: слідчий (дознавач). Слідчий є старшим СОГ, а в разі включення до складу СОГ замість слідчого дізнавача старшим СОГ є дізнавач; працівник оперативного підрозділу; інспектор-криміналіст (технік-криміналіст); кінолог зі службовим собакою (за необхідності). Також до складу СОГ необхідно залучити працівників Держрибохорони й водної поліції; дільничного офіцера громади.

Працівник Держрибохорони, відповідно до ст. 71 КПК України, залучається до проведення огляду місця події як спеціаліст – особа, яка володіє спеціальними знаннями в галузі водних біоресурсів та екології. Ігнорування залучення спеціаліста може призвести до втрати основної доказової інформації, що в подальшому вестиме до закриття кримінального провадження або визнання судом протоколу огляду місця події недопустимим доказом та, як наслідок, винесенням виправдувального вироку.

Першочерговими процесуальними діями СОГ на місці події є: огляд місця події із залученням понятих відповідно до вимог ч. 7 ст. 223 КПК України з метою недопущення визнання доказів недопустимими й закриття кримінального провадження; перевірка документів особи/осіб; опитування осіб; перевірка транспортного засобу; обмеження пересування особи чи транспортного засобу; застосування фото- і відеозапису з подальшим вилученням і збереженням риби чи інших водних біоресурсів як речового доказу.

Як зазначає Д. П. Гаращук, джерелами для оцінки первинної інформації можуть бути:

1. Рапорт поліцейського про виявлення кримінального правопорушення, у якому зазначено час та місце виявлення незаконного вилову риби, кількість та загальна маса риби, можливий вид риби, знаряддя та засоби вчинення правопорушення, анкетні дані особи, яка вчинила діяння (якщо відомо).

2. Протокол огляду місця події з додатками (фототаблиця, відеозапис). Цей протокол є ключовим джерелом для оцінки інформації про місце вчинення правопорушення, предмет злочину, знаряддя та засоби, матеріальні сліди.

3. Розрахунок збитків від незаконного добування водних біоресурсів, проведений співробітником Державного агентства з розвитку меліорації, рибного господарства та продовольчих програм.

4. Пояснення від осіб, які можуть підтвердити факт незаконного зайняття рибним добувним промислом, включаючи свідків та учасників огляду місця події.

5. Пояснення від особи, яка вчинила незаконний вилов риби, якщо вона готова надати інформацію про свої дії [30, с. 104-105].

Для повного, усебічного та об'єктивного дослідження кримінального провадження слідчий повинен установити не лише коло обставин, що підлягають доказуванню (ст. 91 КПК України), а й усі факти, що мають значення для встановлення істини в кримінальному провадженні, правильної кваліфікації вчиненого та призначення справедливої міри покарання. Перелік таких обставин визначають у кожному випадку окремо, виходячи з предмета й меж доказування, кваліфікуючих ознак кримінального правопорушення та обставин, зумовлених особливостями кожного кримінального провадження. Не випадково дехто з науковців прямо зазначає, що розроблення окремих методик розслідування повинно починатися з визначення кола завдань і обставин, що підлягають установленню.

Обставини, які потребують розгляду, традиційно вважалися невід'ємною частиною структури окремої криміналістичної методики поряд із криміналістичною характеристикою, початковими слідчими діями, типовими слідчими ситуаціями, побудовою версій і плануванням розслідування,

тактикою проведення окремих слідчих дій, профілактичними діями слідчого [101].

Ознайомлення з науковою літературою показує, що вчені мають різні погляди на те, які обставини підлягають з'ясуванню в кожному кримінальному провадженні і як саме вони формують предмет доказування [147, с. 258]. Згідно з дослідженням В. В. Пясковського, у криміналістичній літературі обставини, які підлягають установленню, розглядають як елемент структури конкретної методики розслідування злочинів. Це поняття ширше за предмет доказування і включає сукупність обставин, які визначаються нормами кримінального права, кримінального процесу й матеріалами справи. У методиці розслідування неможливо передбачити весь перелік обставин, тому раціонально обмежитись типовими обставинами, зазначеними в кримінально-процесуальному законі, і специфічними, установлення яких сприятиме доказуванню злочину взагалі [191]. Погоджуючись із В. А. Журавлем, наголосимо, що обставини, які потребують установлення, – результат синтезу кримінальних процесуальних норм щодо визначення об'єкта доказування в кримінальному провадженні, а також кримінально-правових і криміналістичних ознак конкретного виду кримінального правопорушення [46, с. 13].

Під час розслідування правильне уявлення про межі доказування допомагає вирішити, у якому обсязі потрібно встановлювати конкретні обставини за кожним кримінальним провадженням. Без цього діяльність слідчого з доказування позбавлена цілеспрямованості й може призвести до помилок у визначенні кола обставин, які необхідно з'ясувати. В. В. Тіщенко та Є. Л. Стрельцов підкреслюють, що «...знання обставин, що складають предмет доказування в конкретній категорії справ, дозволяє слідчому цілеспрямовано вести розслідування, бачити кінцеву мету, вирішувати тим самим кримінально-правові та кримінально-процесуальні завдання» [231, с. 68].

У нашому випадку, з опорою на пропозицію В. В. Тіщенка [233, с. 212] щодо групування обставин, які підлягають установленню, та з урахуванням результатів нашого дослідження й аналізу спеціальних літературних джерел

[235; 47], присвячених розглянутій та спорідненій проблематиці, ми визначили наступні групи обставин, які потрібно вивчати під час досудового розслідування незаконного зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом:

- ✓ подія незаконного водного добувного промислу (час, місце та обстановка вчинення). Вважаємо за необхідне виділення цієї обставини як першочергової, оскільки своєчасна та об'єктивна оцінка аналізованої ситуації дозволяє оперативно і правильно прийняти відповідні організаційні рішення щодо початку досудового розслідування, що позитивно вплине на наступний етап;

- ✓ винуватість у вчиненні кримінального правопорушення, форма вини, мотив і мета вчинення кримінального правопорушення;

- ✓ вид і розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням;

- ✓ обставини, які впливають на ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, характеризують особу обвинуваченого, обтяжують чи пом'якшують покарання, які виключають кримінальну відповідальність або є підставою закриття кримінального провадження [97].

Назване коло обставин передусім зумовлене предметом доказування, передбаченим ст. 91 КПК України, та є загальним по відношенню до розглядуваного нами предмета. Разом з криміналістичними ознаками протиправних діянь, передбачених ст. 249 КК України, вони складають алгоритм слідчої діяльності в кожному кримінальному провадженні, відповідно до якого конкретизуються згідно з їх характерними особливостями. Тобто кожна з перерахованих обставин може бути деталізована залежно від особливостей конкретного провадження. Послідовність установлення вказаних обставин також залежить від особливостей конкретного провадження. Розглянемо таку деталізацію.

Варто підтримати вчених-криміналістів, і до обставин, які необхідно з'ясувати в ході виявлених протиправних дій, пов'язаних із незаконним водним добувним промислом, слід віднести:

- ✓ чи дійсно було вчинено незаконне зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом, у чому воно виражалось;
- ✓ час, місце, обстановка готування, учинення та приховування;
- ✓ знаряддя, засоби та спосіб застосування;
- ✓ особа злочинця, співучасників, роль кожного з них на стадії готування, учинення та приховування кримінального правопорушення;
- ✓ мотиви та мета;
- ✓ причинно-наслідковий зв'язок;
- ✓ чи притягувалася раніше така особа до кримінальної (або адміністративної) відповідальності;
- ✓ чи завдано матеріальної шкоди; вид і розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням (ураховується вартість, екологічна цінність, кількість добутого, пошкодженого чи знищеного, а також розмір шкоди, заподіяної навколишньому природному середовищу) [129].

У свою чергу, Д. П. Гарашук такий перелік доповнила та розширила, і до обставин, які необхідно з'ясувати в ході виявлених протиправних дій, пов'язаних із незаконним водним добувним промислом, додала:

1. Обстановку вчинення кримінального правопорушення (час та місце здійснення незаконного вилову риби): яким наказом територіального Управління Державного агентства з розвитку меліорації, рибного господарства та продовольчих програм установлений строк заборони на добування (вилов) водних біоресурсів, у рибогосподарських водних об'єктах (їх частинах), підконтрольних даному територіальному Управлінню, де вчинений незаконний вилов риби. На підставі даного наказу встановити, чи є місце здійснення лову нерестовищем у період нересту; на підставі Правил любительського рибальства з'ясувати: а) чи є період вилову риби забороненим; б) чи є забороненим місце вилову риби; чи входить водний об'єкт, на якому здійснено вилов риби, до складу природно-заповідного фонду України.

2. Особу злочинця: анкетні дані особи, яка вчинила дане протиправне діяння. За допомогою баз (банків) даних єдиної інформаційної системи

Міністерства внутрішніх справ України здійснити перевірку такої особи на наявність попередньої судимості, учинення адміністративних правопорушень у минулому; чи має особа в користуванні мобільний телефон, з яким абонентським номером. На подальшому етапі досудового розслідування, якщо підозрюваний категорично буде заперечувати свою причетність до вчинення протиправного діяння, за допомогою встановлення IMEI мобільного терміналу та установа базових станцій операторів мобільного зв'язку можливо підтвердити його присутність на місці вчинення кримінального правопорушення в заданий проміжок часу; чи було вчинене кримінальне правопорушення одноособово або в групі (роль кожного з учасників групи); яка мета вилову риби в злочинця (для власного вживання, з метою подальшого збуту тощо); чи визнає свою винну у вчиненні протиправного діяння.

3. Предмет злочинного посягання: який вид риби, її кількість та вага; чи занесена виловлена риба до Червоної книги України; чи визначена заборона вилову даного виду риби у вчинений Правилами любительського рибальства час.

4. Ким саме та за яких обставин був виявлений незаконний вилов риби.

5. Матеріальні сліди незаконного зайняття рибним добувним промислом.

6. Спосіб учинення незаконного вилову риби: за допомогою якого знаряддя вчинено вилов риби; які його матеріальні властивості, конструкція, розмір; чи відносяться дані знаряддя до заборонених, визначених у Правилах любительського рибальства; чи вчинено протиправне діяння із застосуванням вибухових, отруйних речовин, електроструму або іншим способом масового знищення риби; чи визначений даний спосіб вилову риби Правилами любительського рибальства як заборонений; які засоби були застосовані для здійснення вилову риби; чи використовував правопорушник для здійснення свого протиправного діяння транспортний засіб (човен, автомобіль тощо).

7. Які саме вимоги Правил любительського рибальства були порушені при здійсненні вилову риби.

8. Яка саме ознака істотної шкоди наявна за результатами вчинення незаконного вилову риби.

9. Розмір матеріальної шкоди, завданої довкіллю протиправним діянням.

10. Перевірити, чи поняті, залучені до проведення огляду місця події, відповідають вимогам ч. 7 ст. 223 КПК України (не є працівниками правоохоронних органів, родичами підозрюваного, особами заінтересованими в результатах кримінального провадження). Якщо прокурором, слідчим, або дізнавачем при складанні протоколу вказані вимоги порушені, то речові докази, виявлені та вилучені в ході його проведення, будуть визнаними недопустимими, а кримінальне провадження підлягає закриттю.

11. Використовуючи джерела первинної інформації, з'ясувати, хто є свідком даної події [30, с. 110-112].

Такі обставини впливають на наявний доказовий матеріал, що, у свою чергу, впливає на прийняття уповноваженим суб'єктом рішення про внесення відомостей до ЄРДР та кваліфікацію кримінального протиправного діяння. Водночас щодо окремих з них виникає певне протиріччя з приводу віднесення їх до встановлення обставин на початку досудового розслідування.

На нашу думку, до обставин, які необхідно з'ясувати в ході виявленого правопорушення, слід віднести:

– подію незаконного водного добувного промислу в частині наявності криміналістично значимих ознак правопорушення, передбаченого ст. 249 КК України (час, місце, обстановка готування, учинення, приховування; знаряддя, засоби та спосіб застосування; особа злочинця, мотиви та мета), як першочергову, оскільки своєчасна та об'єктивна оцінка аналізованої ситуації дозволяє оперативно і правильно прийняти відповідні організаційні рішення щодо початку досудового розслідування, що позитивно вплине на наступний етап;

– винуватість у вчиненні кримінального правопорушення, форму вини, мотив і мету вчинення кримінального правопорушення (головне – чи

підпадають ознаки вчиненого діяння під нормативно-правові заборони вилову; які саме вимоги були порушені при здійсненні вилову риби);

– вид і розмір завданої істотної шкоди за результатами вчинення незаконного вилову риби; розмір матеріальної шкоди, завданої докільню протиправним діянням;

– установлення свідків події, а також обставин, які впливають на ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення (наявність спільників, груповий характер, масовий вилов риби тощо).

У разі виявлення ознак кримінального правопорушення посадовою особою вносяться відомості до ЄРДР, у якому автоматично фіксується дата внесення інформації та присвоюється номер кримінального провадження. Згідно зі ст. 2 КПК України, завданнями кримінального провадження є захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура [97].

Належна реєстрація та швидке внесення відомостей до ЄРДР сприяє викриттю осіб, які вчинили кримінальні правопорушення. Затримка з розслідуванням призводить до втрати доказів, що перешкоджає у встановленні доказів та осіб, які вчинили кримінальне правопорушення, під час досудового розслідування. З метою забезпечення швидкості, повноти, неупередженості та всебічності досудового розслідування, необхідно, щоб дізнавачі, слідчі та службові особи й підрозділи органів Національної поліції співпрацювали в тісній взаємодії між собою. При цьому предметом особливої уваги є питання поліпшення взаємодії насамперед дізнавача, слідчого з оперативними підрозділами. Процесуально й тактично правильно організована взаємодія дає

змогу об'єднати й на цій основі більш ефективно використовувати їхні кримінальні процесуальні та оперативно-розшукові можливості для вирішення завдань кримінального провадження [11].

Порядок початку та проведення досудового розслідування визначений нормами Кримінального процесуального законодавства України. Оперативно-розшукову та слідчу діяльність, як зазначає О. Оніщук, здійснюють у межах єдиного процесу розслідування, а всі процесуальні дії (оперативно-розшукові, слідчі) – лише після початку кримінального провадження [149]. Однак, на думку Л. М. Лобойко, КПК України дозволяє до внесення відомостей в ЄРДР здійснювати не лише огляд місця події, а й інші процесуальні дії. Наприклад, ст. 207 і 208 КПК України передбачають законне затримання особи і затримання уповноваженою особою при вчиненні або замаху на вчинення кримінального правопорушення, а також безпосередньо після його вчинення. Дізнавач, слідчий, прокурор або інша уповноважена особа вправі здійснити обшук затриманого з дотриманням правил, передбачених ч. 7 ст. 223 і ст. 236 КПК України. Проведення зазначених дій, як правило, передуює внесенню до ЄРДР відомостей про кримінальне правопорушення, у зв'язку з яким затримано особу [115]. Щодо проведення інших процесуальних дій (затримання уповноваженою службовою особою (ст. 208 КПК України), проведення слідчих (розшукових) дій і запрошення понятих для участі в них (ч. 7 ст. 223 КПК України), проведення обшуку (ст. 236 КПК України)), то всі вони, безперечно, можливі виключно після того, як до ЄРДР будуть внесені відомості про факт учинення кримінального правопорушення й розпочате досудове розслідування.

Слід ураховувати, що для з'ясування обставин учинення кримінального проступку до внесення відомостей до ЄРДР може бути: 1) відібрано пояснення; 2) проведено медичне освідування; 3) отримано висновок спеціаліста і знято показання технічних приладів і технічних засобів, що мають функції фото- і кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото- і кінозйомки, відеозапису; 4) вилучено знаряддя і засоби вчинення кримінального проступку, речі і

документи, що є безпосереднім предметом кримінального проступку або які виявлені під час затримання особи, особистого огляду або огляду речей [59, с. 206].

Реєстрація та введення статистичної звітності виявлених кримінальних правопорушень, а також осіб, що їх учинили, є *єдиним обліком кримінальних правопорушень*, завдання якого полягає в забезпеченні своєчасної реєстрації всіх кримінальних правопорушень та осіб, що їх учинили. Система та методика єдиного обліку і статистичної звітності про кримінальні правопорушення та осіб, які їх учинили на території України, регулюється Наказом Генерального прокурора України «Про затвердження Положення про Єдиний реєстр досудових розслідувань, порядок його формування та ведення» (2020 р.). Єдиний облік кримінальних правопорушень та осіб, які їх учинили, ґрунтується на реєстрації: кримінальних правопорушень з моменту занесення інформації про нього до ЄРДР; осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, з моменту затвердження прокурором обвинувального акта або винесення мотивованої постанови про направлення справи до суду для вирішення питання про звільнення особи від кримінальної відповідальності; на коригуванні зазначених даних залежно від наслідків розслідування та судового розгляду справ упродовж звітного періоду [158].

Відповідно до п. 1, 2 розділу 4 Порядку ведення єдиного обліку в органах (підрозділах) поліції, заяви (повідомлення), що надійшли до міжрегіонального територіального органу поліції або його територіальних (відокремлених) підрозділів: засобами поштового зв'язку, мережі Інтернет, електронного зв'язку (електронні звернення), через контактні центри державної установи «Урядовий контактний центр» та телефонну «гарячу лінію» Національної поліції України – служби діловодства реєструють та невідкладно доповідають керівникові або особі, яка виконує його обов'язки, після чого уповноважена службова особа реєструє в ІТС ІПП (журналі ЄО); телефонним зв'язком або під час особистого звернення громадян, уповноважена службова особа

реєструє в ІТС ІПП (журналі ЄО) та невідкладно інформує керівника або особу, яка виконує його обов'язки [160].

За дорученням керівника міжрегіонального територіального органу поліції чи територіального (відокремленого) підрозділу або особи, яка виконує його обов'язки, зареєстровані в ІТС ІПП (журналі ЄО) заяви і повідомлення про кримінальні правопорушення уповноважена службова особа невідкладно, але не пізніше ніж за 24 години з моменту реєстрації надсилає до органів (підрозділів) поліції, на території обслуговування яких сталася така подія, для внесення цих відомостей до ЄРДР. Копії надісланих матеріалів зберігаються в структурному підрозділі міжрегіонального територіального органу поліції або його територіального (відокремленого) підрозділу, до якого вони надійшли. Надсилаючи заяви або повідомлення до органів (підрозділів) поліції, на території обслуговування яких сталася така подія, структурний підрозділ міжрегіонального територіального органу поліції або його територіального (відокремленого) підрозділу одночасно зобов'язаний поінформувати про це заявника. Заяви і повідомлення, у яких відсутні відомості про кримінальні правопорушення, що надійшли до міжрегіонального територіального органу поліції або його територіальних (відокремлених) підрозділів, служба діловодства цього органу або його територіальних (відокремлених) підрозділів реєструє та невідкладно, але не пізніше ніж за 24 години передає керівникові або особі, яка виконує його обов'язки, для розгляду відповідно до Закону України «Про звернення громадян» або Кодексу України про адміністративні правопорушення [160; 193].

До ЄРДР вносяться відомості про:

- ✓ джерело виявлення кримінального правопорушення та дату надходження заяви, повідомлення про правопорушення або інші обставини, що свідчать про його вчинення; рапорт поліцейського, заяву від Держрибагенства, прізвище, ім'я та по батькові потерпілого або заявника;

✓ інформацію про водний об'єкт, на якому здійснено незаконний вилов риби, його характеристику відповідно до нормативно-правових актів із зазначенням заборони ловлі та інше;

✓ короткий опис обставин, що свідчать про кримінальне правопорушення;

✓ кваліфікацію кримінального правопорушення за КК України;

✓ дані про особу, яка внесла інформацію до реєстру, а також про дізнавача, слідчого чи прокурора, які розпочали розслідування;

✓ протокол огляду місця події;

✓ розрахунок завданих збитків (за можливості);

✓ інші обставини, передбачені Положенням про ЄРДР.

В особи, затриманої в порядку ст. 208 КПК України, як вважає Л. М. Лобойко, слідчий або прокурор вправі тимчасово вилучити документи, які посвідчують користування спеціальним правом. Про можливість тимчасового обмеження особи в користуванні спеціальним правом до внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР свідчить мета вилучення відповідних документів, якою, згідно з частиною першою ст. 148 КПК України, є припинення кримінального правопорушення чи запобігання вчиненню іншого [115]. Відповідно до ч. 3 ст. 214 КПК України, здійснення досудового розслідування до внесення відомостей до ЄРДР або без такого внесення не допускається і тягне за собою відповідальність, установлену законом. Лише огляд місця події в невідкладних випадках може бути проведений до внесення відомостей до ЄРДР. Проводити таку слідчу (розшукову) дію законодавцем дозволено у виключних випадках до внесення відомостей до ЄРДР. Таке право, на нашу думку, є більше винятком із правил, аніж обов'язком, який слідчий повинен виконати в усіх випадках до початку досудового розслідування. У невідкладних випадках зволікання з оглядом може спровокувати негативні наслідки для кримінального провадження, передусім – зникнення слідів кримінального правопорушення, об'єктів, які можуть стати речовими доказами, зміни обстановки тощо. Одночасно з

моментом внесення відомостей до ЄРДР невідкладно повинно бути вирішене питання щодо початку й наступних заходів, спрямованих на взаємодію між слідчим та іншими підрозділами й службовими особами Національної поліції України під час проведення відповідного досудового розслідування. Як правило, після внесення відомостей до ЄРДР початок взаємодії ініціює слідчий. Беззаперечно, як уже неодноразово зазначалось, центральну роль в організації розслідування кримінальних правопорушень відіграє слідчий, який здійснює процесуальні та координуючі функції взаємодії. Кримінальне процесуальне законодавство України покладає на слідчого відповідальність за законність і своєчасність проведення процесуальних дій (ч. 1 ст. 40 КПК України), уповноважує його на проведення невідкладних слідчих (розшукових) дій (п. 2 ч. 2 ст. 40 КПК України). Після початку досудового розслідування слідчий уповноважений не лише самостійно проводити передбачені КПК України слідчі (розшукові) дії, а й доручати їх проведення відповідним оперативним підрозділам. Виходячи з положень ст. 40, 41, підставою для проведення слідчих (розшукових) дій оперативними підрозділами є письмове доручення слідчого, дізнавача, прокурора в конкретному кримінальному провадженні.

Після проведення всіх першочергових дій предмет злочинного посягання вилучається відповідно до ч. 3 ст. 214, ст. 298-3 КПК України, якщо наявні ознаки протиправного діяння за ч. 1 ст. 249 КК України й протоколом огляду за наявності ознак ч. 2 ст. 249 КК України з подальшим приєднанням речових доказів до матеріалів кримінального провадження та їх зберіганням відповідно до ст. 100 КПК України та «Порядку зберігання речових доказів стороною обвинувачення, їх реалізації, технологічної переробки, знищення, здійснення витрат, пов'язаних з їх зберіганням і пересиланням, схоронності тимчасово вилученого майна під час кримінального провадження» (2012 р.) [162].

Тут важливо звернути увагу на ст. 214 КПК України, яка передбачає можливість внесення інформації до ЄРДР, відібрання пояснень від осіб, отримання висновку спеціаліста, вилучення знарядь і засобів учинення

кримінального проступку, що є предметом кримінального провадження, або які були виявлені під час затримання особи, особистого огляду або огляду речей. Проте важливо зауважити, що якщо «вилучення» регулюється ст. 298-3 КПК України (речі і документи, що є знаряддям та/або засобом учинення кримінального проступку чи безпосереднім предметом посягання, виявлені під час затримання, особистого обшуку затриманої особи або огляду речей, вилучаються уповноваженою службовою особою Національної поліції [97]), то інші дії (відібрання пояснень від осіб, отримання висновку спеціаліста) залишаються поза кримінальною процесуальною регламентацією, що є неприпустимим для джерел доказів згідно зі ст. 298-2 КПК України, оскільки оцінити їх на допустимість відповідно до ст. 86, 87 КПК України є неможливо, що виключає використання таких доказів у кримінальних провадженнях щодо кримінальних проступків.

Звернімо увагу, що в статті 298-3 КПК України фактично закріплений захід забезпечення кримінального провадження – тимчасове вилучення майна. Під час застосування цього заходу обмежується право власності особи – право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, яке передбачене ст. 41 Конституції України [76]. З метою зменшення обмежень законодавець наголошує на тимчасовості вилучення майна і передбачає обов’язковий судовий контроль через подання прокурором або слідчим клопотання про арешт майна за погодженням з прокурором [126].

Наприклад, *протокол огляду місця події та фототаблиці засвідчують, що на березі річки Ушиця поблизу с. Вахнівці Новоушицького району Хмельницької області обвинувачений без належного дозволу, забороненими знаряддями лову – сітками – незаконно займався рибним добувним промислом. Постанову про визнання речових доказів приєднано до матеріалів кримінального провадження. Відповідно до постанови, дюралевий човен, дві рибальські сітки довжиною 80 м, висотою 5 м, вічко 70х70 мм, п’ять рибальських сіток довжиною 80 м, висотою 5,5 м, вічко 50х50 мм та рибу в кількості 146 штук, а саме: 26 шт. – судака звичайного; 92 шт. – корона*

(сазана); 3 шт. – щук; 2 шт. – ляща; 8 шт. – окуня; 9 шт. – карася сріблястого; 6 шт. – пліток (тарань) – визнано речовими доказами в кримінальному провадженні та передано на зберігання Управлінню державного агентства рибного господарства в Чернівецькій області. Речові докази: металевий човен без бортового номера, дві рибальські сітки довжиною 80 м, висотою 5 м, вічко 70x70 мм, п'ять рибальських сіток довжиною 80 м, висотою 5,5 м, вічко 50x50 мм та рибу в кількості 146 штук, а саме: 26 шт.– судака звичайного; 92 шт. – коропа (сазана); 3 шт. – щук; 2 шт. – ляща; 8 шт. – окуня; 9 шт. – карася сріблястого; 6 шт. – пліток (тарань), – які передано на зберігання Управлінню державного агентства рибного господарства у Чернівецькій області, конфіскувати у власність держави. Вирок набирає законної сили після закінчення строку подання апеляційної скарги, встановленого КПК України, якщо таку скаргу не було подано. У разі подання апеляційної скарги вирок, якщо його не скасовано, набирає законної сили після ухвалення рішення судом апеляційної інстанції [209].

Підтримуємо думку Д. П. Гаращук [30, с. 113], але уточнимо її: для збереження слідів незаконного зайняття рибним добувним промислом уповноваженій особі на проведення досудового розслідування необхідно вжити наступних заходів:

1. Прийняти процесуальне рішення про визнання вилученої в ході проведення огляду місця події риби речовим доказом і додатково оглянути протоколом огляду, винести постанову про визнання речових доказів згідно зі ст. 40, 98, 100, 110 КПК України.

2. Риба, як продукт швидкого псування, відповідно до ст. 100 КПК України не може бути відразу реалізована та знищена, а підлягає фіксації за допомогою фотографування або відеозапису, детальному опису та збереженню як речового доказу. За договором, укладеним між Головним управлінням Національної поліції в області та підприємством, вилучена риба передається на тимчасове зберігання до отримання ухвали слідчого судді про арешт майна та

надання дозволу на її реалізацію. Наприклад, постановою слідчого СВ Приморського ВП Бердянського ВП ГУНП в Запорізькій області від 27.02.2019 у кримінальному провадженні як речовий доказ визнано тільки свіжоморожену вагою 3411 кг, яку передано відповідно до акту приймання-передачі 26.02.2019 на зберігання на ПП «РКП «Маяк» через головного державного інспектора Азовського рибоохоронного патруля.

Водночас до суду надійшло клопотання директора РКП «Маяк» про знищення або зміну порядку зберігання речових доказів. У судовому засіданні представник потерпілого РКП «Маяк» адвокат підтримав заявлене письмове клопотання директора РКП «Маяк» ОСОБИ_4 про знищення або зміну порядку зберігання речових доказів, просив його задовольнити.

Прокурор у судовому засіданні заперечувала проти задоволення клопотання, оскільки речові докази в даному кримінальному провадженні судом на даний час не досліджувались, тому висловила думку, що клопотання директора РКП «Маяк» є передчасним. Зазначене питання повинно бути вирішено під час ухвалення остаточного рішення по даному кримінальному провадженню. Обвинувачений, захисник заперечували проти задоволення клопотання й просили в задоволенні клопотання відмовити. Зокрема послалися на те, що, відповідно до ч. 3 ст. 350 КПК України, таке клопотання може бути заявлено лише учасниками кримінального провадження, зокрема потерпілим, а не просто директором РКП «Маяк». На зберігання риби було укладено цивільно-правовий договір, яким урегульовані всі необхідні питання та на підставі якого можуть вирішуватися всі можливі спори. Оскільки зазначена риба є речовим доказом у даному кримінальному провадженні, задоволення клопотання не є можливим. Інші учасники провадження просили вирішити клопотання на розсуд суду [205].

3. Прокурор, слідчий або дізнавач за погодженням з прокурором в окремих випадках можуть скласти клопотання про арешт майна та надання дозволу на його реалізацію або знищення і не пізніше ніж наступного робочого дня з моменту вилучення майна подати слідчому судді.

4. Після подання клопотання слідчому судді отримати ухвалу про арешт майна та надання дозволу на його реалізацію.

Така етапність дій зі збереження речових доказів зумовлює виконання завдань кримінального провадження, передбачених ст. 2 КПК України, на початковому та наступному етапах досудового розслідування, а також під час проведення слідчих (розшукових) дій (обшук, допит, огляд та ін.).

2.2. Типові слідчі ситуації та версії початкового етапу розслідування

Виявлення кримінальних правопорушень, викриття винних, установлення істини в кримінальному провадженні залежить, насамперед, від безпомилкових дій дізнавача/слідчого на початковому етапі розслідування, а тому ситуаційний підхід до вирішення завдань на досудовому розслідуванні є одним із найбільш актуальних напрямків у частині вдосконалення та оптимізації методів, прийомів і засобів виявлення та розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень.

Процесуальна дія характеризується відносною самостійністю і включає в себе динамізм, індивідуальність та зумовленість. Динамізм означає можливість зміни ситуації під впливом різних тактичних засобів. Це керований процес регулювання ситуацією з боку слідчого. Індивідуальність підкреслює унікальність кожної ситуації, але в той же час наявний елемент типовості, який допомагає в діагностиці та дослідженні. Зумовленість показує, що на процес формування ситуацій слідчих дій впливають різні об'єктивні та суб'єктивні фактори. Важливість цього підходу обумовлена самою природою криміналістики, зокрема складністю об'єктів її вивчення, залежністю їх розвитку та функціонування від різноманітних внутрішніх і зовнішніх чинників. Основна мета ситуаційного підходу в науці полягає в теоретичному формулюванні, емпіричній перевірці і практичних рекомендаціях щодо різних рішень для кожної типової ситуації. Для підтвердження цього А. Ф. Волобуєв указує на те, що механізм кримінального правопорушення є опосередковано

пов'язаним з поняттям слідчої ситуації, яка відіграє важливу роль у криміналістиці через ситуаційний підхід до розслідування. Слідча ситуація включає в себе умови, у яких проводиться розслідування в певний момент, і містить компоненти інформаційного, процесуального, психологічного, тактичного та матеріально-технічного характеру. Також вона включає типову інформацію (докази та оперативно-розшукові відомості), яка є найбільш характерною для певного етапу розслідування в кримінальних справах окремих категорій [26, с. 68].

Термін «ситуація» (лат. «*situatio*» – становище) тлумачиться як сполучення умов і обставин, що створюють певну обстановку, становище [16, с. 1102]. В інтерпретації до процесу розслідування кримінальних правопорушень дане тлумачення знайшло відбиття у формулюванні поняття «слідча ситуація» значною кількістю вчених-криміналістів.

Перед тим як перейти до конкретних слідчих ситуацій, важливо розглянути їх місце в структурі елементів методики розслідування. На початковому етапі розслідування основною метою є інтенсивний пошук, виявлення і закріплення доказів шляхом проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій. Головними завданнями для слідчого є збір і фіксація матеріальних слідів кримінального правопорушення для встановлення підозрюваних, визначення осіб, які залишили ідеальні сліди кримінальних правопорушень, та встановлення обставин учинення кримінального правопорушення [226, с. 49].

С. В. Веліканов наголошує, що «...сфера наукової та практичної реалізації ситуаційного підходу включає в себе криміналістику в цілому, а також її окремі галузі – криміналістичну техніку, тактику та методику розслідування злочинів. Це дозволяє ієрархічно структурувати ситуації в криміналістиці на рівні кримінальної ситуації, слідчої ситуації, ситуації слідчої дії та ситуації тактичної комбінації (іноді тактичного прийому)» [17]. За словами В. В. Тищенка, завданнями комплексної методики є визначення основних напрямків розслідування певного виду, групи кримінальних

правопорушень, що буде основою для розроблення алгоритму збирання доказів на рівні окремих видів протиправних дій [233, с. 270].

Так О. Н. Колесніченко під слідчою ситуацією розуміє «певну обстановку в розслідуванні злочинів, що характеризується наявністю тих або інших доказів та інформаційного матеріалу, і виникаючими у зв'язку з цим конкретними завданнями його збирання і перевірки» [72, с. 64]. На думку В. В. Тіщенко, слідчу ситуацію слід розуміти як комплекс фактичних даних, які встановлені в ході розслідування та взяті до уваги разом із джерелами їх отримання [234]. В. А. Журавель зазначає: «...ситуаційний підхід «пронизує» всю систему криміналістики і виступає на цій підставі панівною системоутворюючою концепцією» [45, с. 272]. В. К. Лисиченко зауважує: «...криміналістична категорія, розроблена на підставі вивчення слідчої практики, складовий елемент реальної обстановки, у якій триває розслідування конкретного злочину та виконує орієнтовно-методичну функцію» [114]. М. М. Єфімов та І. В. Пиріг визначають її як «...сукупність умов, що об'єктивно складаються в процесі розслідування злочинів, утворюють своєрідну обстановку на його певний момент, яка ставить перед слідчим проблему вибору відповідного напрямку подальших дій і прийняття тактичних рішень. Формування слідчої ситуації залежить від психологічного характеру, інформаційного характеру; процесуального і тактичного характеру; матеріального й організаційно-технічного характеру» [42]. Як сформовану на певний момент розслідування, схильну до зміни сукупність матеріальних, інформаційних та інших факторів, які характеризують розслідування, і їх оцінку, що обумовлює основні напрями розслідування, прийняття рішень і вибір способу дії, розглядає слідчу ситуацію Г. В. Москаленко [131].

Таке різноманіття поглядів вважаємо за можливе розділити на дві групи. Відповідно до першої групи поглядів, до поняття й змісту слідчої ситуації входить обстановка розслідування або певне становище в розслідуванні, що характеризується «наявністю тих або інших доказів та інформаційного матеріалу й виникаючими у зв'язку з цим конкретними завданнями його

збирання й перевірки» [198, с. 302], «значимою для розслідування інформацією, що береться до уваги поряд із джерелами її одержання», або «конкретна слідова картина», що виникає до моменту виявлення ознак злочину [128]. Для даних поглядів характерним є те, що автори в поняття слідчої ситуації включають такий її компонент, як обстановка, що характеризується наявністю доказів, фактичних даних, слідовою картиною, тобто обсягом зібраних відомостей, їх інформаційною значимістю.

Прибічники іншої точки зору вважають, що до поняття і змісту слідчої ситуації, крім обстановки розслідування, повинні входити й інші елементи – оцінка слідчої ситуації, компоненти психологічного, матеріального, організаційного, технічного характеру та ін., можливості судових експертиз, кваліфікація експерта, досвід, працьовитість слідчого, наявність або відсутність у нього в провадженні інших кримінальних проваджень, строки розслідування тощо.

Вираженням прагнення зблизити крайні точки зору є позиція В. П. Бахіна, який запропонував розглядати слідчі ситуації в «широкому і вузькому значенні». Сутність її полягає в тому, що в «широкому значенні слова слідча ситуація являє собою сукупність усіх умов, які впливають на розслідування, та визначальні його особливості», у вузькому значенні – «характеристику інформаційних даних, які має слідство на конкретному етапі розслідування» [8, с. 196-197].

Отже, слідчі ситуації являють собою чітку систему даних про хід і стан розслідування, які характеризують зв'язки щодо елементів криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень і обставин розслідування.

Таким чином, *слідча ситуація – це сукупність сформованих на певному етапі умов – стану і обстановки розслідування, що виникають на момент відкриття кримінального провадження і його вирішення по суті відповідно до завдань кримінального судочинства, що об'єктивно відображає внутрішній стан, хід і умови розслідування на основі сукупності фактичних та інших даних.*

Сьогодні в юридичній літературі запропоновано різні підходи до класифікації ситуацій. Зокрема, Г. А. Матусовський поділяє ситуації на наступні категорії: 1) криміногенні (ситуації, у яких учиняються злочини); 2) кримінальні (ситуації, що виникають унаслідок учинення певних злочинів); 3) слідові; 4) ситуації прояву ознак (слідів) злочину; 5) пошукові ситуації для виявлення оперативно-розшуковими органами (слідів) злочину; 6) слідчі ситуації для проведення початкових дій; 7) слідчі ситуації на різних етапах та відрізках часу розслідування; 8) ситуації судового розгляду (судові ситуації); 9) післясудові ситуації виконання судових рішень [128, с. 26].

Існують різні класифікації слідчих ситуацій. Розглядаючи слідчі ситуації як «динамічні інформаційні системи», «інформаційні моделі», відбиті у свідомості слідчого, В. К. Весельський, насамперед, ділив їх на прості та складні. Як проста характеризується слідча ситуація, якщо в розпорядженні слідчого є досить корисної інформації, і він може побудувати однозначну модель ситуації. Такі ситуації виникають при розслідуванні так званих очевидних кримінальних правопорушень, коли саме кримінальне правопорушення і особа, яка його вчинила, відома з самого початку розслідування [18, с. 195]. Відмінною ознакою складної слідчої ситуації є інформаційна невизначеність на початку розслідування, а складаються такі ситуації тоді, коли в першу чергу стоїть завдання щодо встановлення особи винного. Але складною слідчу ситуацію робить не тільки неповнота відомостей про злочинну подію та про особу, яка її вчинила, але й вплив різних факторів на одержання відсутньої інформації. Залежно від характеру труднощів, які має перебороти слідчий, складні ситуації диференціюються ним як проблемні та конфліктні, ситуації тактичного ризику, організаційно-невпорядковані та комбіновані. Пізніше до зазначеної класифікаційної системи слідчих ситуацій деякими вченими-криміналістами вносилися певні доповнення. Так, наприклад, ситуації тактичного ризику доповнені ситуаціями невизначеності [77, с. 110-119].

З методичної точки зору важливе значення має класифікація слідчих ситуацій за часом їх виникнення та з урахуванням етапів розслідування. У цьому плані В. О. Коновалова поділяє ситуації залежно від характеру наявної інформації про кримінальне правопорушення на кримінальні (дослідчі) та слідчі [73]. Однак важливе методологічне значення має їх розподіл на типові (загальні) та конкретні (індивідуальні), які перебувають у діалектичному взаємозв'язку, оскільки відображають різні сутнісні сторони одного явища.

На наступному етапі, основна спрямованість якого – розгорнуте, послідовне, методичне доказування, характер ситуацій значною мірою визначається позицією, яку зайняв підозрюваний, а також інші учасники процесу розслідування. При цьому велика ймовірність виникнення ситуацій конфлікту і протидії. Оскільки на даному етапі відбувається доказування всіх обставин, що підлягають установленню в кримінальному провадженні, то слідчим виконуються головним чином слідчі (розшукові) дії та інші заходи, спрямовані на дослідження й перевірку обставин і доказів.

На заключному етапі, коли подолані складні ситуації, вирішені завдання з пошуку, дослідження й перевірки інформації про злочинну подію, оскільки встановлені обставини, які підлягають доказуванню, слідчий переходить до процесуальної процедури завершення розслідування кримінального провадження. При цьому ним можуть проводитися деякі додаткові слідчі (розшукові) дії, що виконуються за вказівкою осіб і органів, які здійснюють контроль за повнотою, усебічністю й об'єктивністю провадження досудового слідства або при задоволенні клопотань підозрюваного, його захисника та інших учасників кримінального судочинства, які мають на це право.

При класифікації слідчих ситуацій криміналісти використовують об'єктивні і суб'єктивні фактори, що впливають на існування в даній системі різного роду зв'язків і відносин між її елементами, а також інші підстави. Крім названих, у літературі виділяються й інші види ситуацій: конкурентні (індивідуальні) ситуації; відносно стійкі ситуації і такі, що швидко змінюються; ситуації дій, характер яких обумовлений особливостями

матеріальної обстановки, і ситуації, обстановка яких визначається особливостями спілкування слідчого з іншими особами; реальні слідчі ситуації [139, с. 125]; адекватні, неадекватні, довгострокові, швидкоплинні, очікувані (передбачувані), неочікувані (непередбачувані); перманентні, тимчасові, пульсуючі, згладжені; ситуації, що припускають жорстко алгоритмізовані дії, що припускають гнучкі різноманітні дії; техніко-криміналістичні, тактико-криміналістичні, методико-криміналістичні [220, с. 112]; слідчо-пошукові ситуації [68, с. 50]; організаційні ситуації розслідування [226, с. 90].

Дані класифікації, безумовно, представляють науковий і практичний інтерес з погляду можливості алгоритмізації дій слідчого в різних ситуаціях при розслідуванні кримінальних правопорушень і, зокрема, незаконного зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом.

Практична реалізація вчення про слідчу ситуацію здійснюється через типові слідчі ситуації, що представляють собою «результат наукового узагальнення слідчої практики», «найвищий ступінь наукової абстракції», «ситуацію, в інформаційній структурі якої переважають загальні риси, які часто повторюються» [253, с. 139].

Вирізнення типових ситуацій і розробка на цій основі рекомендацій щодо методики розслідування окремих видів кримінальних правопорушень необхідні для правильної побудови слідчих версій, визначення напрямку подальшого розслідування, виявлення обставин, що мають значення для кримінального провадження, вибору комплексу та черговості слідчих (розшукових) дій [73].

У процесі розслідування кримінальних правопорушень слідчий чи дізнавач стикається з величезним різноманіттям слідчих ситуацій, які необхідно адекватно сприйняти, правильно оцінити й грамотно вирішити. У типових слідчих ситуаціях він вирішує практично одні і ті самі завдання, здійснює одні і ті самі дії, що мають, як правило, комплексний характер, а значить, і певну подібність. Отже, можна виявити певну послідовність дій у типових слідчих ситуаціях і представити її у вигляді алгоритму розслідування. При цьому необхідно відзначити, що неможливо врахувати всі фактори, що

впливають на процес розслідування, однак у цьому немає й необхідності, тому що завданням алгоритмів є вказати слідчому на можливі напрями розслідування і допомогти у висуванні слідчих версій у типовій слідчій ситуації. А порядок дій у конкретній слідчій ситуації слідчий обирає самостійно.

Як відмічає О. С. Тарасенко, на початковому етапі досудового розслідування незаконного зайняття рибним добувним промислом прокурор, слідчий чи дізнавач здійснюють свою діяльність за розробленим планом, який складається відповідно до наявної слідчої ситуації. Крім того, для забезпечення ефективного досудового розслідування на основі отриманої інформації визначається коло тактичних завдань, що включають у себе порядок проведення слідчих (розшукових) дій [226, с. 51].

На різних етапах розслідування злочинів даної категорії принципово важливим є виділення і дослідження типових слідчих ситуацій – об'єктивно повторюваної обстановки в процесі розслідування, оскільки це «більшою мірою конкретизує процес виявлення й збирання доказів» [45, с. 274] і дозволяє озброїти слідчого надійним орієнтиром в оцінці ситуацій, які виникають у процесі кожного автономного акту розслідування, а також використати в аналогічних випадках подібні способи й прийоми дій. Типова слідча ситуація як наукова категорія, таким чином, має суттєве значення стосовно діяльності слідчого з розслідування конкретного кримінального правопорушення, тому що виконує тактичну й організаційно-методичну функції [253].

Розслідування будь-якого кримінального правопорушення протікає в реальних умовах обстановки, що завжди індивідуальна й визначається безліччю окремих специфічних рис обстановки розслідування. Різноманіття зовнішніх і внутрішніх факторів слідства, що впливають на розслідування, завжди формує конкретну ситуацію як єдине ціле з усіма складними зв'язками й відносинами її складових. Через це вона різноманітна, динамічна, рухлива, ніколи не повторюється і має певні труднощі в розпізнаванні її сутності, оцінці, а потім і використанні з метою встановлення істини в кримінальному

провадженні. Ураховувати ці обставини надзвичайно важливо через те, що типові ситуації виступають як своєрідні теоретичні моделі, які корисно порівнювати з конкретною сформованою ситуацією, і якщо в розслідуванні події кримінального правопорушення переважають типові риси, то слідчий може діяти відповідно до типового алгоритму розслідування, що має найбільш імовірну для різних слідчих ситуацій систему прийомів і методів розслідування. Вона з найбільшою часткою ймовірності теоретично пояснює закономірності події, яка відбулася, і вказує шляхи її розслідування з урахуванням слідчих ситуацій [123].

У випадку неадекватності конкретної і типової ситуацій розслідування слідчий не має права сліпо опиратися на алгоритм дій у типовій ситуації, а повинен діяти, виходячи з наявних доказів у кримінальному провадженні.

У зв'язку з цим, виконуючи завдання з виявлення кримінальних правопорушень даної категорії, дізнавачам, слідчим і оперативним працівникам важливо знати та враховувати характерні специфічні риси виникаючих слідчих ситуацій, які допоможуть їм обрати правильний напрямок роботи як з виявлення самих фактів злочинів, так і зі встановлення осіб, які їх учинили. Г. А. Матусовський критерієм слідчих ситуацій екологічних злочинів вважає те, від кого правоохоронні органи отримують повідомлення про факти порушень: 1) правоохоронні органи отримують інформацію про порушення правил охорони навколишнього середовища від відповідних служб екологічного контролю; 2) правоохоронні органи отримують інформацію від громадян, організацій, установ. Науковець вважає, що в першому випадку органи екологічного контролю нерідко мають дані про факти порушень і їх наслідки, зафіксовані за допомогою приладів, а також документально, у ході відомчого розслідування [128, с. 258].

Для рядового рівня методики розслідування кримінальних правопорушень проти довілля типовими слідчими ситуаціями початкового етапу виступають інформаційні моделі, у яких відомим є місце події злочину і встановлено (не встановлено) особу (фізичну або юридичну), яка його вчинила.

Такі моделі використовуються як логічний інструментарій переходу від незнання до знання і слугують сходинкою на шляху до розкриття сутності екологічної події. З огляду на те, що на формування слідчої ситуації злочинів проти довкілля, на думку О. В. Одерія, впливають як об'єктивні, так і суб'єктивні чинники, дослідником виокремлено дві типові слідчі ситуації узагальненого рівня (відоме місце події злочину проти довкілля і встановлено особу (фізичну або юридичну), яка його вчинила; відоме місце події злочину проти довкілля, але особу, яка його вчинила, не встановлено), які використовуються як логічний інструментарій переходу від незнання до знання і слугують сходинкою на шляху до розкриття сутності екологічної події [145, с. 19, 31].

Серед об'єктивних факторів перш за все слід указати на характер самої слідчої дії, її сутність, спрямованість, завдання, об'єм та характер доказової і тактичної інформації, яка є в розпорядженні слідчого, наявність або відсутність достатнього часу для ретельної підготовки до проведення запланованої слідчої (розшукової) дії тощо. Суб'єктивні фактори пов'язані з рівнем професійної майстерності слідчого, його особистим досвідом, комунікативними властивостями, з одного боку, та поведінкою і позицією підозрюваного, обвинуваченого, потерпілого, свідків – з іншого. У процесі формування концепції ситуації зі слідчими (розшуковими) діями особливого значення набуває визначення її структури та змісту. При цьому слід виходити з того, що структура ситуації зі слідчими (розшуковими) діями – це багатофакторне утворення, яке складається з різноманітних компонентів, що впливають на її проведення [68].

Далі вчений О. В. Одерій розглядає типові слідчі ситуації, які можуть виникнути на початковому етапі досудового розслідування протиправних діянь у сфері довкілля і рекомендує такий алгоритм дій:

1. Якщо відоме місце події злочину проти довкілля і встановлено особу, яка його вчинила, то слід провести огляд місця події, слідчий огляд окремих об'єктів, допит підозрюваного (обвинуваченого), допит свідків, призначення

експертиз та проведення негласних (розшукових) дій для встановлення співучасників.

2. Якщо відоме місце події злочину проти довкілля, але особу, яка його вчинила, не встановлено, то основним напрямком доказування є встановлення осіб, які вчинили правопорушення. Для цієї ситуації рекомендується провести огляд місця події, слідчий огляд окремих об'єктів, допит свідків, проведення негласних (розшукових) дій для встановлення особи злочинця, призначення експертиз тощо [147, с. 294-296].

С. О. Книженко, досліджуючи екологічні протиправні діяння, виділяє наступні типові слідчі ситуації початкового етапу досудового розслідування:

1) мало місце незаконне корисливе вилучення об'єктів тваринного, рослинного світу, корисних копалин, члени злочинної (організованої) групи затримані з речовими доказами, і особу, яка його вчинила, встановлено; кримінальне провадження відкрито за матеріалами про незаконне корисливе вилучення природних об'єктів стосовно встановленої особи (яка була затримана з речовими доказами). Завдання розслідування – пошук та одержання інформації про механізм учинення злочину, установлення всіх епізодів злочинної діяльності та розшук раніше незаконно добутих природних ресурсів;

2) мало місце незаконне корисливе вилучення об'єктів тваринного, рослинного світу, корисних копалин, але особа злочинця (чи члени злочинної (організованої) групи) з місця злочину втекли; кримінальне провадження відкрито за матеріалами про незаконне корисливе вилучення природних об'єктів, учинене невідомою особою. У цій ситуації порівняно з попередньою додатковим завданням розслідування є одержання інформації про осіб, що вчинили злочин, їх розшук та затримання. Звісно, ця обставина суттєво впливає на проведення вище названих початкових слідчих (розшукових) дій [67, с. 111-112].

Слід зауважити, що з урахуванням специфіки екологічних кримінальних правопорушень перша типова слідча ситуація є найбільш поширеною в слідчій

практиці. У більшості випадків кримінальні провадження про вчинення кримінальних правопорушень проти довкілля вносяться до ЄРДР на підставі матеріалів, що надходять від спеціально уповноважених органів державного управління в галузі охорони навколишнього природного середовища та використання природних ресурсів [85].

Інші дослідники визначають такі типові слідчі ситуації:

1) особи, які незаконно займаються рибним та іншим водним добувним промислом, полюванням, затримані на гарячому працівниками правоохоронних органів, громадянами;

2) виявлені сліди кримінального правопорушення (останки від оброблення риби; знаряддя кримінального правопорушення; сліди забруднення тощо), однак особа злочинця залишається поки що невідомою;

3) свідки-очевидці вказують на конкретних осіб, яких вони спостерігали у зв'язку із вчиненням незаконного водного добувного промислу, або їм відомі обставини збуту риби;

4) виявлені сліди незаконного заняття рибним промислом, полюванням, однак злочинці поки що невідомі і свідки відсутні [238, с. 83].

На підставі дослідження практики досудового розслідування незаконного зайняття рибним добувним промислом О. С. Тарасенко виділив наступні типові слідчі ситуації, з метою повного дослідження обставин події, зокрема:

1) установлені ознаки кримінального правопорушення, передбаченого ст. 249 КК України, конкретну особу (осіб) виявлено під час учинення незаконного вилову риби або безпосередньої після нього і вона не переховується;

2) установлені ознаки кримінального правопорушення передбаченого ст. 249 КК України, наявні дані про особу (осіб), які вчинили протиправне діяння, але вони переховуються від правоохоронних органів;

3) виявлено факт протиправного діяння, передбаченого ст. 249 КК України, але інформація про особу злочинця відсутня [226].

Варто зазначити, що автором виділені наступні типові слідчі ситуації, які виникають на подальшому етапі досудового розслідування незаконного зайняття рибним добувним промислом: 1. Підозрюваний визнає свою вину у вчиненні незаконного вилову риби, активно бере участь у слідчих (розшукових) діях та співпрацює зі слідством. 2. Підозрюваний частково визнає свою вину у вчиненні незаконного вилову риби, бере участь у слідчих (розшукових) діях, однак частково заперечує використання ним заборонених знарядь для вилову риби або умисно повідомляє про меншу кількість незаконно виловленої риби. 3. Підозрюваний повністю заперечує свою вину у вчиненні незаконного вилову риби, відмовляється від участі в слідчих (розшукових) діях, створює протидію слідству [224].

Більш точно і повно до слідчих ситуацій у кримінальних провадженнях щодо незаконного зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом підійшла Д. П. Гаращук. Ученою виокремлені наступні типові слідчі ситуації, які виникають на початковому етапі досудового розслідування:

1) наявні достатні дані про вчинення незаконного зайняття рибним добувним промислом, та осіб, які вчинили дане протиправне діяння, виявили на місці події або безпосередньо поряд з ним (85 %);

2) наявні достатні дані про вчинення незаконного зайняття рибним добувним промислом, є дані про осіб, які вчинили дане протиправне діяння, однак указані особи з місця події втекли та переховуються (10 %);

3) наявні достатні дані про вчинення незаконного зайняття рибним добувним промислом, однак дані про осіб, які вчинили дане протиправне діяння, зовсім відсутні або вкрай обмежені (5 %) [30, с. 126].

Авторкою наголошено на наявності високої латентності даних кримінальних правопорушень у разі коли особа, яка здійснила незаконний вилов, на місці події не була виявлена, оскільки здебільшого керівниками слідчого відділу або відділу (сектору) дізнання територіального підрозділу Національної поліції України рішення про початок досудового розслідування в таких випадках майже не приймається [30, с. 126].

З урахуванням наявних у криміналістиці класифікацій, запропоновані типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування незаконного зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом, виходячи з наявної інформації про подію, можна розподілити на:

1) сприятливі (установлені ознаки кримінального правопорушення, затриманий допомагає слідству, не заперечує своєї причетності до кримінального правопорушення):

а) особа з'явилася до правоохоронних органів із повідомленням, зізналася у вчиненні кримінального правопорушення. Зібрані в провадженні докази (відбитки ніг, транспортних засобів, показання свідків, висновки експертиз тощо) підтверджують вину особи;

б) особа затримана негайно після вчинення кримінального правопорушення. Зібрані в провадженні докази (відбитки пальців рук, показання свідків, висновки експертиз тощо) підтверджують вину особи (осіб);

в) така особа затримана в момент незаконного зайняття полюванням або рибним, звіриним чи іншим водним добувним промислом і не заперечує своєї причетності до кримінального правопорушення [129];

2) несприятливі (затриманий не визнає своєї провини або визнає неповністю, що зумовлює проведення оперативно-розшукових заходів та процесуальних дій для встановлення свідків, очевидців або спільників затриманого).

Варіанти типової несприятливої слідчої ситуації:

а) затримано особу, яка є співучасником незаконного зайняття полюванням або рибним, звіриним чи іншим водним добувним промислом, однак вона бере на себе всю вину, а отже, особа співучасника є невідомою. Зібрані в провадженні докази не створюють можливості для ідентифікації та притягнення до кримінальної відповідальності інших осіб злочинців;

б) надійшло повідомлення про виявлення незаконного зайняття полюванням або рибним, звіриним чи іншим водним добувним промислом від:

- представників громадськості, працівників підприємств, установ, організацій;

- працівників органів, що здійснюють контроль щодо охорони навколишнього природного середовища, органів виконавчої влади в галузі мисливського господарства та полювання, але вказати конкретно, хто здійснив незаконне діяння, вони не можуть [129];

3) конфліктні (особа затримана в момент незаконних дій, але заперечує свою причетність до їх учинення). Наприклад, повідомлення про незаконне полювання або рибальство, звірину чи іншу водну промислову діяльність надійшло до органу Національної поліції. Особа, яка була затримана під час цих дій, заперечує свою причетність до вчинення кримінального правопорушення;

4) безконфліктні (важливо використовувати добуті від затриманої особи відомості, перевіряючи їх за наявністю фактичних даних. Також важливо активно залучати затриманого до проведення перевірки показань на місці. Така перевірка характеризується епізодністю, проблемністю, конфліктністю, непостійністю та ризикованістю). Особу затримано під час незаконного полювання або рибальства, водного промислу звірів або інших видів добування, і вона не відкидає своєї причетності до кримінального правопорушення.

На основі аналізу матеріалів кримінальних проваджень нами виділено типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування залежно від змісту і від особи злочинця зокрема:

а) встановлено ознаки кримінального протиправного діяння, передбаченого ст. 249 КК України, особу (-іб) затримано на місці безпосереднього вчинення незаконного водного добувного промислу або при вилученні водних тварин/рослин (ловлі, збиранні, добуванні, збуті тощо), і вона не переховується (29 %);

Для вирішення тактичних завдань у даній ситуації необхідно провести ряд слідчих (розшукових) дій. Зокрема, потрібно провести допит свідків,

заявників щодо джерел повідомленої інформації про незаконний вилов риби, а також огляд місця події та, за необхідності, обшук у човні, автомобілі тощо, згідно зі статтею 233 КПК України. Також потрібно допитати свідків, які можуть розповісти про обставини кримінального правопорушення, а також осіб, які брали участь у проведенні слідчих дій як спеціалісти. Необхідно призначити судові експертизи для підтвердження розміру завданої шкоди довкіллю та накласти арешт на вилучені об'єкти під час проведення слідчого огляду та обшуку (рибу, знаряддя, засоби кримінального правопорушення тощо) [226].

Наприклад, поліцейські офіцери Вишгородської та Пірнівської громад, спільно з працівниками водної поліції Вишгородського районного управління поліції взяли участь у профілактичних заходах щодо протидії браконьєрству. Правоохоронці виявили факт незаконного виллову риби за допомогою заборонених знарядь лову, а саме сіток з жилки. Загалом було вилучено 37 екземплярів риби. Правопорушники своїми діями спричинили збиток державі на суму понад 64 000 гривень [241];

б) встановлено ознаки злочинного діяння, передбаченого ст. 249 КК України, та особу (-іб), але його (-їх) не затримано, вона (вони) переховується (-ються) та її (їх) місцезнаходження невідоме (16 %). Для вирішення тактичних завдань у даній слідчій ситуації використовуються слідчі (розшукові) дії, які поєднуються з оперативно-розшуковими заходами, такими, як: огляд місця події, обшук у порядку, визначеному статтею 233 КПК України, допити свідків та призначення необхідних судових експертиз. Для встановлення особи, яка переховується, необхідно направити доручення оперативному підрозділу щодо проведення слідчих (розшукових) дій у порядку, визначеному статтями 40 та 401 КПК України. У цьому дорученні слід визначити наступні заходи: встановлення місцезнаходження особи, яка вчинила незаконний вилов риби, за допомогою оперативно-розшукових заходів, а також проведення обходу будинків, розташованих поряд з місцем учинення кримінального

правопорушення з метою встановлення свідків-очевидців цього правопорушення [226].

в) виявлено факт незаконного добування заборонених до вилову риби, інших водних тварин та рослин за ст. 249 КК України, підозрюваного (-их) затримано, але він (вони) не визнає (-ють) себе винним (-и) у вчиненні кримінального правопорушення або взагалі відмовляється (-ються) від дачі показань (12 %). Наприклад, за допомогою двох *риболовецьких сіток, які згідно з актом дослідження знарядь лову від 18.04.2018 року, є сіткоснастями – знаряддями лову, використання яких заборонено Правилами любительського і спортивного рибальства, без належного дозволу, у заборонений час (період нересту) здійснив вилов з Кременчуцького водосховища річки Дніпра біля с. Стецівка Чигиринського району цінної риби, а саме: плітка – 93 шт., вартістю 85 гривень за штуку на суму 7905 гривень; карась – 7 шт., вартістю 17 гривень за штуку на суму 119 гривень; окунь – 16 шт., вартістю 17 гривень за штуку на суму 272 гривні; судак – 1 шт., вартістю 510 гривень, – чим заподіяв унаслідок незаконного зайняття рибним добувним промислом істотної шкоди водній фауні на загальну суму 8806 гривень. Дії обвинуваченої ОСОБИ_1 органом досудового розслідування кваліфіковано за ч.1 ст. 249 КК України як незаконне зайняття рибним добувним промислом, якщо воно заподіяло істотну шкоду.*

Допитана в ході судового розгляду ОСОБА_1 свою вину в інкримінованому їй кримінальному правопорушенні не визнала повністю та дала показання про те, що «він дійсно 06 квітня 2018 року о 21 годині, їдучи на мотоциклі разом зі своєю дружиною та дев'ятирічною донькою, знайшов у кущах у районі насосної станції с. Стецівка сумку із сітками та рибою, де згодом їх зупинили працівники поліції та вилучили без дозволу із причіпа мотоцикла, який належить його батькові, риболовецькі сітки з рибою. Незаконним рибним добувним промислом він не займався. Цивільний позов прокурора не визнав повністю, оскільки злочину, який йому інкримінують не вчиняв» [217].

д) виявлено факт незаконного добування заборонених до вилову риби, інших водних тварин та рослин за ст. 249 КК України, але особа злочинця невідома, або інформація про нього є недостовірною або неперевіреною; свідки відсутні (43 %). Тактичні завдання полягають у зборі інформації про особу злочинця, установленні обставин учиненого протиправного діяння (час, спосіб, знаряддя та засоби вилову риби) та ідентифікації свідків-очевидців злочинної події. У даній ситуації необхідно провести комплекс слідчих (розшукових) дій та оперативно-розшукових заходів: огляд місця події, допит свідків та осіб, які виявили факт незаконного вилову риби, призначення необхідних судових експертиз. Також потрібно видати оперативному підрозділу доручення про проведення слідчих (розшукових) дій з метою отримання інформації про особу, яка вчинила незаконний вилов риби, та свідків-очевидців протиправного діяння [226].

Такі ситуації розслідування характеризуються різним обсягом важливої інформації в ході досудового розслідування та необхідністю планування розслідування, вибору проведення процесуальних дій.

Побудова версій і планування розслідування є одним із елементів методики розслідування окремих видів злочинів. Загальні питання побудови версій і планування розслідування були предметом дослідження в низці наукових праць і докладно висвітлені в літературі [244].

Змістовне визначення криміналістичної версії акцентується на колі її характеристики об'єктів (фактів, явищ), що пояснюються версією, відповідно до якого версії можуть висуватися як щодо всієї події в цілому, так і щодо окремих елементів, обставин події, групи фактів і навіть одиничних фактів, а також можуть висуватися щодо ще не встановленої сутності розслідуваної події або ще не встановлених ознак складу кримінального правопорушення. З гносеологічної точки зору версію розглядають як метод (засіб) пізнання істини в кримінальному процесі. В організаційному аспекті версія – логічна основа планування розслідування. Версії визначають напрямок розслідування, є його організуючим початком і ядром планування дій слідчого [133].

За ступенем конкретності виділяють версії типові й конкретні або специфічні. Під типовими версіями розуміються найбільш характерні для даної ситуації з погляду відповідної галузі наукового знання або узагальненої практики судового дослідження (оперативно-розшукової, слідчої, судової, експертної) можливі пояснення окремих фактів або події в цілому [44, с. 119]. Конкретними називають версії, висунуті на основі матеріалів даного конкретного кримінального провадження з урахуванням типових версій. Будучи продуктом узагальнення й аналізу слідчої практики, типові версії як найбільш імовірні й характерні щодо ситуаційно повторюваних обставин, дозволяють раціонально спланувати розслідування на різних його етапах і розробити типові програми слідчих (розшукових) дій та інших заходів [88].

Практичне значення даної проблеми підтверджується успішною розробкою типових версій щодо окремих видів кримінальних правопорушень на базі криміналістичної характеристики [198] та їх використанням в умовах дефіциту фактичних даних про сутність і зміст окремих обставин у розслідуваному кримінальному провадженні. У зв'язку з цим вважаємо справедливою точку зору Г. А. Матусовського, що використання систем типових версій вносить у розслідування елемент точності, повноти розслідування, допомагає слідчому проаналізувати відомі йому аналогічні ситуації і відібрати ті, які підходять під конкретний випадок з літературних джерел. Ознайомлення зі схемою таких версій дозволяє одномоментно охопити та перспективно намітити всі можливі основні напрямки розслідування [128, с. 210].

Під час перевірки версій слідчий повинен:

- ✓ сформулювати гіпотези, зробити висновок за правилами логіки, сформулювати прогнози та висунути версію за допомогою теоретичних методів. Якщо гіпотеза виявиться істинною, спланувати перевірку;
- ✓ знайти факти, які суперечать кожному висновку, спростувати гіпотезу за допомогою емпіричних методів;

✓ розглянути злочинне явище, спробувати його осмислити, використовуючи загальнонаукові та специфічні методи. Знайти раніше відомі пояснення, використовуючи професійний досвід або науково-теоретичні узагальнення криміналістичних версій за окремими видами злочинів;

✓ сформулювати припущення (гіпотезу) з поясненнями, використовуючи теоретичні методи. Зафіксувати та описати всі ідеї та припущення з чітким поясненням. Для перевірки криміналістичних версій застосовувати увесь арсенал методів побудови і перевірки версій [244, с. 247].

Формування версій при розслідуванні кримінальних правопорушень у сфері охорони та захисту довкілля здійснюється на основі: аналізу наявної доказової інформації; відомостей про розкриті подібні кримінальні правопорушення; відомостей про нерозкриті подібні кримінальні правопорушення; відомостей про аналогічні способи вчинення кримінальних правопорушень; власного досвіду слідчої діяльності; узагальненого позитивного досвіду слідчої діяльності.

Підставами для висування версій є фактичні дані про подію кримінального правопорушення, криміналістичні ознаки екологічних кримінальних правопорушень, установлені в результаті проведення першочергових слідчих (розшукових) дій. Методика формування версій при отриманні повідомлення про вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 249 КК України, а відповідно, і визначення основних напрямів розслідування та збирання доказової інформації, передусім, повинна ґрунтуватися на принципах законності, усебічності та об'єктивності.

Урахувавши наукові підходи до версіювання таких кримінальних правопорушень у криміналістиці [129], до загальних версій *стосовно події кримінального правопорушення*, а саме незаконного зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом віднесемо:

✓ учинені законні дії без ознак правопорушення;

✓ учинено кримінальне правопорушення – незаконне зайняття полюванням або рибним, звіриним чи іншим водним добувним промислом, і особа не заперечує своєї причетності до злочину;

✓ учинено інше кримінальне правопорушення (наприклад, проти власності);

✓ мало місце адміністративне правопорушення без ознак кримінального правопорушення, або мав місце цивільно-правовий делікт;

✓ відсутня подія кримінального правопорушення, а заявник повідомляє неправдиву інформацію, щоб приховати інше кримінальне правопорушення, у тому числі й факт своєї участі в ньому.

Загальні версії щодо особи злочинця:

✓ кримінальне правопорушення вчинено однією особою;

✓ кримінальне правопорушення вчинено групою осіб (як правило, групи формуються з осіб, котрі проживають в одному населеному пункті; особи, які є ріднею; групи осіб з одного місця роботи; члени колективу, які разом рибалять). Наприклад, *правоохоронці Київщини викрили 13 фігурантів злочинної групи, яка вже 10 років здійснювала браконьєрський рибний промисел. Працювали в акваторіях, де заборонений вилов риби в промислових масштабах. Щомісячна виручка групи становила понад півмільйона гривень. Група діяла у Вишгородському районі Київщини, у селах Сухолуччя та Страхолісся. Зловмисники облаштували замасковані бази з вилову та сортування риби, мали спеціальні підпільні холодильні камери, де зберігали вилов до відправки на продаж до столиці. Щоденно чоловіки виловлювали від 300 кг до 1 тонни риби. Організаторами групи є два рідних брати, 39-річний і 48-річний, які мешкають у Вишгородському районі. Вони налагодили масштабний вилов риби – придбали знаряддя лову, човни, обирали місця для вилову риби. Варто зазначити, що свою злочинну діяльність чоловіки здійснювали під час нересту, у період, коли вилов риби заборонений. Установлено, що чоловіки заручилися допомогою рибінспектора, який завчасно попереджав зловмисників про заплановані перевірки правоохоронців.*

Поліцейські провели 18 санкціонованих обшуків та вилучили низку речових доказів, зокрема плавзасоби, автомобіль, яким пересувались зловмисники, «чорну бухгалтерію» щодо збуту риби [257];

✓ кримінальне правопорушення вчинено групою осіб районного, обласного, транскордонного характеру;

✓ кримінальне правопорушення вчинено особою, яка проживає неподалік від місця вчинення незаконного водного добувного промислу;

✓ кримінальне правопорушення вчинено раніше судимою особою за те ж саме діяння – ст. 249 або 248 КК України.

Таким чином, проведення дослідження дозволило окреслити ситуаційний підхід до розслідування незаконного зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом, визначити моделі типових ситуацій перевірки показань підозрюваного на місці події з використанням результатів узагальнення слідчої практики. Серед них – сприятлива, конфліктна, несприятлива ситуації, а також конкретні ситуації на початковому етапі розслідування, які стосуються особи затриманого. Такі моделі впливають на вибір організаційних заходів, тактичних правил і прийомів перевірки показань на місці події, підтримуючи сутність ситуаційного підходу в слідчій діяльності, і дозволяють сформулювати, емпірично перевірити й практично рекомендувати оптимальні шляхи їх вирішення за допомогою планування й проведення процесуальних дій.

2.3. Взаємодія суб'єкта розслідування зі співробітниками оперативних та інших підрозділів на початковому етапі розслідування

Сучасні стратегії боротьби зі злочинністю потребують об'єднання зусиль різних правоохоронних органів та громадськості для подолання злочинних явищ, забезпечення стабільної ситуації та дотримання законності. У виявленні та розслідуванні незаконного зайняття рибним, звіриним або іншим водним

добувним промислом головну роль відіграють Держекоінспекція, Держрибагентство, Управління авіації та поліції на воді Національної поліції України, органи прокуратури, громадськість, а також оперативні підрозділи Національної поліції (90 %), які мають повноваження здійснювати профілактичну діяльність, виявляти та припиняти порушення, установлювати причини та умови, що сприяють учиненню правопорушень, та вживати заходів для їх усунення. Також слідчий співпрацює з прокурором та іншими фахівцями.

Оскільки жоден правоохоронний орган не може самостійно впоратися з поставленими завданнями з охорони прав та свобод людини і громадянина, а також захисту інтересів держави в цілому, співпраця суб'єктів розслідування з іншими уповноваженими органами, установами та організаціями, особливо під час протидії незаконному водному добувному промислу, має важливе значення.

Недарма О. Ю. Татаров наголосив, що вирішенню завдань виявлення та розкриття кримінальних правопорушень значною мірою сприяє належно організована взаємодія оперативних підрозділів між собою, а за необхідності – з іншими уповноваженими суб'єктами [227, с. 115].

Метою вказаної взаємодії є забезпечення та проведення необхідних заходів не підпорядкованих між собою правоохоронних органів, установ та організацій, а також участь у цій діяльності громадськості задля зменшення випадків незаконного зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом, забезпечення притягнення до кримінальної відповідальності осіб, які до цього причетні, створення умов, унаслідок яких реалізація предметів злочинного посягання за ст. 249 КК України буде максимально не вигідною діяльністю, а видобування – украй ризиковою справою.

Для створення умов панування режиму законності в місцях, багатих на водні організми тваринного чи рослинного походження, де нелегально здійснюється їх видобування, забезпечення екологічної безпеки держави вимагає наявності стійких і постійних зв'язків між різними правоохоронними

органами, установами, організаціями та громадськістю, завданням яких є налагодження та зміцнення взаємодії при виявленні та розслідуванні, уживанні профілактичних заходів щодо незаконного водного добувального промислу й реалізації заборонених до вилову риби, інших водних тварин та рослин.

Взаємодія суб'єктів права формує структуру правової системи, а стабільність зв'язків забезпечується за допомогою правових засобів. Ефективність виявлення та розслідування кримінальних правопорушень, зокрема на етапах установлення обставин підготовки або вчинення кримінального правопорушення, значною мірою залежить від належно організованої взаємодії уповноважених суб'єктів сторони обвинувачення, зокрема органів досудового розслідування. Ефективна співпраця повинна відповідати вимогам кримінального процесуального та оперативно-розшукового законодавства, забезпечувати дотримання засад кримінального провадження, зберігати керівну роль та самостійність детектива, використовувати методики, наукові та технічні досягнення на досудовому розслідуванні кримінальних правопорушень, притягати до відповідальності осіб, які їх учинили, відновлювати порушені права та інтереси фізичних і юридичних осіб [150, с. 115].

Загальне, тобто широке, визначення поняття взаємодії здійснив С. С. Чернявський, на думку якого, взаємодія під час протидії злочинності – це узгоджена діяльність уповноважених суб'єктів з оптимальним співвідношенням методів і засобів, визначених для кожного з них [249, с. 17].

Учений А. Є. Крищенко зазначає, що «...взаємодія Національної поліції з іншими суб'єктами у сфері гарантування публічної безпеки – це спільна діяльність органів поліції з іншими органами публічної адміністрації, громадськими об'єднаннями та недержавними структурами у встановлених нормативно-правовими актами межах, що спрямована на створення умов для забезпечення конституційних прав і свобод людини та громадянина; своєчасного попередження та припинення правопорушень, боротьби зі

злочинністю, забезпечення публічного спокою та охорони публічного порядку» [99, с. 166].

У свою чергу, Г. П. Цимбал наголошує на взаємодії, як на узгодженій діяльності правоохоронних, контролюючих та інших органів, яка спрямована на виявлення, розкриття і розслідування злочинів [243, с. 39]; Р. Л. Степанюк та Д. Д. Заяць взаємодію в кримінальному провадженні в широкому сенсі визначають як сумісну діяльність усіх органів і посадових осіб, що здійснюють кримінальне провадження, та у вузькому, де в якості одного з її суб'єктів завжди виступає слідчий, а сама вона розглядається як форма організації розслідування [221, с. 460]; О. О. Юхно надав їй характеристику як організаційної форми діяльності двох або більше осіб, яка спільно узгоджена та регламентована законами й іншими відомчими нормативно-правовими актами і спрямована на досягнення завдань конкретного кримінального провадження [1, с. 19]; С. С. Тищенко взаємодію характеризує як дії учасників кримінального процесу, які виконують свої повноваження стосовно один одного, сприяють виконанню загальних завдань кримінального провадження. Характер взаємодії може бути різним, залежно від того, чи керуються учасники спільним інтересом чи відмінними. Головне, щоб у кінцевому результаті була досягнута мета, для якої суб'єкти взаємодіють [232, с. 105]; О. В. Одерій визначає взаємодію як узгоджену спільну діяльність уповноважених суб'єктів (органів і посадових осіб), яка полягає в застосуванні засобів, прийомів та методів збирання, дослідження, оцінки й використання доказів з метою розкриття, розслідування, судового розгляду та запобігання злочинам [145, с. 20].

Варто погодитися з думкою В. С. Кузьмічова в тому, що взаємодія – це процес спільної діяльності двох або більше суб'єктів, які впливають один на одного, змінюючи якісні характеристики своєї діяльності, взаємодіючи між собою для досягнення спільної мети [103, с. 26], і наголосити, що *взаємодія під час досудового розслідування незаконного зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом – це спільна діяльність відповідно до*

чинного законодавства слідчого/дознавача зі співробітниками оперативних та інших підрозділів у кримінальних провадженнях за ст. 249 КК України, і спрямована вона на забезпечення швидкого, повного та неупередженого досудового розслідування.

Згідно з Інструкцією про організацію співпраці органів досудового розслідування з іншими підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні, основними завданнями є запобігання кримінальним правопорушенням, виявлення та розслідування таких випадків, притягнення до відповідальності осіб, які їх скоїли, компенсація завданої шкоди, відновлення порушених прав та інтересів фізичних і юридичних осіб [54].

Основними принципами взаємодії є: 1) швидке, повне та неупереджене розслідування кримінальних правопорушень; 2) самостійність слідчого (дознавача) в процесуальній діяльності, втручання в яку осіб, що не мають на те законних повноважень, забороняється; 3) оптимальне використання наявних можливостей органів досудового розслідування та оперативних підрозділів Національної поліції України в запобіганні, виявленні та розслідуванні кримінальних правопорушень; 4) дотримання загальних засад кримінального провадження; 5) забезпечення нерозголошення даних досудового розслідування [54].

Під час розслідування злочинів проти довкілля важливою є взаємодія між різними відомчими структурами. Це включає співпрацю слідчого з оперативними підрозділами, природоохоронними органами, експертними установами та громадськістю. Також важливою є міжнародна співпраця в боротьбі з екологічною злочинністю.

До кола суб'єктів, з якими співпрацюють суб'єкти розслідування, належать:

- оперативні підрозділи Національної поліції (95 %);
- Держекоінспекція та Держрибагенство (91 %);

- Управління авіації та поліції на воді Національної поліції України (89 %);
- органи прокуратури (73 %);
- громадськість (64 %).

Така співпраця спрямована на отримання необхідної інформації про факти, пов'язані з незаконним водним добувним промислом, та визначення розмірів шкоди, завданої цією протиправною діяльністю (83 %).

Відповідно до п. 5 ст. 7 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», підрозділи, які здійснюють ОРД, зобов'язані взаємодіяти між собою [178]. Наведене положення визначає загальні умови співпраці оперативних підрозділів Національної поліції України з іншими суб'єктами оперативно-розшукової діяльності, такими, як: спеціальні підрозділи по боротьбі з корупцією та організованою злочинністю, оперативно-технічні, оперативного документування, оперативні підрозділи Служби безпеки України та інші. Як бачимо, питання, що виникають у процесі співпраці з органами охорони довкілля, у Законі не врегульовані [142, с. 186].

Варто зазначити, що в разі здійснення взаємодії оперативних підрозділів з іншими правоохоронними органами, установами, організаціями та громадськістю в протидії незаконному зайняттю рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом, на основі нормативних документів чи узгоджених документальним чином дій, така взаємодія є процесуальною. Непроцесуальна взаємодія оперативних підрозділів з іншими правоохоронними органами, установами, організаціями та громадськістю, полягає в обміні інформацією, одержанні повідомлень про можливі факти незаконного водного добувного промислу, а також осіб, які до цього причетні. Також до непроцесуальних форм варто віднести одержання слідчим/дізнавачем консультацій від фахівців стосовно: нормативних документів, що регламентують водну добувну діяльність; організації контролю та обліку рибоохоронної діяльності; характеру документів, що відображають діяльність

рибних підприємств, порядку й особливостей документообігу; змісту питань для проведення експертного дослідження.

Основними нормативними актами, що регулюють процес взаємодії оперативних підрозділів з іншими, є КПК України, Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність», а також спільний наказ про Порядок взаємодії між органами прокуратури, Національної поліції України, Служби безпеки України, уповноваженими органами державного нагляду (контролю), державними спеціалізованими установами під час виявлення та здійснення досудового розслідування кримінальних правопорушень проти довкілля (2022 р.) [161]. Метою Порядку є забезпечення:

- ✓ взаємного інформування про виявлені порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища та результати їх розгляду;
- ✓ направлення державними органами у сфері охорони навколишнього природного середовища матеріалів (їх копій) заходів державного нагляду (контролю), які містять ознаки кримінального правопорушення, до органів поліції, Служби безпеки України;
- ✓ залучення спеціалістів органів державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища, судових експертів державних спеціалізованих установ;
- ✓ розгляду інших питань, що виникають при виконанні органами поліції, Служби безпеки України, органів прокуратури та іншими державними органами покладених на них завдань.

Визначено, що взаємодія під час розслідування незаконного зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом зводиться до:

- направлення контрольно-наглядовими органами у сфері охорони довкілля, водних об'єктів матеріалів (їх копій) заходів рибоохоронної роботи, які містять ознаки кримінального правопорушення, до органів поліції; проведення спільних заходів з метою виявлення та припинення фактів незаконного водного добувного промислу (90 %). Орган державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища, його

службова (посадова) особа в разі виявлення при здійсненні повноважень діяння у сфері охорони навколишнього природного середовища, яке містить ознаки кримінального правопорушення, зобов'язані невідкладно, але не пізніше ніж за три робочі дні з часу оформлення матеріалів заходу нагляду (контролю) уповноваженою службовою особою органу державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища, надіслати територіальному органу поліції або Служби безпеки України за місцем учинення кримінального правопорушення та з урахуванням підслідності, передбаченої ст. 216 КПК України, повідомлення про вчинення кримінального правопорушення [161];

- обміну інформацією, яка становить оперативний інтерес під час розслідування, розкриття кримінального правопорушення; постійне взаємне інформування про обстановку на території обслуговування, про виявлені порушення рибоохоронного законодавства та результати їх розгляду (83 %). Орган поліції, орган прокуратури відповідного рівня кожного року надсилає (за наявності) відповідному органу державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища пропозиції щодо включення до проєкту плану заходів державного нагляду (контролю) відповідного органу державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища на об'єктах контролю. До таких пропозицій (за наявності згоди слідчого та/або прокурора на розголошення відомостей досудового розслідування) можуть бути долучені засвідчені належним чином копії матеріалів, одержаних під час здійснення досудового розслідування, що обґрунтовано вказують на допущені службовими або іншими особами об'єкта контролю порушення вимог природоохоронного законодавства. Такі матеріали підлягають урахуванню та використанню відповідно до вимог законодавства при проведенні заходів державного нагляду (контролю) з метою надання повної, усебічної та неупередженої оцінки можливих обставин порушень вимог природоохоронного законодавства. Орган державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища в разі потреби, у тому

числі з метою відшкодування шкоди, усунення інших негативних наслідків, заподіяних кримінальним правопорушенням, звертається до органу прокуратури щодо представництва інтересів держави в суді [161];

- залучення спеціалістів Держрибоохорони до проведення слідчих (розшукових) дій (одержання суб'єктом розслідування консультацій від фахівців щодо: нормативної документації, що регламентує діяльність, яка підлягає перевірці; технологій незаконного вилову, організації контролю за водними об'єктами; документів, які відображають діяльність рибгосподарства й особливостей вилову; надання переліку питань під час проведення експертного дослідження), огляду речових доказів про факти незаконного водного добувального промислу, а також розгляду інших питань, що виникають при виконанні органами поліції (71 %). Спеціалісти можуть бути залучені для огляду місця події, установлення обставин учинення злочину за ініціативою уповноважених осіб органів поліції або органу прокуратури під час проведення кримінального розслідування, а також в інших випадках, передбачених законодавством.

Спеціаліст, який бере участь у кримінальному провадженні, має право:

- 1) ставити питання учасникам процесуальних дій з дозволу сторони кримінального провадження, яка його залучила, або суду;
- 2) використовувати технічні засоби, прилади та спеціальне обладнання;
- 3) звертати увагу сторони кримінального провадження, яка його залучила, або суду на характерні обставини чи особливості речей і документів;
- 4) ознайомлюватися з протоколами процесуальних дій, у яких він брав участь, і подавати до них зауваження;
- 5) отримувати винагороду за виконану роботу та відшкодування витрат, пов'язаних із його залученням до кримінального провадження;
- 6) подавати клопотання про забезпечення безпеки у випадках, передбачених законом;
- 7) надавати висновки з питань, що належать до сфери його знань, під час досудового розслідування кримінальних проступків, у тому числі до внесення

відомостей до ЄРДР для з'ясування обставин учинення кримінального проступку;

8) включати у висновок відомості, що мають значення для кримінального провадження і щодо яких йому не були поставлені запитання;

9) здійснювати інші повноваження, визначені законом [161].

Спеціаліст може бути залучений для надання технічної допомоги, фотографування, складення схем, планів, креслень, відбору зразків тощо, а також для надання висновків (у тому числі завданої шкоди (збитків), у випадках, установлених КПК України. Залучений у кримінальному провадженні спеціаліст використовує свої спеціальні знання і в межах компетенції надає консультації та відповіді на питання, фіксує факти порушення законодавства, визначає розмір матеріальної шкоди (збитків) та службових (посадових) або інших осіб, унаслідок дій або бездіяльності яких допущено порушення законодавства та спричинено шкоду чи завдано збитки [161].

Оперативні підрозділи здійснюють слідчі (розшукові) дії, у тому числі негласні слідчі (розшукові) дії, у кримінальному провадженні за письмовим дорученням слідчого або прокурора. Під час виконання цих доручень співробітник оперативного підрозділу має право використовувати повноваження слідчого. Однак співробітникам оперативних підрозділів заборонено проводити процесуальні дії в кримінальному провадженні з власної ініціативи або звертатися з клопотаннями до слідчого судді чи прокурора. Організація розстановки сил та засобів оперативними підрозділами Національної поліції України під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій є процесом, що включає в себе формування стану оперативної готовності особового складу та оперативно-технічних засобів. Цей процес повинен забезпечувати конспірацію проведених заходів з метою швидкого розкриття тяжких та особливо тяжких злочинів, які були скоєні організованими злочинними групами [121, с. 299].

З урахуванням правового статусу суб'єктів взаємодії в наукових джерелах запропоновано декілька різних підходів до класифікації форм взаємовідносин між ними, найбільш прагматичним серед яких варто визнати поділ на інформаційні, організаційні (інституційні), матеріально-фінансові, контрольні. Інколи ці форми конкретизуються, зокрема, О. Ю. Лялюк виокремлює такі:

- ✓ координація зусиль у рамках виконання обласних програм;
- ✓ розроблення та реалізація комплексних (обласної, міських та районних) програм профілактики правопорушень, спільних заходів щодо мінімізації злочинного впливу, інших заходів, спрямованих на підвищення ефективності боротьби зі злочинністю;
- ✓ проведення спільних рейдів, профілактичних заходів, спрямованих на виявлення та припинення кримінальних правопорушень;
- ✓ участь у нарадах тощо [120, с. 63].

Взаємодія під час розслідування незаконного зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом складається з трьох елементів, а саме: взаємодія оперативних підрозділів Національної поліції з іншими правоохоронними органами; взаємодія оперативних підрозділів Національної поліції з установами та організаціями, до завдань яких віднесено забезпечення екологічної безпеки та сприяння діяльності правоохоронних органів; взаємодія оперативних підрозділів Національної поліції з громадськістю.

Ефективність боротьби зі злочинністю залежить від співпраці оперативних підрозділів Національної поліції з іншими правоохоронними органами. Важливим чинником, що вимагає співпраці, є обмін інформацією, який дозволяє ефективно використовувати отриману оперативну інформацію. Це підтверджує актуальність наукових досліджень щодо співпраці оперативних підрозділів з іншими суб'єктами боротьби зі злочинністю як важливої складової організаційного забезпечення їх діяльності у сфері захисту прав особи та суспільства за допомогою правоохоронних засобів. До кола суб'єктів, з якими співпрацюють оперативні підрозділи Національної поліції України під

час розслідування таких кримінальних правопорушень, особливо її організованих форм, належать: оперативні підрозділи Служби безпеки України (91 %), Державної прикордонної служби України (89 %). Завдання такої взаємодії полягає в посиленні протидії рибному браконьєрству, зокрема міжобласного та транснаціонального характеру, які мають корумповані зв'язки, а також у попередженні, виявленні та розслідуванні вказаної категорії кримінальних правопорушень. Реалізація цього завдання досягається проведенням спільного аналізу стану, структури рибної злочинності, причин і умов, що сприяють цій протиправній діяльності, прогнозування тенденцій поширення; обміном оперативною інформацією, що становить інтерес для боротьби з незаконним водним добувним промислом; розробкою та реалізацією спільних планів, а також проведенням узгоджених оперативно-розшукових, профілактичних та інших заходів [148, с. 341].

Формами взаємодії оперативних підрозділів Національної поліції з іншими правоохоронними органами під час розслідування незаконного зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом є:

- ✓ організація та проведення загальних тематичних засідань, оперативних нарад керівників правоохоронних органів чи їх уповноважених заступників з метою обговорення проблем і визначення їх рішень щодо протидії видобку та реалізації водних ресурсів (85 %);

- ✓ спільна розробка нормативно-правових актів, участь у круглих столах щодо здійснення взаємодії та проведення необхідних заходів з метою врегулювання питань щодо легалізації видобутку водних ресурсів (53 %);

- ✓ створення слідчо-оперативних груп з розслідування вказаної категорії кримінальних правопорушень та активна участь представників правоохоронних органів у їх діяльності (87 %);

- ✓ участь у проведенні спільних заходів щодо комплексного використання сил і засобів з метою недопущення незаконного водного добувного промислу (91 %);

✓ взаємне оперативне інформування правоохоронними органами один одного та обмін необхідною інформацією про факти готування чи здійснення незаконного водного добувного промислу, а також шляхи його незаконного збуту як усередині держави, так і за кордон (83 %).

Важливим є взаємодія з органами прокуратури. Прокурор здійснює нагляд за додержанням екологічного законодавства. Згідно з дослідженням Л. М. Кирій, прокурорський нагляд у теорії права визначається як регламентована законодавством і відомчими актами діяльність прокурора, спрямована на виявлення та усунення порушень законності, захист конституційних прав та інтересів громадян, що виникає при здійсненні функцій прокурорського нагляду за додержанням і застосуванням законів [61, с. 12].

У свою чергу, як зазначає І. В. Рогатюк, кримінально-процесуальна діяльність прокурора – це організована діяльність спеціально уповноваженого державного органу, яка проводиться відповідно до законодавчих вимог, відповідно до встановленої процедури та з метою забезпечення виконання завдань у кримінальному провадженні [196, с. 46]. Відповідно до ч. 2 ст. 36 КПК України прокурор здійснює нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням [97]. Таким чином, діяльність прокурора в кримінальному провадженні щодо кримінальних правопорушень проти докільля здійснюється у формі процесуального керівництва такого суб'єкта за досудовим розслідуванням [222]. Прокурорський нагляд у формі процесуального керівництва в кримінальних провадженнях – це специфічний вид діяльності прокурора, спрямований на виконання повноважень, передбачених законом, для визначення ходу досудового розслідування, організації швидкого, повного, усебічного і неупередженого розслідування. Метою такого керівництва є дослідження всіх обставин кримінального правопорушення для надання зібраним доказам належної правової оцінки, забезпечення захисту конституційних прав і свобод особи, їх відновлення в разі порушення при проведенні процесуальних дій у рамках кримінального

провадження. Як зазначає Л. Ю. Крігер, прокурор визначає оптимальний обсяг слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій з урахуванням криміналістичної методики залежно від конкретної слідчої ситуації. Він також надає вказівки слідчому та доручення оперативному підрозділу, контролює стан їх виконання, забезпечує дотримання вимог закону при проведенні цих дій та досудового розслідування загалом. Метою цього є формування якісної доказової бази в кримінальному провадженні, а також недопущення порушення прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження [100, с. 95]. Однак процесуальні керівники рідко беруть участь у проведенні слідчих (розшукових) дій під час досудового розслідування кримінальних правопорушень проти довкілля. Опитування серед прокурорів, які здійснювали або здійснюють процесуальне керівництво досудовим розслідуванням кримінальних правопорушень проти довкілля, підтвердило переважно пасивну позицію. Такі обставини не сприяють підвищенню якості досудового розслідування, оскільки нерідко виникають ситуації, за яких інтереси досудового розслідування потребують особистої участі прокурора в проведенні слідчих (розшукових) дій або їх безпосереднього проведення прокурором.

Також прокурор зобов'язаний забезпечити не лише своєчасне вжиття заходів щодо встановлення розміру шкоди, завданої незаконним зайняттям рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом, але й невідкладне вжиття заходів щодо забезпечення відшкодування шкоди в кримінальному провадженні. При цьому комплекс заходів щодо забезпечення відшкодування шкоди в кримінальному провадженні вказаної категорії прокурор визначає з урахуванням виду та тяжкості кримінального правопорушення, особи злочинця, розміру завданої шкоди та обставин його вчинення, а також наявності підстав для представництва інтересів держави шляхом пред'явлення цивільного позову в кримінальному провадженні.

Наступним елементом є взаємодія слідчих/дізнавачів з установами та організаціями, до завдань яких належить забезпечення екологічної безпеки та

сприяння діяльності правоохоронних органів. Необхідно вказати, що цей елемент взаємодії полягає здебільшого в отриманні необхідної інформації про факти, пов'язані з незаконним водним добувним промислом, та визначення розмірів шкоди, завданої цією протиправною діяльністю.

Взаємовідносини між цими суб'єктами відбуваються в умовах кооперації, оскільки між ними відсутні субординаційні зв'язки, елементи підпорядкованості в процесі їх функціонування. В окремих, передбачених законодавством випадках певний контроль здійснюється за результатами роботи відповідного органу влади, закріплюються особливості звітування керівництва щодо результатів діяльності [120, с. 62].

Основними суб'єктами взаємодії зазначеного елемента є: органи рибоохорони, Державне агентство рибного господарства України (Держрибагентство), медіа.

До органів рибоохорони Положенням про органи рибоохорони Державного агентства рибного господарства України (2012 р.) віднесені: Головне управління охорони водних біоресурсів у м. Києві, управління охорони, використання і відтворення водних біоресурсів та регулювання рибальства в області, басейнові управління, басейновий відділ; вони є територіальними органами Державного агентства рибного господарства України, які діють у складі Держрибагентства України і йому підпорядковуються. Окремими завданнями Управління є: забезпечення організації та здійснення державного нагляду (контролю) в галузі охорони, використання і відтворення водних біоресурсів у водних об'єктах та їх частинах; координація роботи зі штучного розведення, вирощування риби, інших водних біоресурсів, їх використання в рибогосподарських водних об'єктах (їх частинах); здійснення контролю за дотриманням лімітів і нормативів використання водних біоресурсів та ін. Також за погодженням з місцевими державними адміністраціями та органами місцевого самоврядування Управління бере участь у розробці регіональних комплексних програм з охорони довкілля в частині охорони та відтворення водних

біоресурсів та контролює їх виконання; за дорученням Держрибагентства України бере участь у розробці прогнозів допустимого вилову та проєктів лімітів використання водних біоресурсів і в розподілі затверджених лімітів на квоти спеціального використання водних біоресурсів; надає пропозиції Держрибагентству України щодо розроблення правил добування (вилучення, вилову) та відтворення водних біоресурсів [157].

Управління має право: перевіряти документи на право використання водних біоресурсів, зупиняти транспортні (у тому числі плавучі) засоби та проводити огляд речей, транспортних (у тому числі плавучих) засобів, знарядь рибальства, добутої продукції та інших предметів; безоплатно одержувати від органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, громадян, іноземців та осіб без громадянства статистичні, інші довідкові та інформаційні матеріали, пояснення, необхідні для визначення стану охорони, відтворення і використання водних біоресурсів, а також повідомлення про аварійні забруднення довкілля; складати протоколи та розглядати в установленому законом порядку справи про адміністративні правопорушення в галузі охорони, використання і відтворення водних біоресурсів; вилучати в осіб, які порушують законодавство в галузі охорони і використання водних біоресурсів, знаряддя добування водних біоресурсів, транспортні (у тому числі плавучі) засоби, обладнання та предмети, що були знаряддями правопорушення, незаконно добуті водні біоресурси, а також відповідні документи на них; проводити у випадках, установлених законом, фотографування, звукозапис, фото- і відеозйомку як допоміжні засоби для запобігання і виявлення порушень законодавства в галузі охорони, використання і відтворення водних біоресурсів; визначати розмір збитків, завданих рибному господарству, за затвердженими таксами й методиками та ін. [157].

Відповідно до Положення про Управління авіації та поліції на воді, такий орган Національної поліції України має право:

✓ за дорученням керівництва Національної поліції України залучати структурні підрозділи центрального органу управління поліції, підрозділи поліції на воді територіальних органів Національної поліції до виконання завдань Управління. Працівників структурних підрозділів центрального органу управління поліції залучати за погодженням їх керівників;

✓ запитувати й отримувати від органів (підрозділів) поліції документи, довідкові та інші матеріали (у письмовій або усній формі), необхідні для прийняття рішень;

✓ надавати керівництву Національної поліції України пропозиції щодо створення робочих груп, комісій та консультативно-дорадчих органів за участю представників органів (підрозділів) поліції, а також інших органів державної влади;

✓ із залученням фахівців органів державної влади, державної та цивільної авіації України контролювати та координувати заходи, пов'язані із застосуванням підрозділами авіації і поліції на воді територіальних органів Національної поліції України у своїй діяльності гелікоптерів, безпілотних літальних апаратів;

✓ накопичувати в процесі інформаційно-аналітичної діяльності статистичні, аналітичні, службові та інші матеріали за визначеними напрямками діяльності, обробляти персональні дані в межах повноважень, передбачених законом;

✓ користуватися базами (банками) даних Міністерства внутрішніх справ України та інших органів державної влади, державною системою урядового зв'язку, а також іншими технічними засобами, передбаченими законодавством України та ін. [159].

Органами рибохорони та поліції на воді спільно проводяться рибохоронні рейди відповідно до наказу Міністерства аграрної політики та продовольства України «Про затвердження Порядку проведення рибохоронних рейдів» (2018 р.). Держрибагентство або його територіальний орган видає наказ про проведення рибохоронного рейду (далі – наказ), у якому

зазначаються: 1) склад рейдової групи із зазначенням прізвищ, власних імен та посад учасників рейдової групи (з визначенням старшого рейдової групи); 2) дата початку та закінчення проведення рибоохоронного рейду; 3) рибогосподарські водні об'єкти (їх частини) в районі діяльності територіального органу Держрибагентства та/або межі відповідних адміністративних територій, на яких заплановано проведення рибоохоронного рейду; 4) транспортні засоби та/або плавзасоби, на яких здійснюватиметься рибоохоронний рейд [174].

Обов'язки та дії посадових осіб під час проведення рибоохоронного рейду:

1. Перед початком рибоохоронного рейду: посадовим особам рейдової групи та іншим учасникам рибоохоронного рейду (у разі їх залучення) проводяться інструктажі з питань охорони праці та техніки безпеки, дотримання заходів безпеки при поводженні зі зброєю, з техніки безпеки під час користування плавзасобами (у разі здійснення рибоохоронного рейду на плавзасобах); старший рейдової групи розподіляє обов'язки між посадовими особами, зазначає умови та строки виконання заходу, наводить характеристику та повідомляє особливості рибогосподарських водних об'єктів (їх частин) у районі здійснення рибоохоронного рейду, зазначає час та маршрути виходу у визначені наказом рибогосподарські водні об'єкти (їх частини) та/або межі відповідних адміністративних територій, на яких здійснюватиметься рибоохоронний рейд, визначає порядок підтримання оперативного зв'язку. Під час проведення рибоохоронних рейдів посадові особи рейдової групи забезпечують дотримання законодавства в галузі рибного господарства, здійснення заходів із запобігання, виявлення та припинення правопорушень, передбачених ст. 50, 85, 85-1, 86-1, 88-1, 90, 91-2, 164, 188-5 КУпАП [174].

Посадові особи рейдової групи під час проведення рибоохоронного рейду мають право: перевіряти документи на право використання водних біоресурсів, зупиняти транспортні (у тому числі плавучі) засоби та проводити огляд речей, транспортних (у тому числі плавучих) засобів, знарядь лову, добутих

(виловлених) водних біоресурсів, продукції, виробленої з водних біоресурсів, та інших предметів; зупиняти та оглядати в установленому порядку риболовні судна, судна, що здійснюють інші операції, пов'язані з промислом у виключній (морській) економічній зоні, судна, що здійснюють рибальство, а також перевіряти документи на здійснення промислу та інших робіт; доставляти правопорушника до органу (підрозділу) Національної поліції України або в приміщення виконавчого органу сільської, селищної, міської, районної в місті (у разі створення) ради для складення протоколу про адміністративне правопорушення в разі неможливості встановлення його особи на місці вчинення правопорушення відповідно до КУпАП; проводити у випадках, установлених законом, фотографування, звукозапис, фото- і відеозйомку як допоміжні засоби для запобігання і виявлення порушень законодавства в галузі охорони, використання і відтворення водних біоресурсів; викликати посадових осіб, громадян України, іноземців та осіб без громадянства для надання усних або письмових пояснень у зв'язку з порушенням законодавства в галузі охорони, використання і відтворення водних біоресурсів; безперешкодного доступу до території (у тому числі об'єктів природно-заповідного фонду) і приміщень підприємств, установ та організацій, які здійснюють добування, утримання, зберігання або переробку водних біоресурсів, з метою здійснення контролю за дотриманням вимог законодавства в галузі охорони, використання і відтворення водних біоресурсів; визначати розмір збитків, завданих рибному господарству, за затвердженими таксами та методиками; вилучати в осіб, які порушують законодавство в галузі охорони і використання водних біоресурсів речі і документи, знаряддя лову, плавзасоби та інші транспортні засоби, що були знаряддями правопорушення, незаконно добуті (виловлені) водні біоресурси та/або продукцію з них; вилучати майно, власник якого не встановлений; здійснювати перевірку знарядь лову, контролювати їх кількість, перевіряти відповідність вимогам законодавства в галузі охорони, використання і відтворення водних біоресурсів; виконувати функції контролю,

спостереження та нагляду в районах відкритого моря відповідно до міжнародних договорів України та ін. [174].

Медіа є одним з найбільш вагомих суб'єктів взаємодії, які повинні висвітлювати об'єктивну картину, пов'язану з незаконним зайняттям рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом, унаслідок чого привертати увагу громадськості до вказаної проблеми, інформувати та просвітлювати місцеве населення про шкоду, якої вони завдають довкіллю та собі внаслідок видобування водних ресурсів [177]. Участь представників медіа у взаємодії зі слідчими/дізнавачами зводиться до надання інформації про місця незаконного видобутку, осіб, які до цього причетні, шкоду, заподіяну в результаті протиправних дії, а також надання інформації про успіхи в запобіганні таким кримінальним правопорушенням та його реалізації. Участь представників медіа не обмежується проведенням відповідних брифінгів чи наданням інформації, пропонується залучати їх до участі в проведенні оперативно-тактичних рейдів з метою охорони місць від незаконного вилову риби, припинення самовільного видобування, а також патрулювання місцевості з метою виявлення порушників екологічного законодавства.

Взаємодія правоохоронних органів з громадськістю є одним з основних завдань у системі оперативно-службової діяльності, якісні показники такої діяльності слугують визначенню рівня їх ефективності. За допомогою налагодженої взаємодії з громадськістю, правоохоронними органами отримується необхідна інформація про оперативну обстановку в зоні обслуговування та інформація про осіб, які готують чи вчинили кримінальне правопорушення.

Взаємодія Національної поліції з населенням, передусім, має спільну мету – підтримання належного стану публічного порядку та запобігання кримінальним правопорушенням на території обслуговування підрозділу поліції. Проте, говорячи про особливості встановлення та налагодження взаємодії підрозділів Національної поліції України з громадськістю в протидії кримінальним правопорушенням, пов'язаним з незаконним зайняттям рибним,

звіриним або іншим водним добувним промислом, варто наголосити на певних особливостях, які в силу правової та соціальної природи вказаного протиправного діяння впливають на форми налагодження ефективної взаємодії.

Варто зазначити, що взаємодія громадськості із співробітниками поліції має наступні ознаки: взаємодія передбачена законами України та нормативно-правовими актами, має визначені цілі й завдання. Метою є запобігання правопорушенням серед населення, інформування населення про результати роботи поліції в боротьбі зі злочинністю та адміністративними проступками, профілактична спрямованість, зв'язки з громадськістю та населенням, довірлива та добровільна основа діяльності, забезпечення й підтримання громадського порядку в державі, формування позитивного іміджу поліції тощо [192, с. 62].

Установлено, що важливим напрямом діяльності в налагодженні співпраці з громадськістю при розслідуванні незаконного зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом є здійснення такої роботи з мешканцями, які живуть у районах водних об'єктів, та досягнення їхньої згоди на таку співпрацю. У зв'язку з тим, що місцеве населення в силу соціальних та економічних факторів здебільшого негативно ставиться до діяльності правоохоронних органів, які здійснюють протидію незаконному зайняттю рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом, питання щодо налагодження взаємодії з місцевими мешканцями зводиться здебільшого до окремих категорій осіб, які володіють інформацією про місця незаконного водного промислу та мають особисті причини для співпраці з правоохоронними органами. До таких осіб належать: орендарі водних об'єктів (56 %), рибоохоронці (85 %), любителі-рибалки (77 %).

Для планування своєї діяльності співробітники поліції повинні аналізувати проблеми місцевого населення та окремих його груп. Пріоритет у діяльності – не стільки реагування на кримінальні прояви, скільки участь у вирішенні всього комплексу проблем, які має населення конкретної місцевості

у сфері дотримання закону. Від поліції очікується прояв цікавості не лише до інформації, що стосується правопорушень, але й до потреб громадян, їх проблем, ускладнення стосунків, які становлять підґрунтя для загострення криміногенної ситуації. Основою побудови партнерської взаємодії між співробітником оперативного підрозділу та громадянином і наслідком оцінювання населенням ефективності її роботи є довіра населення [223, с. 113].

Окремої уваги заслуговує співпраця з громадськими інспекторами рибоохорони. Відповідно до Положення про громадських інспекторів рибоохорони (2012 р.), громадський контроль у галузі охорони, використання і відтворення водних біоресурсів здійснюють громадські інспектори рибоохорони за їх згодою. Такі інспектори призначаються центральним органом виконавчої влади в галузі рибного господарства України та його територіальними органами. Діяльність та контроль за роботою громадських інспекторів здійснюються центральним органом виконавчої влади в галузі рибного господарства України та його територіальними органами рибоохорони, які: здійснюють підбір громадських інспекторів; проводять інструктажі та семінари; забезпечують нормативно-правовими актами; координують роботу громадських інспекторів, ведуть облік проведеної роботи; спрямовують роботу громадських інспекторів шляхом видачі планів та наказів на певні види робіт; надають практичну допомогу в організації та проведенні рибоохоронних рейдів; підводять підсумки роботи громадських інспекторів за рік [156].

Громадські інспектори мають право спільно з працівниками органів рибоохорони брати участь у проведенні перевірок дотримання вимог законодавства в галузі охорони, використання і відтворення водних біоресурсів рибодобувними підприємствами, установами та організаціями (незалежно від форм власності), громадянами, які здійснюють вилучення водних біоресурсів. Вони також можуть разом з працівниками органів рибоохорони доставляти осіб, які порушують законодавство в галузі охорони, використання і відтворення водних біоресурсів, до міліції чи в приміщення виконавчого

органу сільської, селищної ради, якщо особа порушника не може бути встановлена на місці вчинення правопорушення. Також вони можуть проводити у випадках, передбачених законом, фотографування, звукозапис, кіно- та відеозйомку як допоміжні засоби для попередження і розкриття порушень законодавства в галузі охорони, використання і відтворення водних біоресурсів. Крім того, вони можуть брати участь у підготовці для передачі до суду матеріалів про відшкодування шкоди, заподіяної внаслідок порушення законодавства в галузі охорони, використання і відтворення водних біоресурсів, і виступати як свідки. Також вони мають право роз'яснювати громадянам вимоги законодавства в галузі охорони, використання і відтворення водних біоресурсів [156].

Таким чином, з урахуванням викладеного необхідно наголосити, що серед суб'єктів виявлення, розслідування та протидії незаконному зайняттю рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом основна роль належить Держекоінспекції, Держрибагентству, Управлінню авіації та поліції на воді Національної поліції України, громадськості (громадські інспектори рибоохорони), а також оперативним підрозділам Національної поліції, які мають повноваження здійснювати профілактичну діяльність, виявляти та припиняти порушення, установлювати причини та умови, що сприяють учиненню правопорушень, та вживати заходів для їх усунення. Також слідчий співпрацює з прокурором, який здійснює нагляд за дотриманням екологічного законодавства в межах кримінального провадження у формі процесуального керівництва.

Висновки до розділу 2

1. До обставин, які необхідно з'ясувати в ході виявленого правопорушення, слід віднести: 1) факт (подія) незаконного водного добувального промислу в частині наявності криміналістично значимих ознак правопорушення, передбаченого ст. 249 КК України (час, місце, обстановка готування, учинення, приховування; знаряддя, засоби та спосіб застосування; особа злочинця, мотиви та мета), як першочергової, оскільки своєчасна та об'єктивна оцінка аналізованої ситуації дозволяє оперативно і правильно прийняти відповідні організаційні рішення щодо початку досудового розслідування, що позитивно вплине на наступний етап; 2) винуватість у вчиненні кримінального правопорушення, форма вини, мотив і мета вчинення кримінального правопорушення (головне – чи підпадають ознаки вчиненого діяння під нормативно-правові заборони вилову; які саме вимоги були порушені при здійсненні вилову риби); 3) вид і розмір завданої істотної шкоди за результатами вчинення незаконного вилову риби; розмір матеріальної шкоди, завданої довіллю протиправним діянням; 4) установлення свідків події, а також обставин, які впливають на ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення (наявність спільників, груповий характер, масовий вилов риби тощо).

Такі обставини впливають на наявний доказовий матеріал і прийняття уповноваженим суб'єктом рішення про внесення відомостей до ЄРДР та кваліфікацію кримінального протиправного діяння.

2. Першочерговими процесуальними діями СОГ на місці події є: огляд місця події із залученням понятих відповідно до вимог ч. 7 ст. 223 КПК України з метою недопущення визнання доказів недопустимими й закриття кримінального провадження; перевірка документів особи/осіб; опитування осіб; перевірка транспортного засобу; обмеження пересування особи чи транспортного засобу; застосування фото- і відеозапису; установлення свідків події; огляд предмета посягання та його вилучення з подальшим збереженням.

3. У процесі розслідування незаконного зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом дізнавач/слідчий стикається з величезним різноманіттям слідчих ситуацій, які необхідно адекватно сприйняти, правильно оцінити й грамотно вирішити. У типових слідчих ситуаціях він вирішує практично одні і ті самі завдання, здійснює одні і ті самі дії, що мають, як правило, комплексний характер, а значить, і певну подібність. Отже, можна виявити певну послідовність дій у типових слідчих ситуаціях і представити її у вигляді алгоритму розслідування.

4. З урахуванням наявних у криміналістиці класифікацій, запропоновані типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування незаконного зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом розподілити на:

а) сприятливі (установлені ознаки кримінального правопорушення, затриманий допомагає слідству, не заперечує своєї причетності до кримінального правопорушення) та несприятливі (затриманий не визнає своєї провини або визнає не повністю, що зумовлює проведення оперативно-розшукових заходів та процесуальних дій для встановлення свідків, очевидців або спільників затриманого; повідомлення надійшло від представників громадськості, працівників підприємств, установ, організацій; працівників, що здійснюють контроль щодо охорони навколишнього природного середовища, але вказати конкретно, хто здійснив незаконне діяння, вони не можуть); б) конфліктні (особа затримана в момент незаконних дій, але заперечує свою причетність до їх учинення) та безконфліктні ситуації (важливо використовувати добути від затриманого відомості, перевіряючи їх за наявністю фактичних даних. Також важливо активно залучати затриманого до проведення перевірки показань на місці, яка характеризується епізодністю, проблемністю, конфліктністю, непостійністю та ризикованістю).

5. Взаємодія під час досудового розслідування незаконного зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом – це спільна діяльність відповідно до чинного законодавства слідчого/дізнавача зі співробітниками оперативних та інших підрозділів у кримінальних

провадженнях за ст. 249 КК України, яка спрямована на забезпечення швидкого, повного та неупередженого досудового розслідування. З'ясовано специфіку процесуальних і непроцесуальних відносин слідчих/дознавачів з оперативними підрозділами Національної поліції України, з іншими правоохоронними органами під час розслідування незаконного зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом. До кола суб'єктів, з якими співпрацюють суб'єкти розслідування, належать: оперативні підрозділи Національної поліції (95 %), Держекоінспекція та Держрибагентство (91 %), Управління авіації та поліції на воді Національної поліції України (89 %), органи прокуратури (73 %), громадськість – громадські інспектори рибоохорони (64 %). Така співпраця спрямована на отримання необхідної інформації про факти, пов'язані з незаконним водним добувним промислом, та визначення розмірів шкоди, завданої цією протиправною діяльністю.

6. Важливим напрямом діяльності в налагодженні співпраці з громадськістю при розслідуванні незаконного зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом є проведення роботи з мешканцями, які живуть у районах водних об'єктів, та досягнення їхньої згоди на співпрацю. У зв'язку з тим, що місцеве населення в силу соціальних та економічних факторів здебільшого негативно ставиться до діяльності правоохоронних органів, які здійснюють протидію незаконному зайняттю рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом, питання щодо налагодження взаємодії з місцевими мешканцями зводиться здебільшого до окремих категорій осіб, які володіють інформацією про місця незаконного водного промислу та мають особисті причини для співпраці з правоохоронними органами. До таких осіб належать: орендарі водних об'єктів (56 %), рибоохоронці (85 %), любителі-рибалки (77 %).

РОЗДІЛ 3

ПРОВЕДЕННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ДІЙ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ НЕЗАКОННОГО ЗАЙНЯТТЯ РИБНИМ, ЗВІРИНИМ АБО ІНШИМ ВОДНИМ ДОБУВНИМ ПРОМИСЛОМ

3.1. Огляд місця події

Ефективність розбудови вітчизняної системи кримінального процесу заснована на пріоритетності здійснення захисту особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорони прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого досудового розслідування. Виконання таких завдань кримінального провадження залежить від швидкості, повноти та ефективності збирання доказів. Особливе значення мають засоби кримінального процесуального доказування пізнавально-практичного характеру, до яких відносяться слідчі (розшукові) дії, що регулюються главою 20 КПК України.

Відповідно до ст. 223 КПК України, слідчі (розшукові) дії – це встановлені законом найбільш суттєві правила проведення, дотримання яких покликано забезпечити законність та обґрунтованість проведення слідчих (розшукових) дій, досягнення їх мети та вирішення завдань кримінального провадження [94, с. 368]. Незважаючи на те, що законодавець у ч. 1 ст. 223 КПК України зазначає, що слідчі (розшукові) дії є діями, спрямованими на отримання (збирання) доказів або перевірку вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні, у науковій літературі немає єдності думок щодо сутності призначення таких як засобів кримінального процесуального доказування в досудовому розслідуванні. Дослідники в умовах дії чинного КПК України вказують, що слідчі (розшукові) дії є основним способом збирання доказів (Шепітько В. Ю.) [254, с. 204]; основним засобом

формування доказів (Лук'янчиков Є. Д., Лук'янчиков Б. Є.) [117, с. 107]; основним способом отримання доказів стороною обвинувачення під час досудового розслідування (Гринюк В. О.) [34, с. 26]; основним способом отримання доказів або перевірки вже отриманих доказів у кримінальному провадженні (Погорецький М. А.) [154, с. 65]; основним засобом доказування (Шевчишен А. В.) [252, с. 282]; основним засобом усебічного, повного та неупередженого дослідження всіх обставин кримінального провадження, досягнення його завдань [58, с. 42] тощо. Виходячи з положень засобів кримінального процесуального доказування в досудовому розслідуванні, вважаємо, що слідчі (розшукові) дії є способом отримання доказів або перевірки вже отриманих доказів, що обумовлено їх пізнавально-практичним і розумовим характером, на що, власне, звертає увагу й вітчизняний законодавець у ч. 1 ст. 223 КПК України [219].

Слідчі (розшукові) дії проводяться лише після внесення відповідних відомостей до ЄРДР (ч. 2 ст. 214 КПК України) і здійснення досудового розслідування, крім випадків, передбачених цією частиною, до внесення відомостей до реєстру або без такого внесення не допускається і тягне за собою відповідальність, установлену законом. У невідкладних випадках до внесення відомостей до ЄРДР може бути проведений огляд місця події (відомості вносяться невідкладно після завершення огляду) (ч. 3 ст. 214 КПК України) [97].

У контексті предмета дослідження слід звернути увагу на те, що однією з причин неефективності та несвоєчасності застосування дізнавачами слідчих (розшукових) дій як засобів кримінального процесуального доказування є відсутність у них повноважень: звертатися з клопотанням про проведення обшуку (ч. 3 ст. 234 КПК України), брати участь у його розгляді (ч. 3, 4 ст. 234 КПК України), виконувати ухвалу про проведення обшуку (ст. 235, 236 КПК України), проводити огляд (ч. 1, 3, 6, 7 ст. 237 КПК України), слідчий експеримент (ч. 1, 5, 6 ст. 240 КПК України), освідчування (ч. 1, 2 ст. 241 КПК України) тощо. Наявна недосконалість положень глави 20 КПК України є

результатом неналежного реформування інституту дізнавачів під час розробки положень Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» (2018 р.) [164] та Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» (2020 р.) [168]. У зв'язку з цим необхідно внести зміни до вищевказаних положень глави 20 КПК України задля забезпечення належних гарантій дізнавачам під час застосування слідчих (розшукових) дій як засобів кримінального процесуального доказування у досудовому розслідуванні.

Варто зазначити, що застосування криміналістичного й процесуального підходів до розгляду періодизації розслідування свідчить про існування важливої теоретичної проблеми, яка має значення для формування окремих методик. З урахуванням обраних критеріїв розподілу процесу розслідування на етапи диференціюють програми пошуково-пізнавальної діяльності слідчих та оперативних працівників, конкретизують проміжні цілі й засоби розкриття злочинів та кримінально-процесуального доказування. Загальний підхід до розподілу процесу розслідування на етапи не можна абсолютизувати та догматизувати. Намагання створити певний універсальний критерій визначення змісту та тривалості етапів розслідування, «підігнати» їх до будь-якої методики, у принципі, є неприйнятними. Водночас обрання для цього лише процесуальних критеріїв позбавляє процес розслідування пошукового спрямування. Тому етапи розслідування в окремій криміналістичній методиці повинні відображати особливості роботи слідчого в кримінальному провадженні на різних його етапах. Згідно з твердженням А. Ф. Волобуєва, процес розслідування слід розглядати як поступовий перехід від неповного до повного знання, пов'язаний з вирішенням тактичних завдань. Тому етап розслідування є важливим проміжним кроком у процесі розслідування, який

відображає стан слідства з точки зору вирішення завдань і визначається прийнятими процесуальними рішеннями [27].

Після початку кримінального провадження здійснюють ряд процесуальних дій, включаючи слідчі (розшукові) дії, за допомогою яких збирають і перевіряють докази. Перелік цих дій чітко визначено в кримінальному процесуальному законі, але не обов'язково, щоб у процесі розслідування за кожним кримінальним провадженням усі вони виконувалися. Залежно від конкретних обставин, тобто від сформованої слідчої ситуації, особа, яка провадить розслідування, самостійно вирішує, які саме дії, коли і в якій послідовності слід проводити [94, с. 451].

Важливим джерелом відомостей про кримінальне правопорушення, пов'язаним із незаконним зайняттям рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом, є місце події. Його огляд здійснюється на підставах і в порядку, передбачених ст. 214, 237–239, 241 КПК України, і вимагає чіткої організації, суворой послідовності дій та високої кваліфікації всіх членів слідчо-оперативної групи.

Огляд є слідчою (розшуковою) дією, яка проводиться слідчим, прокурором та полягає в безпосередньому візуальному спостереженні й дослідженні певних територій, осіб, речей і документів, які були знаряддями вчинення кримінальних правопорушень, зберегли на собі його сліди або містять інші відомості, що можуть бути використані в кримінальному провадженні, з метою їх виявлення, фіксації та вилучення [81]. Сутність огляду полягає в тому, що слідчий за допомогою методів пізнання впевнюється в існуванні і характері фактів, які мають доказове значення. Разом з тим, під час проведення огляду слідчий не тільки спостерігає, але й проводить різні вимірювання та обчислення, порівнює об'єкти як між собою, так і з іншими, у визначених межах проводить експерименти з досліджуваними об'єктами і, нарешті, фіксує шляхом обов'язкового опису в протоколі та за допомогою інших методів криміналістичної фіксації все те, що було виявлено. За результатами такої слідчої (розшукової) дії висуваються версії про характер

події та його учасників, про місце перебування правопорушника, викраденого майна та інші обставини, що мають значення, про наслідки правопорушення тощо. Крім того, під час проведення огляду переслідується мета встановити обставини, що сприяли вчиненню кримінального правопорушення. У багатьох випадках огляд є засобом одержання таких фактичних даних, що не можуть бути отримані іншим шляхом. Результати огляду, особливо такого його різновиду, як огляд місця події, дозволяють суб'єкту розслідування визначити спрямованість розслідування, уявити механізм розслідуваної події, установити особу правопорушника [77, с. 144].

Варто наголосити, що основними завданнями огляду є:

- ✓ виявлення слідів кримінального правопорушення та інших об'єктів, які можуть бути використані як матеріали кримінального провадження;
- ✓ установлення механізму кримінального правопорушення;
- ✓ формулювання версій щодо обставин кримінального правопорушення та його учасників;
- ✓ збір інформації про учасників та свідків кримінального правопорушення;
- ✓ з'ясування інших обставин, які мають значення для кримінального провадження.

Така слідча (розшукова) дія є одним з найважливіших джерел об'єктивної інформації про подію кримінального правопорушення, його матеріальні сліди і осіб, які його вчинили. Від уміло проведеного огляду місця незаконного зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом залежить успіх усього розслідування даної категорії кримінальних правопорушень [119, с. 196]. Зволікання з проведенням огляду може призвести до небажаних наслідків, зміни обстановки, утрати або прихованню слідів кримінального правопорушення. Наслідки несвоєчасно проведеного огляду можуть бути настільки пагубні, що з тактичної сторони ця дія нерідко характеризується як незамінна і неповторна. Крім того, отримані дані важливі для визначення спрямованості розслідування, організації розшуку злочинця за

гарячими слідами, проведення інших слідчих (розшукових) дій, а також для встановлення обставин, що сприяли вчиненню кримінального правопорушення [133, с. 23-24].

За словами О. В. Одерія, огляд місця події є дуже важливим для розслідування злочину, оскільки саме там зберігається багато інформації про сам злочин та осіб, які його скоїли. Місце події є частиною об'єктивно наявної події, де можна побачити різні аспекти та моменти. Воно містить об'єктивну інформацію про злочин, таку, як: зміни в обстановці, сліди злочинця, його дії, наслідки, наміри та інші дані, які дозволяють створити модель злочину та його обставин. Кожен злочин призводить до змін у матеріальній обстановці та впливає на свідомість людей. Зміни на місці події можуть бути виявлені, зафіксовані, досліджені та використані як докази [147, с. 324-325].

При розслідуванні незаконного зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом огляд місця події дозволяє з'ясувати характер і суть кримінального правопорушення, що сталося; виявити і досліджувати докази, що встановлюють подію кримінального правопорушення, спосіб його вчинення і винуватість осіб; умови і причини, що сприяли вчиненню кримінального правопорушення. Вирішення вказаних завдань прямо залежить від якості дотримання спільних положень тактики огляду. Проте нерідко значення і можливості огляду недооцінюються, він проводиться поверхнево, квапливо або просто формально.

Аналіз кримінальних проваджень, порушених за протиправними діями, передбаченими ст. 249 КК України, показав, що при проведенні огляду місця події і оформленні його результатів були допущені такі недоліки: неповний опис у протоколі огляду обстановки місця події (17 %); відсутність при цьому належної послідовності (10 %); неточний і неповний опис виявлених слідів, а також інших речових доказів (12 %); не були вилучені виявлені та описані в протоколі речові докази (5 %); не проводилися необхідні виміри (7 %), фото -, відеозйомка (14 %); фотографування проводилося, але знімки відсутні або незадовільні за якістю (10 %); не складалися або були незадовільні за якістю

плани і схеми (24 %). А найголовніше – тільки в 17 % кримінальних проваджень огляд місця події супроводжувався відеозаписом.

Як показав аналіз практики й опитування працівників поліції, ефективність огляду місця події в провадженнях досліджуваної категорії обумовлена такими вимогами:

1. Своєчасністю, що полягає в проведенні цієї слідчої (розшукової) дії негайно після отримання інформації про вчинення кримінального правопорушення. Огляд місця події є невідкладною дією, яка полягає в безпосередньому сприйнятті, дослідженні, оцінці й фіксації слідчим обстановки, слідів та об'єктів, що стосуються справи. Це необхідно для з'ясування суті події, механізму злочину і його обставин, а також для встановлення істини в кримінальному провадженні. Невідкладність проведення огляду пояснюється необхідністю оперативного одержання інформації для розшуку злочинця та розкриття злочину. Огляд є завжди необхідним у випадках, коли можуть бути виявлені речові докази або зміни в навколишній обстановці, що стосуються кримінального правопорушення [75, с. 218; 118, с. 305].

2. Безпосередньою участю слідчого в огляді із залученням фахівців. Для кваліфікованого проведення огляду місця в такій категорії кримінальних проваджень слідчому не обійтися без спеціальних знань у галузі рибного господарства, а саме залучення в обов'язковому порядку як спеціалістів осіб, які володіють спеціальними знаннями в галузі водних біоресурсів, таких, як: іхтіолог, біолог, ветеринар, працівник Держрибагентства, рибоохорони з метою, наприклад, встановлення належності предмета злочинного посягання до видів тваринного та рослинного світу, що занесені до Червоної книги України, особливостей використання промислових знарядь (сіток, неводів тощо), які є забороненими для водного добувного промислу тощо.

3. Об'єктивністю та повнотою огляду, що полягає у всебічному дослідженні обстановки, слідів і речових доказів та фіксації всього виявленого в первісному вигляді. У протоколі слідчої (розшукової) дії фіксуються лише

результати огляду і в жодному разі не повинні наводитися висновки або припущення слідчого; виявляти всі матеріальні об'єкти, що мають відношення до кримінальної події, будувати на підставі отриманої інформації криміналістичні версії та перевіряти їх у процесі огляду. Наприклад, у кримінальному провадженні за фактом незаконного зайняття водним добувним промислом за ознаками кримінального правопорушення Якимівський районний суд Запорізької області визнав недопустимим доказом протокол огляду місця події – узбережжя Молочного лиману (с. Степок Якимівського району Запорізької області). Це сталося через те, що вилучення на місці події речових доказів – 39 тушок пеленгаса – було здійснено за відсутності понять, а огляд зроблено через добу після проведення огляду місця події. Крім того, процесуальний документ – протокол огляду місця події – складений з порушенням вимог ст. 223, 237 та 234 КПК України [206].

4. Участю в огляді фахівця-криміналіста для виявлення, фіксації і вилучення різних слідів і речових доказів, проведення відеозапису, фотографування обстановки місця події і використання технічних засобів, зокрема БПЛА. Удосконалення і розвиток криміналістичної техніки, розробка нових методик дослідження слідів і речовин дозволяють у наш час проводити криміналістичне дослідження окремих об'єктів безпосередньо в процесі оглядів місць подій. Як показав аналіз кримінальних проваджень, до участі в огляді місця події при незаконному зайнятті рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом фахівець-криміналіст залучався лише у 22 % випадків.

4. Забезпечення методичності, послідовності та плановірності. Сутність таких вимог полягає в правильній організації і плановірному проведенні огляду із застосуванням найбільш ефективних для даних об'єктів і в даній обстановці прийомів огляду з дотриманням суворо визначеного порядку дій. Будь-який огляд повинен проводитися в певній послідовності.

5. Єдине керівництво оглядом. Огляд місця події в кримінальних провадженнях даної категорії – слідча (розшукова) дія, яка нерідко

проводиться в різні проміжки часу або одночасно в різних місцях. Це вимагає чіткої організації взаємодії між усіма учасниками огляду. Ініціатива тут належить слідчому, він має вирішити питання про внесення відомостей до ЄРДР.

6. Забезпечення збереження обстановки місця події. Ураховуючи той факт, що при проведенні огляду залучено багато осіб, які можуть ненавмисно знищити речові докази або залишити після себе сліди і різні предмети, що не мають відношення до вчиненого кримінального правопорушення, слід ужити належних заходів для збереження обстановки місця події.

О. В. Одерій у ході проведеного дослідження виокремив певні причини виникнення неефективності проведення такої слідчої (розшукової) дії, а саме: на сьогодні органи досудового розслідування переважно укомплектовані слідчими, які не мають достатнього досвіду роботи на відповідній посаді (приблизно 70% слідчих мають стаж менше п'яти років, і лише 12% – понад 10 років); недоліки проведення огляду місця події обумовлені недостатнім рівнем знань слідчих у практичних аспектах КПК України та наук кримінального процесу, криміналістики та юридичної психології; більшість слідчих вважають за необхідне збільшення кількості навчальних годин з тактики огляду місця події під час навчання у вищих навчальних закладах; незважаючи на значну кількість правових норм у кримінальному процесуальному законодавстві, які регламентують проведення слідчих дій загалом та огляду місця події зокрема, положення, що містяться в них, не завжди чітко виписані; недостатня технічна оснащеність органів досудового розслідування призводить до малого використання технічних засобів під час огляду місця події, причому найбільш поширеними з них є фотоапарат та відеокамера [143].

Традиційно виділяються три етапи огляду місця події: підготовчий, робочий і заключний [90; 81].

Підготовчий етап характеризується діями слідчого до виїзду на місце події. Це включає отримання вичерпної інформації щодо події незаконного

зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом, з'ясування, чи організована охорона місця події, а також чи є на місці очевидці, і визначення учасників огляду місця події. На місце події слідча-оперативна група вирушає в повному складі, до якого входять слідчий (старший групи), працівник оперативного підрозділу, інспектор-криміналіст (технік-криміналіст), а також (за необхідності) кінолог зі службовим собакою [80]. Підготовчий етап зазвичай розпочинається з моменту отримання слідчо-оперативною групою від уповноваженого працівника чергової частини інформації про надходження до підрозділу поліції заяви або повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення.

Як наголошують окремі вчені-криміналісти, за фактами порушення правил охорони навколишнього природного середовища доцільно залучати співробітників екологічного та санітарно-епідеміологічного нагляду, біолога, інженера, проєктувальника та ін. Під час огляду бажано забезпечити присутність інспектора рибоохорони, який, зазвичай, краще знає цю територію і можливі способи незаконного промислу та його приховування [147, с. 334].

Участь понятих під час огляду місця події в кримінальних провадженнях, де проводиться досудове розслідування кримінальних правопорушень проти довкілля, є бажаною, за винятком випадків безперервного відеозапису.

Після прибуття до місця події слідчий повинен орієнтуватися на місцевості згідно з наявними картографічними матеріалами та фактичними даними. Також він повинен провести опитування осіб, які вчинили незаконний вилов, щоб уточнити інформацію про місце вчинення злочину та інші важливі деталі.

Процес проведення огляду місця події не обмежується лише денним часом і має невідкладний характер. При встановленні факту незаконного водного добувного промислу доцільно негайно провести таку дію, що може сприяти збереження вельми цінних для розслідування кримінального провадження слідів.

Жоден огляд незаконного водного добувного промислу не може обійтися без використання вимірювальних приладів, а тому рекомендується використовувати тільки сертифіковані вимірювальні прилади, оскільки використання інших може піддати сумнівам точність вимірів і розрахунок розміру завданої істотної шкоди.

Таким чином, незважаючи на терміновість огляду, слідчий зобов'язаний перевірити наявність усіх необхідних учасників, технічних засобів, укомплектованість слідчого портфеля, а також уточнити місце незаконного водного добувного промислу, ужити можливих заходів для охорони обстановки на місці події, з'ясувати оперативну обстановку та переконатися, що були здійснені заходи для затримання злочинців. Після цього слідчий роз'яснює учасникам слідчої (розшукової) дії їх права та обов'язки, повідомляє про застосування засобів фото-, відеофіксації.

Після загального огляду місця події розпочинається *робочий етап*. Це необхідно для орієнтування на місці події, визначення меж огляду, вибору позиції для фотознімання та вирішення питання про встановлення знаків попередження та огороження [200, с. 308]. Робочий етап складається зі стадії загального (фотографування загального виду місця) та детального (виявлення, вивчення та фіксація слідів на місці події). За словами І. В. Пиріга, якщо на підготовчому етапі діяльність слідчого має організаційний характер, то на робочому етапі вона набуває дослідницького характеру [79, с. 231].

Як наголошує А. П. Шеремет, на основі отриманих відомостей слідчий (дізнавач, прокурор) складає завдання для учасників слідчо-оперативної групи щодо використання службового розшукового собаки, організації пошуку злочинця за «гарячими слідами», збору інформації та виявлення свідків. Він розробляє план детального огляду, обирає методи та засоби дослідження обстановки на місці події. Під час загального огляду уповноважена особа досліджує об'єкти в статичному стані, а під час детального може переміщувати предмети для дослідження. Під час детального огляду проводиться вилучення матеріальних джерел, їх упакування та фіксація [255].

Під час робочого етапу проводяться загальний і детальний огляди. Починаючи з загального огляду, спочатку проводиться огляд місця події для орієнтування, визначення меж простору для огляду, вибір вихідної точки і способу огляду, вибір позиції для фотографування. Після цього уповноважена особа переходить до детального огляду, під час якого об'єкти ретельно оглядаються, проводяться заходи для пошуку слідів кримінального правопорушення та особи, яка його вчинила, вилучення слідів та фіксація негативних обставин. Також перевіряються дані загального огляду і проводиться фотографування [188, с. 10; 30, с. 159].

Для огляду території місця події можна вибрати один з його способів: з рухом по концентричних колах різного радіуса; з рухом від центру до периферії або, навпаки, зі збільшенням або відповідно зменшенням радіуса руху; з лінійним (фронтальним або маршрутним) рухом по певних напрямках відповідно обстановці [2, с. 107].

На цьому етапі огляду інспектором-криміналістом проводиться фіксація загальної картини місця події. Оскільки фотозйомка й відеозапис не порушують обстановки, їх застосовують раніше за всі інші методи фіксації. Отримуються як орієнтувальні оглядові фотознімки для виготовлення панорамного зображення місця події і речової обстановки, так і вузлові, детальні, що фіксують незначні за розмірами сліди [116, с. 15].

Окремо в умовах сьогодення варто зупинити увагу на техніко-криміналістичному забезпеченні огляду місця події.

Варто наголосити, що діяльність слідчого на початковому етапі досудового розслідування є єдиною системою процесуальних дій, спрямованих на виявлення, фіксацію, вилучення та дослідження слідів кримінального правопорушення. Це визначає подальшу спрямованість наступного етапу розслідування. Розслідування кримінальних правопорушень вимагає сучасних, новітніх, практичних засобів, які базуються на проведених комплексних науково-праксеологічних дослідженнях з використанням цифрових технологій при проведенні слідчих (розшукових) дій [230, с. 292].

Мова йде про використання БПЛА – літального апарата без пілота-людини на борту та типу безпілотного літального апарата. Однією з вимог до проведення огляду місця події є фотографування всієї території, включаючи види з повітря. Один з основних інструментів експерта-криміналіста під час такої слідчої (розшукової) дії сьогодні є фотоапарат, а для складання схеми місця події зазвичай вручну вимірюють розташування слідів та речових доказів за допомогою рулетки або лазерного далекоміра. На жаль, цей процес може займати багато часу і не завжди дає точні результати. На деяких місцях події необхідний вид з висоти пташиного польоту для контексту та ясності всієї картини, а також висока точність зображення для вивчення доказів. Процес має бути повним, точним та іноді виконуватися в найкоротші терміни, щоб скорочувати час перебування на місці події [230].

Компактність, мобільність і висока роздільна здатність відеозображення в реальному часі дозволяють досліджувати великі території за короткий проміжок часу. Використання таких апаратів може мінімізувати «забруднення» сторонніми слідами самого місця події, а також допоможе скласти карту і вивчити конкретне місце перед його відвідуванням. Установлення різних датчиків та приладів, у тому числі термальних (інфрачервоних) відеокамер, на БПЛА дозволить бачити те, що не можна побачити неозброєним оком, невидиме теплове випромінювання або відбите об'єктами незалежно від умов видимості та часу доби. Таким чином, дослідження місцевості з використанням термальних відеокамер може полегшити завдання криміналістам у пошуку певних предметів на місці події або людей на великій площі чи у важкодоступній місцевості [230, с. 293-294].

Інтеграція дронів у криміналістичну картографію допомагає ефективно та безпечно збирати дані, що дозволяє скоротити витрати, заощадити час і перетворити отримані дані на корисну інформацію. Використання безпілотних літальних апаратів у процесі криміналістичного картографування підвищить точність зібраних даних і покращить їх професійне представлення. Подання тривимірного зображення в залі суду під час судового процесу дозволить

точніше показати картину місця події і наочно представити всі матеріальні докази, зібрані на місці події. Ці кроки допоможуть підняти криміналістику на новий рівень [267].

Слід зазначити про компактність, мобільність та високу роздільну здатність відеозображення в реальному часі, що допомагає досліджувати великі території за короткий проміжок часу, при цьому уникати «забруднення» сторонніми слідами місця події та сприяти складанню карти-схеми вивчення конкретного місця. Установлення різних датчиків та приладів, включаючи термальні (інфрачервоні) відеокамери, на безпілотних літальних апаратах дозволить бачити те, що не можна побачити неозброєним оком за допомогою теплового випромінювання, відбитого об'єктами, незалежно від умов видимості та часу доби.

Ефективність упровадження методу має бути оцінена на інституційній основі та слід прийняти рішення щодо його подальшого використання [230].

Для збільшення ефективності дронів при огляді місця події додатково до наявної камери зображення RGB можна встановити тепловізійну камеру (тепловізор), яка реєструє інфрачервоне випромінювання, що випускається об'єктами. Таке випромінювання невидиме для людського ока, але тепловізор перетворює його на видиме зображення. Теплобачення не вимагає підсвічування або навколишнього світла, проникаючи крізь перешкоди, включаючи дим, пил, серпанок, світле листя тощо [268].

Закріплення до БПЛА тепловізора здійснюється за допомоги підвісу, що забезпечує стабілізацію зображення, обертання об'єктива на 360 градусів. Теплові датчики, вбудовані в ці складні камери (мікроболометр – microbolometers), за останні роки зазнали значних удосконалень, а тому використання тепловізорів не вимагає застосування охолоджувальних матеріалів, що робить їх економічнішими та чутливішими [269].

Тепловізійні камери, установлені на дронах, можуть визначати температуру поверхні багатьох об'єктів, за деякими винятками – поліровані, що відображають об'єкти з низьким коефіцієнтом випромінювання; блискучі

поверхні, які не поглинають суттєвого тепла, і тому їх важко виявити тепловізорами. Навпаки, об'єкти з високим коефіцієнтом випромінювання, такі як, дерево, бетон та люди, легко скануються. Знімаючи теплові дані за допомогою своїх інфрачервоних камер, БПЛА відображають інформацію у вигляді звичайного зображення, яке аналізується операторами [260].

Одним з перших етапів використання криміналістичних даних у розвідувальних цілях було застосування автоматичної системи ідентифікації відбитків пальців (AFIS) для розкриття серійних кримінальних правопорушень проти власності (Ізраїль) [261]. Було виявлено взаємозв'язок між нерозкритими кримінальними правопорушеннями, учиненими протягом року, за допомогою виявлення прихованих відбитків пальців і долонь рук від одного й того ж джерела, відбитки, залишені на місцях кримінальних правопорушень, були пов'язані з більш ніж 20 випадками. Дані, зібрані на основі ідентифікації AFIS, показали, що йдеться про одну й ту саму людину. На основі отриманих даних був проведений аналіз поведінки злочинця, і він був затриманий на місці вчинення кримінального правопорушення під час спроби «злому» квартири [262].

У цьому аспекті, розроблено та впроваджено в роботу експертної служби поліції Ізраїлю програму «The Next Step» [259], яка дозволяє порівнювати сліди взуття з різних місць учинення кримінальних правопорушень за зовнішніми ознаками (тобто за візерунком слідів), орієнтуючись на геолокацію місця події (порівняння походить від ближчих між собою місць події до більш віддалених) і надаючи слідчим додаткові дані для розслідування (наприклад, дані про серійні злочини дозволяє виявити той самий слід, залишений на кількох, здавалося б, не пов'язаних між собою подіях, навіть якщо сліди знайдені в різних містах або районах), а також збільшує базу даних відбитків взуття із місць кримінальних правопорушень. Кожне нове зображення сліду взуття, отримане при огляді місця події, має заноситись у цю колекцію даних, і має перевірятися між усіма наявними зображеннями виявлення збігів, навіть за відсутності конкретного підозрюваного. При виявленні збігу спеціалістом-

криміналістом проводитиметься попередній аналіз даних: місце та час учинення кримінального правопорушення, спосіб учинення, – після чого оброблені початкові дані передаються до відділу розвідки для подальшої обробки та аналізу [250]. Така методика може бути використана й при розслідуванні кримінальних правопорушень за ст. 249 КК України.

Заключний етап проведення огляду місця події – це узагальнення і аналіз зібраної інформації про вчинене кримінальне правопорушення, перевірка того, чи виконані завдання та ціль огляду.

Протокол – це основний спосіб фіксації під час огляду місця події, який складається, як відомо, з трьох частин: вступної, описової та заключної.

Фотознімки, відеоматеріал, плани, схеми, замальовки, зліпки та інші копії слідів слугують додатками до протоколу огляду місця події. Для фіксації даних огляду необхідно проводити фотографування з обов'язковим застосуванням орієнтувальної зйомки для відображення просторової протяжності місця [197, с.25].

Водночас, із протоколом огляду місця події складається й протокол огляду речей, що оглядаються та вилучаються: предмети кримінального правопорушення (риби різноманітних порід, раки, краби та ін.); знаряддя вчинення кримінального правопорушення (жилкові рибальські сітки, електровудки та інші); засоби вчинення кримінального правопорушення (човен, гумовий забродний костюм та інші) [32]. Чинний КПК України, згідно зі ст. 237, дозволяє вилучати лише ті речі, які мають значення для кримінального провадження. Усі вилучені речі підлягають негайному огляду й опечатуванню із завіренням підписами осіб, які брали участь у проведенні огляду. У разі, якщо огляд речей на місці здійснити неможливо або їх огляд пов'язаний з ускладненнями, їх тимчасово опечатують і зберігають у такому вигляді доти, доки не буде здійснено їх остаточний огляд і опечатування. Таким чином, речі набувають статусу «тимчасово вилучених» і повністю підпадають під підстави, визначені у ч. 2 ст. 167 КПК [96].

На практиці у 87 % випадках слідчий не виносить постанову про визнання матеріальних об'єктів речовим доказом у кримінальному провадженні, а вилучає речові докази протоколом огляду місця події. Однак у подальшому передавання речових доказів викликає ускладнення, і протокол огляду місця події визнається недопустимим і складеним з порушенням вимог. В. В. Вапнярчук вважає, що вирішення слідчим або прокурором питання про приєднання матеріального доказу до кримінального провадження не має вирішального значення і не впливає на його допустимість. Проте прийняття такого доказу все одно є доцільним. Основним аргументом на підтримку цієї думки є те, що вирішення про приєднання матеріального доказу до кримінального провадження фактично є підтвердженням рішення слідчого чи прокурора використовувати певну річ як матеріальний доказ. Оскільки огляд (і фіксація цього у відповідному протоколі) та фотографування не завжди можуть свідчити про це, таке рішення має переважно організаційно-розпорядчий характер [15, с. 300-301].

Невинесення постанови про визнання матеріальних об'єктів речовим доказом у кримінальному провадженні дійсно впливає на допустимість отриманих речових доказів [98, с. 114], у тому числі й у кримінальному провадженні за ст. 249 КК України, позаяк за відсутності відповідної постанови слідчий/дізнавач позбавлені можливості використовувати отримані речові докази в кримінальному провадженні. При цьому відсутність чіткої вказівки в ст. 98 КПК України на необхідність складання постанови про визначення матеріальних об'єктів речовими доказами в кримінальному провадженні й обґрунтування практичними працівниками законності таких постанов положеннями ст. 110 КПК України призводить до формування неоднозначної слідчої практики. У КПК України також доцільно врегулювати відповідний законодавчий недолік, надавши при цьому відповідні повноваження не лише слідчому, прокурору, а й – дізнавачу.

Після оформлення протоколу слідчий: складає плани місця події, схеми з обов'язковою локалізацією місць виявлення слідів кримінального

правопорушення та інші додатки (фототаблиці, відеозаписи тощо); уживає заходів щодо вирішення заяв, які надійшли від учасників огляду; упаковує вилучені з місця події речі [197, с. 26].

Наведемо типовий приклад неналежного огляду місця події, що сприяло винесенню судом виправдувального вироку (ст. 373 КПК України). Так, сторона обвинувачення обґрунтовує обвинувачення наступними доказами: *«... актом дослідження знарядь лову від 18.04.2018 року, відповідно до якого рибальські сітки є забороненим знаряддям лову; протоколом огляду предмета від 08.04.2018 року, предметом огляду якого була риба в кількості 117 штук, а саме: плітки в кількості 93 штуки, 7 карасів, 16 окунів та 1 судак. Указана риба без пошкоджень; протокол огляду предмета від 18.04.2018 року, предметом якого були дві рибацькі сітки: перша – з матеріалу мисина жовтого кольору довжиною близько 50 метрів, розмір вічки 35х35 мм; друга – з матеріалу мисина, жовтого кольору, довжиною близько 50 метрів, розміром вічка 40х40 мм. Сітки мають незначні пошкодження. Постановою про визнання речовими доказами та приєднання до матеріалів кримінального провадження від 08.04.2018 року, якою рибу в кількості 117 штук, а саме: плітка в кількості 93 штуки, 7 карасів, 16 окунів та 1 судак – визнано речовим доказом, який передано на зберігання ФОП Міхальов; постановою про визнання речовими доказами та приєднання до матеріалів кримінального провадження від 18.04.2018 року, якою дві риболовецькі сітки визнано речовим доказом у кримінальному провадженні та передано на зберігання до камери зберігання речових доказів Чигиринського відділення поліції Смілянського ВП ГУНП в Черкаській області».*

Дослідивши в судовому засіданні докази, суд вбачає за необхідне визнати обвинуваченого в пред'явленому обвинуваченні невинуватим та виправдати його за наступних обставин. Суд критично оцінює так званий акт іхтіологічного дослідження, оскільки сам текст цього акта є не конкретизованим, таким, що має протиріччя, довжина сіток визначена приблизно, робиться неаргументований (теоретичний висновок про вилов риби

сітками, які мають механічні пошкодження і в той же час перебувають у гарному стані. Як доказ акт дослідження знарядь лову не спростовує показання обвинуваченого про непричетність до вилову риби.

Досліджений судом протокол огляду місця події від 06.04.2018 р. суд визнає недопустимим доказом, оскільки в ході огляду місця події слідчим фактично було здійснено проникнення до володіння особи, яким відповідно до положень ч. 2 ст. 233 КПК України визнається в тому числі і транспортний засіб, і проникнення до якого, відповідно до положень ч. 1 ст. 233 КПК України, можливе лише на підставі ухвали слідчого судді, крім передбачених ч. 3 ст. 233 КПК України випадків. Такої ухвали не було ні попередньо, ні за фактом проникнення. Крім того, у ньому відсутній підпис учасника цієї слідчої дії. Ураховуючи це, вилучені в ході огляду місця події речі та предмети, у тому числі рибу та сітки, не можна вважати належно здобутим доказом, а тому протокол огляду предмета від 08.04.2018 року, протокол огляду предмета від 18.04.2018 року, постанови про визнання речовими доказами та приєднання до матеріалів кримінального провадження від 08.04.2018 року, постанови про визнання речовими доказами та приєднання до матеріалів кримінального провадження від 18.04.2018 року суд визнає недопустимими доказами [217].

Таким чином, підсумовуючи вищевикладене, зауважимо, що якісне та ефективне проведення такої першочергової слідчої (розшукової) дії, як огляд місця події за фактом незаконного зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом, у подальшому полегшить планування розслідування й проведення інших слідчих (розшукових) дій.

3.2. Обшук. Тимчасовий доступ до речей і документів

Обшук є однією з першочергових слідчих (розшукових) дій, оскільки своєчасне його проведення є найважливішою особливістю розслідування кримінальних правопорушень проти довкілля. Згідно зі ст. 234 КПК України,

обшук проводиться з метою виявлення та фіксації відомостей про обставини вчинення кримінального правопорушення, відшукування знаряддя кримінального правопорушення або майна, яке було здобуте в результаті його вчинення, а також установлення місцезнаходження розшукуваних осіб [97]. Така слідча (розшукова) дія проводилася лише у 24 % кримінальних проваджень щодо незаконного зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом.

Однак варто наголосити, що під час розслідування кримінальних правопорушень важливо провести обшук для збору доказів. Обшук слід проводити на етапі початку досудового розслідування, при наявності достатніх доказів для підозри особи або при встановленні обставин, які потребують доказування під час досудового розслідування [96]. О. В. Одерієм були визначені наступні аспекти проведення обшуку при розслідуванні кримінальних правопорушень проти довкілля:

- 1) визначення предмета обшуку (наприклад, заборонені знаряддя лову; засоби для переробки риби й залишки цієї діяльності та ін.);
- 2) вивчення особи обшукуваного та осіб, які його оточують, що дозволяє слідчому сформулювати уяву про цих суб'єктів в аспекті оцінки їх професійних та інтелектуальних рис, які можуть бути використані для приховування об'єктів, що необхідно відшукати;
- 3) визначення часу проведення обшуку й можливостей застосування науково-технічних засобів, необхідних для пошуку й фіксації виявленого;
- 4) висунення пошукових версій щодо можливих місць приховування, які можуть бути обрані залежно від фаху, службового становища особи, яка має у своєму розпорядженні шукані документи, інші речові докази [90, с. 386].

Обшук, як слідча (розшукова) дія, може бути проведений на початковому етапі розслідування незаконного зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом у разі, якщо:

✓ під час огляду місця події встановлена особа підозрюваного, однак предмет посягання, знаряддя та засоби перебувають у транспортному засобі (мотоциклі, автомобілі, човні тощо);

✓ установлена особа, яка вчинила протиправне діяння, на місці події вилучений предмет посягання, знаряддя та засоби кримінального правопорушення, однак отримана інформація, що в житлі чи іншому володінні особи злочинця (за місцем проживання або на підприємстві, складі) зберігається незаконно виловлена риба для реалізації, знаряддя, засоби для вчинення протиправних діянь;

✓ особа не встановлена, однак наявна інформація про її місцезнаходження та місце переховування предметів злочинного посягання, знарядь, засобів кримінального правопорушення за ст. 249 КК України.

Обшук у кримінальних провадженнях щодо незаконного зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом спрямований на виявлення документів (про видані, чинні дозволи на вилов риби; декларації на кількість виловленої рибної продукції тощо), знарядь і засобів учинення протиправного діяння; місць розділу риби, зберігання; пошук слідів. Така процесуальна дія проводиться на риболовецьких човнах (100 %), у рибоохоронних підприємствах (64 %), за місцем проживання і роботи підозрюваного (-их) (60 %), у приміщеннях, що належать їх близьким особам чи знайомим (17 %), у транспортних засобах, рибних складах тощо (12%). Варто зазначити, що в разі виявлення предметів кримінального правопорушення та знарядь його вчинення, наприклад, у човні, особі, уповноваженій на проведення досудового розслідування, керуючись ст. 233 КПК України, необхідно звернутися з клопотанням про дозвіл на проведення обшуку до слідчого судді, оскільки човен є транспортним засобом, тобто іншим володінням особи.

Адже, як відзначають науковці, під документами в кримінальному судочинстві слід розуміти матеріальний носій, що безпосередньо зафіксований у письмовій формі, відображає відомості про події й факти, що мають

значення, складений у межах компетенції особою, підприємством, установою, організацією, отриманий у встановленому порядку органами розслідування або судом і залучений до матеріалів кримінального провадження [229, с. 978].

Наведемо типовий приклад проведення обшуку з матеріалів кримінального провадження: *«... на підставі ухвали слідчого судді Придніпровського районного суду м. Черкаси проведено обшук за місцем здійснення господарської діяльності ПП «Інститут з питань іхтіології» – на території та в приміщеннях, розташованих на земельній ділянці без адреси, кадастровий номер 7124984500:01:001:0129, віднесений до земельного водного фонду та призначений для ведення водного господарства (розміщення рибоприймального пункту), розташований у межах Леськівської сільської ради Черкаської області, яка, відповідно до інформації з Державного реєстру речових прав на нерухоме майно, належить Черкаській районній державній адміністрації та передана в оренду ПП «Інститут з питань іхтіології», – у ході якого виявлено та вилучено мисині сітки для лову риби, ятері, документацію, свіжозаморожену рибу, пристрої, схожі на електроролоти, гумові човни, відеореєстратор, рушницю та мобільні телефони. У ході обшуку було виявлено та вилучено наступну кількість свіжозамороженої риби, яку була можливість зважити та ідентифікувати: риба виду лящ – 2563,41 кг; риба виду судак – 32,46 кг; риба виду щука – 13,61 кг; риба виду сом – 6,008 кг; риба виду короп – 3,352 кг; риба виду окунь – 631,44 кг; риба виду плотва – 973,13 кг та свіжозаморожена риба, яку через значний об'єм та масу не було можливості зважити та всю ідентифікувати, а саме – двадцять один палет з брикетами риби різного сорту, висотою 196 см.*

Зразки виявленої риби направлені для проведення дослідження Інституту рибного господарства НААН України та згідно з актом обстеження вилученої риби від 22.05.2020 частина наданих на дослідження зразків виловлені в період квітня-травня, що є періодом нерестової заборони на промисловий вилов риби. Крім того, відповідно до листа Інституту № 202-04/20 від 02.04.2020 «Щодо

особливостей оцінки істотності шкоди рибному господарству в нерестовий період», шкода вважається істотною, якщо вилов риби здійснено в нерестовий період незалежно від кількості виловленої риби.

Фіксацію речових доказів проведено шляхом відеозапису обшуку та опису їх у протоколі обшуку» [211].

Фактичною підставою для проведення обшуку під час розслідування є обґрунтоване припущення слідчого/дізнавача про місцезнаходження певних об'єктів у конкретному місці – житлі чи іншому володінні особи. Правовою підставою для проведення обшуку є ухвала слідчого судді.

Слідчі часто допускали такі помилки при зверненні до слідчих суддів з клопотаннями про проведення обшуку в кримінальних провадженнях щодо незаконного зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом:

1) правова кваліфікація кримінального правопорушення, викладена в клопотанні, не відповідала підставам для проведення обшуку, оскільки документи, які планували відшукати, не мали відношення до кримінального правопорушення, щодо якого подавалося клопотання (42 %);

2) у клопотанні, де порушувалося питання про проведення обшуку, не було конкретної вказівки на те, у якому саме приміщенні необхідно провести обшук (27 %);

3) копії доданих до клопотання документів та інших матеріалів кримінального провадження, а також копія витягу з ЄРДР щодо кримінального провадження належним чином не були засвідчені, а іноді були незрозумілими (19 %);

4) у клопотанні не було вказано індивідуальних або загальних характеристик документів, які планували відшукати (12 %).

Під час планування *підготовчого етапу* обшуку слідчий повинен виконати наступні кроки:

1) установити особу, якій належить житло чи інше володіння, та особу, у фактичному володінні якої воно перебуває, або здобути інформацію про рибне

підприємство. Під житлом особи розуміється будь-яке приміщення, яке перебуває в постійному чи тимчасовому володінні особи, незалежно від його правового статусу, та пристосоване для постійного або тимчасового проживання в ньому фізичних осіб, а також усі складові частини такого приміщення. Не є житлом приміщення, спеціально призначені для утримання осіб, права яких обмежені за законом. Під іншим володінням особи розуміється транспортний засіб, гараж, інші будівлі чи приміщення побутового, службового, господарського, виробничого та іншого призначення тощо, які перебувають у володінні особи [77, с. 161; 137, с. 428];

2) отримати ухвалу слідчого судді про дозвіл на обшук (ч. 1 ст. 235 КПК України), звернувшись з клопотанням, погодженим із прокурором. До клопотання необхідно додати оригінали або копії документів та інших матеріалів, які обґрунтовують доводи клопотання, а також витяг з ЄРДР щодо кримінального провадження, у межах якого подається клопотання (ч. 3 ст. 234 КПК України);

3) визначити точне місце і час проведення обшуку;

4) уточнити прикмети предметів, назву, зміст, документів (якщо обшук здійснюється на підприємстві), з'ясувати можливі місця їх виявлення, а також місця можливого зберігання риби, сіток, електровудок тощо, необхідних для встановлення всіх обставин провадження, розміру істотної шкоди, доведеності вини злочинця;

5) намітити коло учасників обшуку (працівники поліції, рибоохорони, Держрибагенства, поняті й фахівці). Зазначимо, що перед проведенням робочого етапу необхідно забезпечити обов'язкову участь не менше двох понятих, вимоги щодо яких такі ж самі, як і для проведення огляду місця події. Обшук житла чи іншого володіння особи, обшук особи здійснюються з обов'язковою участю не менше двох понятих незалежно від застосування технічних засобів фіксування відповідної слідчої (розшукової) дії, крім особливостей, установлених ст. 615 КПК України [97]. Згідно з абзацом 3 п. 1 ч. 1 ст. 615 КПК України законодавець визначає, що якщо залучення понятих є

об'єктивно неможливим або пов'язано з потенційною небезпекою для їхнього життя чи здоров'я, відповідні слідчі (розшукові) дії проводяться без залучення понятих. У такому разі хід і результати проведення обшуку або огляду житла чи іншого володіння особи, обшуку особи в обов'язковому порядку фіксуються доступними технічними засобами шляхом здійснення безперервного відеозапису [97]. У разі проведення слідчої (розшукової) дії в умовах воєнного стану особа повинна оцінити наявність підстав і прийняти рішення про залучення або незалучення осіб. Перш за все, необхідно врахувати рівень небезпеки, який може ускладнити участь суб'єктів у процесі та швидкі зміни обстановки, що вимагають негайних дій для збереження доказової інформації;

б) вирішити, які технічні засоби повинні використовувати при проведенні відповідних пошукових дій, і забезпечити їх наявність [50, с. 262; 228].

Наприклад, з ухвали слідчого судді від 28.03.2019 у справі 326/284/19 вбачається, що згідно з протоколом обшуку від 26.02.2019, проведеного на земельній ділянці, розташованій за адресою: вул. Кабельників, будинок № 1а, м. Бердянськ Запорізької області, яка перебуває в оренді у ТОВ «Почерк» і де розташований рибоприймальний пункт приватного підприємства «Група науково-промислових досліджень», а також у нежитловій будівлі, яка розташована на зазначеній земельній ділянці та належить на правах приватної власності ТОВ «Почерк», на підставі ухвали Приморського районного суду від 26.02.2019 року про надання дозволу на проведення обшуку, з метою відшукування і вилучення, зокрема, водних живих ресурсів, які виловлені з порушенням чинного законодавства та мають значення для встановлення істини в даному кримінальному провадженні, видно, що в ході проведення обшуку було виявлено та вилучено в складському приміщенні, зокрема в коридорі, 25 ящиків з тюлькою, у морозильній камері №2 – 262 ящики з тюлькою, у камері охолодження №7 – 20 ящиків з тюлькою. Указана тюлька була додатково зважена на напільних електронних вагах, та її загальна вага становила 3411 кг [205].

Основний етап. Після входу на об'єкт обшуку слідчий може пропонувати особам, які там перебувають, добровільно видати об'єкти, які мають значення в кримінальному провадженні і зазначені в ухвалі слідчого судді на проведення обшуку. Якщо такі об'єкти видані добровільно і немає підстав вважати, що особи приховують будь-які об'єкти, то в деяких випадках може бути достатньо обмежитися вилученням виданого та не проводити подальших пошуків. Проте слід пам'ятати, що іноді особи добровільно видають лише частину об'єктів пошуку, сподіваючись, що цим вони змусять слідство ввести в оману та уникнуть проведення пошукових заходів.

Після вивчення обстановки об'єкта обшуку суб'єкт розслідування отримує нові дані про розташування та особливості приміщення чи місцевості. Він визначає найбільш імовірні місця перебування об'єктів пошуку, звертає увагу на місця, які потребують особливого обстеження, виконання певних робіт, застосування спеціальних пошукових засобів та прийомів. На цьому етапі визначається план проведення обшуку, розподіляються обов'язки між учасниками, готуються технічні засоби, обирається найбільш ефективна послідовність і тактика проведення обшуку [77, с. 166].

Заключний етап обшуку, спрямованого на виявлення предметів, знарядь та засобів учинення протиправних дій за ст. 249 КК України, характеризується складанням протоколу обшуку, у якому детально описуються матеріальні об'єкти, які є предметом обшуку, та їх місцезнаходження.

Обшук, як указує О. В. Капліна, відноситься до слідчих дій, при проведенні яких раптовість та невідкладність є умовами успішного досягнення результату. Тому, якщо робити довготривалу перерву під час проведення слідчої дії, можна через зрозумілі причини не отримати бажаного результату та не досягти мети слідчої дії [58, с. 44].

Найефективнішим у кримінальних провадженнях цієї категорії слід вважати проведення групових обшуків, тобто одночасне проведення серії обшуків за місцем проживання підозрюваного, на підприємствах, складах, холодильних приміщеннях, транспортних засобах. Раптовість групового

обшуку позбавляє зацікавлених осіб можливості попередити один одного про небезпеку й заховати або знищити предмети й документи, що їх компрометують. Для проведення цієї тактичної операції створюється спільна група, яку очолює прокурор і який керує процесом одночасних обшуків.

Окрім проведення обшуку на підставі отриманої ухвали, під час досудового розслідування незаконного зайняття рибним промислом мають місце випадки проведення обшуку в невідкладних випадках до ухвали слідчого судді з порушенням вимог КПК України.

Процес розслідування незаконного зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом пов'язаний з отриманням, аналізом і використанням різноманітної інформації. Це зумовлює необхідність пошуку нових криміналістичних підходів до їх отримання, аналізу та використання в процесі доказування під час досудового розслідування зазначених кримінальних правопорушень.

Речовими доказами в кримінальному провадженні можуть бути не лише матеріальні об'єкти, визначені ч. 1 ст. 98 КПК України, а й документи у випадку їх відповідності цим матеріальним об'єктам (ч. 2 ст. 98 КПК України) [97]. З метою забезпечення формування документальної доказової бази необхідно здійснити тимчасовий доступ до речей і документів, який полягає в наданні стороні кримінального провадження особою, у володінні якої перебувають такі речі та документи, можливості ознайомитися з ними, зробити їх копії і вилучити їх (здійснити їх виїмку) [97; 135, с. 306]. Окрім того, з огляду на наявність достатніх підстав вважати, що існує реальна загроза зміни або знищення такої інформації, розгляд даного клопотання необхідно проводити без виклику особи, у володінні якої перебувають речі, на підставі ч. 2 ст. 163 КПК України. Відповідно до ч. 5 ст. 163 КПК України слідчий суддя, суд постановляє ухвалу про надання тимчасового доступу до речей і документів, якщо сторона кримінального провадження у своєму клопотанні доведе наявність достатніх підстав вважати, що ці речі або документи: перебувають або можуть перебувати у володінні відповідної фізичної або

юридичної особи; самі по собі або в сукупності з іншими речами і документами кримінального провадження, у зв'язку з яким подається клопотання, мають суттєве значення для встановлення важливих обставин у кримінальному провадженні; не становлять собою або не включають речей і документів, які містять таємницю, що охороняється законом [97; 218, с. 62].

Таким чином, КПК України передбачено, що слідчий може отримати речі і документи шляхом здійснення тимчасового доступу до них з подальшим вилученням, якщо на це є дозвіл від слідчого судді.

Наприклад, *слідчий СВ Козелецького ВП Ніжинського ВП ГУНП в Чернігівській області звернувся до суду в рамках кримінального провадження № 12018270130000687, відомості про яке внесені до ЄРДР за ознаками кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 249 КК України, з клопотанням про тимчасовий доступ до речей і документів. Клопотання мотивоване тим, що в ході проведення досудового розслідування встановлено, що під час лову риби в підозрюваного працівниками рибоохорони було вилучено знаряддя лову, жилкові сітки: L=60 тн 1,6 м. а 55 4 штуки; L=60 тн 1,6 м.а 50 19 штуки; L=60 тн 1,6 м.а 45 1 штуки; L=60 тн 1,6 м.а 65 3 штуки, – які передано на зберігання до складу ІНФОРМАЦІЯ_2 (за адресою Київська область, м. Вишгород, дамба).*

Відповідно до ч.1 ст. 159 КПК України, тимчасовий доступ до речей і документів полягає в наданні стороні кримінального провадження особою, у володінні якої перебуває така річ, можливості ознайомитися з ними, зробити їх копії та вилучити їх (здійснити їх виїмку). Для досягнення повноти, усебічності та неупередженості розслідування вищезазначеного факту в даному кримінальному провадженні виникла необхідність в отриманні тимчасового доступу до жилкових сіток, які перебувають та зберігаються на складі за адресою Київська область, м. Вишгород, дамба, із правом вилучення їх. Таким чином, риболовні сітки з іншими речами і документами кримінального провадження мають суттєве значення для встановлення важливих обставин у кримінальному провадженні, і дані сітки можуть бути

використані як доказ. Суд ухвалив клопотання слідчого про тимчасовий доступ до речей і документів [213].

Практика розслідування кримінальних правопорушень проти довкілля також свідчить про достатньо об'ємний документообіг, який ускладнює процедуру складання вичерпного переліку документів, що фігурують у кримінальному провадженні [143]. До них варто віднести нормативно-правові акти, які дозволяють користування природними ресурсами; акти місцевих органів влади та управління; документи спеціальних уповноважених органів державного управління в галузі охорони навколишнього природного середовища та використання природних ресурсів (документи, що посвідчують право на використання природних ресурсів (дозволи, розпорядження тощо); документи, що відображають дотримання природоохоронного законодавства фізичними та юридичними особами (протоколи перевірок контролюючих органів); документи державних природоохоронних органів щодо усунення порушень природоохоронного законодавства (приписи, вказівки тощо); документи, що відображають підприємницьку та виробничу рибну діяльність (статутні; проєктні; управлінські; бухгалтерські; документи, що відображають господарську діяльність; екологічний паспорт підприємства та ін.).

Відповідно до Порядку видачі дозволу на спеціальне використання водних біоресурсів у рибогосподарських водних об'єктах (їх частинах) або відмови в його видачі, переоформлення та анулювання зазначеного дозволу (2023 р.), визначено механізм: установлення лімітів спеціального використання водних біоресурсів у рибогосподарських водних об'єктах (їх частинах), внутрішніх морських водах, територіальному морі, виключній (морській) економічній зоні та континентальному шельфі України для здійснення промислового рибальства та дослідного вилову і їх затвердження; розподілу лімітів спеціального використання водних біоресурсів у рибогосподарських водних об'єктах (їх частинах) для здійснення промислового рибальства та дослідного вилову на квоти добування (вилову); спеціального використання водних біоресурсів, які перебувають в умовах природної волі (крім видів,

занесених до Червоної книги України), у рибогосподарських водних об'єктах (їх частинах); реалізації процедури продажу на аукціоні шляхом проведення електронних торгів права на укладення договорів на право спеціального використання водних біоресурсів у рибогосподарських водних об'єктах (їх частинах), що укладаються для реалізації квот добування (вилову); видачі, відмови у видачі, переоформлення, анулювання дозволу на спеціальне використання водних біоресурсів у рибогосподарських водних об'єктах (їх частинах) (для здійснення промислового рибальства, дослідного вилову) [163].

Видача, відмова у видачі, переоформлення або анулювання дозволу здійснюється Держрибагентством в електронній формі, у тому числі засобами Єдиного державного вебпорталу електронних послуг або Системи на безоплатній основі шляхом накладення кваліфікованої електронної печатки Держрибагентства. Для одержання дозволу суб'єкт рибного господарства укладає договір на право здійснення промислу або договір на право здійснення дослідного вилову, подає засобами електронних систем Держрибагентству декларацію, уточнюючу декларацію на промислове рибальство або декларацію та/або уточнюючу декларацію на дослідний вилов відповідно до вимог, установлених Порядком реалізації експериментального проєкту щодо запровадження декларування права на промислове рибальство та дослідний вилов в електронній формі (постанова Кабінету Міністрів України від 13.10.2023 р. № 1076). Дозвіл видається в електронній формі, зокрема за допомогою засобів електронних систем, та містить посилання на електронні системи у вигляді QR-коду (за наявності технічної можливості) [163].

Однак передбачені ст. 41 КПК України обмеження щодо надання такими суб'єктами доручень оперативним підрозділам на здійснення тимчасового доступу до речей і документів не повною мірою відповідають потребам практики розслідування кримінальних правопорушень за ст. 249 КК України, адже в більшості випадків саме оперативні підрозділи здійснюють пошук, розшук, вилучення, витребування фактичних даних та відомостей про їх джерела під час проведення відповідних слідчих (розшукових) дій, які в

подальшому можуть набути статусу доказів у кримінальному провадженні, чи результати їх дій можуть бути використані як підстава для застосування такого заходу забезпечення кримінального провадження чи проведення інших процесуальних дій.

Таким чином, проведення обшуку спрямоване на відшукування предмета, знарядь і засобів у житлі чи іншому володінні особи, а тимчасовий доступ до речей і документів – на надання стороною, у володінні якої перебувають такі речі та документи, можливості ознайомитися з ними, зробити їх копії і вилучити їх.

3.3. Допит

Показання – це відомості, які надаються в усній або письмовій формі під час допиту підозрюваним, обвинуваченим, свідком, потерпілим, експертом щодо відомих їм обставин у кримінальному провадженні, що мають значення для цього кримінального провадження (ст. 95 КПК України) [74].

Допит – найпоширеніша слідча (розшукова) дія, яка є джерелом найбільшої кількості доказів, що дозволяють установити об'єктивну істину [201, с. 29]. Як зазначає В. К. Весельський, «...отримання інформації, що зберігається в пам'яті особи, яка має відношення до обставин розслідування події, неможливе без спілкування з нею, його здійснюють у формі допиту» [19, с. 26]. Його тактика багато в чому визначається процесуальним становищем допитуваного. Існує думка, що свідки і потерпілі дають правдиві показання, а підозрювані або обвинувачені – завжди неправдиві. Як зазначає Ю. М. Чорноус, допит – це слідча (розшукова) дія, змістом якої є одержання показань від особи, яка володіє відомостями, що мають значення для розслідуваного кримінального правопорушення [81, с. 443]; В. Ю. Шепітько стверджує, що допит – це процесуальна дія, яка становить регламентований кримінально-процесуальними нормами інформаційно-психологічний процес спілкування осіб, які беруть у ньому участь, спрямований на отримання

інформації про відомі допитуваному факти, що мають значення для встановлення істини в справі [83, с. 252]; В. В. Копча підкреслює, що допит – це слідча (розшукова) дія, змістом якої є одержання показань від особи, яка володіє відомостями, що мають значення для розслідуваного кримінального правопорушення [77, с. 171]; Л. Д. Удалова зазначає, що допит є вербальною дією, а його мета – передача-отримання інформації про ідеальні відображення, тобто уявні образи, і їх носієм є конкретна людина, з якою контактує слідчий; показання свідків, як і показання підозрюваних, можуть бути всіляких відтінків, починаючи від правдивих та повних і закінчуючи завідомо неправдивими. Іноді свідки посиляються на свою непоінформованість у фактах, що цікавлять слідчого, і в такий спосіб уникають дачі показань [240, с. 193]. Таким чином, тактику допиту необхідно розглядати з огляду як на процесуальне становище допитуваного, так і ситуацію допиту, конфліктний або безконфліктний її характер.

Допит, як спосіб отримання показань особи, яка володіє відомостями, що цікавлять слідство, виглядає на перший погляд лише як інформаційне джерело. А в практичній діяльності допит є однією з найскладніших слідчих (розшукових) дій, що вимагає від слідчого високої професійної майстерності [19, с. 5]. Тому ефективність допиту визначається не тільки суворим дотриманням процесуального порядку проведення даної слідчої (розшукової) дії, але також правильним вибором і застосуванням тактичних прийомів [74, с. 25].

Для встановлення істини в провадженні в ході допиту необхідний обмін інформацією між слідчим і допитуваним. Тобто допит – це інформаційний процес, що відбувається між слідчим і допитуваним.

Як стверджує В. П. Бахін, допит – це джерело доказів для слідчого та засіб захисту для підозрюваного та обвинувачуваного. Це процес боротьби інтересів сторін, які беруть участь у допиті, і вимагає від слідчого протидії, яку йому потрібно подолати [5, с. 3]. Порядок організації та проведення допиту на стадії досудового розслідування закріплено у ст. 65, 95-97, 133, 223-226, 232,

615 КПК України [97]. Розглянемо лише особливості допиту окремих учасників кримінального провадження, що визначаються специфікою розслідування таких кримінальних правопорушень, а саме підозрюваного (-их) та свідків.

Під час допиту в кримінальних провадженнях щодо незаконного зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом важливо встановити факт учинення кримінального правопорушення осіб, відповідальних за дотримання екологічних правил, та можливість попередження негативних наслідків. Результати допиту залежать від поінформованості слідчого, гостроти конфлікту з допитуваною особою, умов спілкування та вміння слідчого застосовувати тактичні прийоми.

Свідок. Установлення та допит свідків-очевидців злочинної події є надто важливим у таких кримінальних провадженнях. Такими заявниками можуть бути як посадові особи контрольно-наглядових органів (наприклад, працівники рибоохоронних інспекцій), які найчастіше й повідомляють про факт виявлення незаконного водного добувного промислу, так і окремі громадяни. Свідки дають показання не лише про злочинну подію, а й про характер негативних наслідків, що настали.

С. О. Книженко підкреслює, що підготовчий етап допиту свідка включає в себе: вивчення матеріалів кримінального провадження; визначення черговості допиту свідків; вивчення законодавства, порушення якого сталося; визначення кола обставин, які потребують розслідування; вибір місця та часу проведення допиту, способу виклику на допит; вирішення питання про необхідність залучення спеціаліста до допиту; вивчення соціально-психологічної характеристики допитуваного; вирішення питання про необхідність використання аудіо- та відеозапису; вибір методів допиту; складання плану допиту [64].

Слідчий (дознавач) у процесі допиту працівників наглядових органів може одержати криміналістично значущу інформацію про:

- виявлені ними порушення рибоохоронного законодавства, причини та умови, що сприяли вчиненню незаконного зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом;
- осіб, від яких було одержано інформацію про кримінальне правопорушення, передбачене ст. 249 КК України;
- обставини вчинення незаконного зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом;
- осіб, винних у його вчиненні або причетних до цього;
- спосіб учинення незаконного зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом та його наслідки;
- причини, що сприяли вчиненню незаконного зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом тощо.

Під час допиту таких осіб необхідно встановити такі обставини події:

- чи є період вилову риби забороненим відповідно до чинного водного охоронного законодавства;
- чи належить даний водний об'єкт до природно-заповідного фонду України;
- чи занесений предмет злочинного посягання до Червоної книги;
- чи був здійснений незаконний вилов риби одноособово або групою осіб, хто саме керував діями інших членів групи;
- зовнішні ознаки особи, яка вчинила незаконний вилов риби. Чи були раніше знайомі з даною особою;
- спосіб учинення, зокрема: знаряддя та засоби вчинення незаконного вилову риби. Чи належать вони до заборонених;
- яка сума шкоди спричинена довкіллю внаслідок незаконного водного добувного промислу;
- що пояснив правопорушник на місці затримання, чи здійснював він активний супротив або намагався втекти з місця події;
- хто ще міг бути свідком такого кримінального правопорушення та ін.

У випадку, коли злочинець з місця події втік та переховується від правоохоронних органів, особливу увагу в ході проведення допиту необхідно приділити його зовнішнім рисам, наявності транспортного засобу з метою використання даної інформації для встановлення місцезнаходження таких осіб [33].

Наприклад, допитані в судовому засіданні свідки, які згідно з наказом № 41 від 31 березня 20 23 року Управління державного агентства меліорації та рибного господарства в Чернігівській області (Чернігівський рибоохоронний патруль) проводили рибоохоронний рейд на рибогосподарських об'єктах Чернігівського району, у своїх показаннях суду вказали на ОСОБУ_8 як особу, яку разом з іншим хлопцем, матеріали щодо якого виділено в окреме провадження, виявили 06 квітня 2023 року на озері Черемошне поблизу міста Городня Чернігівського району Чернігівської області. Як показали свідки:

1) свідок ОСОБА_6 – у його присутності було перераховано рибу : карась сріблястий – 63 шт.; сом – 3 шт.; річковий рак – 1 шт.; перераховано сітки: одинадцять сіток порожєвих та чотири сітки зяберні. ОСОБА_3 та інший присутній хлопець не заперечили належність цих речових доказів їм. ОСОБА_6 був водієм у цьому рейді, тому детальних показань щодо особливостей фіксування кримінального правопорушення не надав;

2) свідок ОСОБА_7 повідомив, що, перебуваючи на березі озера Черемошне, шляхом спостереження за допомогою бінокля виявив 06 квітня 2023 року двох хлопців на човні, які ловили сітками рибу. Спільно з водною поліцією оперативно вилучили в них засоби лову і незаконно добуті водні живі ресурси. Серед цих хлопців був ОСОБА_3. Було перераховано рибу : карась сріблястий – 63 шт.; сом – 3 шт.; річковий рак – 1 шт.; перераховано сітки: одинадцять сіток порожєвих та чотири сітки зяберні; складено відповідні акти вилучених знарядь і засобів лову, а також акти на вилучену рибу. Сітки та риба не були розмежовані для кожного ловця, а перебували в складеному стані в мішках;

3) свідок ОСОБА_9 (начальник управління державного агентства меліорації та рибного господарства в Чернігівській області) у показаннях суду підтвердив, що в рибоохоронному рейді 06 квітня 2023 року перебував разом із своїми підлеглими – ОСОБОЮ_6 та ОСОБОЮ_7. Також ними була задіяна водна поліція під час того, як вони виявили шляхом спостереження за допомогою бінокля, що двоє хлопців на човні на озері Черемошне здійснюють незаконний вилов риби сітками. Свідок ОСОБА_9 упевнено вказав у судовому засіданні на ОСОБА_3 як особу, який з іншим хлопцем тоді був виявлений під час незаконного вилову риби в ході рибоохоронного рейду. Було перераховано рибу : карась сріблястий – 63 шт.; сом – 3 шт.; річковий рак – 1 шт.; перераховано сітки: одинадцять сіток порожєвих та чотири сітки зяберні; складено відповідні акти вилучених знарядь і засобів лову, а також акти на вилучену рибу;

4) свідки ОСОБА_10 та ОСОБА_11 (старші інспектори водної поліції) розповіли, що їх викликали вночі 06.04.2023 близько 2-ої години на озеро Черемошне, оскільки було повідомлено, що двоє хлопців здійснили незаконний вилов риби і були виявлені рибоохоронним рейдом. Після приїзду на місце виклику було виявлено причетних до незаконного вилову хлопців та мішок із рибою (карась сріблястий – 63 шт.; сом – 3 шт.; річковий рак – 1 шт.), мокрі сітки, які покладані в кілька мішків (одинадцять сіток порожєвих та чотири сітки зяберні), човен. В обвинуваченому ОСОБІ_3 свідок ОСОБА_10 упізнав особу, на яку вказували ОСОБА_6 та ОСОБА_7 як на ловця риби. Самі хлопці, у тому числі й ОСОБА_3, не заперечували, що здійснили лов цієї риби та пояснювали, що ловили для себе [212].

До окремої групи слід віднести тих осіб, яких було залучено до проведення певних слідчих (розшукових) дій як понятих, технічних помічників та іншого допоміжного персоналу, а потім вони були допитані як свідки. Головною метою допиту таких свідків є перевірка об'єктивності відомостей з протоколу окремої слідчої (розшукової) дії та уточнення окремих моментів її проведення [147]. Під час допиту таких осіб необхідно встановити: час і місце,

де було запрошено для участі в ході проведення слідчої (розшукової) дії як понятого; місце, де проходила слідча (розшукова) дія; хто саме перебував на місці події, чи був раніше знайомий з вказаними особами; хто ще був запрошений як поняті до проведення слідчої (розшукової) дії; чи були роз'яснені права та обов'язки як учаснику слідчої (розшукової) дії; що було повідомлено з приводу вчиненого кримінального правопорушення; обставини проведення слідчої (розшукової) дії; яким чином вилучались об'єкти в ході проведення слідчої (розшукової) дії; спосіб надання ознайомлення з протоколом слідчої (розшукової) дії; чи надходили зауваження, доповнення від учасників у ході проведення слідчої (розшукової) дії; чи застосовувалися до учасників заходи фізичного та психологічного впливу з боку працівників поліції [30, с. 187-188].

Під час опитування громадян, які стали свідками водного добувного промислу, необхідно встановити такі обставини: як було виявлено особу, яка здійснювала незаконний вилов риби; час та місце виявлення такої особи (назва населеного пункту, водного об'єкту); погодні умови та освітленість; відстань, з якої спостерігали за незаконним виловом риби; чи було здійснено незаконний вилов риби одноособово чи групою осіб, хто керував діями інших членів групи; зовнішні ознаки особи, яка вчинила незаконний вилов риби; чи були раніше знайомі з даною особою, у яких стосунках перебували; мета перебування поряд з місцем учинення кримінального правопорушення (мешкає поряд, здійснював вилов риби тощо); спосіб учинення, зокрема: знаряддя (матеріальні властивості, конструкція, розмір тощо) та засоби вчинення незаконного вилову риби; кількість риби та її приблизна вага; чи використовував правопорушник для здійснення свого протиправного діяння транспортний засіб (автомобіль, мотоцикл, мопед тощо), його марка та державний номерний знак [30, с. 189-190].

Підозрюваний. Під час підготовки до допиту підозрюваного необхідно систематизувати наявні докази щодо кожного з них та визначитися з черговістю допиту (якщо їх декілька), виходячи з криміналістичних

рекомендацій. Тактика допиту підозрюваного залежить від ситуації, що склалася (конфліктна чи безконфліктна). Безконфліктна ситуація має місце, коли обвинувачений визнає пред'явлене обвинувачення, конфліктна – коли обвинувачений не визнає себе винним або визнає вину частково. Наприклад, *01 листопада 2018 року, близько 13 год. 00 хв., ОСОБА_3 спільно з ОСОБОЮ_4, перебуваючи на озері Деминка поблизу с. Авдіївка Куликівського району Чернігівської області, не маючи відповідного дозволу, порушуючи п. 3.15 Правил любительського і спортивного рибальства, забороненим знаряддям лову сіткоснастєвого типу, а саме сіткою «бредень», довжиною 20 м, висотою 3 м, розміром вічка 20 мм, здійснили незаконний вилов риби цінних порід. Допитаний у судовому засіданні обвинувачений ОСОБА_3 у вчиненні інкримінованого йому злочину винним себе визнав повністю, пояснив, що дійсно разом з ОСОБОЮ_4 01 листопада 2018 року здійснювали лов риби сіткою «бредень», вид, кількість та вартість виловленої риби не оспорював. У вчиненому щиро розкався, цивільний позов визнав у повному обсязі. Допитаний у судовому засіданні обвинувачений ОСОБА_4 у вчиненні інкримінованого йому злочину винним себе визнав повністю, пояснивши, що дійсно здійснював лов риби разом з ОСОБОЮ_3 сіткою «бредень», погодився з видом, кількістю та вартістю виловленої риби. У вчиненому щиро розкався, цивільний позов визнав у повному обсязі [214].*

У безконфліктному допиті можна використовувати такі тактико-психологічні прийоми: вільна розповідь, деталізація показань, порівняння з іншими доказами, уточнювальні та нагадувальні питання, переконання в правильному розумінні інформації, використання доказів, зображувальні можливості, асоціації, виявлення образів та вражень, допит на місці події, консультативна допомога психолога.

Під час допиту з'ясовують: посаду допитуваного; обставини події, яку розслідують, та її причини; ступінь небезпеки; наявність та обсяги істотної шкоди. Слідчий (дізнавач) при розслідуванні незаконного зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом може одержувати необхідну

інформацію з матеріалів перевірок спеціально уповноважених органів державного управління в галузі охорони навколишнього середовища (протоколи перевірок, приписи, протоколи про порушення рибоохоронного законодавства), ревізії на підприємствах, матеріалів перевірок комісій щодо порушення природоохоронних норм. Ці матеріали можуть бути джерелом інформації про способи вчинення, приховування незаконного зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом, про зв'язок їх із учиненням інших, наприклад, корупційних кримінальних правопорушень тощо. Вивчення особистісних якостей допитуваного дозволяє обрати найдоцільніший час допиту, визначити послідовність допиту декількох свідків, установити психологічний контакт із допитуваним (демонстрація доброзичливості та неупередженого ставлення до допитуваного; коректна поведінка слідчого (дізнавача); переконання в необхідності допиту і надання допомоги органам досудового розслідування; пояснення процесуального становища допитуваного, діагностика ситуації, що склалася; використання позитивної оцінки якостей допитуваного; створення належної обстановки під час допиту та допит наодинці (без сторонніх осіб) [247, с. 122-124]), обрання найефективніших прийомів допиту, а також оцінка отриманих показань.

Під час початку проведення допиту тактично правильно спочатку вислухати показання підозрюваної особи, зафіксувати їх у протоколі, а тільки потім ставити необхідні запитання, пред'являти результати експертиз та ін. В іншому разі, стверджує О. В. Одерій, замість ретельного пояснення розслідуваної події підозрюваний може обмежитися технічно складними відповідями, оскільки специфіку свого виробництва він знає краще, а тому ініціатива в допиті може перейти до нього. На практиці така категорія підозрюваних зазвичай визнає свою провину, але сперечається щодо істотної шкоди або посилається на розпорядження своїх керівників. У таких випадках правильно сформульовані запитання про розподіл обов'язків відповідно до посадових інструкцій та поміркована послідовність пред'явлення доказів

дозволить слідчому (дізнавачеві) показати неспроможність доводів з боку сторони захисту [147].

До допитів зловмисників, які відповідають за екологічну, рибоохоронну безпеку, слід ставитися вкрай ретельно, оскільки вони мають спеціальні професійні знання, що зумовлює підвищені вимоги до підготовки й тактики проведення означеної слідчої (розшукової) дії:

- ✓ вивчення специфіки роботи підприємств і, перш за все, даних, що стосуються дотримання правил водного добувного промислу;
- ✓ ретельне вивчення матеріалів кримінального провадження, а також особи злочинця;
- ✓ складання письмового плану допиту;
- ✓ консультація зі спеціалістом.

Повне або часткове визнання вини підозрюваним значно спрощує роботу слідчого (дізнавача), оскільки в такому випадку злочинець активно допомагає під час розслідування, детально розповідає про вчинення незаконного водного добувного промислу, про причини, що підштовхнули його до зазначеного вчинку. У такому випадку для захисту прав підозрюваного та уникнення в подальшому звинувачень у бік суб'єкта розслідування (наприклад, щодо примусу давання показань) необхідно запросити захисника, який має бути присутнім на допиті [153, с. 141].

Наприклад, допитаний у судовому засіданні обвинувачений винним себе визнав та показав, що дійсно він попросив свого товариша піти з ним на риболовлю. Так, у період часу з 23.00 год. 04.12.2018 по 06.00 год. 05.12.2018 на р. Дніпро поблизу території ПрАТ «Закордоненергрокомплектбуд», що в адміністративних межах м. Канева Черкаської області, вони ловили рибу за допомогою спінінга з катушкою, шістьма потрійними гачками та одним грузилом і виловили рибу виду: сом – у кількості 82 шт. і судак – у кількості 4 шт., біля берега були затримані працівниками поліції. Оглядом було виявлено й вилучено свіжовиловлену рибу та знаряддя промислу й лову. Вину свою визнає повністю та щиро кається [210].

Однак допит підозрюваного в більшості випадків на початковому етапі розслідування має конфліктний характер (71 %) і супроводжується запереченням протиправного характеру своїх дій. У випадках категоричного заперечення підозрюваним факту вчинення незаконного зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом рекомендовано використовувати пред'явлення доказів. Так, спочатку слід дати допитуваному можливість викласти інформацію в тому вигляді, у якому зручно йому, при цьому чим більше він буде докладно деталізувати обставини злочинної події, тим краще. Після того, як підозрюваному пред'явлені докази, його опитують за допомогою запитань, які вимагають від нього докладного пояснення протиріч у доказах. Відповіді на ці запитання повинні бути записані дослівно в протоколі. У разі потреби, залежно від конкретної ситуації, може бути рекомендовано провести одночасний допит (очну ставку) між підозрюваним та іншими учасниками провадження, щоб з'ясувати причини суттєвих протиріч у їхніх показаннях.

З метою поживавлення пам'яті допитуваної особи використовуються такі тактичні прийоми:

- ✓ допит з використанням асоціативних зв'язків, коли ставляться запитання, що стосуються суміжних із головними фактами;
- ✓ допит на місці події, що допомагає згадати обставини події;
- ✓ пред'явлення для повторного сприйняття предметів, пов'язаних з обставинами;
- ✓ ознайомлення з показаннями інших осіб та одночасний допит декількох осіб;
- ✓ додатковий допит щодо обмеженого кола обставин .

Відтворюючи показання повторно, допитувана особа може пригадати упущені або забуті нею під час першого допиту факти [77, с. 180].

Тактичні прийоми викриття неправди можуть бути розділені на три групи: прийоми емоційного та логічного впливу, тактичні комбінації.

Необхідно також урахувати ситуації, коли злочинець заздалегідь розробляє різні сценарії розвитку подій під час учинення злочину і відповідно до цього визначає свою поведінку, включаючи випадки затримання окремих співучасників злочину. Дослідження показали, що в багатьох випадках незаконного зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом члени злочинних угруповань заздалегідь планували свою поведінку у випадку затримання, арешту окремих учасників та способи їх визволення. Однак навіть найретельніше підготовлені злочинці не можуть передбачити всіх подробиць та фактів, про які їх будуть допитувати. Їм доводиться вигадувати відповіді прямо під час допиту, що залежить від їх «творчих здібностей», які найчастіше й підводять їх [147].

Одночасний допит двох чи більше вже допитаних осіб для з'ясування причин розбіжностей у їхніх показаннях (п. 9 ст. 224 КПК України) у таких кримінальних провадженнях мінімізований, позаяк підозрювані знайомі між собою, належать як правило до однієї громади; між особами, які дають завідомо неправдиві показання встановлена домовленість, обирають загальну лінію поведінки; підозрювані в подальшому визнають свою вину і схильні змінити показання або негативно вплинути на інших учасників; один підозрюваний перебуває в матеріальній, родинній або іншій залежності від іншого та ін. [246; 43].

Таким чином, допит підозрюваного (-их) на початковому етапі розслідування в 72 % випадків має конфліктний характер і супроводжується запереченням протиправності своїх дій, відмовою давати показання або наданням неправдивих. Тому дізнавачу/слідчому з метою встановлення психологічного контакту з допитуваним, отримання правдивих показань про обставини події й усунення конфліктності на наступному етапі проведення процесуальних дій необхідно першочергово перед проведенням допиту підозрюваного ознайомитися з нормативно-правовими актами, які регулюють сферу водного добувного промислу; детально вивчити та оцінити наявні матеріали в кримінальному провадженні (функціональні (посадові) обов'язки

працівників рибних господарств, рибоохорони та ін.; дозвільні документи тощо); спланувати таку слідчу (розшукову) дію, обрати тактичні прийоми, скласти перелік запитань із зазначенням уже наявних доказів; провести консультації зі спеціалістами; забезпечити відеофіксацію.

3.4. Призначення судових експертиз

Експертиза проводиться експертною установою, експертом або експертами, яких залучають сторони кримінального провадження або слідчий суддя за клопотанням сторони захисту у випадках та порядку, передбачених КПК України, якщо для з'ясування обставин, що мають значення для кримінального провадження, необхідні спеціальні знання. Не допускається проведення експертизи для з'ясування питань права [97].

Експерт є учасником кримінального провадження (п. 25 ч. 1 ст. 3 КПК України) та особою, яка володіє науковими, технічними або іншими спеціальними знаннями (ч. 1 ст. 69 КПК України) [97], має право на проведення експертизи і якій доручено провести дослідження об'єктів, явищ і процесів, що містять відомості про обставини вчинення кримінального правопорушення, і дати висновок з питань, які виникають під час кримінального провадження і стосуються сфери її знань (Закон України «Про судову експертизу») [181].

У ст. 69, 70 КПК України визначені права, обов'язки та відповідальність експерта, а відповідно до ст. 101 КПК України, висновок експерта – одне із процесуальних джерел доказів, яке містить докладний опис проведених експертом досліджень та зроблені за їх результатами висновки, обґрунтовані відповіді на запитання, поставлені особою, яка залучила експерта, або слідчим суддею чи судом, що доручив проведення експертизи [97].

Судова експертиза – це дослідження на основі спеціальних знань у галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо об'єктів, явищ і процесів з метою

надання висновку з питань, що є або будуть предметом судового розгляду (ст. 1 Закону України «Про судову експертизу») [181].

Відповідно до статей 7, 8 Закону України «Про судову експертизу» та з метою забезпечення єдиного підходу при проведенні судових експертиз і підвищення якості проведення судових експертиз, Міністерством юстиції України наказом від 08.10.1998 №53/5 затверджено Інструкцію про призначення і проведення судових експертиз і експертних досліджень та Науково-методичні рекомендації з питань підготовки й призначення судових експертиз і експертних досліджень [171]. У 2005 році така Інструкція зазнала суттєвих змін, і затверджено Положення про експертно-кваліфікаційні комісії та атестацію судових експертів, відповідно до якого подано перелік основних видів судових експертиз та експертних спеціальностей, за якими присвоюється кваліфікація судового експерта фахівцям науково-дослідних установ судових експертиз Мін'юсту, а також затверджено три основні види економічної експертизи: бухгалтерського та податкового обліку; фінансово-господарської діяльності; фінансово-кредитних операцій [173].

Ефективність проведення експертних досліджень безпосередньо пов'язана з узгодженістю дій слідчого (дознавача) та експерта, що включає завчасне обговорення завдань, які виносяться на експертизу, спільне використання засобів для отримання та закріплення доказової інформації, застосування, за потребою, прийомів дезорієнтації протидіючих осіб тощо [2, с. 107].

Залучення експерта, призначення та проведення судових експертиз повинні відбуватися за матеріалами кримінального провадження щодо кримінальних правопорушень проти довкілля лише у випадках реальної необхідності, якщо без відповіді експерта на певні питання неможливо встановити обставини та наслідки екологічного злочину або вину особи. Недопустимо призначати експертизу для вирішення питань, які вимагають спеціальних знань, що виходять за межі професійної підготовки слідчого або

прокурора. Тобто експерту не можна ставити питання правового характеру [256].

Для залучення експерта та проведення експертизи слідчому відповідно до ст. 242-244 КПК України необхідно винести постанову про призначення експертизи, у якій чітко сформулювати питання, які потребують вирішення; перерахувати предмети, які підлягають дослідженню [97]. При всьому розмаїтті судових експертиз заслуговує на увагу надана С. О. Книженко класифікація тих судових експертиз, які призначають під час досудового розслідування кримінальних правопорушень проти довкілля, а саме:

- екологічна експертиза та експертизи екологічної спрямованості;
- технічні експертизи;
- криміналістичні експертизи та інші [67, с. 138-139].

За результатами вивчення кримінальних проваджень та судових справ за фактами незаконного зайняття рибним промислом Д. П. Гаращук установила, що прокурорами, слідчими, дізнавачами призначаються наступні експертизи: судово-економічна (54 %); судово-інженерно-екологічна (31 %); судово-товарознавча (11 %); судово-іхтіологічна (3 %); судово-біологічна (1 %). Однак призначення судово-товарознавчої експертизи для визначення розміру шкоди довкіллю є недоцільним, оскільки незаконно виловлену рибу з природного середовища не можна розцінювати як товарну продукцію [30, с. 197-198].

Водночас проведене нами дослідження засвідчило, що під час розслідування незаконного зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом в обов'язковому порядку необхідно провести такі види судових експертиз:

- а) криміналістичну – дактилоскопічну, трасологічну, вибухових речовин і продуктів вибуху, біологічну;
- б) інженерно-екологічну.

Одночасно вивчення судово-слідчої практики дозволило віднести до основних недоліків, пов'язаних із призначенням та проведенням судових експертиз у цій категорії кримінальних проваджень, такі проблеми:

- ✓ зволікання або несвоєчасне призначення експертиз (38 %);
- ✓ незрозумілість предмета експертизи щодо встановлення істотної шкоди або граничної межі масовості знищення організмів тваринного чи рослинного походження (29 %);
- ✓ неправильна постановка запитань і призначення повторних/додаткових експертиз (33 %).

Дактилоскопічна експертиза в таких кримінальних провадженнях може інформувати про те:

- чи є на об'єкті (наприклад, транспортний засіб, у місцях зберігання незаконного вилову риби тощо) сліди рук?
- чи придатні ці сліди для ідентифікації особи?
- чи належать залишені й виявлені сліди рук особі, яка вчинила протиправні дії?
- чи залишені однією особою сліди рук, вилучені в різних місцях?
- чи є на цьому предметі сліди рук, і якщо так, то чи придатні вони для ідентифікації.

Трасологічна експертиза використовується в майже 62 % кримінальних проваджень. Іноді навіть призначаються кілька експертиз в одному кримінальному провадженні для визначення різних криміналістично значущих об'єктів. Ця експертиза призначається для ідентифікації або визначення родової (групової) належності індивідуально визначених об'єктів за матеріально фіксованими слідами, діагностики об'єктів, а також вирішення ситуаційних завдань, таких, як установлення механізму слідоутворення. Основними завданнями цього виду експертизи є ідентифікація людини за слідами: босих ніг, шкарпеток, панчіх, взуття – та вирішення діагностичних завдань з установлення особливостей пересування людини, розміру взуття, зросту людини тощо [171].

Експертиза слідів ніг людини та взуття дає змогу визначити: чи є на даній поверхні (даному предметі) сліди босих ніг (панчіх, шкарпеток, взуття) людини та чи придатні ці сліди для ідентифікації людини (панчіх, шкарпеток,

взуття)? чи залишені сліди даною особою чи це сліди від шкарпеток, панчіх чи взуття, вилучених у певної особи? чи залишені сліди ніг (шкарпеток, панчіх, взуття), виявлені в різних місцях, однією особою (сліди тих самих шкарпеток, панчіх, взуття)? взуттям якого виду залишені дані сліди і які його характеристики й особливі ознаки (розмір, ступінь зношування тощо)? який орієнтовно зріст людини, яка залишила сліди; які особливості ходи людини відбилися у «доріжці слідів»; який механізм утворення слідів взуття? [171].

Експертиза слідів транспортних засобів дозволить з'ясувати: яким видом (типом, моделлю) та якими частинами транспортного засобу залишені сліди? чи залишені сліди цим транспортним засобом (його частинами)? яким колесом транспортного засобу залишені сліди (правим, лівим, переднім, заднім); якою моделлю шини залишені сліди? [129, с. 133].

Експертиза вибухових речовин і продуктів вибуху дає змогу визначити:

- чи є ця речовина вибуховою; якщо так, то якою саме?
- чи можуть ці речовини використовуватись для виготовлення вибухівки; якщо так, то в якому сполученні?
- яким способом – промисловим чи саморобним – виготовлена ця вибухівка?
- чи є на предметі-носії (зазначається, на якому саме) сліди вибухових речовин; якщо так, то яких саме?
- чи є на цьому предметі продукти розкладу вибухівки; якщо так, то внаслідок розкладу якої вибухової речовини вони утворились?
- чи мають ці вибухові речовини (зазначаються порівнювані об'єкти) спільну родову (групову) належність?
- чи становили раніше вибухові речовини, надіслані на дослідження, єдину масу? [171; 129, с. 133].

Питання для проведення *біологічної експертизи* формуються залежно від обставин кримінального провадження:

а) при виявленні останків водного організму тваринного походження: якому виду водних тварин належать виявлені останки? якому періоду часу відповідає загибель тварини?

б) при виявленні луски в підозрюваного (на одязі; у будинку, автомашині та ін.): якому виду водної тварини належить виявлена луска? до якого регіону належить риба або рослин? коли саме часточки речовин потрапили на предмети-носії?

в) які біологічні причини настання шкідливих наслідків для організмів тваринного чи рослинного походження, водойм?

Експертне дослідження – це творчий процес, у якому спеціаліст виявляє свої вміння визначати причини й умови, що призвели до негативних наслідків, використовуючи логічний аналіз, наукові знання з різних напрямків та сучасні високоефективні методи дослідження. Тому в кримінальних провадженнях щодо незаконного зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом викликає певний інтерес та є обов’язковим проведення *інженерно-екологічної* експертизи, об’єктом якої є матеріальні і матеріалізовані джерела інформації, що містять фактичні дані про обставини надзвичайної екологічної ситуації, у тому числі речові докази, фрагменти місця події, устаткування, комунікації, засоби виробництва, що забезпечують екологічно безпечне функціонування підприємства, а також будь-які інші обставини події, зафіксовані (описані, відображені в схемах, фотографіях, планах тощо) в матеріалах кримінального провадження [171].

Під час проведення інженерно-екологічної експертизи фахівець аналізує обставини незаконного вилову, які зафіксовані в матеріалах кримінального провадження, такі, як протокол огляду місця події, допити свідків тощо, і визначає істотність завданої шкоди. Така експертиза значно сприяє підтвердженню наявності обов’язкової ознаки, оскільки істотна шкода є оціночним поняттям і на законодавчому рівні воно не визначено [30, с. 199].

Наприклад, *Летичівський районний суд Хмельницької області* вироком від 16 липня 2021 року засудив осіб за ч. 1 ст. 249 КК України до покарання у

вигляді обмеження волі на строк 1 рік. На підставі ст. 75 КК України Летичівський районний суд Хмельницької області звільнив засуджених від відбування покарання з випробуванням, установивши іспитовий строк тривалістю 1 рік. Суд першої інстанції задовольнив цивільний позов та стягнув на користь держави в особі Державного агентства рибного господарства в Хмельницькій області 144500 грн шкоди, завданої рибним запасам. Своїм вироком Летичівський районний суд Хмельницької області визнав доведеним, що дані особи 6 серпня 2020 р. з використанням заборонених знарядь лову в річці Південний Буг у смт. Летичеві Хмельницької області здійснили незаконний вилов риби виду тарань (плітка) в кількості 1700 штук загальною вартістю 144500 грн, вирахованої згідно з додатком 1 до постанови Кабінету Міністрів України від 21 листопада 2011 р. № 1209 «Про затвердження такси для обчислення розміру відшкодування шкоди, заподіяної внаслідок незаконного добування (збирання) або знищення цінних видів водних біоресурсів», чим завдали істотної шкоди рибному господарству України. Хмельницький апеляційний суд ухвалою від 23 вересня 2021 р. залишив вирок суду першої інстанції без змін [187].

Аналізуючи такий приклад, варто звернути увагу на пояснення Верховного Суду, який наголошує, що розрахунок розміру шкоди, заподіяної рибному господарству України внаслідок дій засуджених осіб, був проведений відповідно до чинних на той час Такс обчислення розміру відшкодування шкоди, заподіяної незаконним добуванням (збиранням) цінних видів водних біоресурсів у рибогосподарських водних об'єктах України (2011 р.). Розмір заподіяної шкоди було встановлено шляхом простого математичного розрахунку, в основу якого лягли чіткі числові вирази та визначена кількість незаконно виловленої риби, які передбачені нормативними актами. Верховний Суд визнав такі розрахунки коректними та вказав на необґрунтованість доводів сторони захисту. Цей підхід дозволяє всім учасникам судового процесу самостійно розрахувати розмір заподіяної шкоди відповідно до встановлених нормативів, що забезпечує прозорість і доступність розрахунків, економить час

і ресурси держави. У випадках, коли потрібні спеціальні знання, експертиза є необхідною. Однак, якщо існують чіткі та доступні правила розрахунку шкоди внаслідок певних протиправних дій, можна розглянути можливість використання цих правил без залучення експертів [187].

До основних завдань інженерно-екологічної експертизи належать:

- ✓ визначення обставин, що пов'язані з настанням екологічної ситуації;
- ✓ установлення відповідності дій осіб, причетних до екологічної ситуації, вимогам нормативних актів у сфері охорони навколишнього природного середовища та використання водних ресурсів;
- ✓ установлення причинно-наслідкових залежностей між діями спеціально уповноважених осіб (у галузі охорони навколишнього природного середовища, використання природних ресурсів та екологічної безпеки) і наслідками, що настали [53].

До основних питань, які підлягають з'ясуванню під час проведення такої експертизи, належать: чи є істотною шкода, заподіяна внаслідок незаконного водного добувного промислу біоресурсів? у чому полягає істотність завданої шкоди? які причини виникнення екологічної ситуації та які обставини їх обумовили? недотримання вимог яких нормативних актів з охорони навколишнього природного середовища допущені в досліджуваному випадку екологічної ситуації? дії яких осіб не відповідали вимогам нормативних актів з охорони навколишнього природного середовища? дії (бездіяльність) яких осіб перебувають із технічної точки зору в причинному зв'язку з настанням досліджуваної події? Наведений перелік не є вичерпним, і перед інженерно-екологічною експертизою можуть бути поставлені й інші питання в межах предмета експертного дослідження [173].

У рамках проведення інженерно-екологічних експертиз щодо визначення істотності шкоди, заподіяної внаслідок незаконного зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом, установлюються фактичні дані, пов'язані з подіями, що виникли внаслідок незаконного вилову, такі, як: знищення нерестовищ водних біоресурсів, вилов у період нересту, вилов

заборонених видів або видів, у відтворенні яких є труднощі, а також добування великої кількості водних біоресурсів.

Предметом дослідження істотності шкоди внаслідок незаконного зайняття рибним добувним промислом є фактичні дані про обставини проведення рибного добувного промислу, кількість вилученої риби, загальну вагу, розміри риби, видовий склад із прив'язкою до території водного об'єкта, період здійснення вилову риби, особливості водних об'єктів, розмежування рибних ресурсів на відповідні категорії, що, зі свого боку, визначає експерт (на підставі спеціальних знань і шляхом дослідження об'єктів, наданих органом, який призначив експертизу). Головне завдання під час визначення істотності шкоди полягає в підтвердженні факту завдання істотної шкоди в результаті вилучення рибних ресурсів з природного середовища існування, зафіксованого органами Держекоінспекції, Держрибохорони та ін. і в документації перевірок, та визначених цими органами розмірах і характеристиках заподіяної істотної шкоди [152].

Порівняння фактичної кількості незаконно вилученої риби з дозволеною кількістю дасть змогу визначити шкоду як «суттєву» або «несуттєву». Для деяких видів шкода може бути визнана суттєвою вже при вилученні однієї особини, тоді як для більшості масових видів, які становлять основу браконьєрських уловів, ці показники будуть високими. Оскільки різні види риб мають різну чисельність і можуть бути вилучені разом, для визначення суттєвої шкоди потрібно встановити загальну шкоду з урахуванням чисельності кожного виду. Для цього доцільно використовувати показники, які відповідають середньому локальному складу риби, що дозволить визначити сумарний ефект від вилучення різних видів риб та оцінити суттєвість шкоди для інших водойм. Отже, якщо збитки від незаконного вилучення риби перевищують дозволenu кількість, указану в «Біологічному обґрунтуванні», шкода буде визнана суттєвою. При цьому вказані збитки є мінімальними, оскільки розраховані за усередненими показниками улову, без урахування малочисельних та малоцінних видів риб. Таким чином, при перевищенні

вказаних величин збитку кількість вилученої риби може вважатися великою [124, с. 802].

Під час дослідження наслідків незаконного зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом можна відзначити тимчасовий негативний вплив на місця нерестовища і відтворення риби на досліджуваній ділянці. Наприклад, розставлені знаряддя лову можуть перешкоджати міграції риби, яка шукає оптимальні умови для життя. Одночасно внаслідок вилову водних біоресурсів на ділянках, визначених як нерестовища відповідними додатками до наказів Держрибагентства чи його територіальних управлінь, може бути завдано значної шкоди рибному господарству.

Таким чином, для визначення фактичних наслідків незаконного вилову водних біоресурсів необхідне проведення комплексу спеціальних досліджень та розрахунків, залучення фахівців з відповідними знаннями та кваліфікацією в галузі досліджень водних живих ресурсів. Як наголошують О. А. Матвієнко та Т. В. Гончаренко, вирішувати питання про істотність шкоди, заподіяної внаслідок незаконного водного добувного промислу, необхідно на підставі кількості добутих водних організмів тваринного чи рослинного походження, їх вартості, поширеності на досліджуваній місцевості, віднесенні до спеціальних категорій, екологічної цінності, значимості для господарства, а також особливостей відтворення на місцевості [124, с. 801].

Низку питань вирішують й інші види експертиз, зокрема *іхтіологічна*: час і причини загибелі риби; матеріальні збитки; чи є спосіб, використаний у добуванні водних тварин або рослин, забороненим; до якого виду належать добуті організми тваринного чи рослинного походження; чи є цей вид тварин забороненим для водного добувного промислу на цій території в цей час [129, с. 136].

Водночас необхідно пам'ятати, що вказаний перелік досліджень не є вичерпним, оскільки кожне кримінальне правопорушення є індивідуальне і неможливо визначити типовий перелік варіантів використання спеціальних знань. Саме тому з метою швидкого, повного та всебічного розслідування

незаконного зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом необхідно залучати кваліфікованих спеціалістів до підготовки експертних досліджень та призначати комплексні експертизи. Наприклад, під час розслідування незаконного зайняття водним добувним промислом з використанням електроструму (наприклад, вилов риби за допомогою електровудки – ч. 2 ст. 249 КК України) слідчий (дізнавач) призначає комплексну комісійну електротехнічну та біологічну експертизу. Для вирішення цієї комплексної експертизи ставляться наступні питання: чи є наданий на експертизу прилад електроловом? які його технічні характеристики? чи є наданий для дослідження прилад у справному стані, чи придатний він для вилову риби? як впливає застосування електролову на стан риби та інших мешканців водойми? [30, с. 201].

Згідно з твердженням О. В. Одерія, експертна діяльність має велику кількість нормативних документів, але жоден з них не врегульовує питання використання спеціалізованих пересувних лабораторій. Це особливо стосується сфери судових екологічних експертиз. Відсутність таких лабораторій призводить до неякісного вилучення слідів антропогенного впливу та проведення досліджень з порушенням методичних правил. Це може призвести до зміни властивостей речових доказів екологічного забруднення. Рациональніше проводити такі дослідження в реальному часі, що допоможе визначити напрямки кримінального провадження. Для вирішення цієї проблеми можна запропонувати програму розробки та комплектації пересувних екологічних лабораторій. Упровадження такої програми могло б мати лише позитивні результати [147, с. 410-411].

Крім того, для підвищення ефективності роботи слідчого з розслідування незаконної порубки або перевезення, зберігання та збуту лісу можна використовувати інші засоби. Станом на сьогодні є велика потреба у кваліфікованих фахівцях у цій галузі, і цю проблему можна частково вирішити за допомогою систем штучного інтелекту – експертних та інформаційно-консультаційних систем.

Висновки до розділу 3

1. На початковому етапі розслідування кримінальних правопорушень, передбачених ст. 249 КК України, проводяться такі слідчі (розшукові) дії, як огляди (місця події, предмета злочинного посягання, транспортних засобів тощо), обшук, допити (підозрюваного, потерпілих та свідків), витребування та отримання документів, висновків ревізій та актів перевірок (у порядку ч. 2 ст. 93 КПК України), а також такий захід забезпечення кримінального провадження, як тимчасовий доступ до речей і документів.

2. Огляд місця події є невідкладною та інформативною слідчою (розшуковою) дією, ефективність якої обумовлена: своєчасністю (проведення негайно після отримання інформації про вчинення кримінального правопорушення); безпосередністю (обов'язкова присутність і проведення слідчим із залученням працівників рибоохорони, Держрибагентства, водної поліції); об'єктивністю та повнотою (усебічне дослідження обстановки, слідів і речових доказів та фіксації всього виявленого в первісному вигляді; виявлення всіх матеріальних об'єктів, що мають відношення до кримінальної події); методичністю, послідовністю, планомірністю (правильна організація при проведенні огляду із застосуванням найбільш ефективних для даних об'єктів і в даній обстановці прийомів з певною етапністю дій); єдиноначальністю (проводить тільки слідчий); збереженістю (уживання належних заходів для збереження обстановки місця події); фаховістю (залучення фахівця-криміналіста для виявлення, фіксації і вилучення різних слідів і речових доказів, проведення відеозапису, фотографування обстановки місця події і використання технічних засобів, зокрема БПЛА).

Огляд місця події спрямований на встановлення предмета злочинного посягання (організми тваринного чи рослинного походження); істотної шкоди (вилов у період нересту; або вилов видів, занесених до Червоної книги; масовий вилов та ін.); часу та місця вчинення; знарядь (сітки; вибухові та отруйні речовини; електрострум та засобів (човни, транспортні засоби)

учинення; способу вчинення та особи (осіб) правопорушника. Під час такого огляду складається карта-схема з відображенням усіх важливих деталей місця події і застосовуються новітні технічні засоби за можливості. Ця процедура залежить від слідчої ситуації та допомагає краще характеризувати обставини події.

3. Обшук у кримінальних провадженнях щодо незаконного зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом спрямований на виявлення документів (про видані, чинні дозволи на вилов риби; декларації на кількість виловленої рибної продукції тощо), знарядь і засобів учинення протиправного діяння; місць розділу риби, зберігання; пошук слідів. Така процесуальна дія проводиться на риболовецьких човнах (100 %), у рибоохоронних підприємствах (64 %), за місцем проживання і роботи підозрюваного (-их) (60 %), у приміщеннях, що належать їх близьким особам чи знайомим (17 %), у транспортних засобах, рибних складах тощо. Варто зазначити, що в разі виявлення предметів кримінального правопорушення та знарядь його вчинення, наприклад, у човні, уповноваженій особі на проведення досудового розслідування, згідно зі ст. 233 КПК України, необхідно звернутися з клопотанням про дозвіл на проведення обшуку до слідчого судді, оскільки човен є транспортним засобом, тобто іншим володінням особи.

4. Слідчий може отримати речі й документи шляхом здійснення тимчасового доступу до них з подальшим вилученням, якщо на це є дозвіл від слідчого судді. Практика розслідування незаконного зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом засвідчила достатньо об'ємний документообіг у сфері рибного господарства (нормативно-правові акти, які дозволяють користування природними ресурсами; акти місцевих органів влади та управління; документи спеціальних уповноважених органів державного управління в галузі охорони довкілля; документи, що відображають дотримання рибоохоронного законодавства; документи, що відображають підприємницьку та виробничу рибну діяльність), а тому потребує обов'язкового залучення спеціаліста під час складання клопотання на

доступ і ознайомлення з документами.

5. Під час допиту в кримінальних провадженнях щодо незаконного зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом важливо встановити факт учинення кримінального правопорушення, осіб, відповідальних за дотримання екологічних правил, та можливість попередження негативних наслідків. Тактика допиту спрямована на виключення, подолання конфліктності й встановлення психологічного контакту з підозрюваним з метою отримання правдивих показань про обставини незаконного водного добувного промислу. До свідків незаконного зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом необхідно віднести працівників контрольно-наглядових органів (наприклад, працівники екоінспекцій, рибоохоронних інспекцій), які найчастіше повідомляють про факт виявлення кримінальних протиправних дій (64 %); громадян. Свідки дають показання не лише про злочинну подію, а й про характер негативних наслідків, що настали.

6. Під час розслідування незаконного зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом в обов'язковому порядку необхідно провести такі види судових експертиз: криміналістичні (дактилоскопічна, трасологічна, вибухових речовин і продуктів вибуху, біологічна) та інженерно-екологічну, з метою встановлення істотності завданої шкоди на підставі кількості, ваги, розміру добутих водних організмів тваринного чи рослинного походження, їх вартості, видової поширеності на досліджуваній місцевості, віднесенні до спеціальних категорій, екологічної цінності, значимості для господарства, а також особливостей відтворення на місцевості.

ВИСНОВКИ

У дисертації обґрунтовані наукові положення, узагальнені одержані результати, що в сукупності спрямовані на розроблення криміналістичної методики розслідування незаконного зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом, містять практичні рекомендації щодо збирання доказів у кримінальних провадженнях, зокрема:

1. Споживацьке ставлення до природи в поєднанні з можливостями, які надав науково-технічний прогрес людству, призвело на початку ХХІ ст. до екологічної кризи, розміри якої стають глобальною екологічною катастрофою. Водні біоресурси є стратегічним державним харчовим резервом, а штучне відтворення цінних видів риб направлене як на підтримку водних екосистем, так і на формування промислових запасів. Відтак, пріоритетним завданням для держави є відтворення водних біоресурсів, особливо в умовах війни.

Однак браконьєрство на водоймах набуло масовості, організованості, кримінального професіоналізму, латентності, завдаючи непоправної економічної та екологічної шкоди, у тому числі й водним біоресурсам, знижуючи кількість диких тварин та запасів риби. Неефективність наявної системи охорони водного промислу від незаконного зайняття рибним, звіриним або іншим добувним промислом, застарілість форм і методів боротьби вимагають активізації наукових досліджень у цьому напрямку. Тому однією з важливих задач української юридичної науки є забезпечення правоохоронних органів ефективними засобами і методами боротьби з незаконним зайняттям рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом.

Криміналістична наука відіграє провідну роль у цьому процесі, оскільки в сучасних умовах виникла нагальна потреба в розробленні криміналістичної методики розслідування таких кримінальних правопорушень з визначенням осіб, які займаються такими протиправними діями, деталізацією обставин кримінального провадження, конкретизацією слідчих ситуацій, версій та

алгоритмів процесуальних дій на їх вирішення. Також важливо визначити напрямки використання спеціальних знань і проведення судових експертиз у кримінальних провадженнях цієї категорії.

2. Криміналістична характеристика незаконного зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом – це сукупність криміналістичних відомостей про значущі типові ознаки, які відрізняють кримінальне правопорушення, передбачене ст. 249 КК України, від інших злочинних посягань і визначають систему оперативно-розшукових заходів та процесуальних дій, спрямованих на його виявлення і виконання завдань кримінального провадження, передбачених ст. 2 КПК України при розслідуванні. До неї слід віднести такі структурні елементи, які найбільш точно розкривають зміст при розробці методики розслідування незаконного зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом, а саме: предмет злочинного посягання; обстановка та слідова картина; способи підготовки, учинення та приховування; відомості про осіб, які вчинили кримінальне правопорушення, передбачене ст. 249 КК України, та злочинні групи.

3. Початок кримінального провадження є етапом досудового розслідування незаконного зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом, на якому відбувається встановлення обставин кримінального правопорушення, передбаченого ст. 249 КК України; вирішення тактичних завдань зі збирання вихідної інформації про вчинене кримінальне правопорушення; визначення й проведення першочергових процесуальних дій.

Під час аналізу матеріалів кримінальних проваджень установлено, що основними джерелами інформації про дії, передбачені ст. 249 КК України, є: 1) повідомлення від державних природоохоронних органів за результатами планових наглядово-ревізійних перевірок – рибоохоронні рейди Державного агентства з розвитку меліорації, рибного господарства та продовольчих програм (Держрибагентство) (38 %); 2) безпосереднє виявлення ознак кримінального правопорушення співробітниками правоохоронних органів

(Національної поліції – територіальних підрозділів поліції; Управління авіації і поліції на воді та його територіальних підрозділів; патрульної поліції; Державної прикордонної служби – прикордонні наряди) та повідомлення інформаторів (32 %); 3) повідомлення від власника, розпорядника чи користувача водного господарства; працівників рекреаційних водних зон; приватної охорони) (23 %); 4) звернення громадських природоохоронних організацій; публікації в медіа, мережі Інтернет; матеріали журналістських розслідувань (7 %).

Такі приводи і підстави мають власний обсяг наявного доказового матеріалу про незаконне зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом, що впливають на прийняття дізнавачем/слідчим рішення про внесення відомостей до ЄРДР та кваліфікацію кримінального протиправного діяння.

Інформація, яка вноситься до ЄРДР, включає в себе: 1) джерело виявлення кримінального правопорушення та дату надходження заяви, повідомлення про правопорушення або інші обставини, що свідчать про його вчинення; рапорт поліцейського, заяву від Держрибагентства, прізвище, ім'я та по батькові потерпілого або заявника; 2) інформацію про водний об'єкт, на якому здійснено незаконний вилов риби, його характеристики відповідно до нормативно-правових актів із зазначенням заборони ловлі та інше; 3) короткий опис обставин, що свідчать про кримінальне правопорушення; 4) кваліфікацію кримінального правопорушення за КК України; 5) дані про особу, яка внесла інформацію до реєстру, а також про дізнавача, слідчого чи прокурора, які розпочали розслідування; 6) протокол огляду місця події; 7) розрахунок завданих збитків; 8) інші обставини, передбачені положенням про ЄРДР.

4. На основі аналізу матеріалів кримінальних проваджень виділено типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування залежно від змісту інформації про подію (сприятливі та несприятливі; конфліктні та безконфліктні) кримінального правопорушення, передбаченого ст. 249 КК України, та особу злочинця, зокрема: а) встановлено ознаки кримінального

протиправного діяння, передбаченого ст. 249 КК України, особу (-іб) затримано на місці безпосереднього вчинення незаконного водного добувального промислу або при вилученні водних тварин/рослин (ловлі, збиранні, добуванні, збуті тощо), і вона не переховується (29 %); б) встановлено ознаки злочинного діяння, передбаченого ст. 249 КК України, та особу (-іб), але його (-їх) не затримано, вона (вони) переховується (-ються) та її (їх) місцезнаходження невідоме (16 %); в) виявлено факт незаконного добування заборонених до вилову риби, інших водних тварин та рослин за ст. 249 КК України, підозрюваного (их) затримано, але він (вони) не визнає (-ють) себе винним (-и) у вчиненні кримінального правопорушення або взагалі відмовляється (-ються) від дачі показань (12 %); д) виявлено факт незаконного добування заборонених до вилову риби, інших водних тварин та рослин за ст. 249 КК України, але особа злочинця невідома або інформація про нього є недостовірною або неперевіреною; свідки відсутні (43 %). Такі ситуації розслідування характеризуються різним обсягом важливої інформації в ході досудового розслідування та необхідністю планування розслідування, вибору проведення процесуальних дій.

До версій на початковому етапі розслідування незаконного зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом віднесені: а) стосовно події кримінального правопорушення: учинені законні дії без ознак правопорушення; учинено кримінальне правопорушення – незаконне зайняття полюванням або рибним, звіриним чи іншим водним добувним промислом, і особа не заперечує своєї причетності до злочину; учинено інше кримінальне правопорушення; мало місце інше адміністративне правопорушення без ознак кримінального правопорушення або цивільно-правовий делікт; відсутня подія кримінального правопорушення, а заявник повідомляє неправдиву інформацію, щоб приховати інше кримінальне правопорушення, у тому числі й факт своєї участі в ньому; б) відносно особи злочинця кримінальне правопорушення вчинено: однією особою; групою осіб (районного, обласного, транскордонного характеру); особою, яка проживає неподалік від місця вчинення незаконного

водного добувного промислу; раніше судимою особою за те ж саме діяння – ст. 249 або 248 КК України.

5. Серед суб'єктів виявлення, розслідування та протидії незаконному зайняттю рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом основна роль належить Держекоінспекції, Держрибагентству, Управлінню авіації та поліції на воді Національної поліції України, громадськості (громадські інспектори рибоохорони), а також оперативним підрозділам Національної поліції, які мають повноваження здійснювати профілактичну діяльність, виявляти та припиняти порушення, установлювати причини та умови, що сприяють учиненню правопорушень, та вживати заходів для їх усунення. Також слідчий співпрацює з прокурором, який здійснює нагляд за дотриманням екологічного законодавства в межах кримінального провадження у формі процесуального керівництва.

Визначено, що взаємодія під час розслідування незаконного зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом зводиться до: направлення контрольно-наглядовими органами у сфері охорони довкілля, водних об'єктів матеріалів (їх копій) заходів рибоохоронної роботи, які містять ознаки кримінального правопорушення, до органів поліції; проведення спільних заходів з метою виявлення та припинення фактів незаконного водного добувного промислу (90 %); обміну інформацією, яка становить оперативний інтерес під час розслідування, розкриття кримінального правопорушення; постійне взаємне інформування про обстановку на території обслуговування, про виявлені порушення рибоохоронного законодавства та результати їх розгляду (83 %); залучення спеціалістів Держрибоохорони до проведення слідчих (розшукових) дій (одержання суб'єктом розслідування консультацій від фахівців щодо: нормативної документації, що регламентує діяльність, яка підлягає перевірці; технологій незаконного видобування, організації контролю за водними об'єктами; документів, які відображають діяльність рибпідприємства й особливостей вилову; надання переліку питань під час проведення експертного дослідження), огляду речових доказів про факти

незаконного водного добувного промислу, а також розгляду інших питань, що виникають при виконанні органами поліції (71 %) та ін. Виокремлено шляхи взаємодії співробітників оперативних підрозділів Національної поліції України щодо обміну інформацією та проведення спільних заходів із співробітниками Держрибагентства й Управління авіації та поліції на воді Національної поліції України. Розглянуто співпрацю з метою отримання інформації про місця незаконного водного добувного промислу та осіб, які до цього причетні, з органами рибної охорони та охорони довкілля, а також місцевими мешканцями.

6. Діяльність слідчого на початковому етапі досудового розслідування є єдиною системою процесуальних дій, спрямованих на виявлення, фіксацію, вилучення та дослідження слідів кримінального правопорушення, що вимагає сучасних, новітніх, практичних засобів. Це визначає подальшу спрямованість наступного етапу розслідування. Тому використання БПЛА при огляді місця події незаконного зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом допоможе ефективно та безпечно збирати дані, послідовно й всебічно дослідити обставин події, виявити й оглянути всі предмети і сліди, що можуть мати відношення до розслідуваної події, а компактність, мобільність та висока роздільна здатність відеозображення в реальному часі допоможе дослідити великі водні території, сприяючи складанню карти-схеми. Установлення тепловізора на БПЛА дозволить ефективно проводити таку слідчу (розшукову) дію в нічний час доби без утрати часу й доказів.

7. Обшук як слідча (розшукова) дія може бути проведена на початковому етапі досудового розслідування незаконного зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом у разі таких типових слідчих ситуацій при проведенні огляду місця події: а) установлена особа підозрюваного, однак предмет посягання, знаряддя та засоби знаходяться в транспортному засобі (мотоциклі, автомобілі, човні тощо); б) установлена особа, яка вчинила протиправне діяння, на місці події вилучений предмет посягання, знаряддя та засоби кримінального правопорушення, однак отримана інформація, що за

місцем проживання (або на підприємстві, складі) злочинця зберігається незаконно виловлена риба для реалізації, знаряддя, засоби для вчинення протиправних діянь; в) особа не встановлена, однак наявна інформація про її місцезнаходження та місце переховування предметів злочинного посягання, знарядь, засобів кримінального правопорушення за ст. 249 КК України.

Слідчий (дознавач) може отримати речі або документи шляхом здійснення тимчасового доступу до них з подальшим вилученням, якщо на це є дозвіл від слідчого судді. Однак передбачені ст. 41 КПК України обмеження щодо надання такими суб'єктами доручень оперативним підрозділам на здійснення тимчасового доступу до речей і документів не повною мірою відповідають потребам практики розслідування кримінальних правопорушень за ст. 249 КК України, адже в більшості випадків саме оперативні підрозділи здійснюють пошук, розшук, вилучення, витребування фактичних даних та відомостей про їх джерела під час проведення відповідних слідчих (розшукових) дій, які в подальшому можуть набути статусу доказів у кримінальному провадженні, чи результати їх дій можуть бути використані як підстава для застосування такого заходу забезпечення кримінального провадження чи проведення інших процесуальних дій.

8. Допит підозрюваного (-их) на початковому етапі розслідування в 72 % випадків має конфліктний характер і супроводжується запереченням протиправності своїх дій, відмовою давати показання або наданням неправдивих показань. Тому дізнавачу/слідчому з метою встановлення психологічного контакту з допитуваним, отримання правдивих показань про обставини події й усунення конфліктності на наступному етапі проведення процесуальних дій необхідно першочергово перед проведенням допиту підозрюваного ознайомитися з нормативно-правовими актами, які регулюють сферу водного добувного промислу; детально вивчити та оцінити наявні в кримінальному провадженні матеріали (функціональні (посадові) обов'язки працівників рибних господарств, рибоохорони та ін.; дозвільні документи тощо); спланувати слідчу (розшукову) дію, обрати тактичні прийоми, скласти

перелік запитань із зазначенням уже наявних доказів; провести консультації зі спеціалістами; забезпечити відеофіксацію.

До свідків, які підлягають обов'язковому допиту, віднесено посадових осіб контрольно-наглядових органів, у тому числі й працівників водної поліції; осіб, яких було залучено до проведення певних слідчих (розшукових) дій як понятих; громадян, які стали свідками незаконного зайняття водним добувним промислом.

9. У кримінальних провадженнях щодо незаконного зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом в обов'язковому порядку проводяться такі види експертиз: криміналістичні (дактилоскопічна, трасологічна, вибухових речовин і продуктів вибуху, біологічна); інженерно-екологічна; товарознавча (100 %). Основними недоліками щодо призначення та проведення таких експертиз є: зволікання або несвоєчасне призначення експертиз (38 %); незрозумілість предмета експертизи щодо встановлення істотної шкоди або граничної межі масовості знищення організмів тваринного чи рослинного походження (29 %); неправильна постановка запитань і призначення повторних/додаткових експертиз (33 %).

Наголошено на доцільності використання спеціалізованих пересувних лабораторій, ігнорування яких в умовах віддаленості водних об'єктів стає причиною псування предмета посягання, неякісного вилучення слідів з порушенням експертних правил, несвоєчасного проведення експертиз, зміни природних властивостей при надходженні до стаціонарних лабораторій. Такі дослідження раціонально проводити в масштабі реальних обставин події з метою встановлення істотної шкоди (знищення нерестовищ риби; вилов риби в період нересту; вилов нечисленних її видів або тих, у відтворенні яких є труднощі; добування великої кількості риби, водних тварин чи рослин або риби чи тварин, вилов яких заборонено, тощо), формуючи тим самим підстави для визначення напрямків початку кримінального провадження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абламський С. Є., Юхно О. О., Лук'яненко Ю. В. Взаємодія слідчого з іншими органами і підрозділами при розкритті та розслідуванні кримінальних правопорушень : навч. посібник / за заг. ред. О. О. Юхна. Харків: НікаНова, 2017. 152 с.
2. Антонюк Ю. В., Удовенко Ж. В. Поняття та суть взаємодії слідчого з працівниками експертної служби. *Теорія і практика судової експертизи*: зб. матеріалів кругл. ст. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2016. С. 107–108.
3. Антощук А.О., Богатирчук О.М., Танчик К.А. Огляд місця події під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері землевикористання, охорони надр, атмосферного повітря. *Європейський правничий часопис*. 2024. Вип. 5. С. 119–124. DOI 36919/3041-1149(Print).5.2024.119-124.
4. Барвенко В. К. Початковий етап розслідування порушень правил охорони вод та забруднення моря: дис...канд. юрид. наук : 12.00.09. Кривий Ріг, 2019. 278 с.
5. Бахин В. П. Допит : лекція. Київ : Нац. акад. внутр. справ України, 1999. 40 с.
6. Бахин В. П. Криминалистическая методика: лекция. Киев, 1999. 27 с.
7. Бахін В., Лук'яничков Б. Склад і призначення криміналістичної характеристики злочинів. *Правничий часопис Донецького університету*. 2000. Вип. 1. С. 39–43.
8. Бахін В. П. Слідча ситуація та тактичне рішення. Спеціалізований курс криміналістики: підручник / під ред. М. В. Салтевського. Київ : КВІШ, 1987. 422 с.
9. Берназ В. Д. Криміналістична характеристика як наукова категорія. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2006. № 1. С. 16–18.

10. Богатирчук О. М., Марко С. І. Особливості документування та розслідування кримінальних правопорушень проти довкілля. *Криміналістика і судова експертиза*, 2023, Вип. 68, с. 173–182. DOI: 10.33994/kndise.2023.68.17.
11. Борисенко М. В. Види та форми взаємодії слідчого з посадовими особами та підрозділами органів Національної поліції. *Knowledge. Education. Law. Management*. 2020. № 3 (31). С. 124–129.
12. Борисов Є. М. Масове знищення як спосіб незаконного зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом (ч. 2 ст. 249 Кримінального кодексу України). *Правова держава*. 2008. №10. С. 93–99.
13. Борисов Є. М. Незаконне зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом: кримінально-правова характеристика: дис... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2013. 199 с.
14. Борисов Є. М. Предмет злочину, передбаченого ст. 249 КК України (незаконне зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом). *Правова держава*. 2012. № 15. С. 119–125.
15. Вапнярчук В.В. Теорія і практика кримінального процесуального доказування : монографія. Харків : Юрайт, 2017. 408 с.
16. Великий тлумачний словник української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ: Ірпінь: Перун, 2001. 1440 с.
17. Веліканов С. В. Класифікація слідчих ситуацій в криміналістичній методиці : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2002. 19 с.
18. Весельський В. К. Слідча ситуація як категорія криміналістичної тактики. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2011. № 25-26. С. 193–199.
19. Весельський В. К. Сучасні проблеми допиту (процесуальні, організаційні і тактичні аспекти) : монографія. Київ : Правник – НАВСУ, 1999. 126 с.
20. Весельський В. К. Криміналістична характеристика злочинів. *Право України*. 2001. № 5. С. 112–114.

21. Види рибальських сіток і їх використання. URL: <https://zvz.com.ua/ua/vidi-ribolovnih-setei>
22. Водний кодекс України: Закон України від 06.06.1995 р. № 213/95-ВР. URL : [https://zakon.rada.gov.Ua/laws/show/213/95- %D0 %B2 %D1 %80#Text](https://zakon.rada.gov.Ua/laws/show/213/95-%D0%B2%D1%80#Text).
23. Волкова Т. І. Відмежування злочину «незаконне зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом» від суміжних злочинів. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2018. № 4. Т. 2. С. 124–128.
24. Волкова Т. І. Кримінально-правова охорона рибних, звіриних або інших водних біологічних ресурсів (ст. 249 КК України): дис... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2019. 317 с.
25. Волкова Т. І. Предмет злочину незаконне зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом. *Юридична наука*. 2017. № 12. С. 35–61.
26. Волобуєв А. Ф. Механізм злочину та його зв'язок з концептуальними положеннями криміналістики : монографія. Кривий Ріг : Р. А. Козлов, 2019. 122 с.
27. Волобуєв А. Ф. Етапи розслідування в криміналістичній методиці. *Вісник Університету внутрішніх справ*. 1999. Вип. 5. С. 28–37.
28. Гавриш С. Б. Кримінально-правова охорона довкілля в Україні. Проблеми теорії, застосування і розвитку кримінального законодавства : наукове видання. Київ: Книга, 2002. 634 с.
29. Галицька О. К. Розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із забрудненням водних об'єктів (за матеріалами Чорноморського регіону): дис...канд. юрид. наук : 12.00.09. Дніпро, 2021. 229 с.
30. Гаращук Д. П. Криміналістична характеристика та особливості розслідування незаконного зайняття рибним промислом: дис... докт. філос. : 081 – Право. Дніпро, 2024. 269 с.
31. Гаращук Д. П. Обстановка як елемент криміналістичної характеристики незаконного зайняття рибним добувним промислом. *Інновації в*

криміналістиці та судовій експертизі : матеріали міжвідом. наук.-практ. конф. (Київ, 25 листоп. 2021 р.). Київ : НАВС, 2021. С. 334-336.

32. Гаращук Д. П. Тактика огляду місця події під час розслідування незаконного зайняття рибним добувним промислом. *Науковий журнал «Visegrad Journal on Human Rights»*. 2021. № 4. С. 70–75.

33. Гаращук Д.П. Особливості проведення слідчих (розшукових) дій незаконного зайняття рибним добувним промислом у воєнний час. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2023. Спеціальний випуск № 2 (127). С. 288–296.

34. Гринюк В. О. Реалізація змагальності сторін щодо отримання доказів під час досудового розслідування. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 2. С. 25–31.

35. Демидова Л. М. Проблеми кримінально-правової відповідальності за заподіяння майнової шкоди в Україні (майнова шкода як злочинний наслідок): теорія, закон, прак-тика: монографія. Харків : Право, 2013. 752 с.

36. Динту В. А. Обстановка злочину як джерело доказової інформації. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2016. № 3. С. 146–150.

37. Дудоров О. О., Каменський Д. В. Істотна шкода як криміноутворювальна ознака незаконного зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом: проблеми тлумачення і вдосконалення кримінального закону. *Вісник ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка*. 2022. Вип. 1 (97). С. 31-49.

38. Дудоров О. О., Хавронюк М. І. Кримінальне право : навч. посіб. / за заг. ред. М. І. Хавронюка. Київ: Ваїте, 2014. 944 с.

39. Дудоров О. О. Кримінально-правові проблеми сучасної України (вибрані праці). Київ: Ваїте, 2022. 632 с.

40. Екологічна енциклопедія. У 3 т. Т. 1. Київ : Центр еколог. освіти та інформації, 2007. 432 с.

41. Екологічні злочини: кваліфікація та методика розслідування / С. Б. Гавриш, В. Г. Грузкова, Г. А. Матусовський, та ін.; за заг. ред. В. О. Коновалової, Г. А. Матусовського. Харків : Глобус, 1994. 226 с.
42. Єфімов М. М., Пиріг І. В. Методика розслідування окремих видів кримінальних правопорушень : підручник. Дніпро : Видавець Біла К. О., 2022. 271 с.
43. Жалдак І. А. Актуальні питання криміналістичного забезпечення проведення одночасного допиту. *Європейські перспективи*. 2013. № 3. С. 111–116.
44. Жерж Н.А., Дирдін М.Є. Слідчі ситуації та типові криміналістичні версії щодо особи злочинця при розслідуванні окремих насильницьких злочинів. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія ПРАВО*. 2015. Випуск 23. Том 3. С. 117–121.
45. Журавель В. А. Загальна теорія криміналістики: генеза та сучасний стан : монографія. Харків : Право, 2021. 448 с.
46. Журавель В. А. Обставини, що підлягають з'ясуванню, у структурі криміналістичної методики. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2010. Вип. 10. С. 10–15.
47. Журавльов А. Ю. Обставини, що підлягають встановленню, у справах про статеві злочини. *Актуальні проблеми держави і права*. 2008. Вип. 44. С. 59–67.
48. Заборонені знаряддя лову та відповідальність за їх використання. Київський рибоохоронний патруль. URL: https://kv.darg.gov.ua/_zaboroneni_znarjaddja_lovu_ta_0_0_0_875_1.html
49. Запольський А. К. Основи екології: підручник. Київ : Вищ. шк., 2001. 358 с.
50. Запотоцький А. П. Основи методики розслідування злочинів у сфері будівництва: монографія. Київ: Освіта України, 2018. 320 с.
51. Звітність про проведені рибоохоронні заходи. Управління Державного агентства з розвитку меліорації, рибного господарства та

продовольчих програм у Дніпропетровській області. URL: http://dnp.darg.gov.ua/_riboohoronna_dijalnistj_0_26_menu_0_1.html.

52. Злочини проти довілля: кримінально-правова характеристика: [практ. пос.] / О.О. Дудоров, Д.В. Каменський, В.М. Комарницький, М.В. Комарницький, Р.О. Мовчан / за ред. О.О. Дудорова; МВС України, Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е.О. Дідоренка. – Луганськ: РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2014. – 518 с.
<http://dudorov.com.ua/images/download/posibnik-zlochini-proti-dovkillya.doc>

53. Інженерно-екологічна експертиза. *Офіс незалежних експертиз*. URL : <https://oie.com.ua/ua/expertises/inzhenerno-ekologichna-ekspertiza>

54. Інструкція з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні: Наказ МВС України від 07.07.2017 р. № 575. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0937-17>

55. Інструкція з організації діяльності чергової служби в Національній поліції України: Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 23 травня 2017 року № 440. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0750-17#Text>

56. Інструкція з організації реагування на заяви і повідомлення про кримінальні, адміністративні правопорушення або події та оперативного інформування в органах (підрозділах) Національної поліції України: наказ МВС України від 31.01.2024 № 56. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0355-24#Text>

57. Калюга К. В. Окрема криміналістична теорія про зовнішні ознаки та властивості особи злочинця : монограф. Запоріжжя : КСК-Альянс. 2017. 296 с.

58. Капліна О. В. Проблеми вдосконалення нормативного регулювання проведення слідчих (розшукових) дій. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 1. С. 40–49.

59. Кашпур А.С. Кримінальні проступки: поняття та правові засади кримінального провадження. *Актуальні питання криміналістики та судової експертизи* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 19 листоп. 2020 р.) / [редкол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарєв, С. С. Чернявський та ін.]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2020. – 205–207.
http://elar.naiu.kiev.ua/bitstream/123456789/17669/1/zbirnyk_19112020.pdf

60. Керівництво з розслідування злочинів: наук.-практ. посіб. / В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова, В. А. Журавель та ін. ; за ред. В. Ю. Шепітька. Харків : Одиссей, 2010. 464 с.

61. Кирій Л. М. Відомчий, судовий контроль та прокурорський нагляд за відмовою в порушенні кримінальної справи : автореф. дис...канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2007. 15 с.

62. Климчук М. П. Використання спеціальних знань під час розслідування підроблення документів. *Європейський правничий часопис*. Київ: Приватний вищий навчальний заклад «Європейський університет», 2024. Вип. 3. С. 83–89.

63. Климчук М. П. Зарубіжні практики застосування заходів безпеки до учасників кримінального провадження. *Європейський правничий часопис*. Київ: Приватний вищий навчальний заклад «Європейський університет», 2024. Вип. 4. С. 102–114.

64. Книженко С. О. Деякі питання тактики допиту свідків під час розслідування екологічних злочинів. *Форум права*. 2009. № 2. С. 192–195.

65. Книженко С. О. Поняття та види криміналістичної характеристики екологічних злочинів. *Науковий вісник Юридичної академії Міністерства внутрішніх справ*. 2003. № 3 (12). С. 368–372.

66. Книженко С. О. Криміналістична характеристика злочинів проти довкілля та її структурні елементи. *Вісник Запорізького юридичного інституту*. 2004. № 1. С. 150–155.
67. Книженко С. О. Криміналістична характеристика та основні положення розслідування екологічних злочинів : дис...канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2005. 207 с.
68. Ковтуненко Л. П. Проблеми алгоритмізації діяльності слідчого в ситуаціях, що виникають у ході проведення окремої слідчої дії. *Проблеми боротьби зі злочинністю*. 2007. Вип. 14. С. 209–213.
69. Когутич І. І. Криміналістика: особливості методики розслідування окремих видів злочинів: Львів : Тріада плюс, 2006. 456 с.
70. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон від 07.12.1984 р. № 8073-Х. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>
71. Колесниченко А. Н. Научные и правовые основы методики расследования отдельных видов преступлений : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Харьков, 1967. 509 с.
72. Колесниченко А. Н., Коновалова В. О. Криміналістична характеристика злочинів: навч. посіб. Харків : Юрид. ін-т, 1985. 93 с.
73. Коновалова В. Е. Версия: концепция и функции в судопроизводстве. Харьков : Консум, 2000. 176 с.
74. Коновалова В. Е. Допрос: тактика и психология: учеб. пособ. Харьков: Консул, 1999. 157 с.
75. Коновалова В. О. Слідчий огляд. Криміналістика : підручник / за ред. В. Ю. Шепітька. Київ: Ін Юре, 2001. 684 с.
76. Конституція України: Закон від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
77. Копча В. В., Копча Н. В. Криміналістична техніка, тактика і методика : навч. посіб. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. 286 с.
78. Корнякова Т. В. Кримінологічні засади запобігання органами прокуратури злочинам проти довкілля: монографія. Київ: Ін Юре, 2011. 408 с.

79. Криміналістика (курс лекцій) : навч. посіб. / [М. Ю. Будзієвський, О. В. Лускатов, І. В. Пиріг, В. М. Плетенець та ін.]. Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ. 2013. 397 с.
80. Криміналістика / за ред. В. Ю. Шепітька. 2-ге вид., переробл. і допов. К.: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2004. 728 с.
81. Криміналістика : підручник / В. В. Пясковський, Ю. М. Чорноус, А. В. Самодін та ін. ; за заг. ред. В. В. Пясковського. 2-ге вид., перероб. і допов. Харків : Право, 2020. 752 с.
82. Криміналістика : підручник / В. Ю. Шепітько. 5-те вид. переробл. та допов. Київ: ІнЮре, 2016, 640 с.
83. Криміналістика : підручник / за ред. В. Ю. Шепітька. 2-ге вид., переробл. і доповн. Київ : Ін Юре, 2004. 736 с.
84. Криміналістика : підручник / К. О. Чаплинський , О. В. Лускатов, І. В. Пиріг та ін.; 2-ге вид., переробл. і доповн. Дніпро :Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2017. 480 с.
85. Криміналістика : підручник : у 2 т. Т. 1. А. Ф. Волобуєв, М. В. Даньшин, А. В. Іщенко та ін.; за заг. ред. А. Ф. Волобуєва, Р. Л. Степанюка, В. О. Малярів; Харків : МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ, 2018. 384 с.
86. Криміналістика : підручник : у 2 т. Т. 2. А. Ф. Волобуєв, О. В. Одерій, Р. Л. Степанюк та ін.; за заг. ред. А. Ф. Волобуєва, Р. Л. Степанюка, В. О. Малярів; Харків : МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ, 2018. 312 с.
87. Криміналістика. Академічний курс: підручник / Т. В. Варфоломеева, В. Г. Гончаренко, В. І. Бояров та ін.; Київ : Юрінком Інтер, 2011. 504 с.
88. Криміналістика: підручник / В.Д. Берназ, В.В. Бірюков, А.Ф. Волобуєв; за заг. ред. А.Ф. Волобуєва; МВС України, Харк. нац. ун-т внутр. справ, 2011. 666 с.

89. Криміналістика: підручник. / В. В. Пясковський, Ю. М. Чорноус, А. В. Іщенко, О. О. Алексєєв та ін. Київ: «Центр учбової літератури», 2015. 544 с.
90. Криміналістика: підручник: у 2 т. / А. Ф. Волобуєв, М. В. Даньшин, А. В. Іщенко та ін.; за заг. ред. А. Ф. Волобуєва, Р. Л. Степанюка, В. Л. Маляррової. Харків: ХНУВС, 2017. 384 с.
91. Кримінальна ситуація в Україні: основні тенденції. 2021 рік: монографія / авт. кол.: М. Г. Вербенський, О. Г. Кулик, І. В. Наумова та ін.; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. М. Г. Вербенського. Вінниця: ТВОРИ, 2022. 340 с.
92. Кримінальне право (Особлива частина): підручник / за ред. О. О. Дудорова, Є. О. Письменського. 2-ге вид. К.: ВД «Дакор», 2013. 786 с.
93. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>
94. Кримінальний процес: підручник / Ю. М. Грошевий, В. Я. Тацій та ін.; за ред. В. Я. Тація, Ю. М. Грошевого, О. В. Капліної, О. Г. Шило. Харків: Право, 2013. 824 с.
95. Кримінальний процес: підручник / за заг. ред. В. В. Коваленка, Л. Д. Удалової, Д. П. Письменного. Київ: Центр учбової літератури, 2013. 544 с.
96. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар; за заг. ред. професорів В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М. Є. Шумила. Київ: Юстініан, 2012. 1224 с.
97. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квіт. 2012 р. *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.

98. Крицька І. О. Речові докази у кримінальному провадженні : монографія; за наук. ред. А. Р. Туманянц. Харків : Право, 2018. 261 с.
99. Крищенко А. Є. Взаємодія Національної поліції з іншими суб'єктами у сфері забезпечення публічної безпеки. *Науковий вісник публічного приватного права*. 2017. № 4. С. 164–170.
100. Крігер Л. Ю. Процесуальне керівництво досудовим розслідуванням кримінальних правопорушень проти довкілля: дис...канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2019. 281 с.
101. Кузьмічов В. С., Чорноус Ю. М. Розслідування злочинів: міжнародне і національне законодавство. Теорія і практика : навч. посіб. Київ : КНТ, 2008. 448 с.
102. Кузьмічов В. С., Прокопенко Г. І. Криміналістика: навч. посіб. К. : Юрінком Інтер, 2001. 368 с.
103. Кузьмічов В. С., Чорноус Ю. М. Слідча діяльність: характеристика та напрями удосконалення : монографія. Київ : НІЧЛАВА, 2005. 448 с.
104. Кулик М. Й., Кравець Ю. І. Помилки слідчого під час підготовки, прийняття та реалізації процесуальних рішень на стадії досудового розслідування. *Міжнародний юридичний вісник: актуальні проблеми сучасності (теорія та практика)*. 2023. Вип. 17. С. 25–35.
105. Кулик М. Й., Терещенко Ю. В., Симчук А. С. Процесуальний аналіз особливостей проведення обшуку в умовах воєнного стану. *«Актуальні питання у сучасній науці»*. 2023. Випуск № 10 (16). С. 341–351.
106. Куций В.В. Взаємодія суб'єкта розслідування зі співробітниками оперативних та інших підрозділів на початковому етапі розслідування незаконного зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. № 3. 2024. С. 187–192. DOI : <https://doi.org/10.32782/2408-9257-2024-3-28>
107. Куций В.В. До питання місця вчинення незаконного зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом. *Актуальні проблеми кримінального права* : матеріали XV Всеукр. наук.-теорет. конф.,

присвяч. пам'яті проф. П. П. Михайленка (Київ, 28 листоп. 2024 р.) / [редкол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарев, С. С. Чернявський та ін.]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2024. С. 345–348.

108. Куций В.В. Необхідність дослідження проблематики незаконного зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом. *Актуальні питання криміналістики та судової експертизи* : матер. міжвід. наук.-практ. конф. (25 лист. 2022 р.). Київ. НАВС. С. 169–171. <https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/4f0c806f-8979-45d4-8e64-d43e438109a5/content>

109. Куций В.В. Обставини, що підлягають встановленню під час розслідування незаконного зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом. *Аналітично-порівняльне правознавство*. № 5. 2024. С. 815–819. DOI : <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.05.124>

110. Куций В.В. Організаційно-тактичні особливості проведення обшуку при розслідуванні незаконного зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом. *Науковий вісник публічного та приватного права*. Випуск №3. 2024. С. 204–209. DOI : <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2024.3.36>

111. Куций В.В. Поняття та структура криміналістичної характеристики незаконного зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом. *Науковий вісник ужгородського національного університету*. Серія ПРАВО. Випуск 84: частина 4. 2024. С. 87–92. DOI : <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.84.4.11>

112. Куций В.В. Стан наукового розроблення проблеми розслідування незаконного зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом. *Актуальні питання та перспективи розшукової роботи в діяльності підрозділів кримінальної поліції* : матер. міжвідом. наук.-практ. круглого столу (Київ, 28 берез. 2024 р.) / [редкол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарев, С. С. Чернявський та ін.]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2024. С. 262–264.

113. Куций В.В. Час вчинення як елемент криміналістичної характеристики незаконного зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом. *Актуальні питання криміналістики та судової експертизи до 60-річчя кафедри криміналістики та судової медицини : міжвідомчий науково-практичний круглий стіл* (Київ, 21 листоп. 2024 р.) / [редкол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарев, С. С. Чернявський та ін.]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2024. С. 341–344.

114. Лисиченко В. К., Батюк О. В. Взаимосвязь следственной ситуации с тактикой производства следственных действий. *Криминалистика и судебная экспертиза*. 1990. Вып. 40. С. 23–29.

115. Лобойко Л. М. Підстави і момент початку досудового розслідування. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2014. Вип. 27. С. 132–141.

116. Лопата О.А. Міжнародне співробітництво Експертної служби МВС України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2017. 20 с.

117. Лук'янчиков Є. Д., Лук'янчиков Б. Є. Негласні слідчі (розшукові) дії – засоби процесуального доказування. *Право України*. 2014. № 10. С. 105–110.

118. Лук'янчиков Є. Д., Лук'янчиков Б. Є. Поняття та характеристика невідкладних слідчих дій. *Проблеми процесуальної науки: історія і сучасність: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. К., 2010*. С. 304–307.

119. Лучко О. А. Поняття кримінального процесуального огляду. *Правовий часопис Донбасу*. 2020. № 3 (72). С. 196–205.

120. Лялюк О. Ю. Деякі питання взаємовідносин органів та посадових осіб місцевого самоврядування з органами внутрішніх справ, прокуратури, Служби безпеки, судовими органами та органами юстиції. *Державне будівництво та місцеве самоврядування*. 2016. Вип. 31. С. 61–74.

121. Маньковський Н. Я. Організація виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2014. № 1. С. 293–301.

122. Марко С. І. «Ціна» злочинності у сфері довкілля та перспективи її обрахунку. *Наукові перспективи*, 2025, № 2 (43), с. 174–188. DOI: 10.52058/2786-6025-2025-2(43)-174-187
123. Маркусь В. О. Криміналістика : навч. посіб. Київ : Кондор, 2007. 558 с.
124. Матвієнко О. А., Гончаренко Т. В. Особливості оцінки істотності шкоди, заподіяної внаслідок незаконного добування водних біологічних ресурсів. *Криміналістика і судова експертиза*. 2021. Вип. 66. С. 796–807.
125. Матвійчук В. К. Кримінально-правова охорона навколишнього природного середовища: проблеми законодавства, теорії та практики: дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2008. 478 с.
126. Матвійчук В.О. Особливості початку досудового розслідування у формі дізнання. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 5. С. 352–355.
127. Матусовський Г. А. Економічні злочини: криміналістичний аналіз. Харків : Консум, 1999. 480 с.
128. Матусовський Г. А. Ситуаційний підхід до розслідування злочинів. Криміналістична практика і методика розслідування злочинів. Харків : Право, 1998. 375 с.
129. Методика розслідування окремих видів злочинів: навч. посібник / О. І. Гарасимів, О. М. Дуфенюк, О. В. Захарова та ін.; за заг. ред. Є. В. Пряхіна. 2-ге вид., перероб. та допов. Львів: ЛьвДУВС, 2019. 312 с. <https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/2746/1/%D0%9C%D0%A0%D0%9E%D0%92%D0%97-%D0%BD%D0%B0%D0%B2%D1%87%20%D0%BF%D0%BE%D1%81%D1%96%D0%B1%D0%BD%D0%B8%D0%BA%202019.pdf>
130. Місюра Л. Ю. Деякі аспекти діяльності прокурора на початковому етапі досудового розслідування кримінальних правопорушень проти довкілля. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2018. № 6. Том 1. С. 150–153.

131. Москаленко Г. В. Перелік типових слідчих ситуацій для кожного етапу розслідування. *Актуальні проблеми держави і права*. 2011. № 60. С. 247–252.
132. Наказ Державного комітету рибного господарства України «Про затвердження Правил промислового рибальства в басейні Чорного моря» N 164 від 08.12.98. *Верховна рада України*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0147-99#Text>
133. Настільна книга слідчого : наук.-практ. видання для слідчих і дізнавачів / М. І. Панов, В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова та ін. Київ : Ін Юре, 2003. 728 с.
134. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України. 4-те вид., переробл. та доповн. / відп. ред. С.С. Яценко. Київ: А.С.К., 2005. 848 с.
135. Науково-практичний коментар до Кримінального процесуального кодексу України від 13 квітня 2012 року; за ред. О.М. Банчука, Р.О. Куйбіди, М.І. Хавронюка. Х.: Фактор, 2013. 1072 с.
136. Науково-практичний коментар до ст. 249 Кримінального кодексу України. URL : <http://www.jurists.org.ua/criminal-law/1900-naukovo-praktichniy-komentar-do-st-249-krimnalnogo-kodeksu-ukrayini.html>
137. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за заг. ред. О. М. Джужі, А. В. Савченка, В. В. Чернея. 2-ге вид., перероб. і допов. Київ: Юрінком Інтер, 2018. 1104 с.
138. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 11-те вид., переробл. та допов. Київ : ВД «Дакор», 2019. 1384 с.
139. Нікітіна-Дудікова Г. Ю. Типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості дітей. *Juris Europensis Scientia*. 2022. № 2. С. 120–125.
140. Нікітіна-Дудікова Г.Ю. Особа злочинця як елемент криміналістичної характеристики у злочинах проти статевої свободи та

статевої недоторканності дітей. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. 2021. № 53. С. 128–131.

141. Нормативна база, відповідно до якої здійснюється державний нагляд (контроль) у сфері охорони водних біоресурсів. Державне агентство України з розвитку меліорації, рибного господарства та продовольчих програм. URL: https://darg.gov.ua/_normativna_baza_vidpovidno_do_0_0_0_1300_1.html

142. Одерій О. В. Екологічна безпека в Україні: криміналістичний аспект. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2013. № 4 (65). С. 181–188.

143. Одерій О. В. Особливості тактики огляду місця події під час розслідування злочинів проти довкілля. *Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності*. 2011. № 4 (47). С. 133–138.

144. Одерій О. В. Предмет посягання як елемент криміналістичної характеристики злочинів проти довкілля: окремі питання. *Вчені записки Таврійського національного університету ім. В. І. Вернадського*. 2013. № 1. Т. 26 (65). С. 255–259.

145. Одерій О. В. Проблеми теорії та практики розслідування злочинів проти довкілля: автореф. дис...докт. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2015. 42 с.

146. Одерій О. В. Розслідування злочинів проти довкілля: способи негативного впливу на природне середовище. *Науковий вісник Чернівецького університету*. 2013. Вип. 660 «Правознавство». С. 118–122.

147. Одерій О. В. Теорія і практика розслідування злочинів проти довкілля : монографія. Харків : Діса плюс, 2015. 528 с.

148. Омельченко О. С. Координація діяльності та взаємодія підрозділів ОВС з правоохоронними органами України у протидії організованих злочинності. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2014. № 1. С. 338–345.

149. Оніщук О. Новий Кримінально-процесуальний кодекс – ключовий елемент системи кримінальної юстиції. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2009. № 1 (87). С. 145–151.

150. Організація роботи слідчо-оперативної групи: навч. посіб. / Л. Д. Удалова, Ю. В. Сухомлин, А. С. Симчук, М. Й. Кулик, В. В. Зарубей. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2020. 504 с.

151. Оробець К.М. Кримінальна відповідальність за незаконне зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом. Дис. на здоб. наук. ступ. канд. юрид. наук, спеціальність 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. Харків. 2012 рік. 250 с.
<https://mydisser.com/en/catalog/view/kriminalna-vidpovidalnist-za-nezakonne-zaynyattya-ribnim-zvirinim-abo-inshim-vodnim-dobuvnim-promis.html>

152. Петренко Я. А., Зарченко М. В., Тарарака І. А., Цимбал М. Л. Інженерно-екологічні експертні дослідження істотності шкоди довкіллю внаслідок незаконного рибного добувного промислу. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2020. Вип. 22. С. 427–441.

153. Пилипенко О.М. Методика розслідування незаконної порубки лісу: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2018. 199 с. URL : <https://ekhnuir.karazin.ua/server/api/core/bitstreams/1ba1bf25-6f1d-46aa-8d20-a5be5d857e18/content>

154. Погорецький М. Нова концепція кримінального процесуального доказування. *Вісник кримінального судочинства України*. 2015. № 3. С. 63–79.

155. Поліщук Г. С. Кримінологічна характеристика та запобігання злочинам проти довкілля (за матеріалами Причорноморського регіону України) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ : КНУВС, 2006. 231 с.

156. Положення про громадських інспекторів рибоохорони: наказ Міністерство аграрної політики та продовольства України від 24.02.2012 р. № 83. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0401-12#Text>

157. Положення про органи рибоохорони Державного агентства рибного господарства України: наказ Міністерства аграрної політики та продовольства України від 19.01.2012 р. № 26. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0379-12#Text>

158. Положення про порядок ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань: наказ Генеральної прокуратури України від 30.06.2020 р. № 298. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0298905-20#Text>

159. Положення про Управління авіації та поліції на воді: наказ Національної поліції України від 08.10.2020 № 795. URL: <http://tranzit.ltd.ua/nakaz/>

160. Порядок ведення єдиного обліку в органах (підрозділах) поліції заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення та інші події: наказ МВС України від 08 лют. 2019 р. № 100. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0223-19>

161. Порядок взаємодії між органами прокуратури, Національної поліції України, Служби безпеки України, уповноваженими органами державного нагляду (контролю), державними спеціалізованими установами під час виявлення та здійснення досудового розслідування кримінальних правопорушень проти довкілля : наказ Офісу Генерального прокурора, МВС України, СБУ, Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України, Міністерства аграрної політики та продовольства України від 16 черв. 2022 р. № 94/363/150/226/356. *Верховна Рада України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v094_905-22#Text

162. Порядок зберігання речових доказів стороною обвинувачення, їх реалізації, технологічної переробки, знищення, здійснення витрат, пов'язаних з їх зберіганням і пересиланням, схоронності тимчасово вилученого майна під час кримінального провадження: постанова Кабінету Міністрів України від 19.11.2012 р. № 1104. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1104-2012-%D0%BF#Text>

163. Порядок здійснення спеціального використання водних біоресурсів: постанова Кабінету Міністрів України від 22.12.2023 р. № 1347. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1347-2023-%D0%BF#n310>

164. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення відповідальності за

незаконне зайняття рибним та іншим водним добувним промислом». URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?id=&pf3516=3934&skl=10

165. Правила промислового рибальства у внутрішніх рибогосподарських водних об'єктах (їх частинах): наказ Міністерства аграрної політики та продовольства України від 10.04.2023 р. № 785. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0665-23#n15>

166. Про аквакультуру : Закон від 18.09.2012 р. № 5293-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5293-17#Text>

167. Про виключну (морську) економічну зону України: Закон України від 16.05.1995 р. № 162/95-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/162/95-%D0%B2%D1%80#Text>

168. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень : Закон України від 17.06.2020 № 720-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/720-20#Text>.

169. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень : Закон України від 22.11.2018 № 2617-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2617-19#n517>.

170. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування. *Офіс Генерального прокурора* : [сайт]. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2>

171. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень: наказ Міністерства юстиції України від 08.10.1998 р. № 53/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text>

172. Про затвердження переліків видів тварин, що заносяться до Червоної книги України (тваринний світ), та видів тварин, що виключені з Червоної книги України (тваринний світ): наказ Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України від 19.01.2021 р. № 29. URL: https://mepr.gov.ua/wp-content/uploads/2023/05/Nakaz-Mindovkillya_29_CHKU-tv.pdf

173. Про затвердження Положення про експертно-кваліфікаційні комісії та атестацію судових експертів: наказ Міністерства юстиції України від 09.08.2005 р. № 86/5. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0882-05>

174. Про затвердження Порядку проведення рибоохоронних рейдів: наказ Міністерства аграрної політики та продовольства України від 23.10.2018 р. № 512. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1296-18#Text>

175. Про затвердження Правил любительського і спортивного рибальства: наказ Міністерства аграрної політики та продовольства України від 19.09.2022 р. № 700. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1412-22#Text>

176. Про затвердження такс для обчислення розміру шкоди, завданої порушенням законодавства про рибне господарство внаслідок незаконного добування (вилову), знищення або пошкодження водних біоресурсів, а також незаконного знищення чи погіршення середовища існування водних біоресурсів: постанова Кабінету Міністрів України від 29.09.2023 р. № 1042. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1042-2023-%D0%BF#Text>

177. Про медіа: Закон України від 13.12.2022 р. № 2849-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2849-20#Text>.

178. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18.02.1992 р. № 2135-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12#Text>

179. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон від 25.06.1991 р. № 1264-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12>

180. Про рибне господарство, промислове рибальство та охорону водних біоресурсів: Закон України від 08.07.2011 р. № 3677-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3677-17#Text>

181. Про судову експертизу : Закон України від 25.02.1994 р. № 4038-XII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/ru/4038-12>
182. Про судову практику у справах про злочини та інші правопорушення проти довілля: постанова Пленуму Верховного Суду України від 10.12.2004 р. № 17. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0017700-04#Text>
183. Про тваринний світ: Закон від 13.12.2001 р. № 2894-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2894-14#Text>
184. Про Червону книгу України : Закон України від 07.02.2002 р. № 3055-III. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3055-14#Text>
185. Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення відповідальності за незаконне зайняття рибним та іншим водним добувним промислом від 23.07.2020 р. № 3934. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?id=&pf3516=3934&skl=10
186. Промисел - Право використання водних біоресурсів Дніпровсько - Бузька гирлова система DBL20MIN2024. URL: <https://sale.ubase.com.ua/uk/basicSell-english/procedures/view?id=BSE001-UA-20240503-29199>
187. Процес визначення розміру шкоди, заподіяної злочинами проти довілля: позиція Верховного Суду в справі № 678/536/21. *Аналіз постанови Верховного Суду щодо обчислення істотної шкоди довіллю.* URL: <https://epl.org.ua/wp-content/uploads/2023/06/analiz-postanovy-VS-pro-obrahunok-shkody-dovkillyu.pdf>
188. Процесуальний порядок та тактичні особливості здійснення слідчих (розшукових) дій : наук.-метод. реком. / В. В. Кікінчук, К. Л. Бугайчук, В. О. Малярєва, Т. П. Матюшкова. Харків : ХНУВС, 2018. 101 с.
189. Публічний звіт голови державного агентства меліорації та рибного господарства України Артема Ріпенка за 2021 рік <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/17-civik-2018/zvit2021/zvit-derjfish-2021.pdf>

190. Публічний звіт Державного агентства України з розвитку меліорації, рибного господарства та продовольчих програм за 2023 рік. URL: https://darg.gov.ua/files/26/02_15_zvit.pdf
191. Пясковський В. В. Обставини, що підлягають встановленню у справах про торгівлю людьми. *Право України*. 2004. № 6. С. 66–69.
192. Рамазанова У. В. Головні напрями взаємодії громадських організацій з Національною поліцією України. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія: Юридичні науки. 2016. Вип. 1(3). С. 61–64.
193. Реєстрація кримінальних правопорушень та ведення статистичного обліку : метод. рек. / О. В. Максименко, А. О. Шаповалова, В. І. Мотиль, М. О. Гелемей. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2023. 44 с.
194. Режим промислу у рибогосподарських водних об'єктах (їх частинах) України у 2024 році: наказ Міністерства аграрної політики та продовольства України від 30.11.2023 р. № 2085. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z2190-23#Text>
195. Рибалимо за новими Правилами: в Україні оновлено Правила любительського і спортивного рибальства. URL: https://darg.gov.ua/_ribalimo_za_novimi_pravilami_0_0_0_12259_1.html
196. Рогатюк І. В. Процесуальна діяльність прокурора на стадії досудового розслідування : монографія. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2016. 544 с.
197. Розслідування незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу в Україні [Текст]: метод. реком. / Д. М. Тичина, А. О. Антощук та ін. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2022. 42 с. <https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/c6feeec2-0e84-4bf7-bf19-9f1f7ae45ff6/content>
198. Салтевський М. В. Криміналістика (у сучасному викладі): підручник. Київ : Кондор, 2005. 588 с.
199. Скригонюк М. І. Криміналістика : підручник. Київ: Атіка, 2005. 496 с.

200. Слідча тактика : навчальний посібник / Є. В. Пряхін. Львів: ЛьвДУВС, 2011. 116 с.
201. Сокиран Ф. М., Сокиран М. Ф. Шляхи вдосконалення тактики психологічного впливу при проведенні окремих слідчих дій : посібник. Київ : НАВСУ, 2005. 160 с.
202. Спеціальні знання у кримінальному процесі України : монографія / А.М. Тимчишин. – Одеса : Видавництво «Юридика», 2023. 362 с.
203. Справа «Мангурас проти Іспанії» (заява № 12050/04) : рішення Європейського суду з прав людини від 28.02.2010 р. *European Court of Human Rights*. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-100686>
204. Справа № 191/2399/18. Дніпровський апеляційний суд. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/80175168>
205. Справа № 310/3985/18. Бердянський міськрайонний суд Запорізької області. URL: <https://youcontrol.com.ua/catalog/court-document/101791373/>
206. Справа № 329/2174/15-к. Якимівський районний суд Запорізької області. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/3292174>
207. Справа № 524/423/19. Автозаводський районний суд м. Кременчука. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/79508539>
208. Справа № 527/209/19. Глобинський районний суд Полтавської області. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/80543188>
209. Справа № 680/1012/18. Дунаєвецький районний суд Хмельницької області. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/79597271>
210. Справа № 697/39/19. Канівський міськрайонний суд Черкаської області. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/80422025>
211. Справа № 7 11/3895/20. Придніпровський районний суд м. Черкаси. URL: <https://youcontrol.com.ua/catalog/court-document/89734228/>
212. Справа № 732/767/23. Городнянський районний суд Чернігівської області. URL: <https://youcontrol.com.ua/catalog/court-document/113397008/>
213. Справа № 734/96/19. Козелецький районний суд Чернігівської області. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/79130299>

214. Справа № 737/250/19. Чернігівський районний суд Чернігівської області. URL: <https://revestr.court.gov.ua/Review/7529557>
215. Справа № 697/1030/19. Канівський міськрайонний суд Черкаської області. URL: <https://revestr.court.gov.ua/Review/82123136>
216. Справа №481/139/19. Новобузький районний суд Миколаївської області. URL: <https://revestr.court.gov.ua/Review/80809623>
217. Справа №708/392/18. Чигиринський районний суд Черкаської області . URL: <https://youcontrol.com.ua/catalog/court-document/74657590/>
218. Старенький О. С. Тимчасовий доступ до речей і документів як засіб отримання доказів у кримінальному провадженні : окремі проблемні питання. *Вісник кримінального судочинства*. 2019. № 1. С. 60–71.
219. Старенький О. С. Законодавчі нововведення щодо процесуального порядку провадження окремих слідчих (розшукових) дій як засобів отримання доказів у досудовому розслідуванні. *Вісник кримінального судочинства*. 2017. № 4. С. 82–94.
220. Степанюк Р. Л. Ситуаційний підхід у формуванні методик розслідування злочинів, вчинених у бюджетній сфері України. *Право і безпека*. 2013. № 3 (50). С. 110–115.
221. Степанюк Р. Л., Заяць Д. Д. Взаємодія під час досудового розслідування економічних злочинів. *Форум права*. 2014. № 1. С. 460-465.
222. Столітній А., Місюра Л. Діяльність прокурора у кримінальному провадженні щодо злочинів проти довкілля. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2017. № 2. С. 152–159.
223. Субота С. І. Принципи взаємодії Національної поліції і громадськості. *Порівняльно-аналітичне право*. 2018. № 1. С. 32–34.
224. Тарасенко О. С. Типові слідчі ситуації наступного етапу досудового розслідування незаконного зайняття рибним добувним промислом. *Право і суспільство*. 2024. № 1. Том 2. С. 452–456. DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2024.1.2.68>

225. Тарасенко О.С. Криміналістична характеристика способів вчинення кримінальних правопорушень, пов'язаних з обігом протиправного контенту в мережі інтернет. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 4/2022. http://www.lsej.org.ua/4_2022/65.pdf

226. Тарасенко О.С. Типові слідчі ситуації початкового етапу досудового розслідування незаконного зайняття рибним добувним промислом. *Правові новели*. № 22 том 2/2024. С. 48–53. DOI <https://doi.org/10.32782/ln.2024.22.2.7>

227. Татаров О. Ю. Взаємодія слідчих та оперативних працівників в процесі реалізації матеріалів оперативної розробки. *Науковий вісник Луганського державного університету внутрішніх справ(спецвипуск)*. 2012. № 1. С. 113–124.

228. Тертишник В. М. Науково-практичний коментар Кримінального процесуального кодексу України. Київ: Алерта, 2014. 768 с.

229. Тимчишин А.М., Тимчишин Д.М. Документи як процесуальні джерела доказів у кримінальному судочинстві. *Наука і техніка сьогодні*. № 2(30) (2024). С. 970–980. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6025-2024-2\(30\)-970-980](https://doi.org/10.52058/2786-6025-2024-2(30)-970-980)

230. Тичина Д.М., Антошук А.О., Перцев Р.В. Криміналістичне забезпечення використання безпілотного літального апарату (дрону) у досудовому розслідуванні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія ПРАВО. Випуск 78: частина 2. 2023. С. 291–297. URL : <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2023/08/48.pdf>

231. Тищенко В. В., Стрельцов Е. Л. Обстоятельства, подлежащие доказыванию по делам о корыстно-насильственных преступлениях. *Криминалистика и судебная экспертиза* : респ. межведом. науч. сб. Киев : Высш. шк., 1995. Вып. 47. С. 65–71.

232. Тищенко С. Дефініція поняття взаємодії в кримінальному провадженні. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2014. № 3. С. 101–107.

233. Тіщенко В. В. Концептуальні основи розслідування корисливо-насильницьких злочинів: дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2003. 445 с.
234. Тіщенко В. В. Теоретичні і практичні основи методики розслідування злочинів : монографія. Одеса : Одес. нац. юрид. акад.; Фенікс, 2007. 260 с.
235. Тулаєв О. С. Обставини, які підлягають доказуванню під час досудового розслідування зловживань владою або службовим становищем, учинених працівниками ОВС. *Наше право*. 2013. № 7. С. 108–114.
236. Турлова Ю. А. Екологічна злочинність в Україні: кримінально-правові та кримінологічні засади протидії: монографія. Київ: Знання України, 2018. 459 с.
237. Туровець Ю. М. Початковий етап розслідування злочинів проти довкілля: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.09. Ірпінь, 2012. 19 с.
238. Туровець Ю. М. Початковий етап розслідування злочинів проти довкілля: дис... канд. юрид. наук: 12.00.09. Ірпінь, 2012. 207 с.
239. Тучковенко О. А. Основи гідробіології: конспект лекцій. Одеса: Одес. держ. еколог. ун-т, 2016. 98 с.
240. Удалова Л. Д. Теоретичні засади вербальної інформації у кримінальному процесі України : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2007. 433 с.
241. Улов на понад 64 тисячі гривень: на Київщині задокументували факт рибного браконьєрства. *Вечірній Київ*. URL: <https://vechirniy.kyiv.ua/news/96522/>
242. Хилько М. І. Екологічна безпека України: навч. посіб. Київ, 2017. 267 с.
243. Цимбал Г. П. Взаємодія як умова забезпечення виявлення і розслідування податкових злочинів : дис. ... канд. юрид. наук. Ірпінь, 2005. 194 с.

244. Цільмак О. М. Методи побудови та перевірки криміналістичних версій. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2015. № 2. С. 243–247.
245. Чаплинська Ю. А. До питання сутності та структури криміналістичної характеристики злочинів. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2019. № 3. С. 194–198.
246. Чаплинська Ю. А. Одночасний допит двох раніше допитаних осіб (організаційний аспект). *Науковий вісник Дніпропетровського ун-ту внутр. справ*. 2013. № 1. С. 548–555.
247. Чаплинський К. О. Тактика проведення окремих слідчих дій : монографія. Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2006. 308 с.
248. Чернявський С. С. Криміналістична характеристика злочинів: порівняльний аналіз наукових концепцій. *Науковий вісник Київського національного університету внутрішніх справ*. 2010. Вип. 1 (68). С. 137–146.
249. Чернявський С. С. Методика розслідування злочинів у сфері банківського кредитування: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09. Київ: Нац. акад. внутр. справ України, 2002. 20 с.
250. Чернявський С. С., Тичина Д. М., Перцев Р. В. Міжнародний досвід техніко-криміналістичного забезпечення розслідування кримінальних правопорушень. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2022. № 12 (3). С. 9–19.
251. Шалгунова С. А. Особа насильницького злочинця: монографія. Дніпропетровськ : Ліра ЛТД, 2012. 548 с.
252. Шевчишен А.В. Доказування стороною обвинувачення у досудовому розслідуванні корупційних злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг : теорія і практика : монографія. К. : Алерта, 2019. 526 с.
253. Шепітько В. Ю. Криміналістика: підручник. Київ: ІнЮре, 2016. 640 с.

254. Шепітько В. Ю. Система слідчих дій за кримінальним процесуальним законом та механізм її реалізації у криміналістиці. *Право України*. 2013. № 11. С. 202–207.
255. Шеремет А. П. Криміналістика : навч. посіб. 2-ге вид. Київ : Центр учбової літератури, 2009. 472 с.
256. Щербаковський М. Г. Проведення та використання судових експертиз у кримінальному провадженні: монографія. Харків: В деле, 2015. 560 с.
257. 10 кілометрів сіток, 17 човнів та рибний цех: на Київщині викрили злочинців, які виловлювали рибу в промисловому масштабі. *Інформаційне агентство ASPI*. URL: <https://aspi.com.ua/news/podii/10-kilometriv-sitok-17-chovniv-ta-ribniy-cekh-na-kiivschini-vikrili-zlochinciv-yaki#gsc.tab=0>
258. Antoshchuk A., Yusupov V., Rusanivska D., Nykonenko M., & Basiuk L. Category "special knowledge" in the criminal process of Ukraine and in other types of legal proceedings. *Lex Humana* (ISSN 2175-0947). 2024. 16(1). P. 588-599. <https://seer.ucp.br/seer/index.php/LexHumana/article/view/2977>
259. Daniel O., Levi A., Pertsev R. The Next Step – a semi-automatic coding and comparison system for forensic footwear impressions. *Forensic Science International*. 2022. Vol. 337. August. URL: <https://doi.org/10.1016/j.forsciint.2022.111378>
260. Everything you NEED to know about thermal drones. *Coptrz*. 2022. November 8. URL: <https://coptrz.com/blog/everything-you-need-to-know-about-thermal-drones/>
261. Forensic Intelligence and Its Application in Public Safety. *Legal Desire Media*. 2020. URL: <https://legaldesire.com/forensic-intelligence-and-its-application-in-public-safety/>
262. Hefetz, I., Liptz, Y., Vaturi, S., & Attias, D. Use of AFIS for linking scenes of crime. *Forensic Science International*. 2016. № 262. e25–e27. URL: <https://doi.org/10.1016/j.forsciint.2016.03.003>

263. Hidden Name. Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University(CNU) course papers (Deanery). YFCNU/2018m/laws/laws_2018_073.pdf
264. <https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/c6feec2-0e84-4bf7-bf19-9f1f7ae45ff6/content>
265. Kovalenko, V., Komarynska, Y., Klymchuk, M., Pavluk, O. and Korshykova (2024). International and National Mechanisms Combating Ecosystems' Damage and Environmental Crimes to Foster Sustainable Development. *Grassroots Journal of Natural Resources*, T. 7(2): 63-82. Doi: <https://doi.org/10.33002/nr2581.6853.070203>
266. Kukshynova O., Borschevska O., Marko S., Orlovska N., Horbunova K. Conceptual foundations of combating crime against the environment in Ukraine. *Cuestiones Políticas*, 2023, Vol. 41, No. 79, pp. 453–462. DOI: 10.46398/cuestpol.4179.30
267. Pertsev, R.V. (2022). Use of «smart» technologies in forensics. *Kryminalistyka i sudova ekspertyza*, 67, 104-113. URL: <https://doi.org/10.33994/kndise.2022.67.12>.
268. Vollmer M., Mollmann K.-P. Infrared Thermal Imaging: Fundamentals, Research and Applications. Germany, Wiley-VCH: Weinheim, 2010. URL: <https://doi.org/10.1002/9783527630868>
269. Yu L., Guo Y., Zhu H., Luo M., Han P., Ji X. (2020). Low-Cost Microbolometer Type Infrared Detectors. *Micromachines*. 11(9):800. URL: <https://doi.org/10.3390/mi11090800>

ДОДАТКИ

Додаток А

Динаміка зареєстрованих кримінальних правопорушень,
передбачених ст. 249 КК України, у період 2015-2024 років

Роки	Обліковано кримінальних правопорушень	Кримінальні правопорушення, за якими провадження направлені до суду з обвинувальним актом	Співвідношення облікованих кримінальних правопорушень та направлених до суду з обвинувальним актом у %
2015	629	420	67 %
		(-209)*	
2016	445	240	54 %
		(-205)*	
2017	538	301	56 %
		(-237)*	
2018	538	346	64 %
		(-192)*	
2019	619	354	57 %
		(-265)*	
2020	608	326	54 %
		(-282)*	
2021	613	340	55 %
		(-273)*	
2022	526	320	61 %
		(-206)*	
2023	615	333	54 %
		(-282)*	
2024	685	419	61 %
		(-266)*	
Загалом	5816	3401 (-2417)* 58 % **	

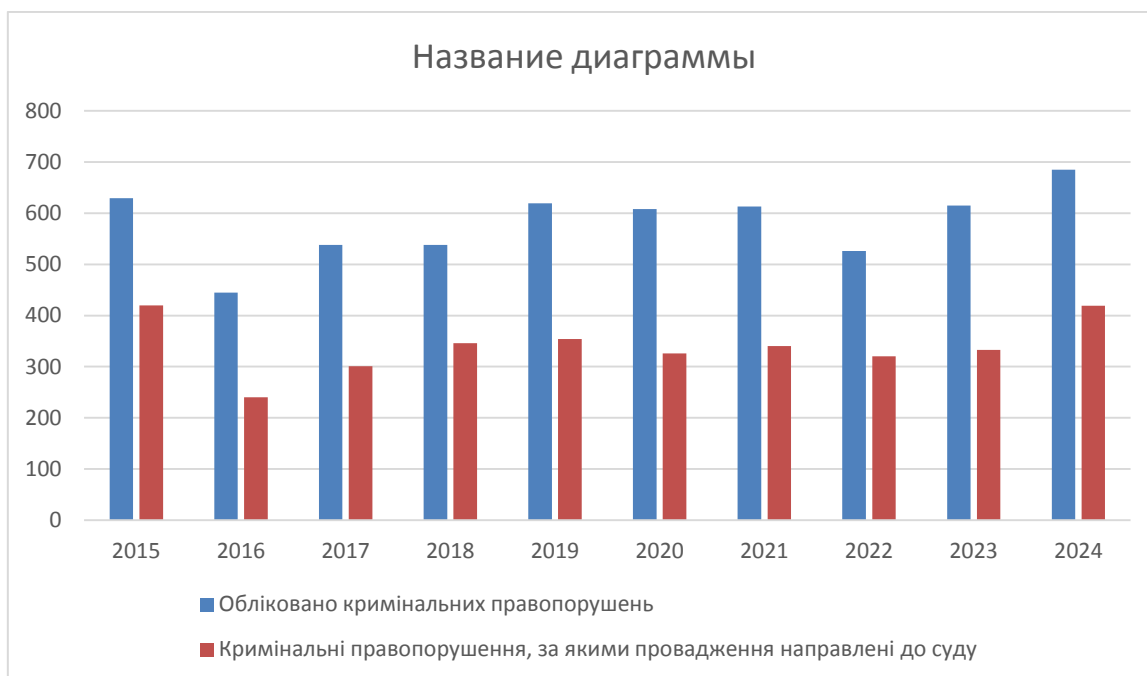
Відповідно до статистичної інформації Офісу Генерального прокурора до Єдиного реєстру досудових розслідувань було внесено відомості щодо вчинення кримінальних правопорушень, передбачених ст. 249 КК України, у 2015 році – 629, у 2016 році – 445, у 2017 році – 538, у 2018 році – 538, у 2019 році – 619, у 2020 році – 608, у 2021 році – 619, у 2022 році – 526, у 2023 році – 615, у 2024 році – 685 фактів незаконного зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом.

Загальний відсоток направлення кримінальних проваджень до суду з обвинувальним актом у середньому становить 58 %. Так, у 2015 році з 629 зареєстрованих кримінальних проваджень 420, із них – направлено до суду з обвинувальним актом (67 %); у 2016 році з 445 зареєстрованих – 240 направлено до суду (54 %); у 2017 році з 538 зареєстрованих – 301 направлено до суду (56 %); у 2018 році з 538 зареєстрованих – 346 направлено до суду (64 %); у 2019 році з 619 зареєстрованих – 354 направлено до суду (57 %), у 2020 році з 608 зареєстрованих – 326 направлено до суду (54 %), у 2021 році з 613 зареєстрованих – 340 направлено до суду (55 %), у 2022 році з 526 зареєстрованих – 320 направлено до суду (61 %), у 2023 році з 615 зареєстрованих – 333 направлено до суду (54 %), у 2024 році – із 685 фактів незаконного зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом – 419 направлено до суду (61 %).

* різниця облікованих кримінальних правопорушень та направлених обвинувальними актами до суду

** відсоткове відношення, яке демонструє проблеми в доказуванні вини осіб та направленні кримінальних проваджень до суду

**Динаміка зареєстрованих кримінальних правопорушень,
передбачених ст. 249 КК України, у період 2015-2024 років**

Результати вивчення матеріалів кримінальних проваджень

1. Основними джерелами інформації про дії, передбачені ст. 249 КК України, є:

- повідомлення від державних природоохоронних органів за результатами планових наглядово-ревізійних перевірок – рибоохоронні рейди Державного агентства з розвитку меліорації, рибного господарства та продовольчих програм (Держрибагентство) (38 %);
- безпосереднє виявлення ознак кримінального правопорушення співробітниками правоохоронних органів (Національної поліції – територіальних підрозділів поліції; Управління авіації та поліції на воді та його територіальних підрозділів; патрульної поліції; Державної прикордонної служби – прикордонні наряди) та повідомлення інформаторів (32%);
- повідомлення від власника, розпорядника чи користувача водного господарства; працівники рекреаційних водних зон; приватної охорони) (23 %);
- звернення громадських природоохоронних організацій; публікації в медіа, мережі Інтернет; матеріали журналістських розслідувань (7 %).

2. Типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування залежно від змісту, від особи злочинця, зокрема:

- встановлено ознаки кримінального протиправного діяння, передбаченого ст. 249 КК України, особу (-іб) затримано на місці безпосереднього вчинення незаконного водного добувного промислу або при вилученні водних тварин/рослин (ловлі, збиранні, добуванні, збуті тощо), і вона не переховується (29 %);
- встановлено ознаки протиправного діяння, передбаченого ст. 249 КК України, та особу (-іб), але його (-їх) не затримано, вона (вони) переховується (-ються) та місцезнаходження невідоме (16 %);
- виявлено факт незаконного добування заборонених до вилову риби, інших водних тварин та рослин за ст. 249 КК України, підозрюваного (-их)

затримано, але він (вони) не визнає (-ють) себе винним (-и) у вчиненні кримінального правопорушення або взагалі відмовляється від дачі показань (12 %);

- виявлено факт незаконного добування заборонених до вилову риби, інших водних тварин та рослин за ст. 249 КК України, але особа злочинця невідома, або інформація про нього є недостовірною або не перевіреною; свідки відсутні (43 %).

3. До кола суб'єктів, з якими співпрацюють суб'єкти розслідування, належать:

- оперативні підрозділи Національної поліції (95 %);
- Держекоінспекція та Держрибагентство (91 %);
- Управління авіації та поліції на воді Національної поліції України (89 %);
- органи прокуратури (73 %);
- громадськість (64 %).

4. Форми взаємодії оперативних підрозділів Національної поліції з іншими правоохоронними органами під час розслідування незаконного зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом є:

- організація та проведення загальних тематичних засідань, оперативних нарад керівників правоохоронних органів чи їх уповноважених заступників з метою обговорення проблем і визначення їх рішень щодо протидії видобутку та реалізації водних ресурсів (85 %);
- спільна розробка нормативно-правових актів, участь у круглих столах щодо здійснення взаємодії та проведення необхідних заходів з метою врегулювання питань щодо легалізації видобутку водних ресурсів (53 %);
- створення слідчо-оперативних груп з розслідування вказаної категорії кримінальних правопорушень та активна участь представників правоохоронних органів у їх діяльності (87 %);

- участь у проведенні спільних заходів щодо комплексного використання сил і засобів з метою недопущення незаконного водного добувального промислу (91 %);
- взаємне оперативне інформування правоохоронними органами один одного та обмін необхідною інформацією про факти готування чи здійснення незаконного водного добувального промислу, а також шляхів його незаконного збуту як усередині держави, так і за кордон (83 %).

5. При проведенні огляду місця події та оформленні його результатів були допущені такі недоліки:

- неповний опис у протоколі огляду обстановки місця події (17 %);
- відсутність при цьому належної послідовності (10 %);
- неточний і неповний опис виявлених слідів, а також інших речових доказів (12 %);
- не були вилучені виявлені та описані в протоколі речові докази (5 %);
- не проводилися необхідні виміри (7 %), фото -, відеозйомка (14 %);
- фотографування проводилося, але знімки відсутні або незадовільні за якістю (10 %);
- не склалися або були незадовільні за якістю плани і схеми (24 %).

6. Місця проведення обшуку були:

- на риболовецьких човнах (100 %);
- на рибоохоронних підприємствах (64 %);
- за місцем проживання і роботи підозрюваного (-их) (60 %);
- у приміщеннях, що належать їх близьким особам чи знайомим (17 %);
- у транспортних засобах, рибних складах тощо (12%).

7. Помилки, які допускали слідчі при зверненні до слідчих суддів з клопотаннями про проведення обшуку в кримінальних провадженнях

щодо незаконного зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом:

- правова кваліфікація кримінального правопорушення, викладена в клопотанні, не відповідала підставам для проведення обшуку, оскільки документи, які планували відшукати, не мали відношення до кримінального правопорушення, щодо якого подавалося клопотання (42 %);

- у клопотанні, де порушувалося питання про проведення обшуку, не було конкретної вказівки на те, у якому саме приміщенні необхідно провести обшук (27 %);

- копії доданих до клопотання документів та інших матеріалів кримінального провадження, а також копія витягу з ЄРДР щодо кримінального провадження належним чином не були засвідчені, а іноді були незрозумілими (19 %);

- у клопотанні не було вказано індивідуальних або загальних характеристик документів, які планували відшукати (12 %).

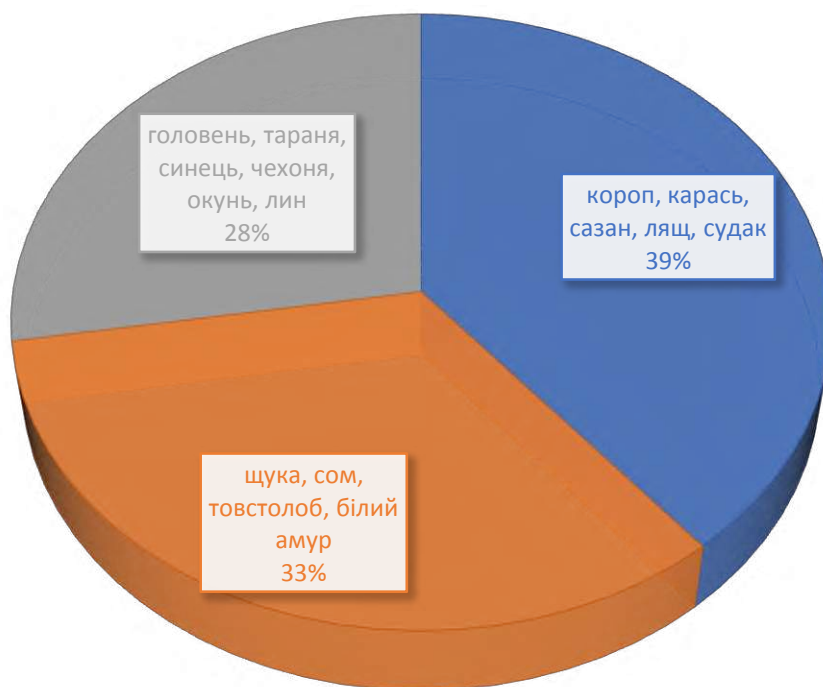
8. Основні недоліки, пов'язані з призначенням та проведенням судових експертиз у кримінальних провадженнях щодо незаконного зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом:

- зволікання або несвоєчасне призначення експертиз (38 %);
- незрозумілість предмета експертизи щодо встановлення істотної шкоди або граничної межі масовості знищення організмів тваринного чи рослинного походження (29 %);

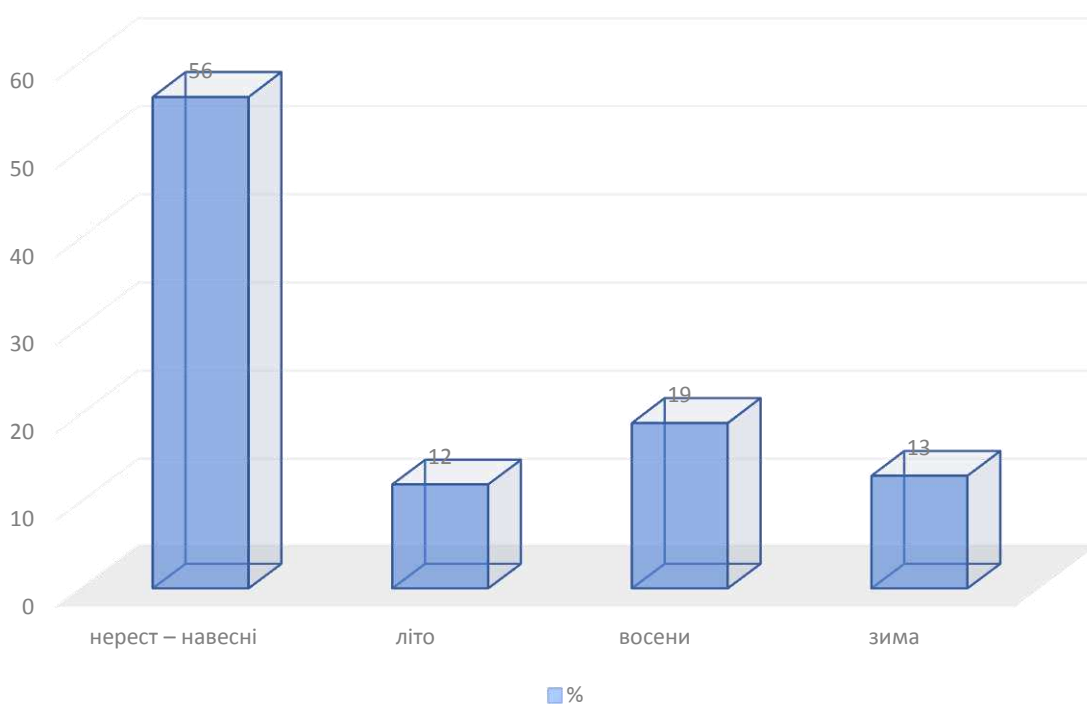
- неправильна постановка запитань і призначення повторних/додаткових експертиз (33 %).

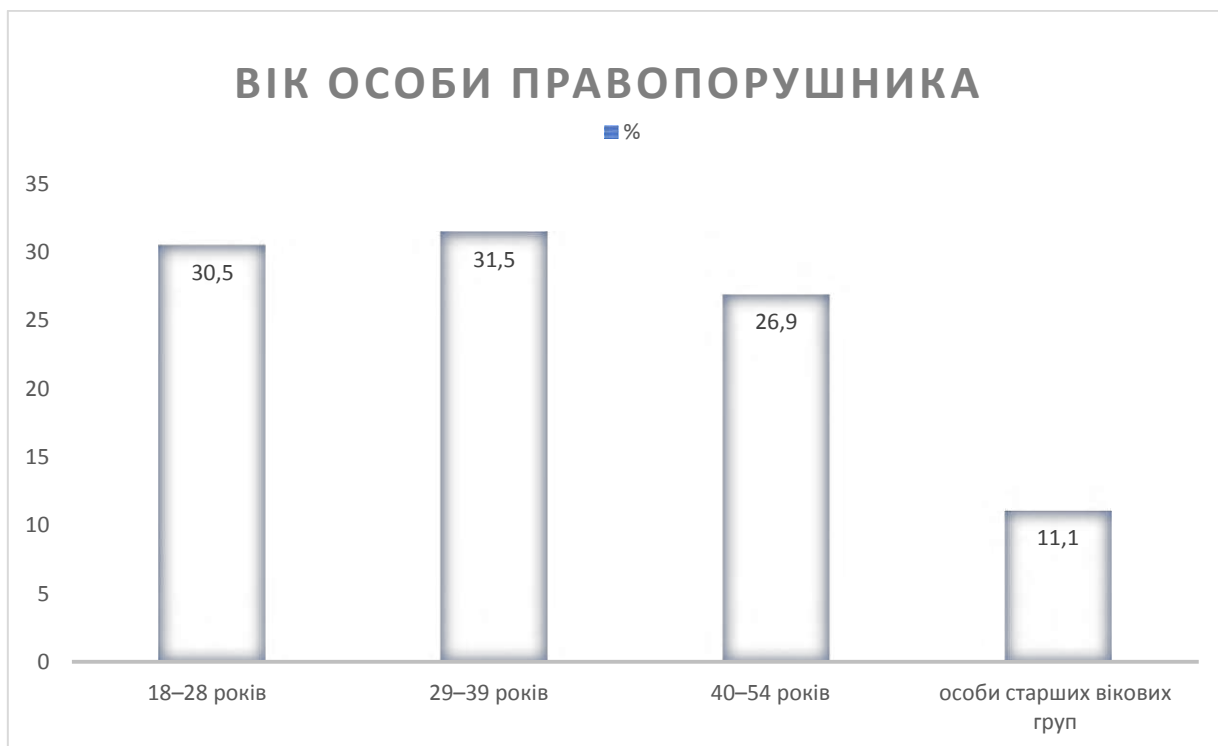
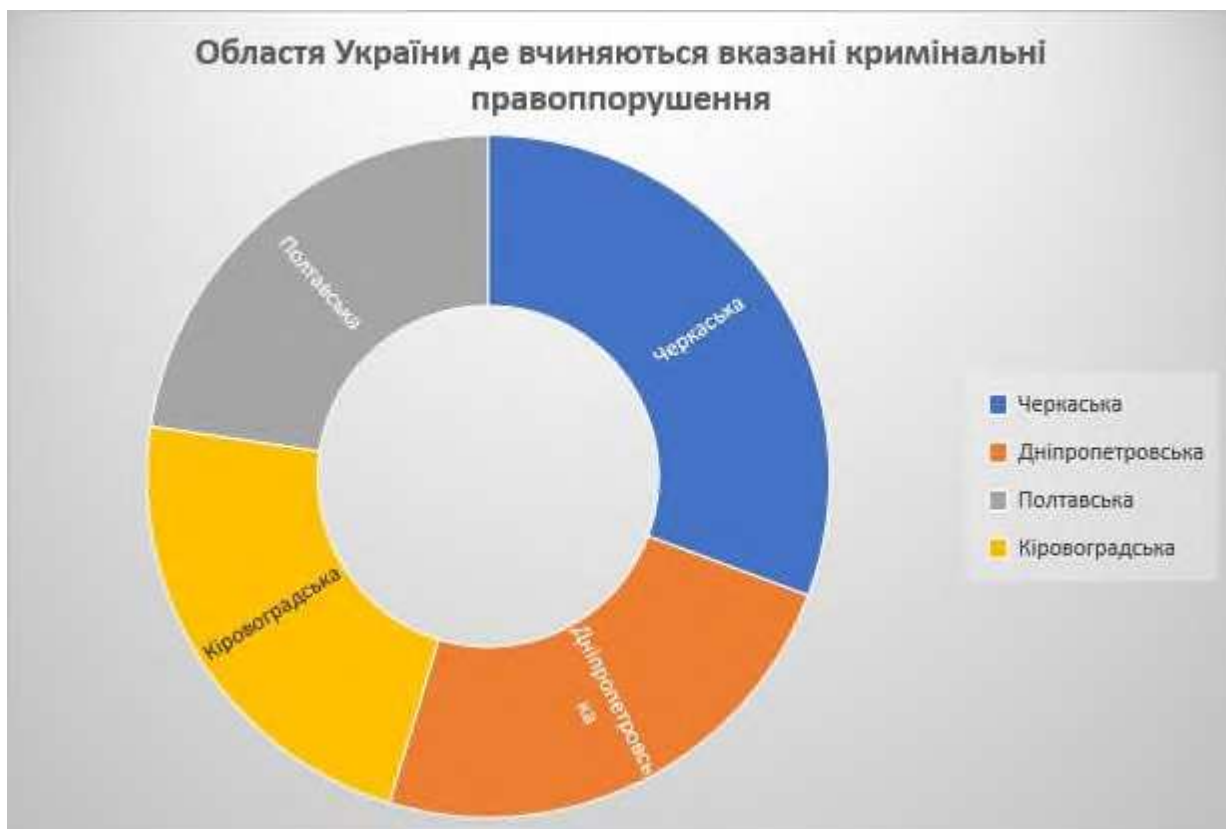
ГРАФІЧНЕ ВІДОБРАЖЕННЯ ОТРИМАНИХ РЕЗУЛЬТАТІВ АНКЕТУВАННЯ

ПРЕДМЕТ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ЗА СТ. 249 КК УКРАЇНИ:

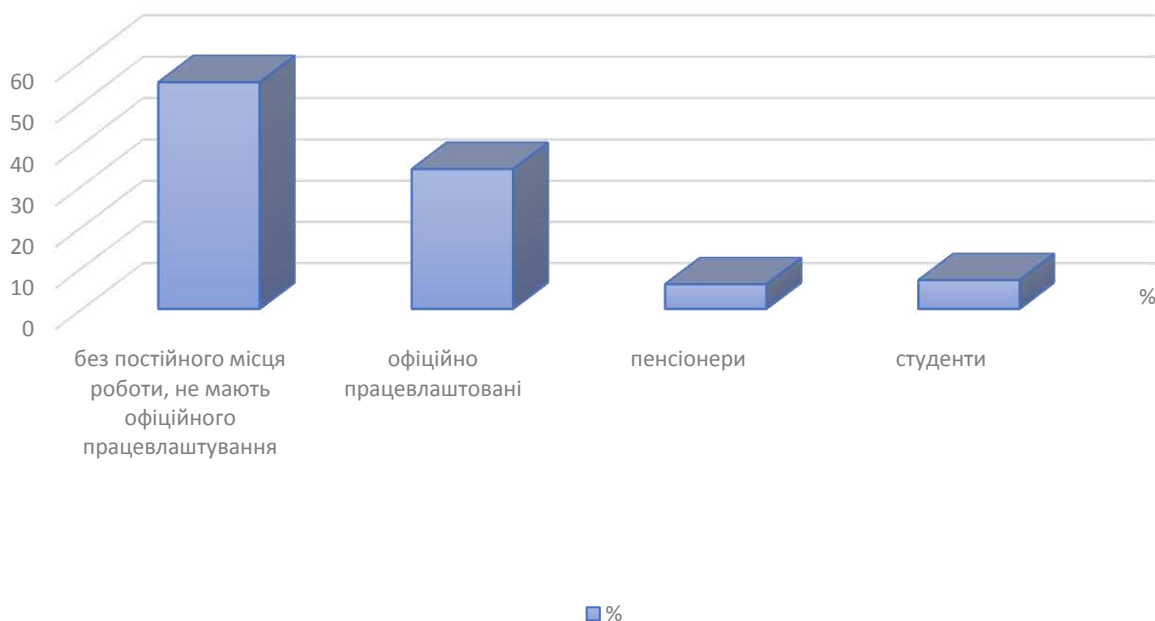

Період учинення

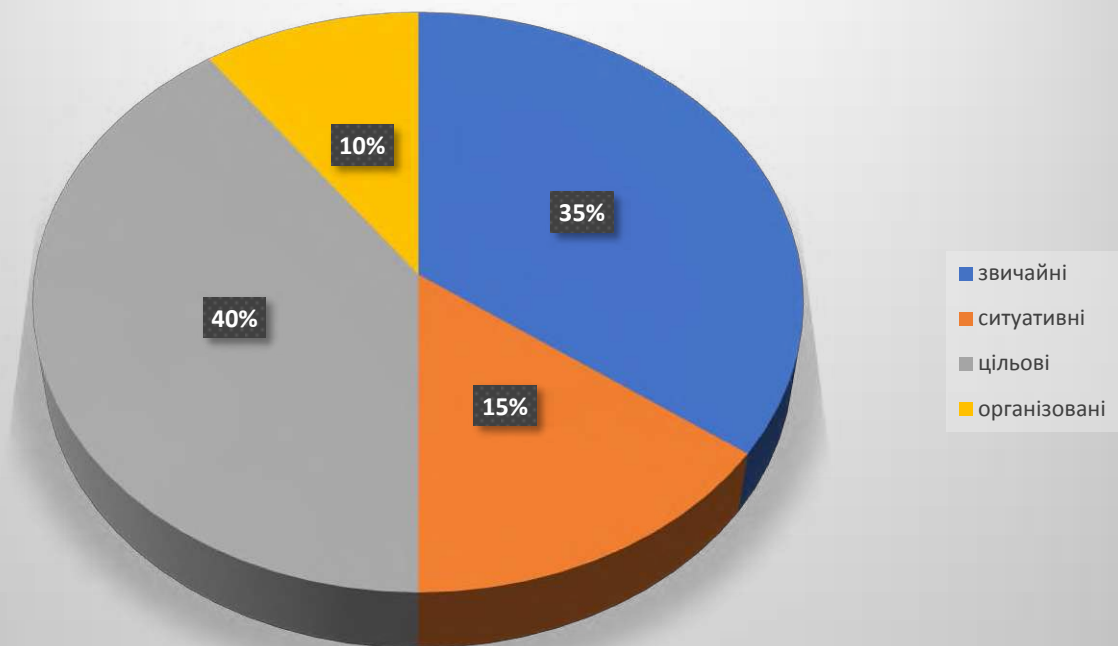

Зайнятість осіб правопорушників

Класифікація осіб залежно від способу вчинення

Акти впровадження

ЗАТВЕРДЖУЮ

Заступник начальника Головного слідчого управління Національної поліції України – начальник управління організації роботи та методичного забезпечення, доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України, полковник поліції

Артем ШЕВЧИШЕН

2024 року

АКТ № 63730-2024

Про впровадження у практичну діяльність Головного слідчого управління Національної поліції України результатів дисертаційного дослідження

Уклала комісія у складі:

Голови:

начальника відділу методичної роботи та правового забезпечення Головного слідчого управління Національної поліції України, кандидата юридичних наук, полковника поліції Владислава Бурлаки

членів комісії:

заступника начальника відділу організаційно-аналітичної роботи Головного слідчого управління Національної поліції України, кандидата юридичних наук, підполковника поліції Наталії Карпенко

старшого слідчого в особливо важливих справах відділу методичної роботи та правового забезпечення Головного слідчого управління Національної поліції України, капітана поліції Аліни Віткалової

комісія відповідно до доручення Національної поліції України № 34684/24/4/3-2022 від 20.12.2022 «Про впорядкування процедури видання актів впровадження наукових досліджень у діяльність органів досудового розслідування Національної поліції України», склала цей акт, щодо розгляду основних положень та результатів дисертаційного дослідження аспіранта Національної академії внутрішніх справ Куцого Віктора Васильовича на тему:

«Розслідування незаконного зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом».

Комісією встановлено, що викладені у висновках пропозиції та рекомендації можуть бути корисними під час здійснення досудового розслідування. Так, висновки і рекомендації, що містяться в дисертаційному дослідженні, можуть використовуватись у практичній діяльності органів досудового розслідування Національної поліції під час проведення занять в системі службової підготовки, а також при проведенні семінарів, нарад.

Матеріали викладені у висновках до дисертаційного дослідження можуть бути використані під час підготовки листів-роз'яснень до органів досудового розслідування територіальних органів поліції Національної поліції України, оскільки мають як необхідний теоретичний та методологічний рівень, так і практичну цінність, що сприятиме вдосконаленню процесуальної діяльності органів досудового розслідування Національної поліції України.

Голова комісії:

Владислав БУРЛАКА

Члени комісії:

Наталія КАРПЕНКО

Аліна ВІТКАЛОВА

ЗАТВЕРДЖУЮ

Перший проректор
Національної академії
внутрішніх справ
доктор юридичних наук, професор
полковник поліції

Станіслав ГУСАРЄВ

05. 12 2024

АКТ

05. 12 2024

м. Київ

№ 195-017

Впровадження результатів дисертації
Куцого Віктора Васильовича на тему:
«Розслідування незаконного зайняття рибним,
звіриним або іншим водним добувним
промислом» в освітній процес НАВС

Уклала експертна комісія з виявлення, узагальнення та впровадження позитивного досвіду роботи у складі:

- т.в.о. начальника відділу організації освітнього процесу, лейтенанта поліції Вікторії Бойчук;
- начальника відділу організації наукової діяльності, кандидата юридичних наук, старшого наукового співробітника, підполковника поліції Віктора Корольчука;
- завідувача кафедри криміналістики та судової медицини, кандидата юридичних наук, доцента, майора поліції Андрія Антощука;
- т.в.о. начальника відділу докторантури та ад'юнктури Андрія Містюка;
- завідувача загальної бібліотеки Людмили Гайдар.

Комісія розглянула й узагальнила матеріали дисертації, поданої на здобуття ступеня доктора філософії зі спеціальності 081 «Право», та наукові праці аспіранта кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ Куцого Віктора Васильовича на тему: «Розслідування незаконного зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом».

Проаналізовано основні результати дослідження Куцого В.В., зокрема наукові праці, в яких опубліковані теоретичні положення дисертації:

- Куций В.В. Поняття та структура криміналістичної характеристики незаконного зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом. *Науковий вісник ужгородського національного університету*. Серія ПРАВО. Випуск 84: частина 4. 2024. С. 87–92.

– Куций В.В. Обставини, що підлягають встановленню під час розслідування незаконного зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом. *Аналітично-порівняльне правознавство*. № 5. 2024. С. 815–819.

– Куций В.В. Взаємодія суб'єкта розслідування зі співробітниками оперативних та інших підрозділів на початковому етапі розслідування незаконного зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. № 3. 2024. С. 187–192.

– Куций В.В. Необхідність дослідження проблематики незаконного зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом. *Актуальні питання криміналістики та судової експертизи* : матер. міжвід. наук.-практ. конф. (25 лист. 2022 р.). Київ. НАВС. С. 169–171.

– Куций В.В. Стан наукового розроблення проблеми розслідування незаконного зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом. *Актуальні питання та перспективи розшукової роботи в діяльності підрозділів кримінальної поліції* : матеріали міжвідом. наук.-практ. круглого столу (Київ, 28 берез. 2024 р.) / [редкол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарев, С. С. Чернявський та ін.]. – Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2024. С. 262–264.

– Куций В.В. Предмет кримінального правопорушення при розслідуванні незаконного зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом. *Актуальні питання криміналістики та судової експертизи до 60-річчя кафедри криміналістики та судової медицини* : міжвідомчий науково-практичний круглий стіл (Київ, 21 листоп. 2024 р.) / [редкол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарев, С. С. Чернявський та ін.]. – Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2024. С. 176–179.

На основі проведеного аналізу комісія зробила висновок, що праці Куця В.В. містять науково обґрунтовані теоретичні положення і практичні рекомендації, що дає підстави запровадити їх для використання в освітньому процесі Національної академії внутрішніх справ, зокрема при викладанні навчальних дисциплін «Криміналістика», «Методика розслідування окремих видів кримінальних правопорушень» «Криміналістичні засоби та методи розслідування кримінальних правопорушень» під час підготовки навчально-методичних та дидактичних матеріалів, а також рекомендувати їх до вивчення під час самостійної роботи здобувачів вищої освіти.

Члени комісії:

Вікторія БОЙЧУК

Віктор КОРОЛЬЧУК

Андрій АНТОЩУК

Андрій МІСТЮК

Людмила ГАЙДАР

ЗАТВЕРДЖУЮ

Проректор Національної
академії внутрішніх справ
доктор юридичних наук, професор
полковник поліції

Сергій ЧЕРНЯВСЬКИЙ

2024

АКТ

05.12 2024

м. Київ

№ 96-НД

Впровадження результатів дисертації
Куцого Віктора Васильовича на тему:
«Розслідування незаконного зайняття рибним,
звіриним або іншим водним добувним
промислом» в наукову діяльність НАВС

Уклала експертна комісія з виявлення, узагальнення та впровадження позитивного досвіду роботи у складі:

- начальника відділу організації наукової діяльності, кандидата юридичних наук, старшого наукового співробітника, підполковника поліції Віктора Корольчука;
- т.в.о. начальника відділу докторантури та ад'юнктури Андрія Містока;
- завідувача кафедри криміналістики та судової медицини, кандидата юридичних наук, доцента, майора поліції Андрія Антощука;
- завідувача наукової лабораторії з проблем протидії злочинності ННІ № 1, доктора юридичних наук, професора, майора поліції Андрія Вознюка;
- завідувача загальної бібліотеки Людмили Гайдар.

Комісія розглянула й узагальнила матеріали дисертації, поданої на здобуття ступеня доктора філософії зі спеціальності 081 «Право», наукові праці аспіранта кафедри кримінального процесу Національної академії внутрішніх справ Куцого Віктора Васильовича на тему: «Розслідування незаконного зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом» та на основі проведеного аналізу зробила висновок, що надана робота містить низку обґрунтованих теоретичних положень і практичних рекомендацій спрямованих на удосконалення досудового розслідування незаконного зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом, що дає підстави запровадити їх для використання в науковій діяльності Національної академії внутрішніх справ.

Проаналізовано основні результати дослідження Куцого В.В., зокрема наукові праці, в яких опубліковані теоретичні положення дисертації:

– Куций В.В. Поняття та структура криміналістичної характеристики незаконного зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом. *Науковий вісник ужгородського національного університету*. Серія ПРАВО. Випуск 84: частина 4. 2024. С. 87–92.

– Куций В.В. Обставини, що підлягають встановленню під час розслідування незаконного зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом. *Аналітично-порівняльне правознавство*. № 5. 2024. С. 815–819.

– Куций В.В. Взаємодія суб'єкта розслідування зі співробітниками оперативних та інших підрозділів на початковому етапі розслідування незаконного зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. № 3. 2024. С. 187–192.

– Куций В.В. Необхідність дослідження проблематики незаконного зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом. *Актуальні питання криміналістики та судової експертизи* : матер. міжвід. наук.-практ. конф. (25 лист. 2022 р.). Київ. НАВС. С. 169–171.

– Куций В.В. Стан наукового розроблення проблеми розслідування незаконного зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом. *Актуальні питання та перспективи розшукової роботи в діяльності підрозділів кримінальної поліції* : матеріали міжвідом. наук.-практ. круглого столу (Київ, 28 берез. 2024 р.) / [редкол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарев, С. С. Чернявський та ін.]. – Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2024. С. 262–264.

– Куций В.В. Предмет кримінального правопорушення при розслідуванні незаконного зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом. *Актуальні питання криміналістики та судової експертизи до 60-річчя кафедри криміналістики та судової медицини* : міжвідомчий науково-практичний круглий стіл (Київ, 21 листоп. 2024 р.) / [редкол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарев, С. С. Чернявський та ін.]. – Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2024. С. 176–179.

На основі проведеного аналізу комісія зробила висновок про те, що вищезазначені матеріали дисертаційного дослідження Куцого В.В. застосовуються під час підготовки монографій, підручників, навчальних посібників, методичних рекомендацій, узагальнення аналітичних матеріалів, обґрунтування пропозицій до чинних проєктів нормативно-правових актів, підготовка яких потребує проведення відповідних наукових досліджень або містить наукову складову.

Члени комісії:

 Віктор КОРОЛЬЧУК
 Андрій МІСТЮК
 Андрій АНТОЩУК
 Андрій ВОЗНЮК
 Людмила ГАЙДАР

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ,

у яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Куций В.В. Поняття та структура криміналістичної характеристики незаконного зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом. *Науковий вісник ужгородського національного університету. Серія ПРАВО. Випуск 84: частина 4. 2024. С. 87-92. DOI : <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.84.4.11>*

2. Куций В.В. Обставини, що підлягають встановленню під час розслідування незаконного зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом. *Аналітично-порівняльне правознавство. № 5. 2024. С. 815-819. DOI : <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.05.124>*

3. Куций В.В. Взаємодія суб'єкта розслідування зі співробітниками оперативних та інших підрозділів на початковому етапі розслідування незаконного зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. № 3. 2024. С. 187-192. DOI : <https://doi.org/10.32782/2408-9257-2024-3-28>*

4. Куций В.В. Організаційно-тактичні особливості проведення обшуку при розслідуванні незаконного зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом. *Науковий вісник публічного та приватного права. Випуск №3. 2024. С. 204-209. DOI : <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2024.3.36>*

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

5. Куций В.В. Необхідність дослідження проблематики незаконного зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом. *Актуальні питання криміналістики та судової експертизи : матер. міжвід. наук.-практ. конф. (25 лист. 2022 р.). Київ. НАВС. С. 169-171.*

6. Куций В.В. Стан наукового розроблення проблеми розслідування незаконного зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом. *Актуальні питання та перспективи розшукової роботи в діяльності підрозділів кримінальної поліції* : матер. міжвідом. наук.-практ. круглого столу (Київ, 28 берез. 2024 р.) / [редкол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарев, С. С. Чернявський та ін.]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2024. С. 262-264.

7. Куций В.В. Час вчинення як елемент криміналістичної характеристики незаконного зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом. *Актуальні питання криміналістики та судової експертизи до 60-річчя кафедри криміналістики та судової медицини* : міжвідомчий науково-практичний круглий стіл (Київ, 21 листоп. 2024 р.) / [редкол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарев, С. С. Чернявський та ін.]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2024. С. 341-344.

8. Куций В.В. До питання місця вчинення незаконного зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом. *Актуальні проблеми кримінального права* : матеріали XV Всеукр. наук.-теорет. конф., присвяч. пам'яті проф. П. П. Михайленка (Київ, 28 листоп. 2024 р.) / [редкол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарев, С. С. Чернявський та ін.]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2024. С. 345-348.